

Debreceni Egyetem
Tudományegyetemi Karok
Bölcsészettudományi Kar
Interdiszciplináris Társadalomtudományok és Bölcsészettudományok
Doktori Iskola
Neveléstudományi Doktori Program
Felnőttnevelés és közművelődés alprogram

**A Hajdú-Bihar megyei felnőttoktatás
intézményrendszere a hazai felnőttoktatás
történeti tendenciáinak tükrében**

– Doktori (Ph.D.) értekezés –

Témavezető tanár:

Sári Mihály Ph.D. habil.
tanszékvezető egyetemi docens
PTE TTK FEEFI

Készítette:

Juhász Erika
doktorjelölt

Külső konzulens:

Heribert Hinzen Ph.D.
igazgató
IIZ/DVV, Bonn

Debrecen

2005.

A Hajdú-Bihar megyei felnőttoktatás intézményrendszere a hazai felnőttoktatás történeti tendenciáinak tükrében

Értekezés a doktori (Ph.D) fokozat megszerzése érdekében a Neveléstudomány
tudományágban

Írta: Juhász Erika okleveles művelődési és felnőttképzési menedzser

Készült a Debreceni Egyetem Interdiszciplináris Társadalomtudományok és
Bölcsészettudományok Doktori Iskolája (Neveléstudományi Doktori Programja)
keretében

Témavezető:
Dr. Sári Mihály

A doktori szigorlati bizottság:

Elnök: Dr.
Tagok: Dr.
Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 200... .

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

Elnök: Dr.
Tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

A nyilvános vita időpontja: 200... .

***„Én, Juhász Erika teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a
benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak
tiszteletbentartásával készült.”***

.....

Juhász Erika

Köszönetnyilvánítás

Nehéz köszönetet nyilvánítani úgy, hogy senkit ne hagyjak ki az arra érdemesek közül, ezért elnézést kérek, ha a munka hevében valakiről elfeledkeztem.

*Elsőként tanáromnak, témavezetőmnek, kollégámnak, **dr. Sári Mihálynak** tartozom köszönettel mindazért a szakmai és emberi segítségért, amelyet 1993 óta tőle folyamatosan kaptam és kapok disszertációmhoz és munkámhoz egyaránt.*

*Köszönöm **dr. Heribert Hinzen** professzor úrnak, hogy lehetővé tette számomra, hogy bekapcsolódjak az országos kutatásba, felkeltette a felnőttoktatás iránti érdeklődésemet, és folyamatosan fenntartotta azt. Emellett köszönöm a Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodájának munkatársainak, különösen **Horváthné Bodnár Mária** projektkoordinátor asszonynak, hogy az együttműködésünket segítették mind szakmailag, mind emberileg.*

*Köszönöm tanáraimnak (különösen **dr. Durkó Mátyás** professzor úrnak), a tanszéken és az ország különböző részein dolgozó kollégáimnak azt a szakmai és emberi segítséget és bizalmat, amely segítségével képességeimet (elsősorban a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán) folyamatosan kiteljesíthetem.*

*Köszönöm a DE BTK Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Programjában oktató, témavezető tanároknak a folyamatos kapcsolatát és bizalmát. Különösen köszönöm **dr. Kozma Tamás** professzor úrnak a nagyfokú szakmai, és emberi segítséget, amit eddigi munkámhoz és a disszertációmhoz nyújtott.*

*Köszönöm Ph.D. hallgatótársaimnak (sokuk közül kiemelve **Balla Ildikó, Márkus Edina** és **Vincze Szilvia** személyét) és hallgatóimnak (sokuk közül kiemelve **Kékesi Csilla** és **Repka Tünde** személyét) a folyamatos biztatást, bizalmat és emberi segítséget, amelyet számomra nyújtanak.*

*Köszönöm a kutatásban részt vevő egyetemi hallgatóimnak és doktorjelöltjeinknek (különösen **Miklósi Mártának** és **Pacsuta Istvánnak**) a munkámhoz nyújtott szakmai és baráti segítségüket.*

*És mindenekelőtt köszönöm családomnak: szüleimnek és testvéremnek, valamint barátaimnak (különösen **Tátrai Orsolyának**, **Varga Edinának** és **Barta Dórának**), hogy bíznak bennem és folyamatosan erősítik kitartásomat, szakmai és emberi fejlődésemet.*

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés	7
<i>1.1. Az elméleti rész felépítése</i>	<i>7</i>
<i>1.2. Az empirikus kutatás általános módszertani szempontjai</i>	<i>11</i>
2. A felnőttoktatás hazai történeti és elméleti alapjai	16
<i>2.1. A felnőttoktatás és helye az oktatási rendszerben</i>	<i>16</i>
2.1.1. Az oktatási rendszer	17
2.1.2. Felnőttnevelés – felnőttoktatás – felnőttképzés	19
2.1.3. Andragógiai kutatások és területeik	21
2.1.4. A felnőttoktatás területei	24
<i>2.2. Áttekintés a magyarországi felnőttoktatás, -nevelés főbb történeti tendenciáiról az oktatás- és művelődéspolitikai tükrében</i>	<i>27</i>
2.2.1. A hazai felnőttnevelés előzményei	28
2.2.2. A művelődési-felnőttnevelési kezdeményezések megjelenése a XVIII-XIX. század fordulóján	30
2.2.3. A felnőttnevelési szervezetek körének kiszélesedése a XIX. század első felében	32
2.2.4. Az alulról szerveződő mozgalmak kibontakozása a XIX. század második felében	34
2.2.5. A szabadoktatás kora és eszméi a XIX-XX. század fordulóján	37
2.2.6. A népművelés kiszélesedése a XX. század első felében	41
2.2.7. Centralizáció és közművelődés a XX. század második felében	46
2.2.8. Felnőttnevelés – felnőttképzés – felnőttoktatás a XX-XXI. század fordulóján	53
<i>2.3. Új kihívás: a munkanélküliség</i>	<i>60</i>
2.3.1. A hazai munkanélküliség általános jellemzése	62
2.3.2. Kísérletek a munkanélküliek helyzetének javításához	69
2.3.3. A munkanélküliség felnőttnevelési értelmezése	73

3. A felnőttoktatási atlasz kutatás Magyarországon	75
3.1. A kutatás jellemzése	75
3.1.1. Kutatási előzmények	75
3.1.2. A kutatás fázisai	78
3.1.3. Komparatív lehetőségek a kutatásban	80
3.2. A vizsgálat szerkezete	83
3.2.1. A kérdőív szerkezete	83
3.2.2. A vizsgálat folyamata	85
3.3. A megyeszékhelyek felnőttoktatási atlasza	87
4. Hajdú-Bihar megye jellemzése és felnőttoktatási atlasza	98
4.1. Hajdú-Bihar megye társadalomföldrajzi jellemzése	98
4.1.1. Történeti áttekintés	98
4.1.2. Földrajzi adottságok	101
4.1.3. Közlekedés	102
4.1.4. Településhálózat	103
4.1.5. Néesség	104
4.1.6. Infrastruktúra	105
4.1.7. Lakáshelyzet	106
4.1.8. Oktatási intézmények	107
4.1.9. Kulturális intézmények	109
4.1.10. Egyházak	109
4.1.11. Gazdaság	110
4.2. Hajdú-Bihar megye felnőttoktatási atlasza	114
4.2.1. Hajdú-Bihar megye összesített statisztikája	115
4.2.2. Településtipológiai különbségek Hajdú-Bihar megye felnőttoktatási intézményrendszerében	127
4.2.3. Területi különbségek megjelenése Hajdú-Bihar megye felnőttoktatási intézményrendszerében	135
4.2.4. A profit és a non-profit szervezetek Hajdú-Bihar megye felnőttoktatási intézményrendszerében	143

5. Összegzés: A felnőttoktatás helyzete és jövője	151
<i>5.1. A Hajdú-Bihar megyei felnőttképzési intézmények 2001 után</i>	<i>151</i>
<i>5.2. A felnőttképzés jövőképe</i>	<i>157</i>
 Bibliográfia	 161
Összefoglaló	186
Summary	188
A szerzőnek a dolgozat témájához kapcsolódó publikációi	189
A szerzőnek a dolgozat témájához kapcsolódó konferencia előadásai	190
Rövidítések jegyzéke	191
Ábrák jegyzéke	193
Táblázatok jegyzéke	195
Mellékletek jegyzéke	196
Mellékletek	197

1. BEVEZETÉS

„...Az 1990-es évek első felében még úgy látszott, hogy a harmadfokú képzése a jövő. Mára ezt a kérdést már differenciáltabban látjuk. Úgy tűnik, a harmadfokú képzés tömegessé válásával a képzésnek egy következő fokozata is feltűnik a horizonton” (Kozma 2000:5). Ez az úgynevezett negyedik fokozat a felnőttoktatás. Mi sem adhatna nagyobb aktualitást eme disszertációnak, mint az, hogy a szakemberek ennek a területnek az észrevétlen expanziójáról beszélnek. A fejlett ipari országokban a felnőtt lakosság több mint fele vesz részt évente valamilyen képzésben. Ezekben az országokban nagyobb a képzésben részt vevő felnőttek száma, mint ahány általános és középiskolás tanulót tartanak nyilván összesen. Így elértünk az oktatás történetének ahhoz a szakaszához, amikor a súlypont a közoktatásról a továbbképzésre helyeződik át (Belanger 1999:109).

1.1. AZ ELMÉLETI RÉSZ FELÉPÍTÉSE

A dolgozat erősségét, központi témáját az ún. felnőttoktatási atlasz kutatás Hajdú-Bihar megyei szakasza képezi, azonban egy doktori disszertáció nem mellőzheti a téma elméleti háttérének vizsgálatát. Az elméleti rész három nagyobb szakaszra osztható, amelyekkel célunk egy rendszertani, fogalmi tisztázás és egy történeti fejlődési ív felvázolása. A kutatás alapját a **szakirodalmi feldolgozások** jelentik. Ezen a téren a felnőttoktatás szakirodalmi anyagai mellett a tágabb témakör neveléstudományi, történeti, szociológiai, közgazdaságtani alapirodalmi jelennek meg, rámutatva a dolgozat multi- és interdiszciplináris voltára. A felnőttoktatási kutatók körében ez az integráló nézet teljesen elfogadott. Úgy véljük, hogy *„a felnőttoktatási folyamatok bonyolult gazdasági, társadalmi, kulturális összefüggés rendszeréből következik annak szükségessége, hogy ezeket a jelenségeket adekvát módon csak multidiszciplináris jellegűen lehet tudományosan elemezni, megközelíteni”* (Durkó – Szabó 2000). Mivel a dolgozat teljes egészében a hazai helyzetre koncentrál, így a magyar nyelvű források felhasználása az elsődleges. Emellett főként angol és német források jelennek meg: az angol nyelvű anyagok a téma átfogóbb irodalmából, a német nyelvűek a kutatás német

előzményeiből, valamint a német mintáknak a hazai felnőttoktatásra gyakorolt hatásából következnek.

Az **első elméleti egység** keretében elhelyeztük a felnőttoktatást az oktatási rendszerben, külön kitérve az ISCED rendszeren belüli helyére, valamint a kompetenciaalapú oktatásra. Ezt követően a felnőttnevelés – felnőttoktatás – felnőttképzés gyakorlatban párhuzamosan is használt, bár különböző területekre koncentráció fogalmait határozzuk meg. A dolgozatban a felnőttoktatási atlasz kutatás révén a felnőttoktatás fogalma dominál, mégsem érvényesíthettük egységesen ezt a terminológiát. Ennek oka az, hogy a történeti áttekintés során a különböző történelmi korokban a felnőttek képzésének más-más hangsúlya érvényesült, így a korban érvényes felfogás szerint alkalmaztuk a felnőttnevelés, a felnőttoktatás, illetve a felnőttképzés kifejezést.

A fogalmi alapok áttekintése során az andragógiai kutatások fő elméleti irányzatait, kutatási területeit, és ennek alapján a hazai kutatásokat összegeztük. Mindezek azonban rendkívül szerteágazóak és összetettek, ezért mindössze egy vázlatos helyzetkép kialakítására vállalkozhattunk, ezek ismertetése azonban nélkülözhetetlen a téma szempontjából. Ezek az elvek érvényesek a felnőttoktatás területeinek ismertetésére is. Mivel az empirikus rész az intézményrendszer kutatását tartalmazza, így fontosnak tartjuk bemutatni, hogy hogyan jellemezhető a formális és non-formális, az iskolarendszerű és iskolán kívüli, az általános és szakmai felnőttoktatás, és milyen intézményekben jelenik meg a hazai viszonylatok között.

Az elméleti egység **második szakaszában** a felnőttoktatás történeti folyamatainak megragadására törekedtünk, amely már módszertani elvek kialakítását igényelte. A hazai andragógiai (felnőttnevelési) kutatások zöme egy-egy részterület mélyebb feltárására vállalkozik, bár kétségtelen, hogy számos átfogó történeti elemzés is fellelhető, amelyek azonban sok esetben vázlatosak, néhány jelentősebb eseményt, személyt kiemelve. Ezeknek a kutatásoknak az összegzésére vállalkozott 1997. október 6-8. között Debrecenben egy konferencia, amely ezt címében is jelzi: A magyar felnőttoktatás története (Maróti – Rubovszky – Sári 1998). Ezen a konferencián *Durkó Máttyás*, aki a hazai felnőttoktatás egyetemi alapszakként való kialakításának egyik alapítója, felvázolt egy lehetséges hálótervet az andragógiai kutatások történetének elméleti összegzéséhez. Ebben egy koordinátarendszert állított fel, amelynek függőleges tengelyén korszakokat, vízszintes tengelyén pedig vizsgálati paramétereket sorolt fel. Durkó az andragógiai kutatások történetének öt korszakát különítette el. Az első

korszakot, amely felöleli a XVIII. és a XIX. századot is, a felvilágosodás és a reformkor alkotja. Ezt követi a két világháború közötti időszak (1920-1944), majd az alig három esztendeig tartó szabadművelődés kora (1945-1948). Az 1948-at követő négy évtizedet, a szocializmus időszakát, Durkó további szakaszokra bontja. Az első szakaszt kézi vezérlésű szocialista népművelődésnek (1949-1956), a másodikat szocialista népművelésnek (1957-1970), a harmadikat szocialista közművelődésnek (1971-1988) nevezi. Az 1989-től napjainkig terjedő ötödik nagyobb egység megjelölésére pedig a rendszerváltás felnőttnevelése és szabad (köz)művelődése címkét alkalmazza.

A koordinátarendszer függőleges tengelyét képező korszakok felsorolása után Durkó rátér a vízszintes tengelyen elhelyezkedő vizsgálati paraméterekre is. Ezek a paraméterek között említi a fontosabb történeti korszakokat, a korszakok jellemzőit, jelentősebb kutatóit, az andragógiai kutatást motiváló alapvető társadalmi szükséglet(ek)et, a tudományos munka szervezeti feltételeit, a kutatások tartalmi eredményeit, valamint a kutatási stratégiát. A fentiekben vázolt hálótérviszerű értékelés révén lehetőség adódik (függőlegesen) történelmi koronkénti összehasonlításra és (vízszintesen) egy-egy korszak összegző értékelésére (Durkó 1998).

A fenti hálótér alapján kidolgoztunk egy olyan rendszert, amely a magyar felnőttoktatás történetének összefoglalására lehetne alkalmas. Ebben alapjaiban követtük Durkó Mátyás korszakonkénti beosztását, bár bővítettük, módosítottuk azt. Ennek az a fő oka, hogy a magyar felnőttnevelés történetiségében való áttekintése lényegesen összetettebb, terjedelmesebb, mint a felnőttnevelési kutatások történetisége. Ezek alapján egy olyan rendszert képzelünk el, amely időben folytonos, bár tartalmában viszonylagos megszakítások jelentkezhetnek. Ebben a **szakaszolásban** némiképpen eltértünk a politikatörténeti korszakoktól, és elsősorban a felnőttnevelésben történt lépések, fejlődések mentén határoztuk meg az időbeli határokat. A történeti munkákban a korszakok pontos elhatárolásában és elnevezésében kisebb eltérések megfigyelhetők, ezeket is figyelembe véve alapvetően a történészek által többségében elfogadott, és a felnőttnevelés tágabb kereteit hosszú időn keresztül jelentő művelődéstörténet korszakolását vettük át (vesd össze Kósa 2001b:258-548; Gergely 1997:189-202). A polgári társadalom időszakán túlmenően röviden áttekintettük a korszak előzményeit (1772-ig), valamint részletesen vizsgáltuk a rendszerváltás utáni időszakot (1989-től 2001-ig), mivel az empirikus vizsgálat tárgyát főként ez a kor alakította. A korszak lezárása a 2001. évvel is az empirikus kutatás lezárásának idejéhez igazodott.

Ezek alapján a vizsgált fő korszakaink a jellemző felnőttnevelési tendencia megjelölésével együtt:

1. A hazai felnőttnevelés előzményei
2. A művelődési-felnőttnevelési kezdeményezések megjelenése a XVIII-XIX. század fordulóján
3. A felnőttnevelési szervezetek körének kiszélesedése a XIX. század első felében
4. Az alulról szerveződő mozgalmak kibontakozása a XIX. század második felében
5. A szabadoktatás kora és eszméi a XIX-XX. század fordulóján
6. A népművelés kiszélesedése a XX. század első felében
7. Centralizáció és közművelődés a XX. század második felében
8. Felnőttnevelés – felnőttképzés – felnőttoktatás a XX-XXI. század fordulóján

Ezekben a korszakokban a vizsgálati paraméterek eltérnek a Durkó Mátyás által használtaktól, mivel itt nem a felnőttnevelés kutatásának történetére, hanem magára a felnőttnevelés történetére koncentrálnunk. Ezek alapján a következő legfőbb **tartalmi elemeket** kívánjuk megvizsgálni:

- a. főbb politikatörténeti események, általános társadalmi jellemzők (érintőlegesen, amennyiben az oktatási és/vagy művelődési helyzet értelmezéséhez feltétlenül szükségesek);
- b. oktatás- és művelődéspolitikai elvek, szabályozók, törvények és események a felnőttneveléshez kötődve;
- c. oktatási és művelődési intézmények a felnőttnevelés „szolgálatában”: a felnőttnevelés intézményrendszere;
- d. jeles oktatás- és művelődéspolitikai személyiségek, kutatók gondolatai és munkássága a felnőttneveléshez kapcsolódóan.

Ezáltal remélhetőleg egységes, átfogó képet kaphatunk a magyar felnőttoktatás történetéről az előzményektől a főbb történelmi korszakokon át napjainkig.

A doktori disszertációban, amelynek központi témája Hajdú-Bihar megye felnőttoktatási intézményrendszerének empirikus vizsgálata, a történeti háttér bemutatása elsősorban problémátörténeti vonatkozásban fontos. Így a dolgozatban arra törekedtünk, hogy a felnőttnevelés történetében a jelesebb eseményeket, intézményeket és személyeket mutassuk be az előzményektől napjainkig. Terjedelmi korlátok miatt ez nem jelentheti a teljességet, ezért a tárgyalt korszakoknál csak a legjelentősebb tényezőket vettük számításba, főként azokra koncentráltunk, amelyek a felnőttnevelés mai formáinak, intézményeinek megalapozását szolgálhatták.

A **harmadik elméleti egységben** az előzményektől napjainkig vázolt történet folytatódik. Napjaink felnőttoktatását leginkább befolyásoló jelenség a munkanélküliség. Ennek általános: kvantitatív, strukturális, kauzális és szociológiai-pszichológiai aspektusát jellemezzük, mielőtt rátérünk az Európai Unióban és hazánkban tett kísérletekre, kezelési lehetőségekre. A fejezet konklúziója azonban a munkanélküliség kezelésének egy új dimenzióját nyitja meg: a társadalmi tőkébe való beruházás elviselhetőbbé és kezelhetőbbé teszi az emberek számára a munkanélküli helyzetet.

1.2. AZ EMPIRIKUS KUTATÁS ÁLTALÁNOS MÓDSZERTANI SZEMPONTJAI

Az empirikus kutatás **kiindulópontja** az volt, hogy a magyarországi felnőttoktatás – általános és szakmai, politikai és kulturális – helyzetéről és szükségletéről kevés megbízható információ áll rendelkezésre. Az állami, a minisztériumi szintű áttekintés általában csak egyes intézményekre vonatkozik. Ezek az adatok a művelődési házak, a regionális továbbképző központok, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat szervezetei, a népfőiskolák, a Magyar Népfőiskolai Társaság és a civil szerveződések részére állnak rendelkezésre. Hiányzik azonban a teljes áttekintés arról, hogy milyen a felnőttoktatás szerkezete, milyen a fordulat óta kifejlődött továbbképzési piac felépítése. Ez a hiányosság érzékelhető az oktatáspolitikai és az oktatásszervezés számára is. A felnőttoktatásban dolgozó partnerek a velük folytatott beszélgetések és rendezvények során utaltak ezekre a hiányosságokra, amit akadályozó tényezőnek tekintenek a felnőttoktatás magyarországi továbbfejlesztése szempontjából. Mindaddig azonban nem akadt egyetlen olyan intézmény sem, amely egy erre vonatkozó kutatást elvégzett volna, illetve finanszírozni tudott volna. Pozitívan járultak hozzá bár a teljes kép kialakításához egyes kutatási tervek (puzzle – vagy patchwork – eljárások), amelyek már folyamatban voltak, vagy befejezés előtt álltak (Hinzen 1997b).

A teljes projekt **célja** az volt, hogy a magyarországi felnőttoktatás intézményi szisztémáit történeti – szervezetszociológiai eszközökkel feltérképezze. A felnőttoktatási atlaszok (FOA, a kiindulási alapul vett projektben Weiterbildung Atlas: WBA) készítőinek az intézményre vonatkozó részletes információkat kellett

kideríteniük, összeállítaniuk és kiértékelniük szerkezet, jogi forma, finanszírozás, kínálat, személyzet és résztvevők tekintetében. Az egyes továbbképzési atlaszoknak lehetővé kellett tenniük az országos áttekintést és összehasonlítást. A szervezők az eredményeket a részt vevő felnőttképzési intézmények, önkormányzatok, minisztériumok, nemzeti-, oktatási-, kulturális- és kutatási intézmények, civil szerveződések, egyetemek, főiskolák, egyesületek és más érdeklődő intézmények rendelkezésére kívánták bocsátani. Kíváncsiak voltak az eredményekről történő párbeszéd folytatását és tanácsadást. A projekt így hozzájárulhatott a továbbképzési piac fejlődésének kutatásához, amely magában foglalja az általános és szakmai, politikai és kulturális felnőttképzést mind országos, mind megyei, mind helyi szinten. Indirekt módon információkat adott az intézményekben dolgozó személyektől elvárt képesítésekről, amelyek ismételten fontosak a hallgatók képzésének továbbfejlesztése és a már tevékenykedők továbbképzése szempontjából (célok, tartalmak, módszerek, tanmenetek stb.). Végezetül ezt új kutatási projektek kiindulási pontjaként lehetne felfogni, és egyben hozzájárulna a résztvevő egyetemek és főiskolák felnőttképzési tanszékeinek továbbfejlesztéséhez.

A régió továbbképzési piacának vizsgálata során minden kutató a következőkben felsorolt vizsgálati kérdéseket és hipotéziseket alkalmazta a vizsgált településekre vonatkoztatva.

Főbb kutatási kérdések:

- Mely intézmények és mióta kínálnak felnőttképzést?
- Milyen létszámban, státuszban és képzettséggel foglalkoztatnak munkatársakat?
- Milyen a felnőttképzési programok finanszírozása?
- Milyen keretfeltételek játszanak fontos szerepet az intézmények életében?
- Milyen területeken tartanak felnőtt-, illetve továbbképzési rendezvényeket?
- Mely rendezvényformákat alkalmazzák elsősorban?
- Milyen végzettségeket lehet megszerezni az intézményekben?
- Milyen csoportokat céloznak meg elsősorban?
- Vannak olyan előfeltételek, amelyeket a résztvevőknek teljesíteniük kell ahhoz, hogy részt vehessenek az intézmények képzéseiben?
- Hogyan állítják össze a kínálatukat az egyes intézmények és milyen módon juttatják el ezeket az érdeklődők számára?
- Együttműködnek-e az egyes intézmények?

- A minőségellenőrzés mely fajtáit alkalmazzák az intézményekben?
- Milyen új projekteket terveznek az intézmények a jövőben?

Főbb kutatási hipotéziseink a Hajdú-Bihar megyei térségre vonatkozóan:

- * Hajdú-Bihar megye legkülönbözőbb intézményei kínálnak felnőttképzést, amelyek nagy számban a rendszerváltás, 1990 után jöttek létre.
- * Az intézményekben az állandóan változó programok miatt nagyarányú a szabadfoglalkozású/megbízásos munkatársak száma, akiknek a szakmai kvalifikációja magas, az andragógia végzettségűek aránya azonban kisebb.
- * A finanszírozás terén törekednek az intézmények az állami finanszírozás nagyarányú igénybevételére, de egyre jelentősebb az önfinanszírozás is a továbbképzésekhez kapcsolódóan.
- * Az intézmények elérhetősége és technikai felszereltsége jó, a résztvevőknek a lehető legjobb feltételeket teremtik meg a tanuláshoz.
- * Lényegesen nagyobb a szakmai képzés területén tevékenykedő intézmények száma, mint azoké, amelyek általános vagy politikai felnőtt-, illetve továbbképzést kínálnak. A számítástechnika és a nyelv oktatása kiemelkedően magas.
- * Rendeznek egész napos elfoglaltságot igénylő formában képzést (például munkanélkülieknek kimondottan jellemző), de a délutáni, illetve esti kurzusok jellemzőbbek.
- * A végzettségek terén az ún. OKJ-s végzettség¹ előnyben részesítése dominál.
- * A munkanélküliek magas számaránya miatt ez a réteg a legszélesebb célcsoport.
- * A képzések jelentős többsége előfeltételekhez kötött.
- * Az igényfelmérés jellemzőbb informális területen, ez dominál a kínálatok összeállításában, az érdeklődők pedig a munkaügyi központokon és a médián keresztül értesülhetnek elsősorban a képzésekről.
- * A szakmai képzés területén dolgozó képzők szorosan együttműködnek a munkaügyi központokkal.
- * A minőségellenőrzés egyre fontosabbá válik, de alkalmazása még szűk körű.
- * A legtöbb intézmény folyamatosan új projekteket tervez annak érdekében, hogy megfelelhessen az igényeknek.

¹ Az Országos Képzési Jegyzékben szereplő, állam által elismert szakképesítésre felkészítő képzés.

A kutatási **módszernél** az adatgyűjtés az egyes intézmények munkatársaival folytatott kérdezőbiztos segítségével végzett kérdőívkitöltésen alapult. A felmérésbe a következő felnőttképzési és továbbképzési intézmények kerültek be:

- ◆ magán felnőttképzési és továbbképző intézmények,
- ◆ különböző kamarák,
- ◆ szakszervezeti oktatási intézmények,
- ◆ népfőiskolák,
- ◆ TIT egyesületek,
- ◆ szakiskolák és felsőfokú intézmények,
- ◆ egyházak által fenntartott továbbképzési intézmények.

A felnőttképző intézmények képviselőivel folytatott interjúk **standardizált kérdőív** alapján történtek, amely segítségével kvantitatív áttekintést kaptunk a városok továbbképzési helyzetéről. A kérdőívet központilag (a szervezők által) kaptuk meg, amelyeken csak értelmezési problémák esetén módosítottunk. A kutatás mindkét fázisában ugyanazt a kérdőívet használtuk. A második fázisban elvégzett, jelenleg ismertetett eredmények azért is váltak fontosakká, mert azt tesztelik, hogy alkalmazható-e a megyeszékhelyekre adaptált kérdőív kis városokban is. A kérdőív jól tagolt, szerkezetileg áttekinthető (lásd *1. melléklet*ként csatolva), és mivel a kutatás alapját ez jelenti, így egy későbbi egységben ezt részletesebben elemezzük.

A vizsgálat lefolytatása és a tanulmány megírása során végig igyekeztünk irányadónak tekinteni a szervezők általi előírásokat. A kérdőívek összegzésekor azonban **módosításokat** kellett tennünk a válaszoknak a megadottaktól való különbözősége miatt. Az útmutató szerint (Hinzen 1997c) azokat a kérdéseket, amelyeket nem válaszoltak meg, összefoglaltuk egy *nincs válasz* kategóriában. Azokat a válaszokat, amelyeket a megadott kategóriákba nem lehetett beírni, felvettük, és az összegzéskor szükség esetén új kategóriákat alakítottunk ki számukra. Így tehát a módosításoknak két fő típusa van:

- egyes kategóriákat kitöröltünk abban az esetben, ha nem szerepelt ilyen válasz,
- máshol viszont új kategóriákat iktattunk be, mert nagyszámú olyan válasz született, amelynek nem volt külön megadott kategóriája.

(A változtatások pontos bemutatása a *2. melléklet*ben található.) A kérdőívek kitöltése után ezek voltak az ésszerű változtatások a megadottakhoz képest, más területen nem tértünk el.

Ezek alapján az empirikus rész felépítése a kutatás jellemzésével indul. Ennek keretében bemutatjuk a kutatási előzményeket és fázisokat, illetve hogy milyen komparatív lehetőségeket választottunk a disszertációban. Ezt követően a kérdőív részletes bemutatásával és a vizsgálati folyamat felvázolásával alapozzuk meg az eredmények bemutatását. Ezért ezekre a részegységekre jelenleg nem térünk ki.

A dolgozat legjelentősebb empirikus része a Hajdú-Bihar megyei felnőttoktatási atlasz jellemzése. Ehhez azonban elsőként a megye társadalomföldrajzi jellemzésére kerítünk sort: a történeti és földrajzi áttekintés után minden jellemzőbb társadalomformáló elemet jellemzünk: településhálózat, népesség, infrastruktúra, lakáshelyzet, oktatás, kultúra, egyházak és gazdaság vonatkozásában. Ezt követi a megyei adatbázis eredményeinek ismertetése az összesített statisztikai adatsorok után az egyes komparatív szempontokat (településtipológiai különbségek, területi különbségek, profit és non-profit intézmények különbségei) érvényesítve. Ezen túlmenően azonban empirikus (másodelemzési) elemnek tekinthető a megyeszékhelyek felnőttoktatási atlaszának bemutatása, valamint a 2001. évi felnőttképzési törvény által előírt FMM adatbázis alapján készített összesítés is, amit az 5.1. alfejezet tartalmaz.

2. A FELNŐTTOKTATÁS HAZAI TÖRTÉNETI ÉS ELMÉLETI ALAPJAI

Vizsgálatunk tárgya a **neveléstudomány** körébe sorolható, amelyen belül a pedagógia a felnővekvő nemzedék nevelésének elmélete (és gyakorlata), az andragógia a felnőttek nevelése (képzése) az időskorig, a gerontagógia pedig az idősekkel való sajátos, kvázi pedagógiai foglalkozás (von Bergen 1972). A továbbiakban az **andragógia** tudományterületéhez tartozó fogalomértelmezési problémákra világítunk rá, amely a görög aner (~felnőtt, férfi) és agogé (~vezetés, nevelés) szavakból képezve „*a felnőttek nevelésének-önnevelésének, tanításának, önképzésének alapelveit összefoglaló elmélet és a hozzá kapcsolódó gyakorlat*” (Benedek – Csoma – Harangi 2002:35).

2.1. A FELNŐTTOKTATÁS ÉS HELYE AZ OKTATÁSI RENDSZERBEN

A felnőttoktatás szerepének és funkcióinak értelmezéséhez szükséges áttekinteni az ezt körülvevő tágabb értelmezési szint, az **oktatási rendszer** felépítését. Ennek meghatározásához – mint a funkcionális-strukturalista paradigma érvényesítésekor (vö. Babbie 1998) – az oktatási rendszer fogalmi meghatározását vehetjük alapul. Ez felveti a definiálás problémáját, nevezetesen a szakirodalmakban a fogalmak sokrétűségét. A definíciók az **oktatást** mint működő rendszert értelmezik, amely csak adott (létező és konkrét) társadalmi közegben realizálódik. Ezáltal az **oktatási rendszer** nemzeti vagy országos szintű lesz, amelybe a népesség egésze belép. Ezt országos törvények írják elő és politikai közigazgatási szervek felügyelik, amelyért cserében biztosítják a rendszer központi finanszírozását (Halász 2001b:15). A modern társadalmak a kötelező iskolai részvételt 18-19 éves korig kívánják kitolni. Ebben a viszonylatban időtálló Durkheim klasszikus gondolata, amely szerint „*minden társadalomnak megvan a nevelési rendszere, amely az egyénre általában ellenállhatatlan erővel kényszeríti rá magát*” (Durkheim 1980:14).

2.1.1. AZ OKTATÁSI RENDSZER

Az **előzményeket** tekintve megállapíthatjuk, hogy a XVII-XIX. századot megelőzően nem beszélhetünk a mai értelemben vett modern oktatási rendszerről. Az oktatás ekkor még különböző mértékben érintette a társadalom egyes csoportjait. Az iskolázottság mértéke nagyon alacsony volt, tömegességről nem beszélhetünk. Lassan formálódott meg az az elkülönült szakmai testület, amely kifejezetten az oktatásra specializálódott. Főként a papok végezték az oktató a tevékenységet más munkáik mellett; azok az intézmények, amelyek iskolákat tartottak fenn, nem alkottak egységes rendszert, hanem egymástól függetlenül működtek; nem volt egységes szabályozás, pontos finanszírozási politika, sem mindezekhez képzett munkaerő, vagyis az államnak nem volt integráló szerepe.

A XVIII-XIX. századi **átalakulási** folyamatok eredményeképpen egy működőképes rendszer formálódott ki. Az eddig nem említett, mégis rendkívül fontos tényezők közé tartozik a **pedagógus társadalom** megjelenése, vagyis az, hogy az oktatás feladatát ezentúl egy külön erre specializálódott, szakképesítéssel rendelkező csoport látta el; illetve új elem a különböző oktatási intézmények kapcsolattartása által kialakított, oktatási szintekre és a hozzájuk kapcsolódó végzettségekre épülő **egységes rendszer** életre hívása is (Halász 2001b:45-46). Többek között ennek is köszönhető, hogy megszületett a modern tömegoktatás, amely már képes volt a modern gazdaság igényeinek kielégítésére.

A gazdaság változása a munkaerőpiacnak állított követelmények változását is jelenti. Ma már nem elegendő csupán a szaktudás, bizonyos **kompetenciákkal** kell rendelkezni, amelyek befolyásolják a gazdaság fejlődését, és emellett az egyén életére is erős hatással vannak: mind személyi, mind munkakapcsolataikra és magára a munkatevékenységre is. Ezeknek a készségeknek a fejlesztését az oktatás vállalhatja fel. A modern oktatási rendszer célja az, hogy a tárgyi tudással szemben a rendszer minden szintjén megjelenítse a kompetenciákat, az általános kognitív viselkedési vagy szociális készségeket, amelyekre a munkavégzés és a társadalomba való beilleszkedés során folyamatosan szükségünk van. Ezek közül a legfontosabbak:

- ✓ **rugalmasság és alkalmazkodóképesség:** a változásokra való gyors reagálás képessége;

- ✓ az **önálló és társas tanulásra való képesség**: a rugalmasság egyik alapfeltétele, új ismeretek befogadására, megértésére, alkalmazására való képesség;
- ✓ **problémamegoldó képesség, kreativitás**: döntéshelyzetek önálló kezelése;
- ✓ a **bizonytalanság kezelésének képessége**: az információkezeléssel és az emberek közötti kommunikációval összefüggő egyéni és társadalmi cselekvésekre való készség középpontban a konfliktusok kezelésével, az alkalmazkodóképesség meghatározója;
- ✓ **megbízhatóság és kiszámíthatóság**: a magas szintű szabályozottság pontos teljesítése;
- ✓ **együttműködési és közvetlen kommunikációs képesség**: a team-munka alapja, feltétele a kommunikációs képesség;
- ✓ az **írott kommunikáció alkalmazásának képessége**: írott információk feldolgozására való képesség nemcsak olvasás, hanem információközlés szintjén is;
- ✓ **idegennyelvű és különböző kultúrák közötti kommunikáció**: nem csupán nyelvi fordítás, fogalmak, értékek stb. megértése és tolerálása;
- ✓ az **információ- és telekommunikációs technológia (ITK)** alkalmazásának képessége: modern technológia (számítógép) alkalmazása és az ezáltal befolyásolt, megváltozott normák kezelésére való készség (Halász 2001a:66-77; OECD 2001).

A kompetenciák tehát az oktatási rendszer minden szintjén megjelennek, így szükségessé válik a rendszer tagozódásának áttekintése.

Sok nemzeti és nemzetközi elmélet létezik erre vonatkozóan, de itt most az UNESCO által kidolgozott és az OECD (Organisation of Economical Co-operation and Development) által továbbfejlesztett változatot követjük. Ez az 1997-ben elfogadott **ISCED** (International Standard Classification of Education), vagyis az Oktatás Nemzetközi Standard Osztályozási Rendszere, ami összehasonlítja a különböző oktatási rendszerek vertikális tagozódását. (A 11. mellékletben található táblázat részletesen bemutatja az egyes oktatási szinteket, illetve az azokhoz kapcsolódó (elsődleges és másodlagos) kritériumokat.) Az ún. ISCED 97 rendszer összesen 9 átfogó oktatási, képzési szakterületet értelméz. Úgy, mint: általános programok (0), oktatás (1), humán tudományok és művészetek (2), társadalomtudomány, üzleti tudomány és jog (3), természettudományok, matematika és számítástechnika (4), műszaki tudományok,

gépgyártás és építőipar (5), mezőgazdaság és állatorvos-tudomány (6), egészségügy és népjólét (7), szolgáltatások (8). Az átfogó szakterületeken belül az ISCED-97 önálló kétjegyű kódszámmal látja el a szűkebb szakmai csoportokat. A szűkebb szakmai csoportokon belül háromjegyű kódszám jelöli a részletes szakterületeket, amelyeken belül azonosítják a konkrét oktatási, képzési programokat (UNESCO 1997). A képzési ágak ilyen jellegű elkülönülése elsősorban a harmadik, de különösen a negyedik képzési szinttől érvényesül. Ezeknek természetesen különböző kombinációi is igen gyakoriak, különösen az újabban megjelenő, úgynevezett multidiszciplináris képzések és szakok esetében.

2.1.2. FELNŐTTNEVELÉS – FELNŐTTOKTATÁS – FELNŐTTKÉPZÉS

A különböző országok nyelvén, szaknyelvén a fenti fogalomrendszer rendkívül összetett. Így például míg *„Németországban ... a nemzeti neveléstől a népművelés és a felnőttképzés fogalmán keresztül ma továbbképzésnek (Weiterbildung) nevezik”* ezt a területet (Knoll – Künzel 1980), addig *„Franciaország ... számos egymással konkuráló és egymást kiegészítő fogalmat teremtett (éducation populaire, éducation continue, éducation des adultes, éducation extra-scolaire, anragogie, recyclage, promotion culturelle, promotion individuelle et collective, animation, activités socio-éducatives, organisation des loisirs)”* (Trichaud 1968:10). A terminológiai sokféleséget még az is bonyolítja, hogy a mindenkor nemzeti terminusokhoz a nemzetközi felnőtt neveléstudományi és művelődéspolitikai viták során kialakult fogalmak lépnek, gondolhatunk itt az UNESCO-n és az OECD-n belül bevezetett fogalmakra (adult education, éducation permanente, recurrent education, lifelong learning) (Günther 1982). A fogalmak ezen szerteágazó sokfélesége, a különféle terminusok, amelyek gyakran csak a specifikus, egy-egy országra jellemző hagyományok ismeretében érthetők, rendkívüli mértékben megnehezítik a kutató helyzetét (Jütte 1992).

A felnőttnevelés vizsgálatokor hazánkban is jelentős problémába ütközik a kutató: ezen kifejezés mellett ugyanis jelen van a felnőttoktatás és a felnőttképzés általánosan elterjedt fogalma is. Nehéz igazságot tenni a tekintetben, hogy vajon melyik a legelfogadhatóbb, ebben még a hazai szakemberek sem tudnak igazán megegyezni. A rendszerváltás után a felnőttek elméleti oktatására és gyakorlati képzésére helyezték a

hangsúlyt a képző intézmények, és igyekeztek elfelejteni azt, hogy az ilyen fajta oktatás és képzés során a felnőttnek szintén akár egész személyisége fejlődhet: a három megnevezés tehát koncepcionális hangsúlykülönbségekre utal (Zrinszky 1996:118). A tanár személyisége meghatározó élmény lehet a felnőtt tanulók számára is a tudásanyag elsajátításában. Azonban mára már a felnőttoktatás és felnőttképzés fent említett különválasztásával is gondok jelentkeztek, hiszen a legtöbb képzés egyaránt tartalmaz elméleti és gyakorlati elemeket (Maróti 1998a).

A fogalmi meghatározásokban segíthet számunkra a 2002-ben megjelent *Felnőttoktatási és -képzési lexikon* (Benedek – Csoma – Harangi 2002). Ennek meghatározásai alapján röviden összefoglaljuk a három kifejezés tartalmát. A **felnőttnevelés** „*A nagykorú és felnőtt ember személyiségének meghatározott célok érdekében folyó, céltudatosan szervezett fejlesztés.*”, tehát az egész személyiségre vonatkozik, amely „*szervezett formális és non-formális folyamatok összessége...*” (Benedek – Csoma – Harangi 2002:172). A **felnőttképzés** „*szűkített értelemben ... a felnőttek ... szakmai kiképzése, továbbképzése és átképzése*” (Benedek – Csoma – Harangi 2002:163). Más jelentése szerint pedig „*a személyiség képességeinek, jártasságainak formálására koncentráló nevelés, oktatás*” (Benedek – Csoma – Harangi 2002:163), és így a felnőttnevelés része és a felnőttoktatás „párja”. A **felnőttoktatás** „*A felnőttnevelés azon területe, amely döntően ismeretnyújtáson és elsajátításon keresztül valósul meg*” (Benedek – Csoma – Harangi 2002:172), és így a felnőttképzéssel szoros kölcsönhatásban áll.

A dolgozatban, különösen annak empirikus részében a felnőttoktatás kifejezést az alábbi tartalommal használjuk, mégpedig az 1997-es hamburgi nyilatkozat 3. pontja értelmében: „*A felnőttoktatás jelöli azoknak a tanulási folyamatoknak összességét, legyenek azok formálisak vagy mások, amely által az embereknek – akiket felnőttek tekint az a társadalom, amelyhez tartoznak – fejlődik képességük, gazdagodik tudásuk és magasabb szintre emelkedik szakmai és kvalifikációs végzettségük vagy új irányba fordítja őket, hogy kielégítsék saját és társadalmuk szükségleteit. A felnőttkori tanulás egyaránt felöleli a formális oktatást és továbbképzést, a non-formális tanulást, valamint az informális és esetleges tanulás széles spektrumát, amelyek hozzáférhetőek egy multikulturális tanuló társadalomban, ahol az elméletre és a gyakorlatra épülő megközelítéseket elismerik.*” (Harangi – Hinzen – Sz. Tóth 1998:9-10).

2.1.3. ANDRAGÓGIAI KUTATÁSOK ÉS TERÜLETEIK

Az andragógiai kutatások rendkívül széles körűek és különböző kutatási műhelyekhez kötődnek, ezért összefoglalásuk igen hosszasan és nagy munka. Erre vállalkozott Zrinszky László a hazai és nemzetközi kutatások rendszerezésével. Véleménye szerint hat fő **elméleti irányt** lehet megkülönböztetni főbb képviselőikkel (Zrinszky 1996:126-144).

Ezen elméleti irányok közül az egyik a *felnttktatást minőségi fogalomként* értelmezi. Franz Pöggeler, az említett irányzat neves képviselője a felnttképzést szervezett formában történő, a felnőttek élet-és munkatapasztalatait figyelembe vevő, képzett munkatársakat foglalkoztató, mindenki által hozzáférhető, a kitűzött célok elérését biztosító képzésként aposztrofálja. Joachim H. Knoll, az irányzat egy másik képviselője viszont úgy véli, hogy az andragógia mint elmélet a cselekvés-tudományok kategóriájába tartozik, vagyis teljes mértékben a felnttképzés gyakorlatának a szolgálatában áll. Johannes Weinberg továbbfejlesztvén az előző gondolatokat hat alapvető szempont, dimenzió szerint osztályozza az andragógiai elméleteket. (1. társadalompolitikai, antropológiai, tudományelméleti, illetve világnézeti elméletek; 2. politológiai elméletek; 3. célokra és feladatokra összpontosító elméletek; 4. objektív politikai funkción alapuló elméletek; 5. didaktikai és metodikai stratégiák; 6. művelődéspolitikai irányok.)

A felnttktatás *rendszer szemléletű megközelítése* egy újabb, jelentős elméleti irányt képvisel. Ennek az irányzatnak is megvannak a legjelesebb kutatói. Közülük kiemelhető Josef Olbrich, aki szerint a felnttképzés nemcsak a nevelés- és művelődésügy része, hanem a társadalom önszabályozásának és fejlesztésének is tényezője. Olbrich mellett meg kell még említenünk Philipp Eggers-t és W. Schulenberg-et, valamint Durkó Mátyást is. Ő volt az, aki hazánkban a legalaposabban és legkitartóbban foglalkozott a felnttképzés és a szorosan hozzákapcsolódó népművelés rendszer szemléletű megközelítésével.

A harmadik elméleti irány a *társadalomkritikai andragógia*, amely olyan képviselővel büszkélkedhet, mint Jürgen Habermas. A kritikai vagy emancipatorikus felnttképzés elmélete azokat a szituációkat igyekszik felkutatni, amelyekben a résztvevők távolságtartó társadalombíráló beállítódásai létrejönnek és megerősödnek.

Az irányzathoz tartozó kutatók vizsgálják a felnőttképzés gazdasági, politikai és szociokulturális feltételeit, az andragógiai elméleteket és oktatáspolitikát.

A szellemtörténeti, életvilágra orientált irány, amelyet a negyedik elméleti vonalnak tekinthetünk, arra az életfilozófiai hagyományra vezethető vissza, amelyet Friedrich Schlegel kezdeményezett, majd a XX. század elején Wilhelm Dilthey és számos követője vitt tovább. A szellemtörténeti megközelítés középpontjában az ember, az élet áll. Dilthey nevelés definíciója szerint *„a nevelés feladata az, hogy – az eszközök tudatosan összeállított rendszerének felhasználásával – egy olyan szintre jusson el az egyén fejlődésének alakításában, mikor is képessé válik arra, hogy önmagát önállóan meghatározza”* (Zrinszky 1996:134). Az életvilág elmélet a filozófiában elsősorban Edmund Husserl nevéhez fűződik. Husserl „tanait” továbbgondolva fejlesztette ki Heller Ágnes sajátos, a mindennapi élet kritikájául szolgáló elméletét. „Mivel a mindennapi élet egészen heterogén cselekvéstípusokat igényel, ezért bontakoznak ki ebben heterogén készségek, képességek, affektusok” – írja „A mindennapi élet” című kötetében. (Heller 1970:77) Ehhez az elméleti irányzathoz tartozik még Hellenen kívül Dirk Axmacher, Lalage Bown, Werner Kudara, Gerd-Günter Voss, Lutz von Werder, Maróti Andor és Csoma Gyula is.

Az ötödik, *életrajzi, pályafutási megközelítés* számos ponton rokonítható az előzőekben bemutatott szellemtörténeti, életvilág orientációval. Az utóbbi időben nagy népszerűségnek örvendő irányzat olyan képviselőket tudhat sorai közt, mint Peter Alheit, Martin Kohli, Hans Thomae, Werner Loch, Jochen Kaltschmid vagy Erika Schuchardt. Ez a „biográfiai” megközelítésmód kezdetben vizsgálati módszerként volt jelen, a kilencvenes években azonban önálló paradigmává vált.

Az andragógia egyik legfiatalabb hajtása az ún. *multikulturális felnőttnevelés*, amelynek manapság sincs kifejlett elmélete. Jeles szószólója Horst Siebert az integratív felnőttképzés körébe sorolta és a többkultúrájú társadalmak nélkülözhetetlen tendenciájának minősítette ezt az irányzatot. (Zrinszky 1996:126-144)

Peter Faulstich kilencvenes években megjelent tanulmányában az **elméleti kutatások újabb lehetséges irányait** vázolta fel. Szorgalmazta többek között a felnőttképzési intézmények, a személyzet, a pénzügyi források és a minőség, a nemzetközi tendenciák, a továbbképzési rendszer, a nők képzésének részletes, mélyreható vizsgálatát. Hangsúlyozta a történeti kutatások fontosságát. Szót emelt a szervezés, a marketing és menedzsment, a tanítás és tanulás, a politika, gazdaság és jog, a biográfia és szocializáció, a didaktika és módszertan, a program és tanfolyamtervezés

összefüggéseinek tanulmányozásáért (Faulstich 1997:200-205). Mindazonáltal kijelentette, hogy a felnőttképzés területéről szóló „... vizsgálatok egyes fejlődési területekre, intézményekre és személyekre koncentrálnak. Átfogóbb jellegű társadalomtörténeti megközelítéssel még alig találkozunk” (Faulstich 1997:205).

A hazai andragógiai kutatásokat és kutatási eredményeket megjelenítő anyagokat Zrinszky László munkája és ismereteink alapján a következőképpen foglalhatjuk össze (Zrinszky 1996:113-117):

- A kezdeti fontos vizsgálatok a következő személyekhez kapcsolódnak: Schneller István, Karácsony Sándor, Boros Dezső, Durkó Mátyás, Radnai Béla stb.
- 1956-tól már működött felnőttképzési tanszék, illetve munkacsoport, amelyek száma folyamatosan növekedett. Ezek az intézmények rendszeresen folytatnak andragógiai kutatásokat. Napjainkban tíznél több ilyen jelentős felsőoktatási műhely létezik (így Debrecenben, Pécsen, Egerben, Budapesten, Nyíregyházán, Szegeden, Jászberényben, Baján, Esztergomban, Székesfehérváron, Győrött, Kaposváron stb.). Az egyetemek és főiskolák neveléstudományi tanszékein is folyamatosan születnek andragógiai érdekű munkák.
- Tudományos értékű produktumokkal lépett színre kezdettől és napjainkban is a Művelődéskutató Intézet, a Magyar Pedagógiai Társaság, valamint a Magyar Népfőiskolai Társaság.
- A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottsága létrehozott Felnőttnevelési Albizottságot, amelynek *Andragógia* című időszakos kiadványát Durkó Mátyás és Csoma Gyula szerkesztette, míg az utód, a *Felnőttképzés* címet viselő folyóirat főszerkesztője Mihály Ottó volt. Jelenleg például 2003 óta szintén *Felnőttképzés* címmel a Nemzeti Felnőttképzési Intézet jelentet meg folyóiratot.
- Felsőoktatási jegyzetek, szöveggyűjtemények születtek és születnek, többek között Durkó Mátyás, Horváth Margit, Koltai Dénes, Maróti Andor stb. írásában, illetve szerkesztésében.
- Később megjelentek a Német Népfőiskolai Szövetség által kiadott kötetsorozatok: *Nemzetközi felnőttoktatás és együttműködés*, valamint *Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás* címmel.

Ezek a kutatások a különféle elméleti irányokhoz és kutatási területekhez kapcsolódnak, többségük napjainkban is éppúgy érvényes. Ezek közül mindössze az utolsónál született magyar nyelvű könyvsorozat szűnt meg, miután a Német Népfőiskolai Szövetség Budapesti Projektirodája bezárt 2001-ben.

2.1.4. A FELNŐTTOKTATÁS TERÜLETEI

A felnőttoktatás területeinek számos felosztása, osztályozása, csoportosítása megfigyelhető a szakirodalomban. Ezek közül a legismertebb a már idézett Felnőttoktatási és -képzési lexikonban említett: formális és non-formális típusok. Eszerint a **formális felnőttoktatás**, „Általánosabb megjelöléssel formális képzés (az angol 'formal education'-ból), amely az iskolai rendszeren belüli illetve a felsőoktatási intézmény rendszerén belüli felnőttoktatást – képzést foglalja magában. Más értelemben minden olyan képzés az előbbieken kívül is, ami intézményes keretek között végzettséget ad” (Benedek – Csoma – Harangi 2002:218). A **nem-formális felnőttoktatás**, „Általánosabb megjelöléssel nem-formális oktatás, amely a fiatalok és a felnőttek iskolai, illetve felsőoktatási rendszeren kívüli oktatását-képzését foglalja magában. Más értelemben minden olyan képzés, ami nem ad végzettséget, hanem a szabad tanulás céljait valósítja meg. ... A nem formális felnőttoktatás tehát a közoktatás és a felsőoktatás keretén kívüli intézményes szervezésben vagy azon kívül megvalósuló, végzettséget nem adó program” (Benedek – Csoma – Harangi 2002:395). Ha ezt a felosztást a felnőttoktatási intézmények típusai szerint nézzük, akkor az iskolarendszerbe integrált és az iskolán kívüli (out-of school) felnőttoktatás két kategóriáját különböztethetjük meg (Zrinszky 1996:157).

Ehhez az osztályozáshoz egy köztes kategória felállításával járul hozzá Durkó Mátyás, amely a tanfolyamrendszerű felnőttoktatás átmeneti rendszere a kötött iskolarendszer és a kötetlen, iskolán kívüli rendszer között (Durkó 1999:60). Ezen intézmények fenntartói tekintetében az iskolarendszerű oktatás terén elsősorban az állam, a kormányzat és az egyház jöhet szóba, míg az iskolán kívüli formáknál a munkahelyek, a felnőttképzési vállalkozások, az általános művelődési intézmények stb. egyaránt (Zrinszky 1996:157).

Az iskolarendszerű és az iskolarendszeren kívüli felnőttoktatás lényegi különbségeire mutat rá Koltai Dénes egyik, kilencvenes évek elején megjelent, tanulmányában (Koltai 1992). Az állami vagy önkormányzati finanszírozású iskolai felnőttképzést, amelyet az oktatási rendszer leképezéseként is értelmezhetünk, a túlszabályozottság, (művelődés)politikai befolyásoltság, az állami fenntartás kényszere, rosszul fizetett tanárok jellemzik. Habár az iskolarendszerű képzések olcsónak tűnnek, olykor ingyenesek, a résztvevőknek gyakran különféle, nem várt költséggel is

szembesülniük kell. Koltai szerint a tisztességes, megfelelő ismeretátadás, a didaktikai tudatosság ellenére az efféle képzések minőségben nem tudják felvenni a versenyt az iskolarendszeren kívüli képzési formákkal.

Az iskolarendszeren kívüli felnőttoktatás – törvényben biztosított jogánál fogva – nagyobb önállóságot élvez a tananyag kiválasztásában. Különböző vállalkozási formában (kft, bt, vegyesvállalati rendszer stb.) működő „képzőintézmények” közvetett állami támogatásban részesülnek, minőségi szelekcióval kiválasztott magasan díjazott oktatókat foglalkoztatnak, üzleti alapon, előre rögzített áron kínálják tanfolyamaikat, képességfejlesztő foglalkozásaikat, tréningjeiket az érdeklődőknek. Az ezen vállalkozások által szervezett képzések színvonala, minősége a piaci verseny függvényében változik (Koltai 1992).

A felnőttoktatás nem csak ebbe a két kategóriába sorolható be, hanem **tartalma** szerint is felosztható. A fő felnőttoktatási tartalmak a következők lehetnek (Durkó 1999:58–59):

- a) Általános: az alap- és általános műveltség pótlólagos kialakítása. Szintjei: alap- és középfok, dokumentuma: nemzeti érvényességű bizonyítvány.
- b) Szakirányú: az alap- és általános műveltségre épülő, különböző szakirányú nevelés. Munkanélküliek felzárkóztató képzéséből és új szakmákra való felkészítésből, vezető- és menedzserképzésből áll.
- c) Közéleti-közösségi, állampolgári: az egyéneknek a közösségbe való beilleszkedését, helyüknek megtalálását segíti.
- d) Szociális: a szociális, egészségügyi, higiéniai területen dolgozó szociális munkások képzése és nevelése.
- e) Kriminális: a szabadságvesztésre ítélték reszocializálására irányul.
- f) Katonai: a szerződéses és hivatásos katonai állomány (korábban a sorkatonai is) képzését, továbbképzését jelenti.
- g) Vallásos, hitéletbeli: a különböző egyházak és felekezetek szervezésében.

A Felnőttoktatási és -képzési lexikon ezeket a tartalmi területeket már csak két nagyobb területbe sorolja be: általánosan művelő-képző és szakképző tartalomba. **Általános művelésként-képzésként** az általános műveltséggel a személyiséget részlegesebben vagy teljesebben átfogó fejlesztő-szocializáló hatásokban részesítik, ezért pótló, kiegészítő és továbbképző jellegűek. Azonban irányulhatnak végzettség megszerzésére, a szakmai képzés előkészítésére, vagy szabad önkifejlesztésre is. Elsősorban mégis a munkához, a közéleti-közösségi-politikai tevékenységhez, a család- és magánélethez, illetve az általános tájékozódó, megismerő tevékenységhez, az

emberi lét sorskérdéseihez kapcsolódnak. (Például az érettségire felkészítő oktatás, népfőiskolai képzések, ismeretterjesztés, idegen nyelv oktatása) **Szakképzésként** „*a szakműveltség-képzettség részlegesebb vagy teljesebb rendszerét nyújtják valamely szakterület tudásigényének különböző fokozatain, és a személyiséget részlegesen, egy megadott irányba, korlátok között fejlesztik*”. Elsősorban végzettség megszerzésére irányul és a munka világához kapcsolódik, és ezáltal a terület felosztható: kiképzésre (főként első szakma megszerzésére), átképzésre (egyik szakmáról egy másikra azonos szinten) és továbbképzésre (azonos szakmán belüli ismeretbővítésre, magasabb kvalifikációra) (Benedek – Csoma – Harangi 2002:173-174).

Az előzőekben felsorolt képzési tartalmak, formák számos intézményben kerülhetnek megvalósításra. Így például alap- és középfokú iskolákban (iskolarendszerű felnőttoktatás), főiskolákon és egyetemeken, művelődési házakban, otthonokban, népfőiskolákban, általános művelődési központokban, távoktatási központokban, regionális munkaerőfejlesztő és -képző központokban, minisztériumok, önkormányzatok szakági továbbképző intézeteiben, politikai pártok oktatási intézményeiben, szakszervezetek képző intézményeiben, egyházak hitéleti oktatási szervezeteiben, területi-önkormányzati integrált felnőttoktatási központokban, oktatási vállalatoknál, nagyvállalatok saját célú oktatási rendszereiben, külföldi oktatási intézményekben, ismeretterjesztő társulatoknál, sport- és egyéb egyesületekben, könyvkiadóknál, folyóiratokban, múzeumokban, képtárakban, rádióban, televízióban, szerkesztőségeknél (Benedek – Csoma – Harangi 2002:173-174). A különféle képzéseknek helyt adó intézmények névsora a *Felnőttoktatási és -képzési lexikon* megjelenése, 2002 óta folyamatosan bővül.

Ezekben az intézményekben természetesen különböző hangsúllyal szerepel a felnőttoktatás. Vannak azonban olyan intézményeink, amelyek kimondottan felnőttoktatási intézményeknek tekinthetők. Ilyenek elsősorban a népfőiskolák, a regionális munkaerőfejlesztő és -képző központok, a felnőttoktatási vállalkozások. Ide soroljuk még a továbbképző intézeteket, a pártok oktatási intézményeit, a szakszervezeti képzőhelyeket, a területi felnőttoktatási központokat és az ismeretterjesztő társulatokat. A többi szervezet tevékenységsorában elsődleges tevékenységként más dominál, így például a közoktatás (mint az alap- és középfokú iskoláknál), vagy a felsőoktatás (mint a főiskolák és egyetemek vagy a távoktatási központok esetében), illetve a kultúra (mint a könyvkiadók, könyvtárak stb. esetében). Ennek ellenére ezek sem mellőzhetők, ha a felnőttoktatás teljes intézményrendszerében gondolkodunk.

2.2. ÁTTEKINTÉS

A MAGYARORSZÁGI FELNŐTTOKTATÁS, -NEVELÉS FŐBB TÖRTÉNETI TENDENCIÁIRÓL AZ OKTATÁS- ÉS MŰVELŐDÉSPOLITIKA TÜKRÉBEN

A jelenlegi hazai felnőttoktatási intézményrendszer alapjainak kialakulása a múltban, a felnőttnevelés történetében gyökerezik. A jelenlegi intézményrendszer hatékony feltárása, elemzése lehetetlen a múltbeli jelentős felnőttnevelési események, intézmények, személyek megismerése, problémátörténeti megközelítése nélkül. Ezek az alapvető ismeretek segítenek minket ahhoz, hogy a jelenlegi intézményrendszer kialakulásának alapjait megértsük, valamint a jelenlegi tendenciák történelmi gyökereit megkeressük és magyarázatul állítsuk a ma fellelhető jelenségek mögé.

Kutatásunkban a teljességre törekvés szinte lehetetlen, hiszen a történelemtudomány sohasem tekinthető lezártnak, hanem egy folytonos megismerési folyamat. A felnőttoktatás történetének főbb mozzanatait jóval rövidebb formában megtalálhatjuk néhány összefoglaló munkában (Csiby 1987; Zrinszky 1996; Benedek – Csoma – Harangi 2002), amelyektől részletesebb, feltáróbb keretadásra törekedtünk, az események kronologikus, lényegkiemelő bemutatásával.

A terjedelmi korlátok miatt azonban az egyes adatokhoz direkt értékeléseket sem kívánunk tenni, bizonyító érveket nem tudunk részletesen kifejteni, bemutatni, mivel a dolgozat fő célja nem a történelmi tények értékelése és a felnőttoktatás történetének kidolgozása, ez csak egy problémafelvezető egység. Fontosnak tartjuk azonban már a fejezet elején leszögezni, hogy a felnőttoktatás területe nagyon sokáig – és számos pontján még ma is – szervesen összekapcsolódik az oktatás és a közművelődés területeivel (vesd össze Mészáros 1981). Kialakulásában az oktatási és művelődési intézmények alapfeladataihoz (például analfabéta oktatás, tudományművelés, társadalmi tevékenység, irodalmi tevékenység) kapcsolódtak elsőként felnőttoktatási feladatok kiegészítésül, valamint elméleti vonatkozásaiban is kezdetben írók, gondolkodók írásaiban társítottnak, más gondolatkörök kapcsán jelentek meg. Csak lassan alakult ki tehát az az intézményrendszer és az a tudományelméleti megalapozottság, amely már elsődlegesen a felnőttoktatásra koncentrál, azt tekinti alaptevékenységének, alapfeladatának. Ezzel szervesen összefüggő gondolat, hogy hazánkban a felnőttnevelésnek hagyománya van: az egész ember fejlesztését szolgálja, amely által segíti az életben való eligazodásban, a megélhetésében és egyfajta családba és társadalomba ágyazottságot ad neki.

2.2.1. A HAZAI FELNŐTTNEVELÉS ELŐZMÉNYEI

Hazánkban a felnőttnevelés hosszú évszázadokon át az **egyházak** hiterősítő tevékenységéhez kapcsolódott. Ezt elősegítette, hogy *Szent István* törvényben is igyekezett biztosítani, hogy a falvak népe – elsősorban a felnőttek – igénybe vegyék papjaik nevelő munkáját (Mészáros 1981). Ennek továbbélését többek között a feudális társadalomban találhatjuk meg, amihez már *Mátyás* korában (vagy valamivel előbb) megvoltak az alapok, tehát innét indíthatjuk a gondolatmenetünket az előzmények vázolásánál (Novák 1980:11). A magyarországi **reformáció** már szertartásaiban és írásaiban az anyanyelvet használta (Bertényi 1998a:359-360). A XVI. században alapított kollégiumaival, tanítóikkal sok helyütt széles tömegekhez jutatták el az ismereteket. Ebben a „harcban” jelentős eszközük volt a nyomtatott könyv (az első magyar nyelven nyomtatott biblia *Sylvester János* fordítása: a *Sárvári Biblia*) (Bertényi 1998a:361).

Eközben a XV-XVI. században már tudatos oktató-nevelő szándékú eszközök meglétéről beszélhetünk, amelyek egyértelműen a felnőttek ismereteinek bővítését szolgálták. Ilyennek tekinthető *Tinódi Lantos Sebestyén* munkássága, aki **verses**, énekelhető feldolgozások formájában történelmi eseményeket ismertetett, amelyek így akár az írástudatlanok körében is jól terjedhettek (szájról szájra) (Koltay 1998). Hasonló *Heltai Gáspár* **mesegyűjteménye** (1556 – *Száz fabula*), amelyben könnyen terjeszthető, könnyen felfogható, elképzelhető történeteket mesélt. Ezeknek az alapjai többnyire külföldi szerzemények voltak, amelyeket Heltai lefordított és a magyar viszonyok közé adaptált. Meséi tanulsággal zárultak, ezáltal a képzetlenebbek is megértették azt. Emellett Heltai nevéhez fűződik egy kolozsvári nyomda is, amelynek nagy szerepe volt a magyar helyesírás egységesítésében, valamint itt számos úgynevezett népkönyvet jelentetett meg (Kelemen 1999). Hasonlóan nagy jelentőségű az **hitvitázó dráma** műfajának megjelenése is, amely az ebben a korban is népszerű színjátszás egyik jeles tudatformáló eszköze volt meggyőző, párbeszédes formájával. Ennek a műfajnak kiemelkedő alkotása *Bornemissza Péter: Elektra* című műve, amely egyben a magyar világi drámairodalom nyitányának is tekinthető. Ebben a szerző a zsarnoksággal való szembenállásra buzdít – ezáltal már látható, hogy ez a műfaj nemcsak gondolkodásra, hanem tettekre is kívánta serkenteni a népet (Nemeskürty 1959). A korszak végére pedig elterjedt a **röpirat-irodalom**, amely rövid, frappáns módon jelenítette meg a főbb

társadalmi problémákat, valamint nagy jelentőséget kapott még a nép ösztönzésében és cselekvésre buzdításában is (Novák 1980:13).

Az egyházakhoz kapcsolódó felnőttképzési törekvések is igen korán megjelentek, így például a Debreceni Református Kollégium történetében már a XVI-XVII. században számos önművelő, önnevelő körrel tesznek említést, bár főként a XIX. században terjedtek el különböző önképző körök és önképző társulatok formájában (Barcza 1988:700-702)

Erdély igen jelentős talaja volt az új kísérleteknek a nép művelése, egyúttal a felnőttek nevelése terén. *Bethlen Gábor* uralkodásától kezdődően a fejlődés útjára lépett ez a terület (Nagy 1964). Ezt erősítette az állami támogatás, amely az oktatásban különösen érezhető volt. Külföldi tudósokat hívtak meg (például a gyulafehérvári főiskolára), valamint oktatóikat külföldi tanulmányutakra küldték (elsősorban a Németalföldre és Angliába). Jelentős személyiség volt ekkor *Apáczai Csere János*, aki külföldi – főként teológiai és filozófiai – tanulmányai után hazatérve gyulafehérvári tanár, majd miután haladó gondolatai (például *Magyar Logikátska* és *Tanács* műveiben olvasható) és azok tanítása miatt *II. Rákóczi György* eltiltotta az oktatástól, a kolozsvári „kisiskola” igazgatójaként tevékenykedett. Munkásságának legfontosabb eredménye fő műve, a **Magyar Encyclopaedia**, amely az első magyar nyelvű tudományszótár. Lényegében ez is (hasonlóan Heltai fabuláihoz) külföldi szerzők műveiből vett részleteknek fordítása és adaptálása. Témaköreiben tankönyv jellegűen taglalta a következő területeket: ismeretelmélet, dialektika – logika, aritmetika, geometria, fizika, csillagászat, természet, technika és mezőgazdaságtan, történelem, etika, politika, pedagógia, teológia. A témakörök elemzése mellett művében külön útmutatót is adott azok tanításához. Jelentős többek között még az is munkásságában, hogy már 1658-ban akadémia felállítását javasolta *Barcsay Árpád* fejedelemnek nyugati mintára (Nagy 1976:81-84).

Hasonlóan jelentős *Tolnai Dali János* munkássága, aki Lórántffy Zsuzsanna és Rákóczi Zsigmond támogatásával az analfabéták oktatását és a földművesek mezőgazdasági oktatását szorgalmazta. Sárospataki tanárként meghívta *Comenius Amos Jánost*, aki a magyarországi társadalmi és kulturális helyzet megismerése után írta meg a **Gentis felicitast** (A nép boldogulása), amelyben az elmaradottságból kivezető útként a műveltséget tartotta a legfőbb eszköznek (Koltay 1998; Csorba 1999).

A korszakban jelentős szerepet kaptak az iskolák, mert a közművelődés és felnőttnevelés döntően ezekhez kapcsolódott. A kor iskolái egyházi fenntartásúak voltak, így az egyház széles körű oktató-nevelő tevékenységet folytatott.

2.2.2. A MŰVELŐDÉSI-FELNŐTTNEVELÉSI KEZDEMÉNYEZÉSEK MEGJELENÉSE A XVIII-XIX. SZÁZAD FORDULÓJÁN

A felvilágosodás eszméinek terjedése, az eszmék gyakorlatba ültetése, és ezáltal az ország társadalmi és gazdasági fejlődésének gyorsítása 1772-től hazánkban főként a korszak elején olykor felemás módon valósult meg a Habsburg uralkodóház politikája révén (a nép adózó, termelő és újonc-szolgáltató) (Bertényi 1998b:498-500). Fő rendeleteik is ezt támogatták, bár haladó elvek mindegyikben fellelhetők voltak (például a legjelentősebb a két Ratio Educationis 1777-ben és 1806-ban) (Kosáry 1998:491-494; B. Gelencsér 1998b:677). Ennek hatásaként a felnőttnevelésben hosszú ideig csak a **gyakorlati ismeretek** (úgynevezett hasznos ismeretek) átadására vonatkozott a fejlődés.

Számos felvilágosult gondolkodó hirdette a nemzeti fejlődés alapjaként az oktatás és ebben a felnőttoktatás jelentőségét (például *Kármán József*, *Bessenyei György*, *Tessedik Sámuel*). Ennek fejlesztéséhez indult meg a korban a **nyelvújítás** mozgalma, amelynek fő célja az volt, hogy az anyanyelvet alkalmassá tegye minden rendbéli számára a tudás átadására. A mozgalomhoz csatlakozott a nemesség egy része is: „dacmagyarságot” vállalva magyar nyelven olvastak és elsajátították ennek eszmerendszerét is (Bertényi 1998b:502-503, 505).

A korszak számos olyan jeles intézményt és szervezetet hozott létre, amelyek már viszonylag függetlenebbek az iskolai rendszertől és részei a felnőttoktatásnak. Talán az egyik legkiemelkedőbb ezek közül Tessedik Sámuel **gyakorlati-gazdasági szorgalmatossági iskolája**, amely európai mintaintézet lett, ahol a diákok a korábban említett hasznos ismereteket magas fokon, gyakorlatban is elsajátították (Sári 1998:95-96). Hasonlóan híres intézmény a *Festetics György* által alapított **Georgikon**, amely a szakismeretek terjesztésének „tessediki” modelljét követte. Az intézmény több képzési rendszerre (például erdész, kertész, lovász, mérnök) osztott közép- és felsőfokú oktatást vállalt fel felvilágosult szellemben (Sári 1998:95-97). Már a felvilágosodás korában kezdeményezte *Bessenyei György* egy tudós magyar társaság felállítását. Ennek jegyében 1780-90 táján számos úgynevezett **Magyar Társaság** alakult (például Pesti Magyar Társaság, Pozsonyi Magyar Társaság), bár ezek nem működhettek sokáig, a

hatalom eszközeivel megszüntették ezeket. Hasonló célt szolgáltak a korban a magas számban létező szabadkőműves páholyok, olvasókörok, önképzőkörok is (Bertényi 1998b:502). A korszak második felében váltak elterjedté az úgynevezett **Nyelvművelő Társaságok**, amelyek közül talán legismertebb az Erdélyi Nyelvművelő Társaság *Aranka György* vezetésével (Némedi 1998:87-89). Hasonlóan híres az **Auróra-kör**, amelynek keretében *Bajza József* hosszú ideig szerkesztette a népszerű Auróra irodalmi zsebkönyvet.

Az **irodalomnak** jelentős közvetett hatása volt a felnőttnevelésre, mivel a korszakban fő célkitűzése az volt, hogy a magyar nyelvű műveket megkedveltessék és az olvasókat elgondolkodtassák azáltal, hogy a kor igazságait bemutatják (például *Katona József: Bánk bán, Vörösmarty Mihály, Kazinczy Ferenc, Kölcsey Ferenc* és társaik versei) (Bibó 1998). Az olvasás terjesztésében fontos szerepet kaptak a **könyvtárak** is, amelyek a korszakban válnak először nyilvánosakká. Jelentős szerepük volt ebben a papi, főpapi könyvtáraknak és kezdeményezéseknek (Németh 1998:136-137). A korszakban jött létre a **Nemzeti Könyvtár** (1802-ben) *Széchenyi Ferenc* felajánlása nyomán (B. Gelencsér 1998b:677). Szintén jelentős nevelő hatása volt a **színháznak**, amely nyelvnépszerűsítő és problémafelvető szerepet vállalt fel. Ekkor vált „hivatalossá” a magyar színművészet, és számos népszerű színműírója volt a kornak (például *Kisfaludy Károly, Bessenyei György, Vörösmarty Mihály*). Megjelentek az első kőszínházak is: Kolozsvárott 1821-ben, Miskolcon 1823-ban (Staud 1972).

A felvilágosodás hazai korszakának talán legjelentősebb alakja *Bessenyei György*, akinek *Ágis tragédiája* című művének megjelenésétől (1772-től) számítjuk a magyarországi felvilágosodás nyitányát. Jelentős író, filozófus volt, aki a magyar nemzeti művelődéspolitikai első rendszerezője is egyben (például *Magyarság, A magyar néző, Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék* című műveiben) (Csorba 2000). Hasonlóan ismert és jelentős *Tessedik Sámuel*, aki szarvasi lelkészből külföldi tanulmányain szerzett és hasznosított ismeretei révén a parasztság egyik jeles védelmezőjévé lépett elő. A már említett gyakorlati iskolája mellett számos művével a nép haladásáért küzdött (például *A paraszt ember Magyarországon, mitsoda és mi lehetne, Tizenkét paragrafus a magyar iskolaügyről*) (Pukánszky – Németh 1996:302-304). A parasztság ismereteinek bővítését vállalta fel *Nagyváthy János* és *Pethe Ferenc* is a korszak második felében viszonylag hasonló tevékenységével. Nagyváthy munkássága számos ismeretterjesztő művel kezdődött (például *A szorgalmatos mezei gazda Magyarországon, Magyar házi gazdasszony, Magyar gazdatiszt*), majd Festetics

György jószágkormányzója lett. Ő ösztönözte a bárót a Georgikon, valamint a csurgói gimnázium alapítására (B. Gelencsér 1998b:678). Pethe Ferenc szintén számos ismeretterjesztő kötet írt (például *Pallérozott mezei gazda I-III.*, *Budai szőlőm ültetési módja*, *Európai mértéktár*), tanár volt a Georgikonban, számtartó az Eszterházyaknál. Emellett számos folyóiratot szerkesztett, amelyeknek már politikai kicsengése is volt (például *Erdélyi Híradó*, *Gazdaságot Tcélzó Újság*, *Nemzeti Gazda*) (Ortutay 1981:233).

A felvilágosodás időszakában megindult a nép művelésének (és ebbe ágyazva a felnőttnevelésnek) az elméleti megalapozása, és ez egyúttal jól előkészítette a következő korszakot, lehetőséget és gyakorlati példákat teremtett az immár elméleti alapokra épülő mozgalom szélesítésére, a felnőttoktatás és művelődés intézményrendszerének kiteljesítésére.

2.2.3. A FELNŐTTNEVELÉSI SZERVEZETEK KÖRÉNEK KISZÉLESEDÉSE A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Bár – főként a gazdasághoz kötődően – már az 1810-es, sőt már az 1790-es évektől megjelennek a reformeszmék, ezt a korszakot a felnőttnevelés történetében 1825-től számítjuk, amikortól rendszeresen sor került hazánkban a reformországgyűlésekre, amelyeken a szabad, széles körben terjesztett gondolathirdetés vált elsődlegessé. A kor jeles gondolkodói (hogy csak *Kossuth Lajos*, *Széchenyi István*, *Kölcsey Ferenc* nevét említsük) megpróbálták felvenni a harcot a feudális jogaikhoz erőteljesebben ragaszkodó nemesi réteggel. A sorra kialakult reformok (például a magyar hivatalos nyelv, jobbágyszabadítás, törvény előtti egyenlőség) főként a korszak végére nyertek érvényt, bár folyamatosan érződött a nemesség egy részének körében az az ellentmondás, amellyel újat propagáltak régi előjogaik megtartásával (Gergely 2003:177-180). Az ország szellemi emelkedésén munkálkodók műhelyének szánta Széchenyi István az 1827-ben létrehozott Nemzeti Casinót, amely hamar elterjedt vidéken is a művelődést és a szórakozást hatékonyan ötvöző intézményi formaként (Kósa 2001b:295).

Az időszak tehát jó talajt biztosított új szervezetek, intézmények alakulásának, ami a közműveltség szintemelkedését is jelezte, és amelyből ki kellett sarjadnia a tényleges felnőttnevelésnek is, ahol a fő cél az ismeretterjesztés, majd a korszak végére a politikai

nevelés is előtérbe került (Felkai 1969:121). Kiemelkedő ilyen szempontból a Széchenyi István felajánlásával 1825-ben létrejött **Magyar Tudományos Akadémia** elődjeként a Magyar Tudós Társaság, bár tevékenységét csak 1831-ben kezdhette meg, akkortól azonban rendkívüli gyorsasággal szabályozták a magyar helyesírást, magyar nyelvtant stb. (Némedi 1998:87). Elsődlegesen a magyar nyelv terjesztésére, népszerűsítésére jöttek létre úgynevezett **Nemzeti Intézetek**, amelyek közül a legrégebbi a Nógrádmegyei Nemzeti Intézet 1830-ból (Novák 1980:60). A gazdasági tevékenység mellett jelentős feladatként vállalta fel az ismeretterjesztést a Széchenyi István alapította **Országos Magyar Gazdasági Egylet**, valamint a Kossuth Lajos nevéhez fűződő **Magyar Iparegylet**, illetve a **Honi Iparvédegylet**. A Gazdasági Egylet számos ismeretterjesztő kiadványt jelentetett meg (például *Gazdasági Tudósítások*, *Magyar Gazda*, *Mezei Naptár*), és emellett számos gyakorlati bemutatót is szervezett a gazdák okítására (kiállítások, szőlő- és csemetekert Budán stb.) (Kósa 2001b:295). Az Iparegylet hasonló módon vállalta fel a felnőttoktatást, amelyet fő céljaként is megfogalmazott: *„Hasznos ismereteket terjeszteni a nép mindazon osztályában, amelynek nincs módjában ismeretvágyát egy vagy másképp kielégíteni, különösen pedig a műiparos osztályt hasznos ismeretekben részesíteni, népszerű módon írt, tanulságos és a gyakorlati élet szükségleteinek megfelelő munkák kiadása, az ipar és a kézművek haladását szolgáló minden egyéb mód által”* (Gergely 2003:215). A természettudományos ismeretek terjesztése a reformkor kiemelkedő feladata volt. 1841-ben a Magyar Tudományos Akadémia mintájára Bugát Pál javaslatára megalakult a Királyi Magyar **Természettudományi Társulat** a mai TIT elődjeként (nevében a „királyi” jelzőt nem mindig viselte). Feladatának tekintette a természettudomány népszerűsítését, a nép természettudományi műveltségi színvonalának emelését és a természettudományos kutatást (Maróti 1998b:125-126). Mindezek a szervezetek azért voltak rendkívül jelentősek a korban, mert a fentebb említettekhez, mint bázisokhoz számos vidéki fiókegylet csatlakozott, valamint rendkívüli mértékben elterjedtek voltak a kaszinók és olvasóköri körök, ezáltal az ország egészében lehetőség nyílt az ismeretterjesztés különféle módozataiban való részvételre.

Az ismeretterjesztés kiemelkedő alakja volt többek között *Balásházy János*, aki átfogó mezőgazdasági művei mellett (például *Tanátsolatok a magyarországi mezei gazdák számára*) könnyen érthető, a kevésbé műveltek számára is jól használható olvasókönyveket is írt (például *Okos gazda*). Munkásságának csúcsán a mezőgazdasági ismeretek közé már jelentősen beleszötte felvilágosult gondolatait is, vagy kimondottan

külön kötetet jelentetett meg erre vonatkozóan (például *Az adó és még valami*). Szintén jeles ismeretterjesztő alkotója a kornak *Török János*, aki – hasonlóan Balásházyhoz – jól képzett és gyakorlott gazdaként a Magyar Gazdasági Egylet főtitkára, a *Magyar Gazda* című lapjának szerkesztője volt. Alapvetően hagyományörző gondolkodású volt, végig Széchenyi híve maradt, nem jutott tovább Kossuth eszméiig, mint kortársa. Az időszak végén az állampolgári nevelés eszmerendszerében bukkant fel *Táncsics Mihály*, aki a nép soraiból származva jobban meg tudta közelíteni a nép nevelésének kérdését. A reformkor idején először a nyelv művelésével és terjesztésével kapcsolatos munkái váltak ismertté (*A magyar nyelv, Nyelvészet* stb.), majd később számos földrajz és történelem könyvet is írt. A reformországgyűlések során számos haladó gondolkodású íróval, költővel megismerkedett és munkásságában egyre inkább a politika felé fordult, amit külföldi tanulmányai is erősítettek (például Párizsban). Így 1847-ben már politikai írásaiban harcolt a parasztság sorsáért, amelynek következtében sajtóvétségért börtönbe zárták, ahonnan az 1848-as márciusi események során a nép szabadította ki (Révész 1942).

A korszak folyóiratait, amelyek már az előző időszakban a felvilágosodás és a reformok eszméinek terjesztéséhez hatékony eszközöknek bizonyultak, a reformországgyűlések és a kor gondolkodói eszméinek terjesztésében fontos szerepet vállaltak. Így említhetjük Kossuth Lajos nevéhez kapcsolódóan az *Országgyűlési Tudósításokat*, a *Törvényhatósági Tudósításokat*, vagy *Pesti Hírlapot*, vagy Táncsics Mihály nevéhez fűződően a *Természet*, vagy a *Közlemények az Élet és Tudományok Köréből* című lapot.

2.2.4. AZ ALULRÓL SZERVEZŐDŐ MOZGALMAK KIBONTAKOZÁSA A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

Ezt a korszakot a felnőttnevelés történetében mintegy „átmeneti” korszaknak tekinthetjük: a reformtörekvések némiképp lelassultak, illetve ellehetetlenedtek, az ország várakozás állapotába került. Az 1860-as évektől figyelhető meg jelentős javulás: a polgári korszaktól a felnőttoktatás egyre szélesedik. (Ezért ettől a szakasztól kezdve részletesebben tárgyaljuk a felnőttoktatás jelenlegi trendjeit is alakító folyamatokat.) Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverését követő megtorlások, valamint a

„passzív ellenállás” mozgalma rányomta bélyegét a népművelésre is. Az írók, költők, művészek feladatuknak tartották a nemzeti tudat ébrentartását. A költők például az allegória eszközével fejezték ki politikai hitvallásukat (például *Arany János*: Ráchel siralma), az írók, köztük *Jókai Mór* (kezdetben ugyan álnéven), beleszótták műveikbe a leverett szabadságharc egyes eseményeit, a képzőművészek körében (például *Madarász Viktor*, *Székely Bertalan*) igen népszerűvé váltak a történelmi témák.

A folyóiratokban, hírlapokban megjelenő irodalmi alkotások (költemények, folytatásos regények) széles tömegekhez jutottak el. A kor egyik legkedveltebb sajtóterméke a *Landerer és Heckenast* által 1854-től kiadott *Vasárnapi Újság* volt. A könyvkiadók sorozatban jelentették meg az olcsó, filléres könyveket (például *Magyar Nép Könyvtára*). A könyvek terjesztésében elsősorban a kaszinók és az olvasóköri jártak élen (Kókay – Buzinkay – Murányi 2001).

A nemzeti öntudat szükségességének felismerése számos embert indított arra, hogy a múlt, a történelem emlékeit összegyűjtse, rendszerezze, tudományos vagy ismeretterjesztő művek formájában a nagyközönség számára elérhetővé tegye. Ekkor indult meg az a folyamat, amely közművelődési, tudományos egyesületek szervezéséhez, múzeumok, könyvtárak, levéltárak alapításához vezetett az ország különböző részein (például **Erdélyi Múzeum Egylet** 1859) (Kósa 2001a:296).

A korszak egyik kiemelkedő személyisége, *Eötvös József* „*A XIX. század uralkodó eszméinek befolyásolása az álladalomra*” című művében a műveltség növelésének fontosságáról írt. Harcolt az iskolaügy rendezéséért, az ő kezdeményezésére adta ki a minisztérium a „*Néptanítók Lapját*”, amelyet hét nyelven olvashattak az érdeklődők. (A lapban népművelési hírek és tanulmányok is helyet kaptak.) (Felkai 1979)

Az analfabétizmus felszámolásáért szállt síkra *Türr István* is. Türr Baján és környékén népoktatási köröket alakított. Áldozatos munkájának eredményeként 1870-ben – Eötvös támogatásával – Budapesten létrejött a **Központi Népoktatási Kör** (Gyulay 2002).

A „népművelői mozgalom” fellendítésében *Irányi Dániel*nek is nagy szerepe volt. Irányi francia tapasztalatai révén úgy vélte, hogy az államnak kell hathatós intézkedéseket tennie az írástudatlanság visszaszorításáért. Eötvös ezzel szemben a civil kezdeményezéseket pártolta, attól félt ugyanis, hogy a kormányzat beavatkozása bürokratikussá teszi, megnehezíti az analfabétizmus felszámolását (Spira 1973).

Az iskolához kötődő népművelődési tevékenységek közül kiemelkedett az 1868. évi XXXVIII. törvény, amelyben előírták, hogy az állam területén 20 db három éves tanítóképezdét kell felállítani.

A korszakban lassan erősödött a **munkásság** és ezzel együtt általános és szakképzésük is. 1868-ban megalakult a **Buda-Pesti Munkásegylet** és az **Általános Munkásegylet** is, amelyek harcoltak a munkások műveltségének javításáért: szerveztek felnőttképzést, szórakoztató rendezvényeket, ének- és tanórákat, analfabéta tanfolyamokat. Az 1870-ben alapított **Magyarországi Általános Munkáspárt** megalakulása után három évvel későbbi határozatában tagjai önképzéséhez Budapesten egy munkáskört hozott létre (Felkai 1998b:96-97).

A század hetvenes éveiben az ország távoli helyein sorra alakultak olvasóköri és kulturális egyletek. A korszerű, a mindennapi életéhez nélkülözhetetlen ismeretek terjesztésében a tanítók is élen jártak. A tanítók első (1870), majd második (1874) kongresszusa behatóan foglalkozott a felnőttek oktatásával, „társadalmi nevelésnek” nevezve azt (v.ö. Zrinszky 1996:100). Az első kongresszussal ellentétben a másodikon egyesek (igaz kis számban) a felnőttoktatás megszüntetését követelték, arra hivatkozván, hogy kevés pénz jut az iskolák fejlesztésére. A többség azonban, igaz változtatásokkal², de kiállt a felnőttoktatás szükségessége mellett (Novák 1980).

Egy 1870-es miniszteri felhívás és tanfelügyelőségekhez intézett körrendelet szerint két szinten folyt a felnőttképzés: az analfabéta tanfolyamokon írást, olvasást és számolást tanítottak; a haladóbb tanfolyamokon számtant, földrajzot, történelmet és választhatóan természettant, természetrajzot is. Minisztériumi jelentések szerint 1870 és 1875 között eredményesen részt vett ilyen képzéseken közel 130. 000 felnőtt (Kotnyek 1976).

Azonban a vezetők többsége a minisztériumban a felnőttoktatást felesleges pénzkidadásnak tartotta, ezért mindent megtettek annak érdekében, hogy elsorvassza a virágzásnak indult mozgalmat. *Trefort Ágoston* az anyagi támogatás megvonásával először visszaszorította, majd meg is szüntette a felnőttképzést. Ebben nemcsak művelődés-politikai felfogása játszott szerepet, hanem az a tény is, hogy az uralkodó réteg és az egyház jelentős része is károsnak tartotta a nép túlzott felvilágosítását (Mann 1982). Mivel az 1870-es évek elején komoly pénzügyi válságba került Magyarország,

² A jelenlévők a szervezethez megkönnyítést, az ellenőrzés fokozását, a tananyag szélesítését, megfelelő vizsgáztatási módszer kidolgozását szorgalmazták.

így például a Néptanítók Lapját 1874-től is csak havonta kétszer adták ki takarékosági okokra hivatkozva.

1875 után a felnőttoktatással már csak néhány, továbbra is működő népoktatási kör, közművelődési egyesület foglalkozott. A munkások körében zajló közművelődést azonban még a kormányzat sem tudta megszüntetni. (Az 1875. V. 2. 1508. számú belügyminiszteri rendelet tiltotta a kommunista értelemben vett szakmai egyletek létrehozását, viszont azt megengedte, hogy az egyletek az alapszabály jóváhagyása előtt is tevékenykedjenek.)

Sorra alakultak a különféle önszegélyező, önképző szervezetek (például **Budapesti Szabósegédek Segélyező és Önképző Egylete, Könyvnyomtatók Művelőegylete**). Az oktatást szolgálta a sajtó is (például *Munkás Heti Krónika, Népszava*). Emellett fejlődött a munkás műkedvelés, növekedett a szórakoztató rendezvények száma. (Mocsáry 1855).

Az olvasókörök hatására sok vállalkozó látott hozzá a könyvnyomtatáshoz, hogy sorozatokban és nagy tömegben adjon „megfelelő” könyveket az embereknek (például „*Iskolai és Népkönyvtár*”, „*Magyar Ifjúsági és Népkönyvtár*”). A könyvek és a könyvtárak fontosságát mind többen belátták. A könyvtárak létesítésével kapcsolatos megbeszéléseken, tanítógyűléseken újra meg újra felmerült a népnevelési egyletek újraélesztésének gondolata. 1880-ban Zichy Jenő gróf röpiratot is kiadott ez ügyben, ami az ipar, a kertészet, a mezőgazdaság fejlesztését szolgálta volna (Zichy 1885).

1882-ben Odeschalchi Gyula országgyűlési képviselő szervezésével indult el a **Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület** megalakítása. Az egyesület legfőbb feladatának a Felvidék magyarosítását tekintette. Már 1885-ben, Vajda László írása felhívta a figyelmet arra, hogy a megalakult egyesületek – beolvasztási kísérleteikkel – csak kárt okoztak, megnövelték az egyes nemzetiségek közti feszültséget. Ez a fajta nacionalizmus, amelyet a felvidéki, erdélyi és vajdasági közművelődési egyletek céljuknak tekintettek, 1890-ben, a néptanítók negyedik egyetemes gyűlésén is hangsúlyt kapott (Vajda 1885).

2.2.5. A SZABADOKTATÁS KORA ÉS ESZMÉI A XIX-XX. SZÁZAD FORDULÓJÁN

1890-től új korszak kezdődött a népművelés, felnőttoktatás magyarországi történetében. Kialakultak az első jelentősebb intézmények, megjelentek a népművelést

hivatásuknak tekintő szakemberek. A vasárnap munkaszüneti nappá nyilvánításával (1891. évi XIII. törvénycikk) megnövekedett a pihenésre, szórakozásra fordítható idő nagysága. Az így keletkezett többletórákat az emberek különféle módokon hasznosították. Az országban sorra jöttek létre az olvasóegyletek, önképzőkörök, amelyek viták, előadássorozatok szervezése révén nemcsak a szabadidő hasznos eltöltését szolgálták, hanem (különösen az olvasókörök) fontos szerepet játszottak a közkönyvtári rendszer kiépítésében is. Az olvasókörök népszerűségét jelzi, hogy az 1890-es évek derekán csak Hódmezővásárhelyen 50 ilyen kör működött (Fónagy 2001).

A pedagógusok tevékenységében is a XX. századra terjed el az igény, hogy a felnőttoktatás, közművelődés ügyét is szolgálják, különösen a falusi ifjúság körében a gyakorlatban is hasznosítható ismeretek elmélyítése terén, amelyre a vizsgált megyében is számos példát találunk (pl. mezőgazdasági népiskola, téli mezőgazdasági iskola stb.) (Kilián 1981:354).

A különböző képzések népszerűsítésében aktívan részt vett a **munkássajtó** is: hangsúlyozta a képzettség fontosságát, tájékoztatott a különböző tanfolyamok időpontjáról és helyéről, sőt néha tartalmukról is. Ilyen sajtótermékek például Aranytrombita, Munkás Heti Krónika, Általános Munkásújság, Tipográfia, Az asztalos, A kőfaragó, A földművelő, Népszava (Felkai 1998b:98).

Az olvasókörök mellett számos egyéb közművelődési célt szolgáló egyesület, egyesület alakult ebben az időszakban (például **Felvidéki Magyar Közművelődési Egylet** – 1882, **Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egylet** – 1885, **Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egylet** – 1904). A civileken kívül az egyház is tevékenyen részt vett ezen szervezetek létrehozásában. 1892-ben például megszervezték a **Budapesti Országos Központi Katholikus Kört**. Ezekben a körökben felolvasásokat, ritkábban szabadelőadásokat tartottak, a kisebb településeken pedig a plébános vagy a káplán felolvasta és magyarázta az egyházi lapokban megjelent cikkeket (Fónagy 2001). Az igazi közművelődést szolgáltatta Budapesten a *Barczy István* és *Mildner (Újfalusi) Ödön* szervezésével létrejött **Népművelő Társaság**. Itt kapott legnagyobb jelentőséget a sokat hirdetett könyvtáralapítási gondolat, amely *Szabó Ervin* irányításával megvetette a **Fővárosi Pedagógiai Könyvtár**, majd a Fővárosi Könyvtár (ma Szabó Ervin Könyvtár) alapjait (Fülöp 1995).

Az 1890-es évek elején, a korszerű mezőgazdasági ismeretek terjesztése érdekében, a Földművelésügyi Minisztériumban hozzáfogtak a vidéki parasztság szakoktatási hálózatának kiépítéséhez. A hálózat azonban nem bizonyult sikeresnek, a

naprakész információk éppen a leginkább érintettekhez (a szegényparasztokhoz) nem jutottak el. A sikertelenség az előadások alacsony színvonalával, az előadók felkészületlenségével is magyarázható volt, emiatt sokan egy magasabb, liceális vagy egyetemi szintű képzési rendszer beindítását sürgették. *Berzeviczy Albert* elsőként mondta ki, hogy az államnak teljesítendő kötelezettségei vannak az iskolán kívül eső oktatás liceális részét illetően (Berzeviczy 1905). Munkássága, erőfeszítései eredményeként, elnökletével megalakult 1893. június 1-jén Budapesten a **Szabad Lyceum**, amelyet az első valódi népművelési intézménynek tekinthetünk. Az állami támogatásban is részesülő intézmény azért jött létre, hogy *„megadja minden felnőtt egyénnek, nemre, korra vagy foglalkozásra való tekintet nélkül az alkalmat arra, hogy ismeretbeli hiányait pótolja, tudását mélyítse és bővítse, vagy érdeklődését a szellemiek iránt bármely irányba kielégítse”* (Révai nagy lexikona XVII. 1925:265). A Szabad Lyceum elméleti és gyakorlati képzést nyújtott, előadások sorozatával népszerűsítette a tudományokat és a művészeteket, tanfolyamok keretében hasznos, mindennapi ismereteket (például könyvvitel, gyorsírás) közvetített a hallgatónak.

A brit University Extension („az egyetem kiterjesztése”) mintájára hasonló intézményként – *Gaál Jenő, Wlassics Gyula, Berzeviczy Albert* szorgalmazására – hozták létre a Népszerű Főiskolai Tanfolyamot, amelyen elsősorban ugyancsak tudománynépszerűsítő előadásokat tartottak. Wlassics mint vallás- és közoktatásügyi miniszter 1898-ban kijelentette: *„A felnőttek oktatására vonatkozó rendszert Magyarországon is létesíteni óhajtom”* (Mann 1994).

1897-ben egy újabb jelentős szervezet, az **Uránia Magyar Tudományos Egyesület** kezdte meg működését. Az egyesület ismeretterjesztő tevékenységének biztosítására 1900-ban felállította az **Uránia Magyar Tudományos Színház-Egylet és Részvénytársaságot** (Felkai 1998a). A színház alapítói ekképpen fogalmazták meg célkitűzésüket: *„Az Uránia-színház olyan hely akar lenni, ahol a tudós oktatja, a művész gyönyörködteti és az író nemesíti embertársait, és mindhárman az összetartozandóság érzetét nevelik”* (Uránia Népszerű Tudományos Folyóirat 1900:1).

A századfordulón – az 1890-es évekhez hasonlóan – ismét sok egyesület, szervezet jött létre, ez az időszak teret engedett az új gondolatok, forradalmi eszmék elterjedésének. 1902-ben, a londoni People’s Place mintájára, megalakult az **Erzsébet Népakadémia** azzal a céllal, hogy otthont biztosítson a különböző egyesületeknek, szervezeteknek (Petrides 1927). 1904-ben *Lukács György* bábáskodásával, néhány fiatal, lelkes művész aktív és áldozatkész munkája nyomán létrejött a **Thália Társaság**.

A társaság új, magyar színpadokon még nem látott darabokat mutatott be, számos alkalommal tartott előadást a fővárosban és vidéken élő munkások számára. A társaság olyan jeles személyiségeket tudhatott tagjai közt, mint *Hevesi Sándor*, *Benedek Marcell*, *Törzs Jenő* vagy *Garas Márton* (Gábor 1988). Szintén 1904-ben, *Széchenyi Béla* és *Klebelsberg Kunó* vezetésével megalakult a Horvát-Szlavónia és Bosznia-Hercegovina területén elsődlegesen szórványban élő magyarság védelmét, oktatási, művelődési és felekezeti életének felkarolását és megerősítését célul kitűző **Julián Egyesület**. Az egyesület a gyermekek mellett felnőttek részére is szervezett írás-olvasás tanfolyamokat, ismeretterjesztő előadásokat. Évente naptárakat, képes kalendáriumokat jelentetett meg, vándorkönyvtárakat hozott létre (Petri 1937).

A XX. század első évtizedeiben tevékenykedő tudományos társaságok közül a legjelentősebb az 1901. januárjában létrejött **Társadalomtudományi Társaság** volt. Tagságában neves professzorokat (*Concha Győző*, *Bodnár Zsigmond*, *Balogh Jenő*), publicistákat (*Vészi József*, *Rákosi Jenő*), nagytőkéseket (*Neuschlosz Marcell*, *Hatvany Deutsch Sándor*), földbirtokosokat (*gróf Majláth József*) találhattunk. A társaság adta ki a kor egyik legszínvonalasabb társadalomtudományi folyóiratát a *Huszedik Századot* (Litván – Szűcs 1973).

A Társadalomtudományi Társasággal szoros kapcsolatban állt a **Galilei Kör**, amely abból a célból alakult meg 1908. novemberében, hogy „*a szabadtudománynak és a szabadgondolatnak otthona legyen az egyetemen*” (Kende 1974:85). Az egyetemistákból és főiskolásokból álló csoport tagjai szemináriumokat, előadássorozatokot indítottak, az 1910-es évektől pedig rendszeres munkásoktatást végeztek.

1907. október 2-6. között Pécsen lezajlott „**Szabad Tanítás Országos Kongresszusa**” beírta magát a magyar felnőttképzés történetébe. A tanácskozás résztvevői a mit, hogyan és kik tanítsanak kérdésére keresték a választ. A jobboldal képviselői szerint csak lezárt, vitára okot nem adó tudásanyagot volt szabad tanítani, tehát semmi olyat, amely a fennálló társadalmi rendet, vagy az uralkodó osztályt veszélyeztetné. A baloldaliak ezzel szemben úgy vélték, a felnőtteknek olyan ismereteket kell átadni, amelyek révén alaposabban megismerhetik a világot, feltárhatják a rejtett összefüggéseket. A kongresszus a baloldaliak győzelmével zárult, ezért az államhatalom kénytelen volt elismerni a felnőttoktatás jelentőségét (Daly 1981).

1911-ben a törvényhatóságok „a hatékonyabb társadalmi összefogás érdekében” rendeleti úton létrehozták a **Szabadoktatási Tanácsot**. A tanács működése meglehetősen bürokratikus volt, számos akadályt gördített a civil kezdeményezések elé. Ugyanebben az évben kezdte meg működését az **Úttörő Társaság Fényes Samu** vezetésével. Fényes a társaság megalapításával abban bízott, hogy befolyásmentesen tudja terjeszteni a demokráciáról szóló elveit, és ki tud alakítani egy olyan bázist, amely biztos tagokat jelent egy később megalakuló tömegpárthoz (Záhonyi 1981).

1914-ben Baján *Bellasits Bálint* létrehozta – dán mintára – hazánkban az első **népfőiskolát**, azt a felnőttképzési intézményformát, amely virágzások és hanyatlások közepette, de mai is méltó része a hazai felnőttképzésnek. Az első világháború idején a népművelés szerepe, formája megváltozott. A hivatásos népművelők, tanítók a frontot járva oktatták, látták el ismeretekkel a gyakran analfabéta katonákat. A polgári lakosság számára gazdasági jellegű előadásokat szerveztek, ahol az előadók felhívták a figyelmet a társadalmi ellentmondásokra, és a háború veszélyére (Harsányi 1991).

2.2.6. A NÉPMŰVELÉS KISZÉLESEDÉSE A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

A két világháború közötti felnőttképzés történetét *Klebelsberg Kunó* (1922-1931) és *Hóman Bálint* (1932-1942) miniszteri tevékenysége jelentősen meghatározta. A vidéki lakosság alacsony műveltségi szintje, agrárgazdasági ismereteik hiányossága már az 1920-as években arra készítette az oktatásért és kultúráért felelős kormányzati szerveket, hogy az iskolán kívüli ismeretterjesztés feladatát is felvállalják. Ebből a célból úgynevezett **népházakat** (kultúr vagy művelődési házakat) hoztak létre. (1938-ig 1580 ilyen intézmény épült az országban.) A népházak, a különféle szórakoztató és egyéb rendezvényeken kívül tudományos előadásoknak, rövid tanfolyamoknak is helyet adtak. A népházak létesítésével párhuzamosan a Népszövetségtől kapott 650000 pengő kölcsön befektetésével bővítették a könyvtárak állományát, illetve új, 2-4 ezer kötetes népkönyvtárakat nyitottak. 1934-ben a népkönyvtárak száma elérte az 1629-et, 1938-ban pedig az 1910-et (Romsics 2002:178).

Az iskolán kívüli népművelés sajátos formáit jelentették a népfőiskolák, amelyek néhány hetes, hónapos téli vagy esti tanfolyamok keretében az emberek általános és szakmai műveltségét voltak hivatottak fejleszteni. Az 1920-as éveket követően mintegy 70 népfőiskola működött az országban, és ezek elsősorban az állampolgári nevelésről

igyekeztek gondoskodni. Ilyenek az erdélyi, a felvidéki példák, valamint a hazaiak közül Mezőkövesd, Szanda, Ménfőcsanak és Pilis (Felkai 2002). 1925-ben – 35 hallgatóval – Szandán nyitotta meg kapuit az első bentlakásos népfőiskola. A bentlakásos népfőiskola célja az volt, hogy gazdasági, hit- és erkölcsi kérdések tárgyalásával önismeretre serkentse az oda járókat (Harsányi 1991).

Klebelsberg minisztersége idején fontos lépéseket tettek a felnőttoktatás kiterjesztéséért és az oktatási rendszer reformjáért. A Trianon utáni magyar társadalom belső szerkezetének megváltoztatását Klebelsberg az iskoláztatás tartalmának átalakításával, egyfajta „tudásberuházással” kívánta megvalósítani. Kultúrpolitikájának sarkalatos pontját képezte a kiábrándult tömegek erkölcsi-szellemi befolyásolása, nevelése. Ennek eszköze az új tartalommal megtöltött keresztény-nemzeti ideológia, a *neonacionalizmus* volt (Pukánszky – Németh 1996). *„Nekünk egyelőre nincs lehetőségünk horizontális térben való terjedésre, tehát a magasságok felé kell törekednünk, ha egyáltalán meg akarunk maradni a népek tengerében”* – írta egyik tanulmányában (Klebelsberg 1928:99).

A népiskolák tömeges felállításával és az iskolán kívüli népművelés megszervezésével Klebelsberg a magyar nép műveltségi színvonalának emelését kívánta elérni. Az iskolán kívüli oktatásnak az első világháború előestéjére már kialakult három fő típusát alkalmazták (szabadoktatás, népfőiskola, szabadtanítás vagy szabadiskola). Bár az addig alkalmazott „szabadoktatás” szó helyett az iskolán kívüli népművelés kifejezést használták. Az újra működő Szabadoktatási Tanács nevét is **Országos Közművelődési Tanácsra** változtatták (T. Kiss 1998).

1922-ben, a 123500/1922. számú VKM rendelettel felállították az **Iskolánkívüli Népművelés Országos Bizottságát**, amelynek véleményező és tanácsadó szerepet biztosítottak. Klebelsberg nagy volumenű terveit csak az 1925. november 25-i nemzetgyűlésen terjesztette elő. Kiemelte, hogy a várossal szemben a falusi népet kell felkarolni, a népművelésnek elsősorban a paraszti kultúra megbecsülésére, elismertetésére kell törekedni, majd a középosztálynak, az értelmiségnek a művelődési igényeit kell megszervezni és kielégíteni. 1926-ban törvényt hoztak a *„mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról”* (1926. évi 7. törvénycikk.) (Pukánszky – Németh 1996). 1928-ban pedig önálló sajtóorgánumot indítottak el *„Iskolán Kívüli Nevelés”* címen.

A húszas években nyert teret a népművelésben a testnevelés is. Az ekkor kialakuló versenysport ugyanis a tömegekre nagy hatást gyakorolt, és a munkásfiatalok körében

népszerű volt. A Horthy-rendszer szerette volna a különféle sportszervezetekbe tömörült felnőtteket a befolyása alá vonni. Ennek érdekében Klebelsberg már 1924-ben lépéseket tett. A nemzetgyűlés előterjesztette az **Országos Testnevelési Alap** létrehozásáról szóló törvénytervezetet. A megszavazott állami költségvetésből biztosított alap kevésnek bizonyult. Ennek ellenére 1926-ban megszervezte a **Testnevelési Főiskolát** azzal a céllal, hogy biztosítsa a testnevelőtanárok képzését. Székházat adott a Testnevelési Tanácsnak is, amely egyúttal több szövetség állandó helye is lett (T. Kiss 1998).

A két világháború között a népművelés területén kiemelt szerep jutott a tanfolyamoknak. Számos képzést szerveztek az analfabétizmus csökkentésére, tették ezt annak ellenére, hogy az analfabéták száma a világháború előttihez képest jelentősen csökkent. Ezekkel a tanfolyamokkal az elemi műveltségben meglévő hiányosságokat igyekeztek pótolni. A reformok keresztülvitele nem volt egyszerű, sokan, főleg a nagybirtokos osztály tagjai heves ellenállást tanúsítottak. Fényűzésnek tartották ugyanis a tömegek iskoláztatását.

A hatalmas költségekkel támogatott (1927-ben elinduló) tanfolyamszerű mozgalom azonban néhány év múlva elhalt, és csak a 30-as években – gazdatanfolyamok, iparoskörök alakjában – éledt újjá (Pukánszky – Németh 1996).

A parasztság művelését a **gazda- és olvasóköri** végezték. Az 1930-as években már minden második faluban működött olvasókör. A tehetősebbek a **Faluszövetség**ben tevékenykedtek, amelynek a „*Falu*” címmel indított lapja gyakran adott hangot a paraszttromantika, a nacionalizmus eszméinek (L. Nagy 1995).

A harmincas évek közepétől számíthatjuk a magyar népfőiskolai mozgalom leggazdagabb és legmaradandóbb periódusát. 1936. február 1-jén volt az ünnepélyes megnyitója a sárospataki népfőiskolának, ami igaz, hogy csak kilenc napig tartott, de ez is elég volt arra, hogy elindítson egy országos mozgalmat és felkeltse a figyelmet egyházi körökben és az egész magyar társadalomban. Az államilag támogatott és a népművelés által gondozott népfőiskolák közül Siófokon a **Balatoni Népfőiskola** – *Molnár István* vezetésével, Mosonmagyaróvárott – a Mezőgazdasági Akadémia keretein belül *dr. Timaffy László* professzor szervezésében, Szegeden – az egyetem keretein belül *Kiss Sándor* rendezésben, Bihartordán – a Szabadművelődés által működtetett népiskola volt a legjelentősebb (Harsányi 1991).

Az ifjúsági mozgalmak az 1940-es évekre erőteljesen kibontakoztak, és sok haladó gondolat között felkarolói és megvalósítói lettek a népfőiskolának is. Sorra alakultak a különféle felekezethez kapcsolódó egyesületek, így például a katolikus agrárifjúságot

tömörítő **KALOT** és a leányokkal foglalkozó **KALÁSZ**, valamint a **KIE** protestáns vonalon. Meg kell említeni még a két protestáns diákmozgalmat, a **Református Diákmozgalmat**, a **Soli Deo Gloriát** (Egyedül Istené a dicsőség) és a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetséget, a **MEKDESZ**-t. A fiatal férfiak nagy számban vettek részt a politikai, erkölcsi, vallási jellegű neveléssel is foglalkozó félkatonai szervezetben, a leventemozgalomban is (Harsányi 1991).

1941. május 21-én alakult meg a **Népfőiskolai Tanács** hét-hét taggal. Elnöke *Szabó Zoltán*, alelnöke *Kerkai Jenő* lett. A tanács legfontosabb elvi és gyakorlati céljának a megfelelő tananyag kidolgozását, a vezetők megválasztását, a szervezeti feladatok és pedagógiai elvek megvalósítását tekintette (Kovács 1991:52). Hóman Bálint minisztersége idején jött létre a híres **Győrffy István Kollégium**. A kollégium azért alakult, hogy megkönnyítse az egyetemekre, főiskolákra bekerült népi származású diákok tanulását. Az 1942-ben létrejött szervezet autonóm közösségként működött, vezetőit maga választotta, létfeltételeit maga teremtette elő (Rottler 1977). A kollégium kollektív önnevelő pedagógiája a társadalmi valóság módszeres tanulmányozásában, a politikai, társadalmi mozgalmakban való aktív részvételben nyilvánult meg. A diákok előadásokat, vitákat tartottak, nyelvtanfolyamokat szerveztek, tanulmányi utakon, kirándulásokon vettek részt (Sipos 1981).

A népfőiskolákért és a népi kollégiumokért sokat tettek az úgynevezett **népi írók** is (Móricz Zsigmond, Erdei Ferenc, Féja Géza, Németh László stb.): cikkeket írtak a mozgalomról, akciót szerveztek, előadásokat vállaltak (Zrinszky 1996:104). A népi írók mozgalmában jelentős dátum 1943 augusztusa, amikor az első úgynevezett Szárszói találkozókra került sor Balatonszárszón. Ez a népi írók felelősségérzetét hirdette a társadalmi megújulásért, egy új Magyarországért (Győrffy 1983). A találkozók mögött már mind erősebben fellángolt az úgynevezett népi-urbánus vita: amelyben a falunak és a városnak elkötelezett irodalom, a vidéki és fővárosi kultúra ellentétei és magának a falunak és a városnak az ellentétei jelentek meg (Fricz 1997; Soós 2000:223-235).

A **szabadművelődés** (1945-48) a két világháború közötti, jelentős mértékben állami befolyás és irányítás alatt álló népművelést volt hivatott felváltani. Intézményi és szervezeti rendszere nagyon sajátos volt, hisz állami intézmények és szervezetek mellett társadalmi intézményrendszer is volt. Maga a szabadművelődési tevékenység pedig eleve egy rendkívül szerteágazó, a pártoktól a civil szerveződésekig és az egyházi szervekig terjedő intézményrendszer formájában valósult meg (Durkó – Sári 1990).

A szabadművelődés célrendszerére vonatkozóan 1945-ben két rendeletet (44300/1945. VI. számú és a 62132/115. VI. számú rendeletet) is kiadott a minisztérium. Emellett megkezdték a szabadművelődés szervezetének kialakítását is. A megszűnt Iskolánkívüli Népművelés Országos Bizottsága helyett létrehozták az **Országos Szabadművelődési Tanácsot** (OSZT), amely december 10-én kezdte meg működését. Ez a szervezet kettős feladatot látott el: egyrészt összefogta az iskolán kívüli művelődéssel és felnőttoktatással foglalkozó szervezeteket, másrészt a minisztérium tanácsadó szerveként funkcionált. Elnökéül *Karácsony Sándort*, főtítkárául *Szabó Árpádot* nevezték ki. A tanácsba politikai pártok, egyházak, szakszervezetek, demokratikus szövetségek, tudományos intézetek és egyesületek delegáltak tagokat. Az OSZT adta ki az „*Új Szántás*” című folyóiratot is (Durkó 1992).

Jelentős, nagy érdeklődésre számot tartó önművelő-önnevelő körnek számított a **Szabad Föld-téli esték**, ahol „*A gazdasági szakismereteken túl foglalkoztak a magyar történelem nagyjaival és a magyar irodalom kimagasló alakjaival*”, és ennek keretében tartalmas ismeretterjesztő, nevelő munka zajlott, főleg a parasztság számára (Benedek 1981:636).

1945. április 19-én létre hozták a Vallási és Közoktatási Minisztérium tanácsadó szerveként az **Országos Köznevelési Tanácsot**, amelynek elnöke *Szent-Györgyi Albert* lett. 1945. nyarán indult a „*Köznevelés*” című lap, amelyben rendeletek, közlemények és pedagógiai írások jelentek meg. Fontos változások zajlottak ekkor a közoktatás területén is. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. augusztusában elrendelte a nyolcosztályos alapiskola általánossá és kötelezővé tételét (Szathmáry 1977).

A világháborút követő átfogó reform keretében megszervezték az úgynevezett „**dolgozók iskoláit**” az oktatás valamennyi szintjén. A „dolgozók iskoláinak” felállításáról már a kezdetekkor éles polémiák folytak. A kormány 1945-ben rendeletet bocsátott ki az önhibájukon kívül iskolai képzésben nem részesült felnőtt dolgozók középfokú iskolai és középiskolai tanulmányairól (11.130/1945. rendelet). Ezekbe az iskolatípusokba azok a 18 és 45 év közötti dolgozók járhattak, akik a szociális helyzetük (vagy származásuk) miatt korábban nem végezték el a kötelező iskolát, vagy azok az „*idősebb*” emberek, akikben – a változások hatására – újra felébredt a továbbtanulási kedv. Sokan végezték el a dolgozók iskoláit azok közül is, akiket magasabb funkciók betöltésére szemeltek ki, ám nem rendelkeztek „megfelelő papírokkal” (Csoma 1992).

A dolgozók iskoláin, a felnőttek számára szervezett felsőoktatási esti vagy levelező tagozatokon kívül a különféle tanfolyamok alkották a szervezett felnőttképzés

zömét ebben az időben. Ezek egy része magasabb iskolákra vagy a felsőoktatásba való bekerülésre készítette fel, más része pedig szakmai továbbképzési célokat szolgált. A háború után a népiskolák újjáalakultak, sőt ki is bővültek egészen 1948-ig, mikor is az MDP Politikai Bizottságának határozata ellehetetlenítette a helyzetüket (Harsányi 1991).

Az 1945 utáni nevelésügy jelentős újításai közé tartoztak a **népi kollégiumok**, amelyek az alsóbb néprétegekből származó fiatalokat kívánták támogatni, illetve egy, a szocialista társadalomnak elkötelezett értelmiségi réteget akartak kinevelni. A kollégiumokat a Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt vezető ideológusainak elképzelései alapján szervezték meg. A népi kollégiumok szervezete alkotta a NÉKOSZ-t, vagyis a **Népi Kollégiumok Országos Szervezetét**. Az 1947/48-as tanévben már 160 népi kollégium működött az országban, mintegy nyolcezer fiatal számára teremtvé meg a tanulás feltételeit. 1948 végén felerősödtek a NÉKOSZ-t érő kritikák, a Magyar Dolgozók Pártja egyre élesebben kezdte bírálni a szervezetet. Végül a politikai nyomás hatására 1949-ben a népi kollégiumok rendszerét adminisztratív úton felszámolták (Rottler 1977).

2.2.7. CENTRALIZÁCIÓ ÉS KÖZMŰVELŐDÉS A XX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

Ahogy haladunk előre az időben, és közeledünk egyre inkább napjainkhoz, az elemezendő intézményekhez, úgy kerülünk közelebb egyre inkább a lehetséges magyarázatokhoz, kiváltó okokhoz, előkészületekhez. Ennek következtében a politikai rendszerváltást megelőző évtizedek felnőttnevelési történetisége még több érdekességet fedhet fel számunkra. Különösen indokolja ezt az a tény, hogy mint látni fogjuk, számos intézmény már a rendszerváltást megelőzően, a szocializmus éveiben megalakult.

Az analfabétizmus felszámolása mellett az oktatás és kultúrpolitika szereplői figyelmet fordítottak az emberek szórakoztatására, és művelésére is. A távoli településeket művelődési autók járták előadókka, könyvtárral, rádióval felszerelve. Országos mozgalommá vált a műkedvelő tevékenység, a színjátszás, a néptánc és a kórusművészet. Kiépült a művelődési otthonok, közkönyvtárak rendszere, fellendült a könyvkiadás, kinyomtatták az addig tiltott műveket, a rádióban új műsorokkal

jelentkeztek (például „Rádióiskola”), a színházak eddig nem látott darabokat kezdtek játszani (Durkó – Sári 1990).

Főként 1948 után (1949-től) a társadalmi, gazdasági, kulturális közélet hagyományos és a koalíciós időszakban létrehozott új, demokratikus intézményeit a kommunista párturalom a Szovjetunióból lemásolt formákkal váltotta fel. A korszak alapvető vonásává lett a centralizálás, a nem állami intézmények felszámolása vagy államosítása. Az irányítás egyedi jellemzője volt az irányítási struktúrák megkettőződése, az állami és pártirányítás egyidejű jelenléte, párhuzama.

A két munkáspártot egyesítő és a Magyar Dolgozók Pártját megalakító kongresszuson (1949. június 1-14.) meghirdetik az úgynevezett **kulturális forradalmat** (Golnhofer 2004:54).

A kultúrára vonatkozó döntések az MDP különböző irányító testületeiben születtek meg. A „fordulat évében”, 1948-ban gyökeres változások következtek be a kultúra terén is. Ez döntően a „civil szféra”, illetve elsősorban az egyházi intézményrendszer felszámolását jelentette. *Ortutay Gyula* még 1950. február 25-ig vezette a minisztériumot, majd helyét *Darvas József* vette át. A korábbi egyházi és vallásügyi osztályokat felszámolták, helyettük létrehozták az **Állami Egyházügyi Hivatalt**, amely 1956 utáni két és fél éves szünettől eltekintve egészen 1989. július 1-ig állt fenn (Izsák 1998).

Az Oktatásügyi Minisztérium a különféle átszervezések ellenére 1953. július 4-től 1956. december 31-ig működött. Ugyanekkor szűnt meg a Népművelésügyi Minisztérium is, amelynek az állami művelődési intézményrendszer kialakítása, irányítása és a „kulturális forradalom” megszervezése volt a feladata (T. Kiss 2002).

A korszak kultúrpolitikájában a népművelés kiemelt szerepet kapott. A művészetekhez hasonlóan ez a terület is a politikai propaganda eszközévé vált. Feladata az állampárt politikájának és ideológiájának népszerűsítése volt. Az új népművelődési struktúra kezdeti lépéseként felszámolták a szabadművelődést. A centralizált népművelés országos szervezetét a Népművelődési Minisztérium Népművelési Főosztályának irányítására bízták. A megyei tanácsokban népművelési osztályokat hoztak létre. A népművelés tartalmi tevékenységét az ideológiai, politikai feladatok, a „tudati meggyőzés” túlsúlya jellemezte (Durkó 1988).

1949-ben újjászervezték a Magyar Tudományos Akadémiát, amivel egyidejűleg megkezdődött a kutatóintézeti hálózat kiépítése is. Megalakult a **Műszaki és**

Természettudományos Egyesületek Szövetsége. 1953-ban változtatásokat eszközöltek a Természet és Társadalomtudományi Ismeretterjesztő Társulatban is (Kormos 1996).

A nép- és közművelődési könyvtárak felügyeletének és irányításának ellátására **Népkönyvtári Központot** szerveztek. A központ felügyelete alá kerültek a körzeti és alapkönyvtárak, a megyei népművelési ügyvezető hatáskörébe tartozó könyvtárak. Az 1940-es évek végén az állam fokozatosan átvette a könyvkiadás irányítását. A könyvkiadást államosították, öt nagy könyvkiadó vállalat jött létre. 1953 elején megalakult a **Kiadói Tanács**, amíg 1954-ben létrejött a könyvkiadás és könyvterjesztés egységes rendszere. 1948 után a sajtó önálló arculata is megszűnt. A napilapok közül legtovább a Független Kisgazdapárt lapja, a „*Kis Újság*” jelent meg. A Kommunista és Szociáldemokrata Párt egyesülése után kialakuló irányító szervezet hivatalos sajtóorgánuma a *Szabad Nép* lett, bár a szakszervezet égisze alatt továbbra is megjelent a *Népszava*, és a Hazafias Népfront lapjaként is működött a *Magyar Nemzet*, ám ezek tartalma legfeljebb árnyalatnyilag különbözött egymástól (Kormos 1996).

A **Magyar Rádió** 1950-ben a Népművelési Minisztérium fennhatósága alá került. Minden osztály kénytelen volt kivenni a részét a hivatalos propaganda közvetítéséből, ebből következően a zenei osztály munkásmozgalmi indulókat játszott, a dramaturgiai osztály szocialista-realista műveket sugárzott. Minden termelőségvetkezetet elláttak rádiókészülékkel, az előfizetők száma pedig ugrásszerűen nőtt (Tóbiás 2004).

Államosították a filmgyártást és a filmszínházakat is. Megalakították a **Magyar Filmgyártó Nemzeti Vállalatot**. A színházakban az 1950-es évek elején feltűntek a sematikus, az ideológia által teljesen áthatott darabok. A zenei életben sorra alakultak a különféle zenekarok, együttesek (például Magyar Állami Hangversenyzzenekar – 1952, Debreceni Kodály Kórus – 1955). A képzőművészeti életet megdermesztette a Rákosi-féle személyi kultusz, amely hatására az 1957-es Tavaszi Tárlatig absztrakt festők ki sem állíhattak nyilvánosan. A festészetben a kritikai realizmus és a politikai ábrázolásmód vált követendővé. 1957-ben alakult meg a **Magyar Nemzeti Galéria**, a magyar képzőművészet legnagyobb gyűjteménye (Kormos 1996).

A két világháború között jelentős irányzat volt a hazai pedagógiában a **kultúrpedagógia**, amelynek jelentős képviselője volt például Kornis Gyula és Prohászka Lajos (Golnhofner 2004:57). Prohászka többek között „*arra törekedett, hogy megragadja a kultúra, a műveltség lényegét, létrehozza a műveltségi javaknak olyan fogalom- és keretrendszerét, amely szelektív tartalommal megtöltve a humanista nevelés alapját adja az iskolákban*” (Tökécki 1989:21-22).

Az 1956-os eseményektől függetlenül, de ebben az évben indul el a **népművelési szakemberek egyetemi képzése** először Debrecenben, majd Budapesten. Ekkor még csak úgynevezett harmadik szakos képzésként, majd egyre nagyobb létjogosultságot nyerve nagy szerepet vállalt a felnőttnevelés szakmává válásában (Durkó – Sári 1990).

Az 1956 utáni korszak kezdete a forradalom leveréséhez, vége viszonylagos gazdasági fellendüléshez kapcsolódott. Az első években a hangsúly a forradalom valós vagy vélt okainak feltárására, és ezzel összefüggésben az „ideológiai harcra” tevődött. Mivel az egyik fő oknak a művészek „ideológiai eltévelyedését” tartották, így a középpontba is a művészetpolitika került.

1957. január 1-től egészen a hetvenes évek elejéig keveset változott a kulturális szféra állami irányítási rendszere. Az államszocializmus hatalmi mechanizmusának működése következtében a kultúra tényleges alakítói többnyire a pártapparátus tagjai közül kerültek ki. Ekkoriban tűnt fel a későbbi „kultúrpaapa”, *Aczél György* is. Az egész Kádár-korszakban fennmaradt a kultúrpolitika irányításának kettős mechanizmusa: az általános célokat és az elveket a párt testületei fogalmazták meg, míg az állami szervek feladata az operatív irányítás volt (Révész 1997).

Meghatározó szellemi-eszmei vonulata a kornak az úgynevezett népművelési vagy **Alföld vitaként** emlegetett folyamat, amely az 1964-65-ös hazai folyóiratokban (így például Alföld, Népművelés, Valóság, Társadalmi Szemle) is markánsan megjelent. A vita fő célja az volt, hogy kutassák: a népművelés a maga sajátos feltételei, adottságai között hogyan veheti ki a részét minél hatékonyabban a nép nevelésének feladataiból (Durkó – Sári 1990:53-61).

A kultúra területén továbbéltek a változások, annak ellenére, hogy a népművelődést felváltó közművelődés felülről bevezetett és irányított reform eredménye volt. Teret nyertek az alulról építkező kulturális kezdeményezések is (például klubmozgalom, közművelődési társulások) (Barta 1984).

A hatvanas években megkezdődött a művelődési otthonok tevékenységének korszerűsödése. A Művelődésügyi Minisztérium kiadta a művelődési otthonok működését szabályozó határozatát, amely a kor követelményeinek megfelelően szólt a munka társadalmasításáról, az intézmények hatókörének szélesítéséről, valamint a szakmai-módszertani hálózat tevékenységének fontosságáról (Kormos 1996). A művelődési otthonokat az épület adottságainak megfelelően tipizálták. Művelődési ház, művelődési otthon, művelődési terem és művelődési kör vagy klub megjelölésére került sor. Az épületek bővülésével, a tevékenység korszerűsödésével párhuzamosan javultak

a személyi feltételek is. Kisebb településeken elkezdődött a körzeti művelődési házak kialakítása és főfoglalkozású vezetővel való ellátása. A hatvanas évek közepétől minőségi fejlesztést, a kultúrhálózat teljes kiépítését tűzték ki célul (Kovalcsik 1986). Ezt segítette, hogy ebben az évtizedben a közművelődési szakemberképzés megjelent főiskolai szinten is elsősorban a tanítóképzőkhöz kapcsolódóan, és az 1962-es szombathelyi képzés megindulása után az ország számos, több mint tíz tanítóképzőjében teret nyert (Durkó – Sári 1990).

A decentralizálási folyamat eredményeként felértékelődött a vidék jelentősége. Az ország településein működő kulturális intézmények a helyi tanácsok irányítása alá kerültek. Ebben az időszakban azonban nem fejlődött megfelelően a közművelődési hálózat, különösen a kisebb helységekből akadtak (anyagi vagy egyéb természetű) problémák. 1968-tól új követelményrendszert vezettek be a művelődési otthonok számára, amely már figyelembe vette az adott intézmény területi és művelődési adottságait, tárgyi és személyi lehetőségeit. A rendezés a helyi kezdeményezések kibontakozását, az intézmények hatékonyságának javulását, realisabb ellenőrzését kívánta elősegíteni. A módszertani központok éppen ezen célok megvalósítására, az országos művelődési otthoni hálózat irányítására szerveződtek (Tar 1977).

A hetvenes évek második felében a kultúrpolitika középpontjába a közművelődés került. Ennek napi gyakorlata az évtized végére egyre „társadalmiasodott”, a nyolcvanas években tabukat döntve nyitott a kulturális piac irányába. A kultúrpolitikai irányítás ebben az időben főként világnézeti kérdésekre reagált: a „nem kívánatos jelenségekkel” szemben erősíteni igyekezett a pártpropaganda hatékonyságát.

Az 1980-as évek elején már a művelődéspolitikai minden ágazatában figyelembe vették az érintett területek képviselőinek véleményét, ami jelentősen hozzájárult a döntések szakszerűségének növeléséhez és az ideológiai értékelések arányának a csökkenéséhez. A korszak kezdetén az addig egységes művelődési tárcát kettéválasztották (oktatási és kulturális tárcára), majd 1980 júniusában újra egyesítették (Művelődési Minisztérium). A minisztérium egészen 1990 májusáig ilyen formában működött. Első vezetője *Pozsgay Imre* (1980-1982), utolsó vezetője pedig *Glatz Ferenc* (1989. május 10.– 1990. május 23.) volt (B. Gelencsér 1998a).

A korszak közművelődési koncepciójának kidolgozásában a különböző kulturális szakmák képviselői tevékenyen részt vettek. Bár a **közművelődési párthatározat** (1974), majd a **közművelődési törvény** (1976) is egy sokszereplős és egy többcsatornás finanszírozású közművelődést körvonalazott, a közművelődés rendszerébe épített

„társadalmi” mechanizmusok szétfeszítették a politikai korlátokat, és társadalmiasították a közművelődést. A „társadalmiasodás” nemcsak a közművelődés szereplőinek számát növelte meg, ennél fontosabb volt az „alulról építkező kultúra” szemléletének és gyakorlatának a térnyerése. Az 1974-es koncepció a kultúra egészében érvényesíteni akarta a „közművelődési szemléletet”, amely magában hordozta ezen koncepció bukásának lehetőségét. A közművelődés fő nyertesének – legalábbis középtávon – a művelődési otthon hálózat számított. A hálózat centrumát a városi művelődési központok jelentették, amelyeknek vonzáskörzetükben módszertani szerepük volt. Az állami közművelődési intézményrendszer mellett működtek a szakszervezetek művelődési házai és központjai, valamint a zártkörű honvédségi helyőrségi művelődési otthonok is (Kormos 1996).

Mivel a kultúrára (a gazdasági válság miatt) egyre kevesebb pénz jutott, a művelődési otthonok a jogszabályok adta lehetőségeket a végletekig kihasználták. A hálózat 1982 után a szórakoztatás, a közhasznú és bevételt jelentő tanfolyamok révén meghatározó pozíciót vívott ki magának. A közművelődés területén az új lehetőséget a 118/1983. számú MM-PM (Művelődési Minisztérium – Pénzügyminisztérium) együttes utasítás teremtette meg. Ezen utasítás révén néhány évig jelentős pluszbevételekhez jutottak a monopolhelyzetben lévő intézmények és a népművelők (Kormos 1996).

1979-ben alakult meg a **Magyar Népművelők Egyesülete**, amelynek tagjai közművelődési intézmények munkatársai, valamint művelődő, önképző közösségek vezetői voltak. Az egyesület a közművelődésben dolgozók számára előadássorozatokat, tanácskozásokat szervezett, segítette és koordinálta a szakemberek munkáját. A Népművelési Intézet és a Művelődéskutató Intézet összevonásával 1986-ban létrejött az **Országos Közművelődési Központ**, amelynek célja a tudományos kutatás, az elmélet és a gyakorlat kapcsolatának erősítése volt. Ugyanekkor alakult meg a **Közművelődési Információs Központ** is (Keresztesi 1988).

Az 1976-os közművelődési törvény kiemelten foglalkozott a könyvtárakkal is. A törvény megfogalmazása szerint az ország könyvtárai a lakosság rendelkezésére kell hogy álljanak, az emberek megfelelő szintű kiszolgálása érdekében növelni kell a könyvtárak és az olvasóközönség együttműködését – olvasható a jogszabály szövegében. A könyvtárak működését szabályozó törvény eredményeként a korszak végére ezen intézmények szolgáltatásai színvonalasabbak, sokrétűbbek lettek (Izsák 1998).

A nyolcvanas években – külföldi mintára – divatba jött a **„nyitott ház” mozgalom**. A különböző tevékenységek egymás melletti, egy légtérben való párhuzamos szerveződése lehetőséget adott az egyes tevékenységformákba való bekapcsolódásra. Ugyanennek az időszaknak az egyik sajátos terméke volt a „szamizdat irodalom”. Ez mintegy 30 illegálisan megjelenő folyóiratot (például Beszélő, Eszmélet) és mintegy 100-150 illegálisan forgalmazott könyvet jelentett (Rissmann 2004).

A Magyar Rádió ebben az időszakban komoly közművelődési feladatokat látott el, felkarolta és népszerűsítette az **„Éneklő Ifjúság” mozgalmat** vagy a „Röpülj páva” versenyt. A hetvenes években kezdtek alakulni szerte az országban az ifjúsági színházbarát körök. Céljuk az volt, hogy a fiatalok számára – színészek, rendezők, színházi szakemberek meghívásával – lehetővé tegyék a korszerű színház elméletének és gyakorlatának elsajátítását (Barta 1984). Hasonló kezdeményezés volt a **filmbarátok köre** is, amelynek rendezvényein, előadássorozatain, vitaestjein az érdeklődők megismerhették a modern filmművészet alkotásait, módszereit, törekvéseit. Az avantgárd mozgalmakhoz társulva indult el a nyugati mozdulatművészet és modern tánc oktatása és alkalmazása. Kis létszámú táncszínházak alakultak, megkezdődött a hazai mozdulatművészet reneszánsza (például Orkesztika Mozdulatszínház) (Dienes 2001).

A korszak második felében a közművelődés növelte befolyását a közoktatás területén is. Nyugat-európai mintára szerte az országban (többnyire kisebb településeken) általános művelődési központokat alapítottak. A döntéshozók úgy vélték, hogy a különféle közművelődési, közoktatási és kulturális intézmények együttese kiküszöböli a párhuzamosságokat, elősegíti, erősíti a korábban önálló intézmények együttműködését, pénzügyileg átláthatóbb helyzetet, hatékonyabb működést eredményez. Az ÁMK-k a nyolcvanas években dinamizálták a közművelődést, koordinálták az egyes intézménytípusok együttműködését, beváltván ezzel a hozzájuk fűzött reményeket. A közösségi térként is funkcionáló művelődési házak otthont adtak a civil szervezeteknek, szerveződéseknek, illetve generálták is azok létrejöttét. A rendszerváltást követően az átalakuló kultúra és kulturális piac rövid időn belül leértékelte a művelődési otthoni hálózatot, amely így látványosan összeomlott (Kormos 1996).

A nyolcvanas évek legjellemzőbb felnőttoktatási **intézményei** voltak a következők: dolgozók iskolái; az egyetemek és főiskolák esti-levelező, valamint posztgraduális tagozatai; az MSZMP Oktatási Igazgatósága; Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetem; KISZ- és szakszervezeti központi iskolák; nevelő-továbbképző intézetek;

művelődési házak és központok; könyvtárak; múzeumok; rádió és televízió; rehabilitációs intézetek; népiskolák (Csiby 1987).

2.2.8. FELNŐTTNEVELÉS – FELNŐTTKÉPZÉS – FELNŐTTOKTATÁS A XX-XXI. SZÁZAD FORDULÓJÁN

A rendszerváltást követő gazdasági-társadalmi változások (munkaerőpiac átalakulása, termelési kultúra változása, tudás szükséglete stb.), az élet szinte minden területére kiterjedő állami befolyás visszaszorulása, a globalizálódó világ kihívásai, valamint az állandó megújulásra, teljesítményjavulásra készítő versenyhelyzet átrendezte a hazai felnőttképzés, felnőttoktatás szerkezetét, gazdasághoz, politikához való viszonyát (Singer 2003).

A kilencvenes évek elején – a piacgazdaságra való áttérés nyomán – radikális mértékben csökkent a **foglalkoztatottság**, emberek százezrei váltak munkanélkülivé. A viharos gyorsasággal kialakult nyílt munkanélküliség új jelenségnek számított az akkori Magyarországon.³ A gazdaság szerkezete is megváltozott, lényeges átcsoportosulások mentek végbe a nemzetgazdaság ágazatai között, miközben a munkanélküliség fokozódik. Ezek az elmozdulások már jóval 1989 előtt megkezdődtek, és az átalakulás idején felgyorsultak. A foglalkoztatottság szerkezeti változása két ellentétes irányba ható tényező: egyrészt az (állami) vállalatok karcsúsítása, fúziója vagy felszámolása, másrészt az új vállalkozások létrejöttének az eredménye volt. A piacgazdaságra való áttérés – az úgynevezett formális szocializmus munkaerő-piaci viszonyaihoz képest – alapvető elvi és gyakorlati változást hozott a munkaerő funkcionálásában is⁴ (Zachár 1997).

Az 1990-es években a gazdasági szerkezetváltás (mindenekelőtt az új technológiák, új szakmák megjelenése és a tömegessé váló munkanélküliség) hatására egyre erőteljesebb társadalmi igény mutatkozott a különféle szakmai képzések iránt. A növekvő kereslet adaptációs próbálkozásokra készítette a hagyományos, iskolarendszerű felnőttképzést; előmozdította a munkaerő-piaci képzés területi hálózatának kiépülését,

³ Az 1989-1992 években lezajlott társadalmi, gazdasági átalakulás idején 1174 ezer munkahely szűnt meg, ez a teljes foglalkoztatás 22,3%-os csökkenését jelentette (Szép 1997).

⁴ Az elvi változás abban mutatkozott meg, hogy *a munkaerő munkaerőpiacon való foglalkoztatása valós piaci viszonyok között realizálódik*; a gyakorlati változás pedig abban, hogy az elhelyezkedés egyre inkább a munkaerő kereslet-kínálattól, a munkavállaló szakmai képzettségétől és álláskeresési képességétől, illetve potenciális tanulási képességétől függött (Zachár 1997).

és infrastruktúrájának jelentős fejlesztését; ösztönözte a vállalatokon belül szerveződő munkaerőképzést, illetve a vállalkozásként működő képzőcégek alapítását (Tót 1997). 1989 után több mint kétezer profitorientált magánvállalkozást hoztak létre az országban, ezen vállalkozások többsége szaktanfolyamokat és idegen nyelvi tanfolyamokat szervezett⁵ (Maróti 2000).

A munkanélküliségből fakadó ellátási feladatok fontos szerepet játszottak a képzési struktúra átalakításában, korszerűsítésében. A rendszerváltás után új típusú intézményekkel bővült a képzést folytató szervezetek köre. Az Emberi Erőforrások Fejlesztése elnevezésű világbanki program támogatásával létrejött a **regionális munkaerő-fejlesztő és képző központok** hálózata⁶. 1991-ben kísérleti jelleggel kezdett működni az észak-magyarországi régió központja, az ÉRÁK, majd több ütemben, fokozatosan került sor a – Munkügyi Minisztérium és a helyi önkormányzatok által alapított – újabb központok átadására. (1993: Debrecen, Pécs, Székesfehérvár, majd Nyíregyháza. 1994: Kecskemét, Békéscsaba, 1996: Szombathely. Időközben létrejött a Budapesti Munkaerő-piaci Intervenciós Központ is.) (Tót 1997)

A magyar gazdaság átalakítása piacgazdasággá, valamint az ezzel kapcsolatos gazdasági-szerkezeti változások már a nyolcvanas években, majd még inkább a rendszerváltást követően, felvetették a szakképzés megújításának gondolatát. 1992-ben a Munkaügyi Minisztérium kidolgozott egy olyan, a felnőttképzést is tartalmazó szakképzési koncepciót, amely 1992-1995 között a rövid távú kormányzati feladatokat a jogi szabályozás, intézményi átalakítás és az európai integráció szemszögéből rendszerezte. Egy évvel később, 1993. július 12-én, az országgyűlés elfogadta a máig mérföldkőnek tartott szakképzési törvényt (*1993. évi LXXVI. törvény a szakképzésről*), amely a piacgazdasági átmenet sajátosságainak megfelelően szabályozza az állam és a gazdaság feladatait a szakképzésben.⁷ Ugyanezen évben, 1993-ban, született meg a közoktatási törvény is (*1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról*), amelynek 78. §-a

⁵ Az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) a rendeletben előírt adatszolgáltatási kötelezettség keretében 1996-ban 4200 képzést regisztrált, amelyre 105 000 fő iratkozott be. Eszerint az adatgyűjtés szerint iskolarendszeren kívüli tanfolyamot 569 intézmény szervezett (ezek 45%-a jogi személyiséggel rendelkező vállalkozás, mellettük a költségvetési intézmények kisebb szerepet kaptak) (Tót 1997).

⁶ Az összesen 9 intézményből álló hálózat feladata a munkanélküliek ellátása mellett az adott térség általános munkaerőképzési igényeinek kielégítése volt. A központok vállalati megrendelésre is képeztek – ez a tevékenység fokozatosan növekszik – és állampolgárok számára is szerveztek programokat, emellett korszerű infrastruktúrájukkal az iskolarendszerű képzésben is részt vettek (korszerű műhelyeikben gyakorlati képzési lehetőséget nyújtanak a velük együttműködő szakképző iskoláknak).

⁷ A jogszabály 52. §-a rögzítette, hogy iskolarendszeren kívüli szakképzésben csak a tankötelezettségüket már teljesítettek vehetnek részt. Képzési szerződés kötéséről is rendelkezett, és a képzést folytató szervezetek számára tájékoztatási kötelezettséget írt elő.

magában foglalja az iskolarendszerű felnőttképzés alap- és középfokú oktatásra vonatkozó alapvető szabályait.⁸ Az említett paragrafus lehetővé tette, hogy a tanulók időbeosztásához igazodva nappali munkarendben kerüljön sor az oktatásra, illetve, hogy a képzés munkarendje a tanulók elfoglaltságához igazodjon (lásd távoktatás lehetősége). 1994-ben lépett életbe a 11/1994. (VI. 8.) a nevelési-oktatási intézmények működését szabályozó MKM rendelet, amelynek 34. §-a a felnőttképzésben résztvevők jogait és kötelezettségeit írja elő.⁹ Ez idő tájt gyökeresen módosították az úgynevezett **Országos Képzési Jegyzéket** (röviden OKJ-t), amely tartalmazza például az összes, állam által elismert szakképesítés megnevezését, a szakképesítés iskolai rendszerű szakképzésben történő megszerzéséhez szükséges képzés időtartamát, a szakképesítés szintjét, a szakmai képzésben való részvétel életkori feltételeit, a kizárólag iskolai rendszerű szakképzésben megszerezhető szakképesítéseket, az iskolai és a szakmai előképzettséget. 1996-ban a kormány a parlament elé terjesztette a szakképzési hozzájárulásról és a szakképzés fejlesztéséről szóló törvényjavaslatát, amely stratégiai célként fogalmazta meg a korszerűen képzett szakemberek számának növelését, valamint a hazai szakképzés támogatását. A törvény (1996. évi LXXVII. törvény a szakképzési hozzájárulásról és a szakképzés fejlesztésének támogatásáról), amelyet 1996. decemberében fogadott el az országgyűlés, többek között rendelkezett a szakképzési hozzájárulás összegéről, a járulék fizetésére kötelezettek köréről. A törvény koncepcionális eleme, hogy a hozzájárulási kötelezettség nem csak az iskolarendszerű szakképzés támogatására fordított eszközökkel csökkenthető. A hozzájárulási kötelezettség alapjának (a bértömegnek) 0,2%-a erejéig kötelezettségcsökkentő tényezőként számolható el a saját dolgozó számára államilag elismert szakképesítést nyújtó, illetve ennek érdekében szervezett szakképzésre fordított kiadás. Ez a kiadás akkor érvényesíthető, ha a munkaadó a dolgozóval előzetesen tanulmányi szerződést köt és ugyancsak szükséges a szakképzési törvény szerint, hogy a képzést folytató szervezet is szerződést kössön a képzésben résztvevő dolgozóval (Tót 1997). 1996-ban a parlament módosította a közoktatásról szóló 1993. évi törvényt is (1996. évi LXII. törvény). A korábbi rendelkezés kimondta, hogy a 20. és a 26. életév betöltése után lehet kizárólag felnőttoktatási keretek között megkezdeni a tanulmányokat. A módosítás ezt

⁸ „Azok, akik nem tankötelesek, és nappali rendszerű iskolai oktatásban nem tudnak, vagy nem akarnak részt venni, a munkahelyi, családi vagy más irányú elfoglaltsághoz, a meglévő ismeretekhez, az életkorhoz igazodó iskolai oktatásban (a továbbiakban felnőttoktatás) kezdenek meg, illetve folytathatják tanulmányaikat.”

⁹ A rendelet 34. §-ának 2. bekezdése értelmében például megszűnik annak a tanulónak a tanulói jogviszonya, aki tíz tanítási óránál igazolatlanul többet mulaszt.

az időpontot három évvel korábbra helyezi. (Ez abban az esetben hosszabbítható meg, ha a képzés időtartama a két évet meghaladja.)

A felnőttoktatás, felnőttképzés rendszerváltás utáni történetében a munkaerőpiaci-képzés szerkezeti átalakulásán, az új regionális intézményi rendszer kiépülésén túl jelentős eseménynek, fejleménynek számított a szocialista rendszer által megszüntetett **népfőiskolai mozgalom**¹⁰ újjáéledése is. A kormány által felkarolt és anyagilag támogatott mozgalom (lásd Lakitelki Népfőiskola) a kilencvenes évek elején az intézményesedés útjára lépett. A korábban szétszórt, országos méretű társadalmi kezdeményezés főhivatású szakemberek, meghatározott infrastruktúra, szakmai tudás, jól szervezett programok révén a közművelődés, a felnőttoktatás meghatározó tényezőjévé, „szervezetévé” vált (Sz. Tóth 1994).

A 2001-es esztendőt mérőföldkőnek tekinthetjük a hazai felnőttképzés történetében. Ekkor született meg ugyanis a már régóta várt **felnőttképzési törvény**, illetve ebben az évben módosították a szakképzési hozzájárulásról, a képzési rendszer fejlesztésének támogatásáról alkotott korábbi törvényt is (2001. évi LI. törvény a szakképzési hozzájárulásról és a képzési rendszer fejlesztésének támogatásáról). A 2001. évi CI. felnőttképzésről szóló törvény abból a célból jött létre, hogy az „alkotmányban biztosított tanuláshoz való jog az állampolgár egész életpályáján érvényesüljön, a felnőttkori tanuláshoz és képzéshez való hozzáférés szabályozott lehetőségei a társadalom minden tagja számára bővüljenek, hogy az állampolgárok meg tudjanak felelni a gazdasági, kulturális és technológiai fejlődés kihívásainak, hogy eredményesen tudjanak bekapcsolódni a munka világába és sikeresek legyenek életük során, valamint annak érdekében, hogy a felnőttkori tanulás és képzés révén az életvitel minősége javuljon”.

A törvény minden magyar állampolgár számára biztosítja a felnőttképzésben való részvétel jogát, szabályozza a felnőttképzés irányítási és intézményrendszerének működését, rendelkezik az Országos Felnőttképzési Tanács létrehozásáról, meghatározza a regionális munkaerő képző- és fejlesztő központok feladat- és jogkörét, szól a felnőttképzési intézmények nyilvántartásáról, ellenőrzéséről, lefekteti az akkreditáció tartalmi követelményeit, metódusát, felsorolja az állami támogatásban

¹⁰ A népfőiskolai mozgalom a kezdetektől fontos célnak tekintette a piacgazdaságra épülő, demokratikus magyar társadalom kialakítását és megerősítését. A mozgalmat az 1989-ben újjáalakult Magyar Népfőiskolai Társaság fogta össze, amely szorosan együttműködött az **Európai Felnőttoktatási Társasággal** is.

részesíthetők körét stb. A törvény végrehajtását kormányrendeletek és miniszteri rendeletek szabályozzák. Ezek a felnőttképzést folytató intézmények nyilvántartásáról szóló 48/2001. (XII. 29.) OM miniszteri rendelet, a felnőttképzést folytató intézmények és felnőttképzési programok akkreditációs eljárási díjának mértékéről és felhasználásának szabályairól szóló 7/2002. (XII. 6.) FMM rendelet, a felnőttképzést folytató intézmények és felnőttképzési programok akkreditációjának szabályairól szóló 91/2002. (IV. 26.) kormányrendelet, valamint a felnőttképzési normatív támogatás részletes szabályairól szóló 15/2003. (II. 19.) kormányrendelet.

A 2001-es felnőttképzési törvényen 2003-ban kisebb módosításokat hajtottak végre, amelyek értelmében felnőttképzési társaságoknak lehetőségük van intézményüket vagy képzési programjukat a Nemzeti Felnőttképzési Intézet eljárásában akkreditálni. Ez szigorú szakmai minőségbiztosítási eljárást jelentett, de egyaránt kedvezményeket takart a hallgató és képző számára is (felnőttképzési szja-kedvezmény 30%-a a képzési díjnak, áfa-mentesség a képző intézménynek stb.). A módosítást követően a felnőttképzési törvényt kiterjesztették a nemzetközi szerződések alapján Magyarországon oktatási tevékenységet folytató nemzetközi szervezetekre is, szigorították a törvényt sértést elkövető intézményekre vonatkozó szankciókat, meghosszabbították a nyilvántartás érvényességét, újrafogalmazták a rendszeresen végzett képzés definícióját.

A törvény folyományaként 2002 nyarán megalakult Magyarországon a felnőttképzés irányítására és a minőségbiztosításra hivatott intézményrendszer. Az **Országos Felnőttképzési Tanácsot** a felnőttképzési törvény alapján 2002-ben hozták létre (FMM 2004b). A Tanács a foglalkoztatáspolitikai és munkaügyi miniszter mellett működő, felnőttképzéssel kapcsolatos szakmai döntés-előkészítő, véleményező, javaslattevő és tanácsadó testület, amely speciális szerepet lát el. 13 fős tagságát a felnőttképzésben leginkább érintett minisztériumok, valamint a szociális partnerség elvének megfelelően a felnőttképzésben érdekelt szervezetek képviselői alkotják. A Tanács jogköréből adódóan véleményt nyilvánít a felnőttképzést érintő stratégiai kérdésekről, többek között véleményezi:

- a felnőttképzést érintő jogszabályok tervezetét;
- a felnőttképzési támogatási rendszer elveit;
- az akkreditációs eljárás rendjét és az akkreditáció szakmai követelményrendszerét;

- a Munkaerőpiaci Alap fejlesztési és képzési alaprésze terhére, a felnőttképzés technikai feltételeinek fejlesztését célzó támogatásokra kiírt pályázatokat.

A **Nemzeti Felnőttképzési Intézetet**, mint önálló, központi költségvetési szervet a foglalkoztatáspolitikai és munkaügyi miniszter alapította 2002. július 15-én (NFI 2004b). Az Intézet alapvető feladatait a felnőttképzésről szóló 2001. évi CI. törvény határozta meg, részletes tevékenység- és feladatkörét a miniszter által kiadott Alapító Okirat tartalmazza. Az intézmény legfontosabb feladatai a következők:

- felnőttképzési fejlesztési feladatok ellátása, a felnőttképzési tevékenység szakmai, módszertani fejlesztése;
- felnőttképzésre vonatkozó szakmai dokumentációk, adatbázisok létrehozása, fejlesztése;
- felnőttképzési kutatások országos koordinálása;
- felnőttképzési szolgáltatások nyújtása;
- a felnőttképzésben tevékenykedő tanárok, szakemberek szakmai és módszertani továbbképzése;
- a nemzetközi együttműködések erősítése;
- a Felnőttképzési Akkreditációs Testület Titkárságának (röviden FAT Titkárság) működtetése.

A felnőttképzési tevékenységet végző intézmények és a felnőttképzési programok akkreditációjának elvégzésére hozta létre a foglalkoztatáspolitikai és munkaügyi miniszter a **Felnőttképzési Akkreditáló Testületet** (NFI 2004a). A FAT ellenőrzi az akkreditált felnőttképzést folytató intézmények tevékenységét, és az ellenőrzés eredményéhez viszonyítva dönt az akkreditáció visszavonásáról. A FAT független szakmai testületként működik, tagjait a miniszter jelöli ki három éves időtartamra az oktatáspolitikáért, a foglalkoztatáspolitikáért és a megváltozott munkaképességűek, valamint a fogyatékkal élők beilleszkedéséért felelős miniszter által a minisztérium képviselőire kijelölt személyek, valamint az egyházak, a gazdasági kamarák, a munkaadók, a munkavállalók, a helyi önkormányzatok, a felnőttképzést folytató intézmények képviselői, továbbá elismert felnőttképzési szakemberek közül.

A **Felnőttképzési Vállalkozások Szövetsége** aktívan részt vesz a hazai felnőttképzés hosszú távú politikájának és középtávú feltételrendszerének kialakításában, integrálja a felnőttképzési tevékenységet folytató szervezeteket, vállalkozásokat, képviseli az intézmények és non-profit szervezetek érdekeit, a tagok

számára továbbképzéseket, tudományos rendezvényeket, bemutatókat szervez, tájékoztató kiadványokat jelentet meg, támogatja a felnőttképzéssel összefüggő kutatásokat (FVSz 2004).

A művelődési és közoktatási miniszter 1991-ben hozta létre a **Nemzeti Távoktatási Tanácsot** (NTT 2004). A Tanács, mint döntés-előkészítő, koordináló testület segíti a távoktatás magyarországi bevezetését és fejlesztését, valamint közvetíti a magyar felsőoktatás bázisán létrejött országos távoktatási hálózathoz a felhasználói szféra igényeit, szükségleteit. A Tanács feladatai közé tartozik a nemzetközi távoktatási együttműködések kialakítása és összehangolása, a távoktatással összefüggő szakmai tevékenység ösztönzése, a távoktatás képviselőjének ellátása a kormány és az érintett tárcák vonatkozásában (Mankó 1999).

Az egyházi felnőttképzési intézmények is jelen vannak a felnőttképzés palettáján, amelyek közül a legnagyobb történelmi hagyománnyal rendelkező katolikus egyház törekvéseit emelhetjük ki. Ennek nem intézményesült formái hosszú előtörténettel bírnak, azonban a témák szempontjából jelentős intézményesült felnőttoktatási tevékenységük a rendszerváltás óta figyelhető meg (Imre 1998). Ezen belül elkülöníthetünk úgynevezett képzési vagy tanulmányi házakat, ezek jelentik az egyházhoz való erősebb kötődésű és nagyobb hagyományokkal rendelkező formákat (Bögre 1998), a másik jelentős forma pedig a civil szervezetek köre, amelyeknek a gyűjtőszerve a szegedi központtal működő **Katolikus Ifjúsági és Felnőttképzési Szövetség** (KIFE). Ezt a német AKSB (Arbeitsgemeinschaft Katholisch-Sozialer Bildungswerke) kezdeményezésére 1994 decemberében olyan katolikus szervezetek hozták létre, amelyek tevékenysége vagy annak egy része az ifjúsági- és felnőttképzéshez kapcsolódik. A Szövetség működését 1998 végéig az AKSB Mittelosteuropa Projektje tette lehetővé. Ennek a projektnek a fő célja képzési struktúrák kialakítása és a katolikus társadalmi tanítás közvetítését szolgáló képzések kidolgozása volt Közép-Kelet-Európa országaiban. Az alapítók szándéka elsősorban olyan fórum létrehozása volt, ahol megvalósul a különböző régiók hasonló tevékenységet folytató szervezeteinek kommunikációja. A szövetség alapítóinak másik fő célja volt megtalálni az utat és az eszközöket ahhoz, hogy minél jobban megismerjék, és minél szélesebb körben ismertté tegyék az egyház társadalmi tanítását az ifjúság körében. A KIFE jelenleg 38 tagszervezetet tömörítő ernyőszervezet, amelynek tagjai jogi személyek vagy jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek lehetnek (KIFE 2004).

A rendszerváltás utáni időszakban főként a **Német Népfőiskolai Szövetség Budapesti Projektirodája** és a felnőttképzéssel foglalkozó egyetemek, főiskolák által szervezett **konferenciák** révén a felnőttképzési szakemberek közötti együttműködés megerősödött (v.ö. Csoma 1998). Ezek mindegyikét felsorolni lehetetlen lenne, azonban kiemelhető ezek közül az 1997 májusában Budapesten a TIT Stúdióban rendezett nagyszabású, több száz fő részvételével sorra kerülő *A magyar felnőttoktatás mai helyzete* című konferencia. A tudományos ülésen, illetve az egyes munkacsoportokban a különböző minisztériumok, önkormányzatok, civil szervezetek, népfőiskolák, egyetemek, főiskolák, munkaügyi hivatalok, nyelviskolák, oktatási intézmények közel 300 képviselője vett részt (Csoma – Herbai – Juhász Nagy – Sári 1997). 1997 októberében újabb konferencia megrendezésére került sor, ezúttal Debrecenben. A tanácskozáson a hazai és nemzetközi felnőttoktatás történetét, aktuális problémáit vitatták meg a résztvevők (Maróti – Rubovszky – Sári 1998). 1998-ban a Pécsi Tudományegyetem adott otthont az újabb konferenciának. Ezen az összejövetelen főleg a felnőttoktatás jövője került napirendre (Hinzen – Koltai 1997). Az első felnőttoktatás kutatási konferencián Dunaújvárosban a hazai szakemberek bemutatták elméleti és empirikus kutatásaikat (Basel – Eszik 2001). Még ebben az évben a Debreceni Egyetem újabb konferenciát szervezett, ezúttal nemzetközi szintű szakembergárdával a felnőttképzés közép-európai történetét tárva fel (Filla – Gruber – Hinzen – Jug 1998). 2001-ben egy úgynevezett partnerkonferenciára került sorra, amelyen az élethosszig tartó tanulással összefüggő kérdéseket, problémákat tárgyalták meg az ország számos régiójából érkezett szakemberek (Horváthné 2002). A konferenciákat még sorolhatnánk, de úgy gondolom, hogy ezzel már jelezni tudtuk: beindult az országos szellemi diskurzus, és rendszeres együttműködés valósult meg a különböző hazai és külföldi szakemberek között.

2.3. ÚJ KIHÍVÁS: A MUNKANÉLKÜLISÉG

A fordulat éve után a felnőttek oktatásában jelentős változások következtek be, amelyek nagy mértékben egy jelenség köré csoportosultak, ez pedig a munkanélküliség nyílt megjelenése. Ebből következően mint folyamatalkotó elemet feltétlenül fontos áttekintenünk főbb jellemzői mentén.

Minden történelmi időszak fontos szellemi feladata a **kor centrális fogalmának**, kérdésének megtalálása, kidolgozása. „*Merre tart az emberi munka?*” tette fel az azóta klasszikussá váló kérdést a XX. század közepén Georges Friedmann (Friedmann 1971), amelyet azóta is újra és újra megfogalmaznak a közgazdaságtan tudósaitól a szociológusokon keresztül a hétköznapi emberekig sokan. A munkáról szóló tudásunk, kulturális örökségünk, a rá vonatkozó nézetek részét képezik az emberiség önreflexiójának, öntudatosítási folyamatának, és beleágyazódnak az őket szülő létviszonyokba más valóságkategóriákkal együtt. A munka jelentős szerepét megerősítik a Friedmann korabeli filozófiákban, közgazdaságtani elméletekben is.

Történetileg elmondható, hogy az elhelyezkedés nehézségeivel és a nyílt munkanélküliséggel mint globális problémával a fejlett világ drámai módon az **1929-33** közötti világválság idején került szembe. Ennek a kornak a munkanélkülijeit aztán részben a világháború, részben az azt követő helyreállítási periódusok „szippantották fel” (Forray – Kozma 1993). Ezután **1948**-ban vált újra hangsúlyossá a probléma, az akkoriban leszerelő katonák, hazatérő hadifoglyok, áttelepített és földosztásból kimaradt falusiak szinte egyszerre özönlöttek el a munkaerőpiacot (Tímár 1992a). A következő nemzedék már csak a szülők félelmeiből és történeteiből ismerte a munkanélküliséget. Váratlanul azonban ismét megérkezett, mégpedig az **1970-es** évek olajválságával és a politikai rendszerváltozással. Míg azonban a történelmi munkanélküliség a középkorú és alulképzett férfi ipari munkásokat sújtotta, addig a modern munkanélküliség minden korosztályból szedi áldozatait, nem kímélve a fiatalokat sem, akár képzetten is (ők az úgynevezett diplomás munkanélküliek). Az egyik esetben „utcára kerülésről”, a másikon főként „munkába állni nem tudásról” van szó (Bánfalvy 2002:49; Tímár 1992a).

Hazánkban a világgazdasági és politikai folyamatok hatására bekövetkező gazdasági összeomlás és egyúttal a politikai rendszer csődje hatására az 1980-as években jelenik meg a munkanélküliség. Ez a helyzet folyamatosan nehezedik, amikor az 1990-es évek elején az ország elveszíti export piacainak egyharmadát a volt szocialista megrendelők fizetéseképtelensége miatt, miközben új piacok nem nyílnak meg. Az exportvisszaesés a termelés visszaesését okozza, a válságágazatokban a munkaerő csökkentésére kerül sor, ami a gazdasági struktúra átalakulását okozza. A korábbi úgynevezett teljes foglalkoztatottság politikája csődöt mond, és először a rejtett, majd 1986-tól a nyílt munkanélküliség is megjelenik. Fokozatos növekedésével olyan problémát okoz, hogy a foglalkoztatáspolitikai már nem tudja kezelni és 1993

februárjára tetőződik 705.032 regisztrált munkanélküli nyilvántartásával (v.ö. FMM 2003b).

Ma már nem vitás, hogy beavatkozás nélkül a munkanélküliség nem enyhíthető. Mind többen ismerik fel, hogy nemcsak, sőt nem elsősorban az úgynevezett szociális védőháló hiányzik, hanem a munkaerő-piaci információk, mindenekelőtt a célzott szakképzés hiányos. Mindez nagy kihívás mind az európai, mind az amerikai oktatási rendszerek számára (Tímár 1992a). Ez azonban csak az úgynevezett instrumentális stratégia része, amely során a munkanélküliséget úgy kívánják kezelni, hogy az egyéneket mielőbb újra munkába állítsák. Ezzel szemben a szimbolikus stratégia keretében olyan eszközökkel élnek, amelyekkel az átmeneti munkanélküliséget elviselni segítenek: általános képzések indításával, a családi kötelek erősítésével, közösségi lehetőségek nyújtásával stb.

2.3.1. A HAZAI MUNKANÉLKÜLISÉG ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE

A fejezetben a munkanélküliség megértéséhez kívánunk alapot biztosítani azáltal, hogy a hazai munkanélküliség fő kvantitatív, strukturális, kauzális és pszichikai aspektusát áttekintjük, ami által közelebb kerülünk ahhoz, hogy megértsük a felnőttoktatás intézményrendszerének hirtelen kibővülését

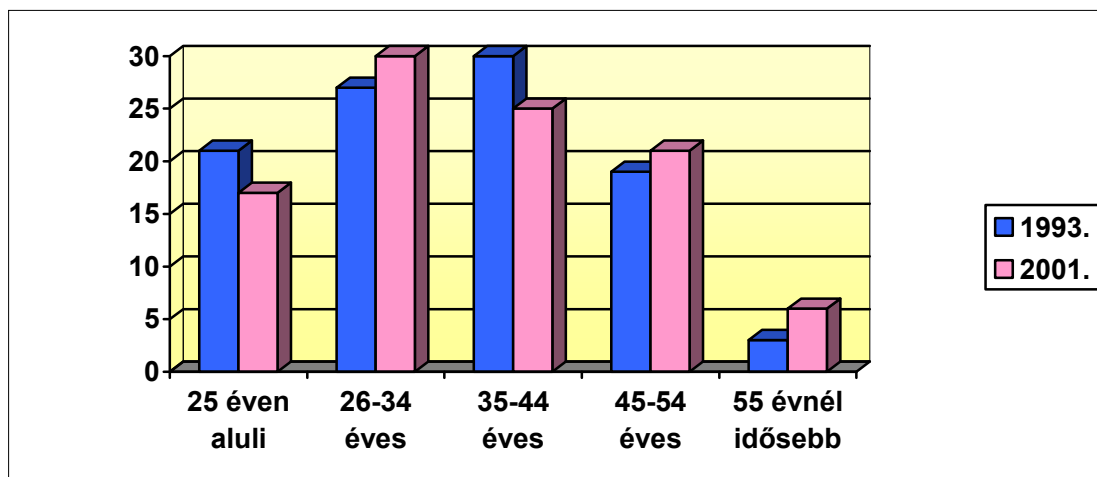
Mint láhattuk, a nyílt és tömeges munkanélküliség megjelenésének az 1980-as évek végén lehetünk hazánkban tanúi, ettől kezdve azonban felgyorsult a folyamat. A **kvantitatív aspektus** mentén az **összesített számadatokat** tekintve ez azt jelenti, hogy az OECD-ILO (Organisation for Economic Cooperation and Development – International Labour Organisation, azaz Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete – Nemzetközi Munkaügyi Szervezet) kritériumok alapján végzett nyilvántartásban amíg 1990 januárjában 23 000 munkanélkülit regisztráltak, addig 1991 elején 100 000 körülit, ugyanezen év végén 300 000 körülit, és az 1992-93-as évben már 600 000 fölé emelkedett a nyilvántartásba vett munkanélküliek száma, míg 1993 februárjában meghaladta a 700 000 főt (Laki. 1993). Ehhez viszonyítva az 1994-95-ös években az 500-550 ezer fős munkanélküliség már csökkést mutat, a folyamatos javulás utáni kb. 345 ezer fős 2003. júliusi adat – ami 5,8%-os munkanélküliségi rátát jelent – pedig már némi bizakodásra adhat okot (FMM 2003a).

A regisztrációs számok értelmezését jelentősen megnehezíti, hogy a munkanélküli és a foglalkoztatott, a munkanélküli és a gazdaságilag inaktív, valamint a foglalkoztatott és a gazdaságilag inaktív állapot között sokféle közbülső állapot létezik. Ilyen például a kényszerűen, illetve önként részmunkaidőben dolgozók, a közmunkán foglalkoztatottak, az átképzésben részesülők, vagy a nem hivatalosan foglalkoztatottak (FMM 2003b).

Magyarországon az inaktívak aránya magas: a 15-64 éves népesség közel 40%-át sem foglalkoztatottként, sem munkát keresőként nem lehetett besorolni 2003 júniusában, azaz nem voltak jelen a munkaerőpiacon. Nagy részük nem kívánt dolgozni: nyugdíjban részesült 55%-uk, nappali tagozatos hallgató volt 22%-uk, gyermekgondozási ellátásban részesült 8%-uk. Az inaktívak 12%-a szeretett volna munkát, de állást különböző okok (egészségügyi, családi stb.) miatt nem kerestek, míg közel egynegyedük esélytelennek ítélte képzettségének, kívánalmának megfelelő álláshoz jutását. Ezért szintén biztató jelnek tekinthető a legutóbbi időszakban megmutatkozó több tízezer korábban inaktív személy megjelenése a munkaerőpiacon. Az inaktívak számának lényeges, 84 ezer fős csökkenése arra utal, hogy a munkaerőpiac „csendes tartaléka”-nak egy része ismét a munka világa felé fordult: dolgozik vagy munkát keres (v.ö. FMM 2003a).

A következő ábra, amely az OMK (Országos Munkaügyi Központ) 1993-as és az OMKMK (Országos Munkaügyi Kutató és Módszertani Központ) 2001. júniusi adatainak felhasználásával készült a regisztrált munkanélküliek **életkor szerinti megoszlását** mutatja (v. ö. OMK 1993; OMKMK 2002):

1. ábra: A regisztrált munkanélküliek életkor szerinti megoszlása (1993, 2001)

(Forrás: OMK 1993; OMKMK 2002)

A fenti ábrából kitűnik, hogy a fiatal korosztály mellett a középkorú népesség is komoly munkahelyi problémákkal küszködik, ami természetesen másfajta problémamegoldást igényel, mint a fiatalabbaké. Az utóbbi esetben járható út a megelőzés, míg az idősebbek esetében gyakran csak a „tüneti kezelés” lehet a cél, hiszen évtizedes megkövesedett lemaradásokat kell behozni.

Strukturális aspektusból, szerkezetileg vizsgálva a munkanélküliségnek három alapvető típusa különböztethető meg:

1. Az egyik az úgynevezett **abszolút** munkanélküliség, amikor a munkaadók kevesebb állást kínálnak fel, mint ahányan munkát kívánnak vállalni.

2. A súrlódásos, **frikcionális** vagy keresési munkanélküliség, amely az önkéntes munkanélküliség egy sajátos változata. Ebben az esetben a munkaerőpiaci mobilitás folyamatában (például, amikor munkahelyet változtatnak) átmenetileg munkanélkülivé válnak.

3. A **strukturális** jellegű munkanélküliség, amely esetén a munkaerő-kereslet és kínálat globálisan többé-kevésbé azonos nagyságú, de eltér a szerkezetük. Ilyen esetben a gazdaságban egyidejűleg van jelen a munkanélküliség és a munkaerőhiány. Jellemzően a gyorsan fejlődő, a legfejlettebb technikai színvonalat képviselő ágazatokban munkaerőhiány jelentkezik, míg a leépülő ágazatokban munkanélküliség van, de ezek nem tudják egymást kompenzálni. (Bánfalvy 2002:7-8; FMM 2003b).

A hazai munkanélküliség kezdeti hullámai először a korábbi munkaerőhiány által felszívott, de a munkaerőpiac által diszkriminált munkaerőt vetették „partra”. A továbbiakban a gazdasági hanyatlással járó kereslet-elégtelenség vezetett kényszerű és globális munkanélküliséghez. A strukturális és a frikcionális munkanélküliség egyenlőre mérsékeltebb, de egyre hangsúlyosabban szerepet játszik a hazai munkanélküliségben (Bánfalvy 2002:7-8; FMM 2003b).

A gazdasági szerkezetváltás kényszere a nyolcvanas évek végétől egy sor elavult gazdasági egység és ágazat termelésének visszafogását kényszerítette ki, aminek nyomán bizonyos foglalkozások relatíve leértékelődtek (például nehézipar terén), így az ilyen foglalkozásúak közül sokan váltak munkanélkülivé. A gazdaságilag hatékonyabb ágazatokban (például informatika) viszont munkaerőhiány alakult ki (Bánfalvy 1997). Amíg a kereslet és a kínálat illeszkedése, a munkaerő átképzése és átáramlása meg nem indul, a munkanélküliség növekedésére kell számítanunk.

A munkanélküliség növekedésének **kauzális aspektusát, okait** vizsgálva látható, hogy Magyarországon a munkanélküliség úgy növekedett, hogy az állásukat elvesztők száma nem volt különösen magas. A növekedés mögött elsősorban a munkanélküliség hosszának (Köllő 1992) rendkívüli emelkedése áll, hiszen az elhelyezkedés esélyei rosszak. A munkanélküliségből történő kilépési arányok igen alacsonyak, és csupán a segély¹¹ lejártáig idején jelentékeny a regiszterből való kiáramlás, ami sajnos nem azonos az elhelyezkedéssel.

Az elhelyezkedés időtartama gyakran éveket is igénybe vesz: egyre kevesebben kapnak munkát hat hónap körüli intervallumban, sőt kifejezetten csökkent az egy éven belüli elhelyezkedési esély. Ezzel szemben növekedett a tizenkilenc hónapja, vagy annál hosszabb ideje munkát keresők száma. Tehát látható, hogy a munkanélkülieknek csak bizonyos hányada helyezkedik el a segély lejártáig és ez a pályakezdő fiatalokra is vonatkozik. Ami szintén komoly probléma, hogy a segély lejártával egy időben nem csak a regisztrálásból, hanem a munkaügyi központok, hivatalok szeme elől is eltűnnek, és gyakran követhetlenné válik ezeknek az embereknek a sorsa.

Az okokat a szakemberek a következő fő pontokban látják:

1. A munkanélküliség folyamatát gyakran ábrázolják a **víztározók analógiájával** (Köllő 1992). A magyar helyzetet a feltöltés alatt álló víztározók hasonlatával lehetne jellemezni: A víz inkább csak csordogál, mint ömlik befelé, de a „lefolyás nélküli” tározóban így is emelkedik a vízszint (Köllő 1992). Ami a magyar esetben külön sajátosság, hogy ez egybeesik az állás nélküli népesség megjelenésének folyamatával, és ez társulva a munkanélküliség idejének kifejezett meghosszabbodásával, a „túlcsordulás” veszélyével fenyegethet.
2. Nagy probléma az **újonnan bejelentett álláshelyek számának csökkenése**, illetve stagnálása, ami természetesen befolyásolja az elhelyezkedési lehetőségeket. Az Állami Foglalkoztatási Szolgálathoz bejelentett álláshelyek, azaz a munkaközvetítésre rendelkezésre álló munkalehetőségek száma 2003. június folyamán 85 ezret tett ki (FMM 2003a).
3. A **létszám leépítési bejelentések** szintén jelentős problémát jelentenek, bár alakulásuk csökkenő tendenciát mutat. 2003 folyamán a Foglalkoztatási Hivatal

¹¹ Jelenleg legalább egy év munkaviszony után jár munkanélküli járadék, illetve minimum 200 nap alkalmazotti jogviszony után jár minimum 40 nap, de maximum kilenc hónap időtartamig segély. Korábban azonban létezett Magyarországon a pályakezdő munkanélküli segély (1991 júniusától 1996 júliusáig), amely összesen hat hónapig volt folyósítható, összege pedig a mindenkori minimálbér 75%-a volt (László – Kiss et al. 1998).

adatai alapján 775 cégtől érkezett ilyen jellegű bejelentés az Állami Foglalkoztatási Szolgálatához, amely 38 305 főt érintett.

4. A **hazánkba települt külföldi tőke** magával hozta nemcsak az új műszaki eljárásokat, de dolgozóik jelentős részét is. Ez kifejezett oka lehet egyes intézményekben a tömeges elbocsátásoknak. Az utóbbi években nagy mértékben növekedett a külföldi érdekeltségű vállalkozások és jegyzett tőkéjük mennyisége hazánkban. 2003. év végére 25 754 ilyen vállalkozás működött országosan, jegyzett tőkéjük pedig meghaladta a 8 500 milliárd forintot. Sajnos ebből Hajdú-Bihar megye nagyon kis arányban részesült: 265 külföldi érdekeltségű vállalkozása 230 milliárd forint tőkét jegyzett (Meskó 2004b).

A **szociológia – pszichológiai aspektus** mentén az egyénnek a munkanélküliségre adott reakcióit kívánjuk értelmezni, így mindenképpen figyelembe kell vennünk az egyén demográfiai jellemzőit, munkaerő-piaci pozícióit, szakmája iránti keresletet. Fontos szempont az a társadalmi-gazdasági státus, amellyel a munkanélküli munkájának elvesztését megelőzően rendelkezett. Lényeges a munkanélküliség időtartama is (Székely 1992). Nem elhanyagolható azonban a munkanélküli személyiségének fejlettsége, stresszkezelő képessége, érzelmi stabilitása. Nagyon fontos a családi, baráti kör támogató ereje, mivel a munkanélküliség egyénenként más-más reakciókat hozhat felszínre.

A László János vezette kutatócsoport eredményei szerint **regionális különbségek** is mutatkoznak a munkanélküliek eltérő élményeiben (László – Kiss et al. 1998). Az idegenforgalmi régiókban élő munkanélkülieknek a kutatás eredménye szerint jobb volt a közérzetük, mint a többi munkanélkülinek, és megbecsültebbeknek érezték magukat. A nagyvárosiak változatosabb, de szervezettebb életet éltek, a falusiak pedig izoláltabbat. A falusi munkanélküliek mintájában az emberek közérzete negatívabban változott ott, ahol szociálisan magasabb státuszban éltek, mint a változatlan vagy romló szociális háttérrel rendelkezők körében. Ezt nagy mértékben magyarázza az a tény, hogy az alacsony státusú munkavállalói csoportokat kevésbé viseli meg a munkanélküliség, és jobban képesek gazdaságilag, szociálisan és pszichológiailag alkalmazkodni helyzetükhöz, mint a magasabb státusú csoportok, amelyek az állástalansággal előző helyzetükhöz mérten többet veszítenek, mint az eleve rossz helyzetben élő korábbi munkavállalók.

A **munka által kielégített szükségletek** általában két elméleti megközelítés alapján mutatják be (Székely 1992). Az egyik **Maslow** nevéhez fűződik, aki a

szükségleteket hierarchiába rendezve értelmezi. A Maslow-elmélet nagyrészt magyarázatot nyújt a munkanélküliség csapásaira és a munkanélküliek által elmondott élményekre (Maslow 2003). **Victor Frankl** elmélete azonban – aki a náci koncentrációs táborokban átélt élményei alapján alkotta meg az elméletét – ellentmond a maslowinak. Teóriája, miszerint az élet értelmének megtalálása és követése (amely ebben az esetben az önmegvalósítást jelentő alkotó tevékenység) képes megtörni ezt a hierarchikus láncolatot, ellentmondva annak, hogy az emberi viselkedés legalapvetőbb mozgatója a fiziológiai szükségletek kielégítése. Sajnos azonban a munkanélküliek nagy része mégis megéli azt a zuhanást, amely a szükséglethierarchia egy magasabb pontjáról az anyagi bizonytalanság, a presztízsveszteség állapotába vezet (Frankl 1992). Megemlítendő még **Herzberg** elmélete, amelynek lényege, hogy más a tényezők szerepe az egyén munkájával kapcsolatos elégedettség és a munkához fűződő elégedetlenség érzésének kialakulásában (Herzberg 1993). Ide tartozik még **Eric Berne** véleménye, aki szerint a társas létezés funkciója az idő strukturálása, amely az egyik legalapvetőbb emberi igény kielégítése illetve az idő strukturálásának leghétköznapiabb, legmegfelelőbb, legkényelmesebb és leghasznosabb módjaként a munka emeli ki (Berne 1984).

Ahhoz, hogy a munkanélkülieknek segíteni lehessen, szükség van a munkanélküliség **pszichodinamikájának** megértésére. A munkanélküliség ugyanis nem statikus állapot, a munkanélküli érzelmei, hangulata, a munkanélküliséghez való viszonya állandóan változik. Ez a változás függ az aktuális körülményektől, a munka nélkül eltöltött idő hosszától (Tímár 1992a). Ennek megfelelően változnia kell a beavatkozás módjának is. Ennek kapcsán **Borgen** és **Amundson** kutatásai (Borgen – Amundson 1984) a következő eredményekre vezettek:

1. szakasz: Az állás elvesztése:

Pszichológiai értelemben tárgyvesztéssel állapott, amely során az egyénnek le kell mondania egy számára központi fontosságú dologról. **Kübler-Ross** szerint (Kübler-Ross 1988) a lemondás asszociálódik a halál, a meghalás előtt átéltekkel. Szakaszai a tagadástól és dühtől az alkudozáson és depresszióon keresztül a beletörődésig vezetnek.

2. szakasz: Az álláskeresés:

Ez a periódus sok kudarcot, feszültséget, stresszt hordoz, amikor az álláskereső sokszor nem képes helyzetét kontrollálni. Ezen időszak pszichodinamikája a kiégéshez hasonlatos. A kiégés, az úgynevezett **burn-out-szindróma**, – az elnevezés Herbert J. Freudenberger pszichoanalitikustól származik – nagy stresszt

okozó, sok döntési helyzettel járó és hosszú távon kevés sikerrel kecsegtető pszichés állapot. A kiégést többlépcsős folyamatként írhatjuk le, az egyes stádiumok között azonban nincs éles határ. Kezdetben az egyén optimizmussal telve, lelkesen veti bele magát egy új feladat megoldásába (*első szakasz*). A folytonos bizonyítás kényszere hajtja, ám csakhamar, amint a különböző feladatok egyre sürgetőbbé válnak, elveszíti arányérzékét, kialakul benne a kontrollvesztéstől való félelem. A teljesítmény állandó növekedésével párhuzamosan állandó kimerültség, fáradtság gyötri, lassan elveszíti kapcsolatát a külvilággal (*második szakasz*). Beszűkül az érzelmi élete, megszűnik a politikai, társadalmi események iránti érdeklődése. Kerülni kezdi az embereket, bezárkózik. Az önérzékelő képessége, belső énjével való kapcsolata elvész, a mindennapi létet értelmetlennek, reménytelennek, örömtelennek találja. A fáradtság és kétségbeesés érzése uralkodik el rajta (*harmadik szakasz*).

Természetesen egyénenkénti eltérések itt is vannak, mert egy-egy kudarc kapcsán az érzelmi kilengések különbözőek lehetnek és sikeres kimenet esetén bármelyik szakaszban bekövetkezhet az álláshoz jutás. Ennek a lelkesedés, a pozitív hozzáállás idején természetesen nagyobb a valószínűsége. Bízik a sikerben, és a siker előfeltételezése, az önmagát beteljesítő jóslat működése alapján is megnöveli a siker bekövetkezésének valószínűségét.

A szociológiai-pszichológiai aspektus jelentős momentuma a munkanélküliek **társadalmi megítélése**. Azokon a településeken, ahol magas a munkanélküliség és a munkanélküliek között relatíve magas státusúak is jelentős számban vannak, még pozitívabbá vált a munkanélküliek megítélése, mint egyéb településeken. A környezet megítélése a munkanélkülivel szemben egyik meghatározója annak, hogy a munkanélküli minként éli át a munkanélküliséget (Bánfalvy 1994).

Marie Jahoda a munkanélküliség hatásmechanizmusait vizsgálva megállapítja, hogy a munkahely elvesztésével az egyén társas kapcsolatai beszűkülnek vagy teljesen leépülnek, átalakul az idő érzékelésének módja, elvész a kollektív célok iránti lelkesedés, az elfogadható státusz és a rendszeres tevékenységek hiánya pedig negatív irányban befolyásolja a személyiséget (Jahoda 1999).

A pszichikai tényezők is egyértelműen rávilágítanak véleményem szerint arra, hogy a munkanélküliségnek visszafordíthatatlan negatív társadalmi következményei lehetnek, amelyeknek a megelőzésére szintén „csak” a társadalom képes.

2.3.2. KÍSÉRLETEK A MUNKANÉLKÜLIEK HELYZETÉNEK JAVÍTÁSÁHOZ

A munkanélküliségnek tehát számos oka lehet, ezért a megoldási módok is széles skálán kell hogy mozogjanak. A fentiekből következik, hogy számos lehetőséget, eszközt kell teremteni, hogy megfelelő kiutat adhassunk a munkanélküliek problémamegoldásához. Ezt egyetlen intézmény sem vállalhatja egymaga, ezért a különböző állami és nem állami szféráknak kell együttműködniük a cél érdekében. A következőkben bemutatunk néhány jelentős **kezdeményezést** ezen a téren külön válogatva az EU-s és a hazai terepen érvényesülőket. Ezeknek az áttekintése rendkívül fontos ahhoz, hogy megértsük azokat a folyamatokat, amelyek a felnőttoktatás jelenlegi helyzetéhez vezettek.

Az **Európai Unió** a munkanélküliséggel szemben számos formában indít **kezdeményezéseket**. Ezeknek a fő területei három csoportra oszthatók (Bánfalvy – Pordány 1997; Bohn – Schumann – Stang 1997):

- * *átmeneti intézkedések* az iskola és a szakmai képzés között: a szakmai készségek közvetítésére az oktatási intézményekben;
- * *képzési intézkedések* a munkába állással kapcsolatban: alapvető képesítések közvetítése a munkaügyi igazgatás finanszírozásával;
- * *képzési és foglalkoztatási intézkedések kombinációi*: a képzés és a munka váltogatása az egész életen át tartó tanulás jegyében.

Ezekhez a kezdeményezésekhez kapcsolódóan számos **EU-akcióprogram** létezik, amelyek különböző társadalmi rétegek és területek számára biztosítanak kiutat a munkanélküliséggel szemben, illetve lehetőségeket a jobb munkaerő-piaci helyzethez. Ezek közül a főbbek (EURO 2004):

- * *EQUAL*: a munkaerőpiacon létező mindennemű hátrányos megkülönböztetés és egyenlőtlenség leküzdésére irányuló nemzetek közötti együttműködést támogatja.
- * *Európai Regionális Fejlesztési Alap* (European Regional Development Fund – ERDF): az EU négy strukturális alapjainak egyike, amelynek feladata a Közösségen belüli regionális jellegű gazdasági és szociális különbségek fejlesztése.
- * *Európai Szociális Alap* (European Social Fund – ESF): Az EU négy strukturális alapjainak egyike, amelynek fő célja a munkanélküliség elkerülése

érdekében a munkavállalók átképzésének, a vállalkozásokhoz történő alkalmazkodásának támogatása.

- * *Grundtvig*: a felnőttoktatásért felelős Socrates alprogram.
- * *Leonardo*: az EU egyik oktatási programja, amelynek feladata a szakképzési együttműködés fejlesztése az EU versenyképességének növelése érdekében.
- * *Lingua* (Nyelv): a nyelvtanulásért felelős Socrates alprogram.
- * *Socrates*: az EU legfontosabb oktatási programja, amely – lefedve az oktatás minden szintjét – ösztönzi a diákok külföldi tanulását, mobilitását, a diákok és tanárok utazását, cseréjét, a nyelvek tanulását, az információ- és tapasztalatcserét.
- * *Youth* (Ifjúság): az EU ifjúsági programja, amely két korábbi programot egyesít: az iskolarendszeren kívüli fiatalok oktatását támogató Youth for Europe (Fiatalok Európáért) programot, valamint a fiatalok külföldi önkéntes munkavállalását segítő EVS (European Voluntary Service for young people – Európai Önkéntes Szolgálat fiatalok számára) programot.

Ezek a programok számos anyagi és szakmai lehetőséget rejtenek magukban, amelyeket szerencsére egyre nagyobb mértékben vesznek igénybe a hazai vállalatok, települések és magánszemélyek is, különösen a fiatalok.

A **hazai támogatások** terén az 1989-90-es rendszerváltás jelentős mértékben átalakította Magyarország gazdasági, politikai és társadalmi struktúráját. A megváltozott helyzet szükségessé tette az addigi foglalkoztatáspolitikai irányelvek újragondolását, a meglévő eszközrendszer módosítását, egy korszerű, piacgazdasági elveken alapuló törvény megalkotását. Ezen szempontokat figyelembe véve fogalmazták meg a szakemberek, majd fogadta el az országgyűlés a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló *1991. évi IV. törvényt*. A törvény egyebek mellett vázolja a munkaerő-piaci intézményrendszer felépítését, szabályozza annak működését, meghatározza a munkanélküli ellátás formáit, megszabja az érdekérvényesítés módozatait, valamint a képzés, közhasznú foglalkoztatás szervezését, a munkatársaknak és a foglalkoztatási programokban résztvevőknek a bértámogatási konstrukcióban való alkalmazását. Több esetben is rendelkezik a munkaerő-piaci intézmények és az önkormányzatok együttműködéséről, a munkanélküli járadékra való jogosultság feltételeiről, a járadék kifizetéséről. A törvényt – 1991. március 1-jei hatályba lépése óta – már számos alkalommal módosították, így például 2001-ben.

A 6/1996. évi Munkaügyi Minisztériumi rendelet felsorolja és szabályozza a foglalkoztatást elősegítő támogatások körét. Meghatározza a különböző támogatások igénylésének feltételeit, a támogatandók csoportját, illetve az igénybe vehető támogatási összegek mértékét. A rendeletben foglalt főbb támogatások a következők:

- **A foglalkoztatást elősegítő képzésben történő részvétel támogatása:** A pályázók pénzügyi támogatást igényelhetnek szakképzésre, a szakképzés megkezdéséhez szükséges alapismereteket nyújtó oktatásra, a pályaaorientáló és álláskereső ismeretek oktatására, államilag elismert nyelvvizsga és vezetői engedély megszerzésére irányuló képzésre.
- **Munkanélküliek vállalkozóvá válásának támogatása:** Azok, akik rövidebb vagy hosszabb ideje munkanélküliek, pénzügyi támogatást igényelhetnek a minisztériumtól vállalkozásuk beindításához. A támogatás mértéke változó.
- **Foglalkoztatás bővítését szolgáló támogatás:** A rendelet értelmében támogatás illetheti meg azt a munkaadót, aki vállalja legalább hat hónapja regisztrált munkanélküliként számon tartott személy támogatás alatti foglalkoztatását, továbbá azt követően a támogatás folyósításának időtartamával megegyező idejű további foglalkoztatását.
- **Részmunkaidős foglalkoztatás támogatása:** Támogatásban részesülhet az a munkaadó, aki legalább a teljes munkaidő felét, de legfeljebb a teljes munkaidő háromnegyedét meghaladó időben foglalkoztat olyan személyt, akit a munkaügyi központ legalább három hónapja munkanélküliként nyilvántart, aki nem munkanélküli ugyan, de háztartásában legalább egy 14 évesnél fiatalabb gyermeket nevel, illetve aki ápolási díjat kap.
- **Közhasznú munkavégzés támogatása:** Az a munkaadó, aki közhasznú munkára munkanélkülieket alkalmaz, pénzügyi támogatást vehet igénybe.
- **Önfoglalkoztatóvá válás támogatása:** Ebben a támogatási formában azon munkanélküliek részesülhetnek, akik önmaguk foglalkoztatását egyéni vállalkozás keretében, gazdasági társaság tagjaként, mezőgazdasági őstermelőként vagy ehhez kapcsolódó szolgáltatói tevékenység keretében, továbbá szövetkezeti tagként létesített vállalkozási jogviszonyban oldják meg.
- **Munkahelyteremtés és munkahelymegőrzés támogatása:** Vissza nem térítendő támogatást nyújthat a minisztérium olyan munkahelyek teremtéséhez, meglévő munkahelyek bővítéséhez, új technológiák bevezetéséhez szükséges tárgyi eszközök

és immateriális javak beszerzéséhez, amelyek a munkavállalók számának növelésével tartós foglalkoztatást biztosítanak. Munkahely megőrzési támogatásban pedig olyan munkaadó részesülhet, aki működésével összefüggő okból a munkavállaló munkaviszonyát rendes felmondással akarja megszüntetni.

- ***A foglalkoztatáshoz kapcsolódó járulékok átvállalása:*** Az a munkaadó folyamodhat támogatásért a minisztériumhoz, aki vállalja munkanélküliek foglalkoztatását. A támogatás legfeljebb 200 napig folyósítható a munkaadónak.
- ***A csoportos létszámleépítés hátrányos következményeinek enyhítését célzó támogatás:*** Azon intézmények, munkaadók, akik az általuk foglalkoztatott köztisztviselők, közalkalmazottak, hivatásos, illetve szerződéses katonák nagy létszámú, csoportos elbocsátását tervezik, a létszámleépítésből eredő hátrányok enyhítése céljából pénzügyi támogatást vehetnek igénybe.
- ***Intenzív álláskeresés támogatása:*** A támogatás azon legalább három hónapja munkanélküliként nyilvántartott személyeknek adható, akik a rendelet és a munkaügyi központ kirendeltségével közösen kialakított együttműködési terv szerint keresnek munkahelyet, és vesznek igénybe álláskeresés elősegítését célzó szolgáltatást.

A kormány közalapítványaként működő **Országos Foglalkoztatási Közalapítvány** jelentős szerepet játszik a munkanélküliség csökkentésében és a foglalkoztatás bővítését szolgáló intézményrendszer kiépítésében. Az 1992-ben létrehozott alapítvány tevékenységének és támogatáspolitikájának legjellemzőbb elvei és területei:

- a hátrányos helyzetű térségek és rétegek körében új típusú foglalkoztatáspolitikai eszközök kísérleti bevezetése, alkalmazása;
- a munkaerőpiac fő áramlatán kívül eső, úgynevezett második munkaerőpiac kiépítésében való aktív részvétel;
- a foglalkoztatáspolitikai helyi szereplői közti együttműködés megteremtése és megerősítése;
- a pénzügyi források összehangolása;
- a komplex támogatási, szolgáltatási rendszerek és hálózatok kiépítésének elősegítése.

2.3.3. A MUNKANÉLKÜLISÉG FELNŐTTNEVELÉSI ÉRTELMEZÉSE

Az eddig leírtaktól eltérően hipotézisünk, hogy az empirikusan vizsgált térségben (Hajdú-Bihar megyében) élők jobban túlélnek a foglalkoztatási krízist. Ennek okát keresve világíthatunk rá az úgynevezett társadalmi tőke jelentőségre, és ezáltal arra, hogy ebben a térségben nem elég felnőttképzésről és felnőttoktatásról beszélni, hanem itt a felnőttnevelési értelmezés állja meg a helyét: az embereknek az ismereteken túl más szükségleteik is vannak, így a kapcsolatteremtés, a helyzetbe hozás, a közösségépítés.

A tőkeelméleteket vizsgálva látható, hogy a **tőke** anyagi formában és elsajátított (inkorporált) formában egyaránt létezik. Felhalmozásához időre van szükség és egyfajta fennmaradási tendenciát jelez. Azonban a szociológia terén a tőke meghatározása tekintetében a közgazdaságtudomány megközelítéseit kevésnek érzik a társadalom működésének leírásában (Pusztai 2004). A tőke **Bourdieu** szerint háromféle lehet (Bourdieu 1986; 1998):

1. A **gazdasági tőke** közvetlenül pénzzé formálható, főként tulajdonjogi formájú.
2. A **kulturális tőke** bizonyos formában gazdasági tőkévé formálható, lehet:
 - a) inkorporált kulturális tőke (képzettség, családi nevelés) során a személy tulajdonságává válik öntudatlanul;
 - b) objektívált, tárgyasult kulturális tőke körébe tartoznak a különböző kulturális javak, képek, könyvek, eszközök, gépek;
 - c) intézményesült kulturális tőke keretében társadalmilag elfogadottá, rangot adóvá válhat, tehát intézményesülhet a kulturális tőke.
3. A **társadalmi tőke** bizonyos feltételek mellett ugyancsak gazdasági tőkévé konvertálható, zömében „*az egy csoporthoz való tartozáson alapul*” (Bourdieu 1998:165-166): társadalmi kapcsolataink révén jutunk hozzá, így nagysága függ azon kapcsolatok hálójának kiterjedésétől, amelyeket az egyén mozgósítani tud és azon tőke nagyságától, amelyet azok birtokolnak, akikkel kapcsolatban áll. Ha valaki egy csoport delegáltja, nemcsak saját személyes súlyát veti latba egy ügy érdekében, hanem csoportja hatalmát is.

Coleman tőkefajtái párhuzamba állíthatók a Bourdieu-i elképzelésekkel. Az általa fizikai vagy tárgyi tőkének nevezett fogalom lényegében a gazdasági tőkével egyenértékű; az emberi vagy humántőke a kulturális tőkével rokonítható; a társadalmi tőke pedig ugyanolyan néven jelenik meg (Coleman 1998:11-13).

Témánk szempontjából a társadalmi tőke a legjelentősebb, amely az emberek közötti viszonyokból fakad (Coleman 1998:17). Társadalmi tőkét alkotnak az egyének számára különböző erőforrások:

- kötelezettségek, elvárások és a struktúra megbízhatósága;
- információs csatornák (információszerzés a társadalmi kapcsolatok révén gyorsan);
- normák és hatékony szankciók (Coleman 1998:18-23).

Hajdú-Bihar megyében erősebben élnek a behajtható kötelezettségek, kiszámíthatók az elvárások, jól működnek az informális információcsatornák is és a normarendszer is konzervatívabb. Ez főként abból fakadhat, hogy városhiányos térség, egységnyi területen kevesebb ember él, és így az ismertség elve dominánsabb (v.ö. Beluszky 1999). A térség lakóinak rendelkezésére áll ez az úgynevezett társadalmi tőke, amely elviselhetőbbé teszi számukra a problémákat, így a munkanélküliséget is: az őket körülvevő családi, baráti, szomszédsági közösség átsegíti őket a nehézségeken, tudják, hogy számíthatnak rájuk és nem hagyják őket magukra (vesd össze Coleman 1998:14-17).

3. A FELNŐTTOKTATÁSI ATLASZ KUTATÁS MAGYARORSZÁGON

A kutatás empirikus része a hazánkban zajló, a végző kutatócsoport elnevezése alapján felnőttoktatási atlasznak nevezett kutatás, amelynek létjogosultságát az adja, hogy a rendszerváltás után egyre nagyobb hangsúlyt és piacot kap a felnőttoktatás, amely területén számottevő változások zajlanak. A kutatás célja azonban nem ezeknek a változásoknak a magyarázata, összefüggéseinek feltárása, hanem egy helyzetkép felvázolása. A felnőttoktatási atlaszok összeállításával a kutatócsoport hozzá kíván járulni a hazai felnőttképzési piac intézményeinek feltárásához és alapvető adataik összegyűjtéséhez, amelyek által reményeink szerint tendenciák vázolhatók fel erről a megváltozott helyzetről (vesd össze Bajusz – Hinzen – Horváthné 1998:61).

3.1. A KUTATÁS JELLEMZÉSE

A kutatás során a **felnőttoktatás** a felnőttkori oktatás, képzés, nevelés, tanulás átfogó értelmezésére utal, amelyben az általános, a kulturális, a politikai és a szakmai célú felnőttoktatás egyaránt szerepel. Így állami, piaci és civil szervezetek egyaránt szerepelnek a vizsgálatunkban. Az **atlasz** szó pedig térképvázlatokat jelent, és az intézményekről készített helyzetfelmérést tartalmazza kérdőíves interjúk feldolgozása alapján (vesd össze Bajusz – Hinzen – Horváthné 1998:61). Az ilyen értelmezési keretben létrejött felnőttoktatási atlasz kutatás előzményeit, fázisait és szerkezetét mutatja be ez az egység.

3.1.1. KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK

1996-ban *Jörg Knoll* vezetésével Németországban, a Lipcsei Egyetemen készült egy **szakdolgozat**, amely Cottbus város felnőttoktatási intézményeit mérte fel standard kérdőívvel városelemzésbe ágyazva (Zocher, 1996). Egy **szakmai tanácskozás**

alkalmával *Heribert Hinzen*¹² úgy vélte, hogy ezzel a módszerrel teljes, országos felnőttoktatási atlasz kialakítása is lehetővé válna (Hinzen 2000b). Ez alapján 1997-ben egy **szakmai kör** alakult az andragógia oktatásával foglalkozó felsőoktatási intézmények szakembereiből, amelyben Heribert Hinzen és *Koltai Dénes*¹³ vezetésével indult meg ez a kutatás. Az említett cottbusi és a hazai kutatásokon kívül egy nemzetközi esetpéldaként egy pécsi angol szakos egyetemista a Surrey Egyetem Felnőttnevelési Tanszékén töltött résztanulmányai során elészítette Guildford, egy London melletti város felnőttoktatási atlaszát (Hinzen 2000b:272-273). Az említetteken kívül azonban más ilyen jellegű kutatásról nincs tudomásunk.

Ennek keretében áttanulmányoztuk az említett szakdolgozatot, különösen annak kérdőívét és a kérdőív adatainak kiértékelése során az egyes kérdésekre vonatkozó módosító javaslatokat, módszertani problémákat. A felmérésben elsősorban az intézmények struktúrájára vonatkozó kérdések voltak dominánsak (jogi forma, központ, személyzet, finanszírozás, keretfeltételek, tartalom, végzettségek, résztvevők stb.), amelyek mellett szerepeltek az intézmények kínálatát, PR tevékenységét, együttműködéseit és minőségellenőrzési formáit vizsgáló kérdések.

A cottbus-i kérdőív kb. 70%-a volt adaptálható a magyar viszonyokra (vesd össze Hinzen 2000b:270), bár még ezeknél is merültek fel szakmai kérdések, amelyekre egységes válaszokat kellett alkotnia a kutatócsoportnak. Így például, hogy *Mit értünk felnőttoktatáson? Mi tartozik a felnőttoktatás körébe? Felnőttoktatási intézménynek számít-e az autósiskola és a fitness centrum? Mi a politikai képzés? Feltehető-e finanszírozási kérdések?* A közös válaszok mentén született meg a magyarországi viszonyokhoz igazodó átdolgozott, valamint kibővített kérdőív, amely alapján a magyarországi kutatás zajlott (lásd Hinzen 1997b, 1997c). (A végleges hazai kérdőív a vizsgálat szerkezetét bemutatva kerül elemzésre.)

Az adaptált **kérdőíven** végzett módosítások jelentős része a német és magyar viszonyok különbségei révén fogalmazódott meg. Így például az intézmények jogi formáját tekintve nálunk nincs BGB-társaság, sem közjogi intézmény, így ezeket a kategóriákat törölni kellett (2. kérdés). Ugyanígy nincs törvényi alapellátás a vizsgált időszakban, így ehhez kapcsolódóan sem fogalmazható meg kérdés (3. kérdés). A

¹² Ebben az időszakban Heribert Hinzen Magyarországon dolgozott a Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézetének Budapesti Projektirodáját vezetve, amelynek keretében rendkívül szerteágazó kapcsolatrendszert alakított ki a felnőttoktatásban dolgozó szakemberekkel. Erre alapozva javasolta, hogy egy úgynevezett Felnőttoktatási Atlasz (rövidítve: FOA) elkészítését célzó országos kutatást hozzanak létre a Projektiroda szakmai és finansziális segítségével.

¹³ Az akkori Janus Pannonius Tudományegyetem BTK (ma Pécsi Tudományegyetem TTK) Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézete igazgatója.

munkatársak státuszát illetően különbözik Magyarország: ennek megfelelően teljes munkaidős, részmunkaidős és megbízási kategóriákat különíthetünk el (7. kérdés). A munkatársak szakmai végzettségei is némileg eltérőek, így például nem ismeri a magyar rendszer a szakfőiskolai végzettséget, és a mester kategória is inkább szakmai mestervizsgaként értelmezhető (8. kérdés). A munkatársak pedagógiai végzettségét illetően az 1993-tól az egyetemeken beinduló művelődési és felnőttképzési menedzser, valamint a humán menedzser képzés andragógiai szakembereiről sem szabad megfeledkeznünk (9. kérdés). A hazai finanszírozási rendszerben egyre jelentősebb szerepet kapnak a pályázatok, míg ez a német kérdőív finanszírozási kategóriái között nem szerepel (12. kérdés). Egyes német intézmények magyar megfelelője nem létezik (például ESF – 11. kérdés, IHK – 25. kérdés, LASA – 35. kérdés). Bizonyos kérdéseket jobban kifejtettünk a magyar változatban, így például a helyiségek elérhetőségére vonatkozóan (18. kérdés). Az általános és kulturális képzések nem tartoznak egy kategóriába hazánkban, míg a német kérdőív együttesen kezeli ezeket (21. kérdés). Szintén ennél a kérdésnél eltérő, hogy a szakmai képzések közé a magyar viszonyok között ki-, át- és továbbképzés sorolható (Benedek – Csoma – Harangi 2002:163), nem csak át- és továbbképzés. A felnőttképzési területek esetén kutatócsoportunk külön kategóriaként szerepeltette a kulturális területet, valamint igazgatástechnika helyett közigazgatási területet tüntettünk fel (22. kérdés). A speciális, intézményi bizonyítványok elfogadási területe esetén a vizsgálat idején (de még igazából napjainkban sem) értelmezhető hazánkban a regionális elfogadás, mivel a régiók működése ilyen mértékben nem releváns nálunk (26. kérdés). Az elvárható képzési előfeltételeknél alapfokú végzettség nem szerepel a vizsgált kérdőívben (30a. kérdés). A programokról való értesülésnél az Internet nyújtotta lehetőségek ma már elfeledhetetlenek, a cottbus-i kérdőívben ez még nem szerepel külön kategóriaként (34. kérdés). Teljesen új kérdésként merült fel a magyar kérdőívben: *Értelmi fogyatékosok számára szerveznek-e képzéseket?; Milyen képzéseket tudna említeni, amelyek iránt megnőtt, illetve megszűnt az érdeklődés?; Felmérik-e az elhelyezkedési arányt, és ha igen, akkor hogyan?; valamint Van-e megjegyzése az interjú kérdőívezéshez?* (A két kérdőív az értelmezhetőség miatt az 1. és 3. mellékletben kerül csatolásra.)

A szakmai kör ennek alapján részletesen kialakította a kutatás fázisait (amelyet a következő egységben ismertetek). Fontosnak tartottuk azonban, hogy úgynevezett **próbakérdéseket** végezzünk néhány állami és magán intézménynél, amely alapján egyes kérdéseket újrafogalmaztunk, pontosítottunk, módosítottunk. Fontosnak tartottuk,

hogy a vizsgálandó intézményeket tájékoztatjuk a kutatási projekt tartalmáról, és kooperációra őket ösztönözzük. Ezért biztosítani kellett őket a kiadott információik névtelenségéről, valamint arról, hogy ez a munka a különféle információs és lobbytevékenységek mentén átlépi a helyi szinteket és a felnőttoktatási szabályozás és piac fejlődéséhez vezethet.

3.1.2. A KUTATÁS FÁZISAI

Az ország felnőttoktatási atlaszának létrehozását célzó kutatás **első fázisában** a megyeszékhelyek felmérésére került sor. A kutatás során Budapesten egy kutató egy-két kerületet vállalt, míg a többi megyeszékhelyet egy-egy fő egyedül térképezte fel, így jelentős (40 fős) kutatócsoport alakult a közreműködőkből. A kutatók egyetemek (Janus Pannonius Tudományegyetem FEEFI – 2001-től Pécsi Tudományegyetem TTK FEEFI, Kossuth Lajos Tudományegyetem – 2001-től Debreceni Egyetem) és főiskolák (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola – 2001-től Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar, Jászberényi Tanítóképző Főiskola – 2001-től Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Kar, ELTE Tanárképző Főiskolai Kar) főként végzős hallgatói, valamint fiatal oktatói köréből kerültek ki. A szerző ebben a fázisban Eger városának feltérképezésében vett részt.

A megyeszékhelyek felmérése elsősorban 1997 ősze – 1998 nyara között zajlott, azonban későbbre is maradt néhány helyszín. Végül sajnos nem készült el hét budapesti kerület, valamint Zalaegerszeg felmérése. Az időben elhúzódó kutatás jelentős módszertani problémákat vet fel az első fázisnál: a megyeszékhelyek zömének felmérése lezárult 1998-ban, azóta nem történt nyomon követés, amely azt célozná, hogy alakultak-e újabb intézmények, illetve szüntek-e meg az akkor feltártak közül. Emiatt egyre problematikusabbá válik ezeknek az adatoknak a hiányzókkal való kiegészítése, így ha netán elkészül Zalaegerszeg felmérése, akkor kérdéses, hogy módszertanilag megalapozott lenne-e egy összehasonlítás például a hasonló lakosságszámú Veszprémmel, vagy Békéscsabával, amelyeknek a felmérése lezárult 1998-ban. (Az első fázis összegző bemutatását a 3.3. alfejezet tartalmazza.)

A **második fázis** kísérleti példaként a Debreceni Egyetem BTK művelődési és felnőttképzési menedzser szakos hallgatói segítségével elkészítettük Hajdú-Bihar megye **városainak** felnőttoktatási atlaszát a megyeszékhely kivételével (amelyről már elkészült

a vizsgálat, és a korábban említett összesítő tanulmányban is szerepelnek az eredményei). 1998 novembere és 1999 decembere között elkészültek a felmérések, amelyeket öt végzős hallgatóval folytattunk le. Konkrétan a megye összes (16) városát feltérképeztük, valamint a megyeszékhely adatait is nyomon követtük, kiegészítettük, módosítottuk (adatsora az 1. táblázaton látható). Munkánkat segítette a megyei Kereskedelmi és Iparkamara kiadványa (Kontér 2000), valamint a Kamara munkatársaival folytatott beszélgetések.

1. táblázat: Felnőttoktatási intézmények Hajdú-Bihar megye városaiban

Város	Lakosság száma (fő) *	Intézmények száma
Balmazújváros	18.759	3
Berettyóújfalu	16.723	9
Biharkeresztes	4.484	4
Debrecen	214.500	77
Derecske	9.428	2
Hajdúböszörmény	32.132	9
Hajdúdorog	9.735	4
Hajdúhadház	13.091	3
Hajdúnánás	19.090	7
Hajdúszoboszló	24.541	5
Létavértes	7.173	0
Nádudvar	9.301	5
Nyíradony	7.754	0
Polgár	8.728	3
Püspökladány	17.004	8
Téglás	6.186	1
Tiszacsege	5.404	1
Városok a megyeszékhely nélkül	209.533	64
Mindösszesen	424.033	141

* A kutatás időszakában, 1998 áprilisában (Forrás: KSH 1999; Süli Zakar 1998)

A 16 egyéb városból egyben (Létavértes) egyáltalán nem találtunk felnőttoktatási intézményt, egy másik városban (Nyíradony) pedig a talált egyetlen intézmény vezetője nem vállalta az interjút. Így 14 város esetén rendelkezünk a felnőttoktatási intézményekről adatokkal.

Ezt kiegészítve 2000 szeptembere és 2001 augusztusa között két évfolyam (közel 50 fő) munkájaként Hajdú-Bihar megye **falvait** is felmértük (65 település). Ezek közül 14 faluban találtunk felnőttképzési intézményt, összesen 17 darabot. Több intézménnyel rendelkezik Földes (három darab) és Biharnagybajom (két darab), a többi 12 faluban (Báránd, Csökmő, Hajdúbagos, Hajdúsámson, Hosszúpályi, Kaba, Komádi, Nyírábrány, Nyíracsa, Sárrétudvari, Szerep, Vámospercs) egy-egy intézményt találtunk.

Ezáltal a megye összes (1 megyeszékhely + 16 egyéb város + 65 falu, összesen 82) települését feltérképeztük és összesen 158 intézményt találtunk (Listájukat l. *4. melléklet*.) Így lehetővé válnak különböző összehasonlítások a megyei adatsorban. A közreműködők által megírt minden egyes tanulmány hasonlóan épült fel (az általános felépítésű tartalomjegyzéket az *5. melléklet* tartalmazza), ezáltal az adatok könnyen összehasonlíthatók. Ezekből egyes részeket a jelenlegi elemzésben teljesen elhagytunk (l. az eredeti tartalomjegyzékből a 2., 5., 6. és 7. fejezetet), másokat pedig egységesebb szerkezetben, összébb fogva együtt tárgyalunk (l. u.ott az 1. és 4. fejezeteket, valamint a 3.1.3, 3.1.4. és 3.1.5. alfejezeteket). Kihagytunk több ábrát, és a pontos számadatok megadására sem törekedtünk az értékelésnél, ehelyett inkább trendeket próbáltunk felvázolni. (Remélhetőleg a változtatások a dolgozat érthetőségén, értelmezhetőségén nem rontottak.)

A disszertáció elkészítése – remélhetőleg – segítséget nyújt a megyei felnőttoktatási atlaszok előkészítéséhez, és a konkrét vizsgálatok lefolytatásához, ténylegesen kirajzolódik a magyarországi városok felnőttoktatási térképe, számos lényeges adatot, trendet ismerhetünk meg, amelyek nyomán a hazai felnőttoktatás (legalábbis intézményrendszerét tekintve) hatékonyan fejleszthetővé válik.

3.1.3. KOMPARATÍV LEHETŐSÉGEK A KUTATÁSBAN

Az azonos minta alapján készülő települési kutatások jó alapot jelentenek az összehasonlításhoz és ennek lehetőségeit igyekszünk több oldalról is érvényesíteni. A komparatív szemléletet tekintve például vizsgálható, hogy **településtípusonként** csoportosítva az intézményeket, milyen különbségek figyelhetők meg a megyeszékhely,

az egyéb városok és a falvak intézményei között. Ezek összesítő adatait tartalmazza a 2. táblázat.

2. táblázat: Felnőttoktatási intézmények Hajdú-Bihar megyében településtípusonként

<i>Településtípus</i>	<i>Települések száma</i>	<i>Intézménnyel rendelkező települések száma</i>	<i>Talált intézmények száma</i>	<i>Elutasító intézmények száma</i>	<i>Megkérdezett intézmények száma</i>
megyeszékhely	1	1	80	3	77
város	16	15	67	2	64
faluk	65	14	17	1	17
összesen	82	30	164	6	158

Látható, hogy minimális elutasításban részesültünk kutatásunk során, mindössze néhány profitorientált, magánkézben levő intézmény tagadta meg kérdőívünk kitöltését. Összességben tehát 158 intézmény teljes adatsora szolgálhat az elemzés alapjaként. A településtípusonkénti összehasonlítást „Az értelem kiművelése” című I. Országos Neveléstudományi Konferencián (Budapest, 2001. október 25-27.) a szerző ismertette tudományos poszter formájában.

Másik összehasonlítható szempont lehet a megyében jellemző **területi ellentét**: a hajdúsági és bihari térség közötti különbségek hogyan figyelhetők meg a felnőttoktatási intézmények kapcsán. Ezek összesítő adatai láthatók a 3. táblázaton.

3. táblázat: Bihar és Hajdú települési adatai

Térség neve	Települések száma (db)	Lakosság száma (fő)*	Intézmények száma (db)
Bihar			
városok	3	28.380	13
falvak	44	83.222	12
<i>összesen</i>	<i>47</i>	<i>111.602</i>	<i>25</i>
Hajdú			
városok	14	395.653	128
falvak	21	61.818	5
<i>összesen</i>	<i>35</i>	<i>457.471</i>	<i>133</i>
Mindösszesen	82	569.073	158

* A kutatás időszakában, 1998 áprilisában (Forrás: KSH 1999; Süli Zakar 1998)

A bihari térségben fele akkora területen másfélszer annyi település található, bár ezek jelentős része falu alacsony lakosságszámmal (átlagosan kb. 1900 fő/falu). (6.

mellékletekben lásd a Hajdú-Bihar megyei térképen.) A hajdúsági térség erősen városiasodott, ami még országos átlagban is jelentkezik (vesd össze: Beluszky 1999:312). Magas lakosságszámát és népsűrűségét azonban elsősorban a megyeszékhelynek köszönheti, bár egyértelműen sok városa és ennek viszonylatában kevés falva van. Ezeket a különbségeket erősen visszatükrözi a talált felnőttoktatási intézmények száma is, különösen a bihari térség településszáma és intézményszáma közötti összefüggésben. A lakosságszám tekintetében már kisebb a különbség: a bihari térségben 4464 lakosra jut egy intézmény, míg a hajdúsági térségben 4236 lakosra (a megyei átlag 4279 lakos/intézmény).

A harmadik komparatív szempont, amelyet érdemes alkalmaznunk: a **profitorientált** és a **non-profit** intézmények jellemzőinek vizsgálata. Ezt a választást indokolta, hogy igen magas, több mint 70%-os az aránya a felmért intézmények között a non-profit jellegűeknek. Mondhatni, hogy napjaink Hajdú-Bihar megyei felnőttképzési arculatának képét ez jelentősen meghatározza. Ezért külön megvizsgáltuk, hogy ezek az intézmények milyen jellemzőkkel illethetők.

A Hajdú-Bihar megyében végzett kutatás eredményei, az eredmények ismertetése iránti nagy szakmai érdeklődés indukálta, hogy a kutatásunkat további megyékben folytatjuk. 2001. február – december között zajlott Borsod-Abaúj-Zemplén, 2002-ben Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék városainak (16-16 város) felmérése egy nyolc fős kutatócsoport munkájaként vezetésemmel. Emellett elkezdtuk 2003 októberében (egyelőre) Borsod-Abaúj-Zemplén megye falvainak felmérését is az eddigiekben alkalmazott módszer alapján.

Összességében elmondható, hogy a felnőttoktatás intézményeiről szóló felmérésünk nem zárult le, mivel új fázisként két újabb megye feltérképezése beindult, ami remélhetőleg újabbakat hoz maga után.

Mindenképpen sokak által érdeklődésre méltónak tartom egy országos összefoglaló **kiadvány** megjelentetését, akár már a kiindulási, avagy az első fázis (Budapest és a 18 egyéb megyeszékhely területén készített) részletes kutatási eredményeiről. Ezután később a megyék teljes atlaszai is publikálhatók részletesen összehasonlíthatóságukban, illetve különböző részletes összehasonlító vizsgálatok is elkészülhetnek (így például a Duna nyugati és keleti oldalán elhelyezkedő megyék viszonylatában, vagy a régiók, esetleg a kistérségek tekintetében).

3.2. A VIZSGÁLAT SZERKEZETE

Mint már jeleztük, a vizsgálat országos hatóköre miatt egységes módszertani szempontok szerint történt, amelyeket részletes szakértői megbeszélések során egyeztettünk és sajátítottunk el. Az általános módszertani elemeket a bevezető tartalmazta, itt azonban fontosnak tartjuk az egyéb alapvető szerkezeti elemeket, így a kérdőív szerkezetét bemutatni, mielőtt a vizsgálat folyamata és eredményei tárgyalásra kerülnének.

3.2.1. A KÉRDŐÍV SZERKEZETE

A kérdőív negyven kérdésből áll, amelyek során az általánosabb, az intézményre vonatkozó adatok tisztázásától jutunk el a tartalmi kérdéseken kívül az intézmény minőségbiztosításáig és perspektíváinak feltérképezéséig. (A kérdőív mellékletbe csatolva).

Az intézmény neve, az interjú ideje és a válaszadó megnevezése után következnek a hat kérdésblokkba osztott kérdések.

Elsőként az intézmény **történetének** feltérképezésénél arra keressük a választ, hogy milyen céllal, mikor és kik kezdeményezésére jött létre az intézmény (I. kérdés). Ezek alapján már megtörténhetnek alapvető elkülönítések: nagy a differencia az elsősorban felnőttoktatási intézmények és azok között, amelyek ezt nem elsődleges tevékenységként végzik. Az intézmények létrejötte is sok mindent jelezhet számunkra: van-e múltja, illetve a rendszerváltás hozadékaként létezik-e. A kezdeményezők körében pedig az állam által előírtan létrehozandó intézmények nagy mértékben eltérhetnek a piaci igények mentén kialakuló szervezetektől.

A kérdőív legnagyobb része az intézményi **szervezetre** vonatkozik (II-XXX. kérdések), mivel talán ezáltal lehet leginkább jellemezni egy intézményt. Elsőként a *jogi forma* és a *szabályozás* kérdéskörei merülnek fel. Különösen fontos itt a profitorientált és non-profit intézmények elkülönítése. A következő blokk a *központ* hollétét pontosítja, mivel az intézmények egy része más városban levő központ kihelyezett tagozataként működhetnek, illetve maga lehet más kihelyezett tagozatok központja. Ezek függvényében alakulhat pénzügyi és/vagy szakmai *önállóságuk* is. A

munkatársakhoz kapcsolódóan számos kérdést feltettünk. Így megállapítottuk létszámukat, státuszukat, szakmai és pedagógiai képzettségüket. A kérdőív a státusz tekintetében némileg pontatlanul teljes munkaidős, részmunkaidős és szabadfoglalkozású munkatársakat fogalmaz meg, de ez utóbbi kategória a hazai felnőttképzési intézményekben csak úgynevezett megbízásos és/vagy számlaképes vállalkozó munkatársként értelmezhető. Ezen kívül fontos, hogy az adott intézmény hogyan biztosítja munkatársai továbbképzését: saját intézményen belüli szakmai és/vagy pedagógiai, illetve egyéb képzésekkel, vagy mindössze külső képzéseken való részvétel lehetővé tételével. Rendkívül fontos az úgynevezett „kényes” kérdések körébe sorolható a *finanszírozás* köre, így pontos szám adatok helyett csak a százalékos arányok és a támogatási eszközök forrásának kérdése szerepel. A *keretfeltételek* nagy mértékben meghatározzák az adott képzés színvonalát és piacképességét. Így fontos lehet, hogy termeik saját tulajdonúak és/vagy béreltek, egyáltalán hány (tan)termet használnak és milyen a felszereltségük. Ezek mellett gondot kell fordítani az intézmények megközelíthetőségére, valamint egyéb speciális területekre, úgy mint értelmi/testi fogyatékosok számára szervezett képzésekre, illetve arra, hogy intézményüket mozgássérültek számára alkalmassá tegyék. (Ez természetesen rendkívül bonyolult és költséges bérelt helyszínek esetén.) A *tartalmi súlypontok* vizsgálata kiemelt a kutatásban, ezért vizsgáljuk az intézmények által nyújtott képzések területeit kategóriánként (XXI. kérdés) és konkrét tartalmukban (XXII. kérdés) is. Külön érdekes lehet, hogy mely képzési területek iránt szűnt meg az érdeklődés, illetve melyek iránt meghatározó a képző intézmények vezetői szerint. A tartalmi súlypontok a rendezvényformák megnevezésével és a programszám rögzítésével válnak egyértelművé. Fontos szempont az intézményben szerezhető *végzettség*, valamint az ezek között felbukkanó úgynevezett speciális bizonyítványok elfogadottsága. A *részvevők* száma jó támpontot ad az intézmény finanszírozásának és elismertségének megállapításához. A szimpla számadaton túl azonban fontos számunkra célcsoportjuk és a potenciális érdeklődőknek előírt előfeltételeik köre is.

A harmadik kérdéscsoport az **igény, kínálat és résztvevők toborzása** témakör (XXXI-XXXIV. kérdések). Itt mérjük fel, hogy végeznek-e az intézmények előzetes *igényfelmérést* és hogyan, mennyire építik erre (vagy esetleg egyéb kapcsolatokra és információkra) *kínálatuk összeállítását*, és a számos *PR* lehetőség közül hogyan értesítik a potenciális résztvevőiket erről a kínálatról.

A negyedik kérdéscsoport mindössze egyetlen kérdéssel az **együttműködés** kérdéskörét feszegeti (XXXV. kérdés), és ez is mindössze arra vonatkozik, hogy mely főbb intézménytípusokkal áll fenn a vizsgált intézmény együttműködése.

Az ötödik kérdéscsoport a napjainkra oly fontossá váló **minőségellenőrzés** témakörét járja körül (XXXVI-XXXVII. kérdések). Ez kiterjed a kurzusok *értékelésének* meglétére, az *elhelyezkedési* arányok felmérésére, valamint a *minőségbiztosítás* módszereinek összeírására.

A hatodik, egyben utolsó kérdéscsoport a **perspektívákra** világít rá (XXXVIII. kérdés): milyen projekteket tervez a vizsgált intézmény a közeljövőben.

Az utolsó két záró kérdésben (XXXIX-XL. kérdések) már csak *anyagok* csatolását kérjük és esetleges *megjegyzéseiket* várjuk.

3.2.2. A VIZSGÁLAT FOLYAMATA

A vizsgálatot annak tartalmi megismerésével kezdtük csoportmunkában, szakértői megbeszélések keretében. Ezek alkalmával sorra megvitathattuk az időközben felmerült problémákat a közreműködőkkel, és ők egymással is hasznos tapasztalatcserét folytattak. Mindenki számára fontos volt, hogy folyamatában tudtuk orvosolni a problémákat, így senki nem akadt le egy-egy ponton.

Az első megbeszélések, illetve a kérdőívek és levelek átvétele után kezdtük felkeresni a kutatás szempontjából releváns intézményeket. A intézmények listájának összeállításakor figyelembe vettük a helyi önkormányzatok kulturális irodáinak, a munkaügyi kirendeltségek, valamint a különféle intézmények vezetőinek javaslatait, felhasználtuk a Hajdú-Bihar megyei Kereskedelmi és Iparkamara nyilvántartását, a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium honlapján található adatokat, a térségben fellelhető reklámújságokat, szórólapokat, támaszkodtunk térképekre, a Debreceni Egyetem munkatársai által szerkesztett „Hajdú-Bihar megye kézikönyve” című kiadványra, illetve a megyei telefonkönyvre.

Mivel a közreműködő kutatóknak több általuk vizsgált város sem az állandó, sem az ideiglenes lakcímük nem volt, így a vizsgálat viszonylag hosszú **időtartamot** ölelt fel. Minden elutazás előtt kiküldtek kb. öt-ha tájékoztató levelet, vagyis annyit, amennyi intézményt személyes látogatásukkor fel tudtak keresni, de nem mindig sikerült mindegyik célzott intézménnyel időpontot is egyeztetniük az egy héttel későbbi

telefonálások alkalmával. Némely esetben hat-nyolc alkalommal is kellett telefonálniuk, mire sikerült „kialkudni” egy mindkét fél számára elfogadható időpontot.

Összesen **158 intézménnyel** sikerült kitölteniük a kérdezőbiztosoknak a kérdőívet, azonban előfordultak problémás helyszínek ezeken felül, ahol ez nem sikerült:

- volt olyan intézmény, ahol nem készült kérdőív, mivel csak pár évvel ezelőtt foglalkoztak felnőttképzéssel, és akkor is csak rövid ideig (fél év, egy év);
- volt olyan intézmény, ahol csak helyet adnak képzéseknek, és ebből bérleti díjas bevételek van, de egyéb módon nincs közülük a képzésekhez;
- és találtak olyan intézményeket is, ahol hivatalos tanszéki megbízólevél bemutatása után is elzárkóztak a kérdőív kitöltésétől.

Az **interjúk** az időegyeztetési problémák mellett különlegesebb problémát nem jelentettek a kérdezőbiztosok számára. Minden interjú előtt vázlatosan ismertették a kutatás célját, módszerét, felhasználási lehetőségét. Ezek után a megkérdezettek általában feltettek pár kérdést a vizsgálattal kapcsolatban. Hasznosnak tűnt az interjú során alkalmazott közös kitöltési mód, mivel így azonnal lehetett tisztázni, ha valami nem volt világos valamelyik fél részéről.

A **megkérdezettek** három fő csoportba sorolhatók:

a) „*a gyanakvók*” mereven nézték, amit a kérdezők lejegyeztek, és csak a lehető legszűkebben válaszoltak, a nyitott kérdésekre általánosabb, vagy „harapófogóval kihúzott” válaszokat lehetett tőlük kapni, ők alkották az interjúalanyok kb. 20%-át;

b) „*a készségesek*” csoportjával élvezetes, amolyan munkabeszélgetés féle alakult ki, a lehető legpontosabban és kellőképpen kifejtve válaszoltak, a megkérdezettek kb. 50%-át jelentették;

c) „*a mesélők*” az a) csoport ellenpárja, akik a kérdéseket szinte kikerülve az egész életük történetét elmesélték (volna), velük volt legnehezebb együtt dolgozni, mivel már mindent elmondtak magukról, és cégükről, a kérdésekre viszont nehezen lehetett kihúzni belőlük a választ, a maradék 30%-ot ez a csoport tette ki.

Végezetül minden partnerrel sikerült jó kapcsolatot kialakítani és a kérdőíveket megfelelően kitölteni. Az empirikus részhez tartozott a kapott adatok, kérdőívek számítógépes rögzítése, amely során egyrészt intézményenként egy-egy két oldalas leírást készítettek, elérhetőségüket rögzítették, valamint a kérdőív adatait összesítették. Az intézményenként azonos szempontok alapján készített egy-két oldalas jellemzések (Vázlatukat l. 7. melléklet.) jó alapanyagot nyújthatnak a települési önkormányzatoknak is: ha

az intézmények hozzájárulnak, akkor ezekből tájékoztató kiadványok állíthatók össze a felnőttoktatás tényleges és potenciális résztvevői számára (vesd össze Bajusz – Hinzen – Horváthné 1998:66). Emellett a kutatók vázlatos esetnaplót is írtak, amelyben rögzítették a kutatás során tapasztaltakat, az interjúk során felmerülő különleges eseményeket, problémákat.

Ezzel párhuzamosan folyt a **helyi dokumentumok** begyűjtése. Ehhez a kutatók könyvtári, secunder adatgyűjtést folytattak a települések statisztikai, művelődési, felnőttképzési és egyéb keretfeltételeiről. Ezeket a fellelt anyagokat egészítették ki a települési könyvtárak, intézmények által adott, valamint az egyes települések önkormányzatainak felkeresése során fellelt információkkal. Az ezekről szóló tanulmányok megírása részben a vizsgálattal párhuzamosan folyt, mivel a begyűjtött adatokat folyamatosan számítógépre rögzítették, részben pedig a vizsgálat végeztével került sor az összegzőbb, átfogóbb fejezetek megírására. (A folyamat vázlatának bemutatása a 8. *melléklet*ben található.)

Az ily módon elkészült kutatások összesített eredményeit tartalmazza ez a disszertáció, a következőkben a konkrét adatok, statisztikák ismertetésével. Ez az adatsor lehetőséget nyújt arra, hogy kiindulási hipotéziseket fogalmazzunk meg a megyeszékhelyek, illetve egyéb városok felnőttképzésének összehasonlítására is.

3.3. A MEGYESZÉKHELYEK FELNŐTTOKTATÁSI ATLASZA

Mint említésre került a 3.1.2. alfejezetben, a felnőttoktatási atlasz országos kutatás első fázisa vonatkozott a 23 budapesti kerület és a 18 egyéb megyeszékhely felmérésére. A vizsgálat szerkezete, módszerei, a kérdőív és a kutatási folyamat ebben a fázisban is teljesen megegyezett a 3.2. alfejezetben bemutatottakkal. Ezt a felmérést Heribert Hinzen és Koltai Dénes vezetésével egy országos kutatócsoport végezte 40 fővel. Ezért ennek a kutatásnak az eredményeit csak vázlatosan ismertetjük. (Az 1998. év végéig, illetve az 1999. év végéig elkészült felmérések összesítése olvasható tanulmány formájában is (Bajusz – Hinzen – Horváthné 1999; Hinzen 2000a).) Ezeknek az adatoknak speciális összehasonlításai megtalálhatók Koltai Dénes munkájában, aki egyrészt külön hangsúlyt fektetett a budapesti és megyeszékhelyi adatok összevetésére,

valamint az egyes megyeszékhelyeket nagyság szerint öt kategóriába rendezte és ezeket hasonlította össze (v.ö. Koltai 2002:235-237; uo. 2002:217-221).

Az alapvizsgálat 1998-ban lezárult, azóta azonban pótlásra került: Salgótarján (26 intézmény), Szekszárd (28 intézmény), Nyíregyháza (25 intézmény) és Tatabánya (17 intézmény), valamint a budapesti II., III. és XII. kerület (összesen 46 intézmény) adatsora is, így az 1. táblázaton és a jelenlegi elemzésben már a 2001. őszi állapotnak megfelelő adatok találhatók. Még ebből az adatsorból is hiányzik – és már valószínűleg el sem készül – Zalaegerszeg, valamint hét budapesti kerület adatsora, mint ahogy a 4. táblázaton látható.

4. táblázat: Felnőttoktatási intézmények a megyeszékhelyeken

<i>Megye</i>	<i>Megyeszékhely</i>	<i>Lakosság száma (fő)*</i>	<i>Intézmények száma (db)</i>
Bács-Kiskun	Kecskemét	105.058	23
Baranya	Pécs	162.216	29
Békés	Békéscsaba	65.039	32
Borsod-Abaúj-Zemplén	Miskolc	180.005	37
Csongrád	Szeged	167.170	34
Fejér	Székesfehérvár	107.181	42
Győr-Moson-Sopron	Győr	127.404	41
Hajdú-Bihar	Debrecen	214.500	34
Heves	Eger	59.308	43
Jász-Nagykun-Szolnok	Szolnok	78.398	25
Komárom-Esztergom	Tatabánya	72.510	17
Nógrád	Salgótarján	45.832	26
Pest	Budapest	1.867.383	263+? **
Somogy	Kaposvár	68.485	14
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Nyíregyháza	113.136	25
Tolna	Szekszárd	35.637	28
Vas	Szombathely	83.425	39
Veszprém	Veszprém	64.345	29
Zala	Zalaegerszeg	61.678	?
Összesen Pest megye nélkül	18 megyeszékhely	1.806.970	518+?
Mindösszesen	19 megyeszékhely	3.674.353	781+?+? **

* A kutatás időszakában, 1998. január 1-jén

** Hiányzó kerületi adatok: VIII., X., XIII., XIV., XV., XVI., XXIII. (7 kerület).

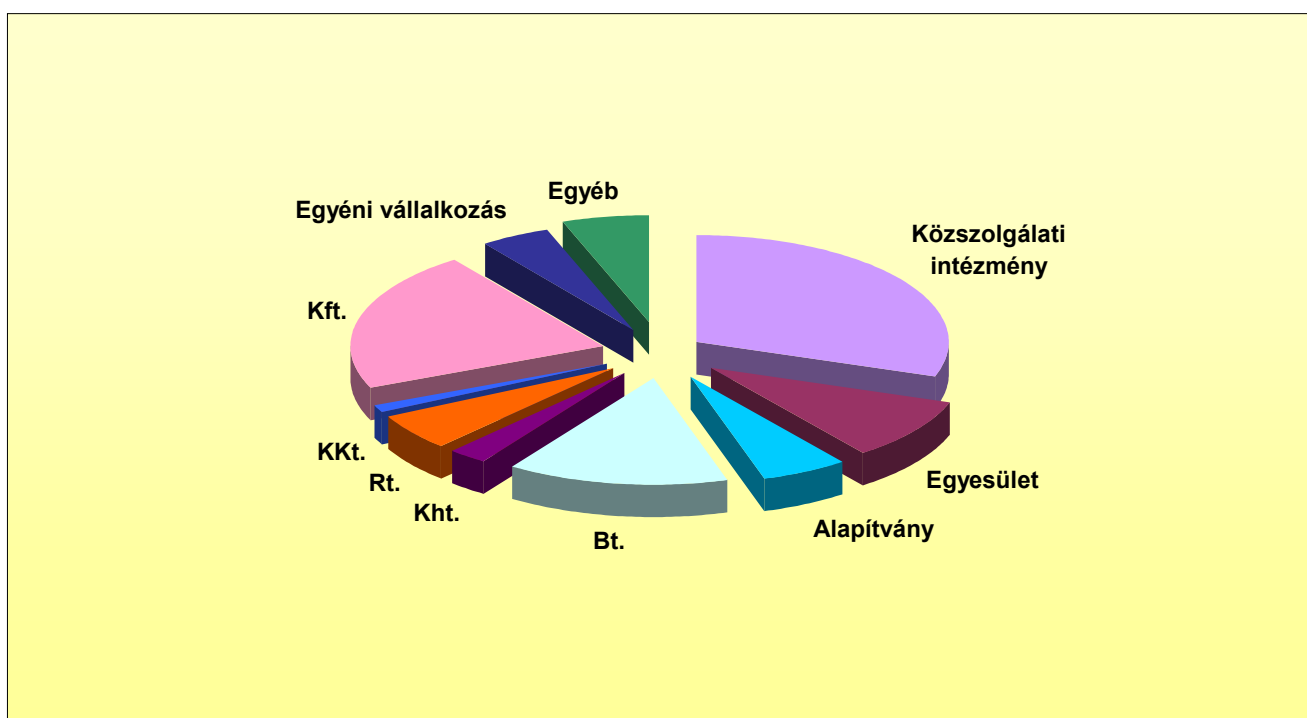
(Forrás: Bajusz – Hinczen – Horváthné 1999:63 és saját számítás)

A hiányok ellenére igen nagy volumenűnek tekinthető ez a kutatás, mivel ezt megelőzően ilyen széles adatbázis kiépítésére a felnőttképzési intézmények vonatkozásában még nem került sor. Érdemes ezért áttekinteni a vizsgált intézményekre vonatkozó főbb kutatási eredményeket a kérdőív szerinti sorrendben. (Nem minden egyes kérdés adatsorát tekintjük át, csak a fontosabbakat.) Az áttekintésben döntően az összes (781 darab) felmért intézmény adatainak tendenciáit bemutatjuk, a megyeszékhelyek és Budapest adatsora csak akkor kerül külön említésre, ha valamilyen jelentős különbség figyelhető meg.

Az intézmények **története** vonatkozásában megállapítható, hogy közel azonos arányban jöttek létre az intézmények a rendszerváltás előtt és után (47-53%). Az összesített adatsorokból az nem derül ki, hogy a rendszerváltás előtt hány évvel jöttek létre intézmények, így nem tudunk érdemben megállapítást tenni arra vonatkozóan, hogyha esetleg a felnőttképzés intézményrendszere tekintetében a rendszerváltással kapcsolatos fejlődés előbb indult volna el, mint más területeken. Minimálisan bár, de Budapest intézményei tekintetében jelentősebb a rendszerváltás utáni növekedés, mivel intézményeinek 59%-a ekkor jött létre, tehát a rendszerváltás jelentősebb fejlődést indított el itt, mint a megyeszékhelyeken.

Az intézmények **jogi formája** tekintetében a non-profit jellegű intézmények dominálnak egyértelműen, kb. 55-45%-os arányban. Ezt az arányt jelentősen befolyásolja az úgynevezett közszolgálati intézmények száma, mivel főként a különböző művelődési házak és középiskolák előszeretettel indítanak felnőttképzéseket. Emellett a non-profit intézmények között inkább egyesületi, mint alapítványi formában működtetnek felnőttképzést. A profitorientált intézmények között a középnagy típusú kft. formája vezet, ezt követően pedig a kis cégek (bt.) dominanciája jellemző (2. ábra). Ez azt is jelzi, hogy mivel a profitorientált intézmények a rendszerváltás után jöttek létre nagyobb számban, így többségében még nem fejlődtek ki annyira, hogy nagyobb tőkeigényű vállalkozásokká váljanak.

2. ábra: A megyeszékhelyek intézményeinek jogi formája

Az országos átlagtól eltér Győr adatsora, ahol a felnőttoktatás elsősorban a középiskolai intézményrendszerhez kötődik, valamint Szekszárd, ahol a kínálat zömét a magánszféra nyújtja. A keleti és nyugati országrészek specifikus különbsége pedig abban rejlik, hogy míg a nyugati országrészben a profitorientált intézmények száma jelentősebb, addig a keletiben a közintézmények erősebb dominanciája érvényesül.

Az intézményi tevékenység **szabályozásában** alapvető a törvényi szabályozás, hiszen minden intézmény, akár profitorientált, akár nem, köteles megfelelni a törvényi előírásoknak. Emellett azonban az intézmények hetede kamarai szabályozást is, az intézmények tizede pedig akkreditációs szabályozást is megnevezett.

A megyeszékhelyen felmért intézmények **központja** kb. 80%-ban az adott megyeszékhelyen van, 18%-a Budapesten és mindössze 2%-a egyéb városban. A Budapesten felmért intézmények több mint 90%-a helyben van, 7%-a más megyeszékhelyen. Ezekből az adatokból következik, hogy a felmért intézmények többsége önálló mind pénzügyi, mint szakmai vonatkozásban, hiszen még a felmérés helyszínétől különböző központtal működők között is vannak, amelyek önállóságukat többé-kevésbé megtarthatják. Kihelyezett tagozattal az intézmények közel negyede rendelkezik, de ez általában csak egy-két fiókintézményt jelent.

A **munkatársak** száma vonatkozásában a felmért 781 intézmény több mint húszezer alkalmazottat foglalkoztat különböző munkakörökben és státuszokban. Ezek alapján átlagosan 26 fő foglalkoztatása érvényesül (ahogy az 5. táblázat részletesen mutatja). Természetesen ez mindössze egy matematikai átlag. A valóságban vannak „multi foglalkoztatók” 100 fő feletti munkatársi létszámmal és vannak rendkívül kis intézmények néhány munkatárssal. Ezt a helyzetképet azonban erősen torzítja, hogy valószínűsíthető, hogy több felsőoktatási intézmény és középiskola, amelyek végeznek felnőttoktatást (is), a munkatársakra vonatkozó kérdésnél nem csak az ezen a területen foglalkoztatott munkatársait jelölte meg, különösen a teljes munkaidősek között.

5. táblázat: A megyeszékhelyi intézmények munkatársainak létszáma (fő)

	Teljes munkaidő	Részmunkaidő	Megbízásos	Összesen
Pedagógiai mts.	6.459	2.139	6.411	15.009
Technikai mts.	2.050	182	29	2.261
Adminisztratív mts.	2.826	190	46	3.062
Összesen	11.335	2.511	6.486	20.332

Természetes, hogy képző intézményekről lévén szó, a szakmai munkatársak és közöttük elsősorban ténylegesen az oktatók vannak túlsúlyban (74%). Érdekes, mondhatni hazai helyzet, hogy a teljes munkaidős szakmai gárda közel azonos létszámú a megbízással (főként óraadásra) foglalkoztatottak számával. Szintén kiugró különbség, hogy technikai és adminisztratív területen szinte alig foglalkoztatnak részmunkaidős vagy megbízásos munkatársakat. A nagy létszámú megbízásos oktató alkalmazása azonban minőségi problémákat is felvet: nincs garantálva hosszú távú foglalkoztatásuk, így a befektetett energiáik is sok esetben alacsonyabb szinten maradhatnak.

A **munkatársak** létszáma mellett a másik fontos kérdés **végzettségükre** vonatkozik. Magyarországon a felnőttoktatáshoz tartozó úgynevezett andragógia szak mind a mai napig nem létezik, jelenleg is mindössze a szakalapítási kérelme van a Magyar Akkreditációs Bizottságnál, reményeink szerint 2006 szeptemberétől indul a képzés. Így a szakmai végzettség szerint legelismertebb az úgynevezett művelődési és felnőttképzési menedzser (2002-től művelődésszervező) egyetemi szak és az ennek megfelelő művelődésszervező főiskolai szak. Ennek ellenére a szakmai munkatársaknak mindössze közel 15%-a rendelkezik ezzel a végzettséggel, többségében pedagógiai, főként tanári képesítésekkel rendelkeznek (valamivel több, mint 50%-uk). Kedvezőbb a

kép azon a téren, hogy a munkatársak kb. 60%-a rendelkezik felsőfokú diplomával, emellett domináns az úgynevezett szakmai oktatók (mesterek) jelenléte.

Ezek a tényezők is indokolják a folyamatosan változó világ kihívásai és a lifelong learning szemléletmód terjedése mellett, hogy fontos a **munkatársak továbbképzése**. Ezt szerencsére az intézmények közel 90%-a lehetővé teszi, bár többségében mindössze azáltal, hogy támogatja a dolgozó intézményen kívüli képzésekben való részvételét. Ezek a képzések kétharmad részben szakmai jellegűek, és egyharmad részben andragógiai, pedagógiai, módszertani területűek. Érdekes azonban, hogy ez az arány Budapesten fordított mértékben érvényesül a módszertani képzések javára a megyeszékhelyekkel szemben.

Fontos kérdés az intézmények **finanszírozása**, amelyre azonban főként csak százalékos adatokat és tendenciákat kaptunk, ez a kérdéskör még mindig (vagy egyre inkább?) a „kényes” kérdések közé tartozik. Az adatok áttekintéséből rögtön kitűnik, hogy a résztvevők önfinanszírozása nagyon jelentős: a képzésre járók közel harmada maga fizeti képzési költségeit. Ezután az állam is jelentős finanszírozó, és egyre nagyobb a pályázati források aránya (3. ábra).

3. ábra: A megyeszékhelyek intézményeinek finanszírozása

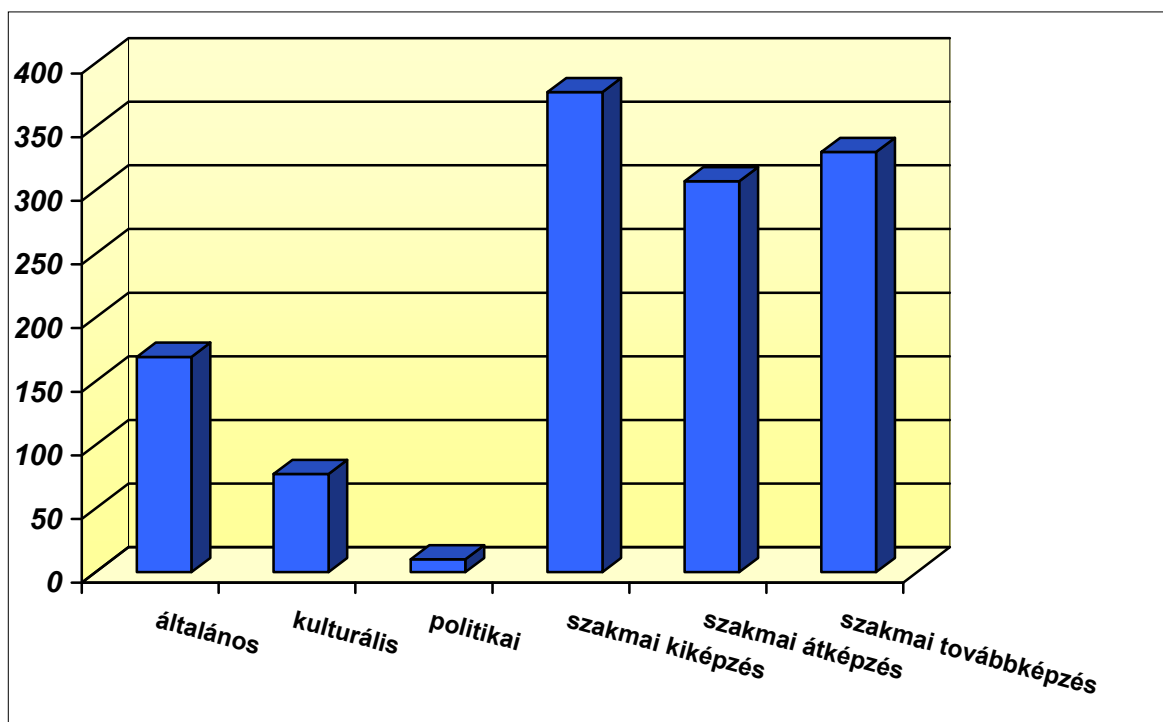
Az adatsorok összevetéséből kitűnik, hogy a keleti régiók esetében az állami támogatás és az önfinanszírozás aránya megfordul. A gazdasági hátrányok következtében azok az intézmények tudnak fennmaradni itt nagyobb valószínűséggel, amelyek képzéseikhez

állami támogatást tudnak szerezni. A hazai és külföldi beruházások még igen gyérek a felnőttképzés terén, főként ott jelentkeznek, ahol nagyobb hazai vagy külföldi multinacionális cégek működnek és együttműködéseket keresnek a felnőttoktatási intézményekkel.

Az intézmények **keretfeltételeit** megvizsgálva elsődleges a termék használata. Szembetűnő, hogy az intézmények alig 40%-a rendelkezik saját tantermekkel, többségük bérli a termeit. Ez is jelzi az intézmények fejlesztésének szükségességét. A kutatócsoport fontosnak tartotta, hogy kiderüljön: a használt termék bútorzata milyen arányban mozgatható. Bár látható, hogy közel 90%-ban mozgatható bútorzatú tantermekkel rendelkeznek, de az ezekben rejlő módszertani rugalmasságot kevésbé valószínű, hogy használják. (Erre vonatkozóan nem fogalmaztunk meg kérdést a kérdőívben.) Szintén a keretfeltételek fontos része a technikai felszereltség. Ebben a tekintetben megállapítható, hogy a közepes felszereltség dominál (az intézmények több, mint 50%-ánál a felsorolt 14 technikai eszközből 6-8 eszközzel rendelkeznek). Ez az arány azonban jelentősen jobb a budapesti képzőhelyek esetében (58%), illetve a nyugati országrészben (57%). A helyiségek jelentős többsége (92%) vezetőik szerint jól megközelíthető, rendelkezik parkolóhelyekkel. A speciális keretfeltételek azonban nagyon hiányosak: mindössze az intézmények 18%-a ítélte mozgássérültek számára alkalmasnak az intézményüket, értelmi vagy más fogyatékosok számára indított képzések pedig az intézmények mindössze 9%-ában jelennek meg, és itt sem konkrét célcsoportként.

A kérdőív egyik leglényegesebb része a **tartalmi súlypontokra** orientál. A felnőttképzési kínálat terén a szakmai képzések (közismertebben szakképzések) dominálnak annak mindhárom (ki-, át- és továbbképzés) formájában, de legkiemelkedőbben a kiképzésekhez kapcsolódóan. Ezekhez képest az általános képzés szinte háttérbe szorul, a kulturális képzés még inkább, politikai (nem pártpolitikai) képzések pedig csak elvétve fordulnak elő (4. ábra).

4. ábra: A megyeszékhelyek intézményeinek képzési területei

Az általános képzések területén főként a nyelvoktatás (az összes általános képzés 37%-a) és a számítástechnika (az összes általános képzés 29%-a) dominál. Az intézmények legnagyobb többsége (88%) mindössze egy-három képzést indít, rendkívül kevés a sok (minimum nyolcféle) képzési területű intézmény (2%).

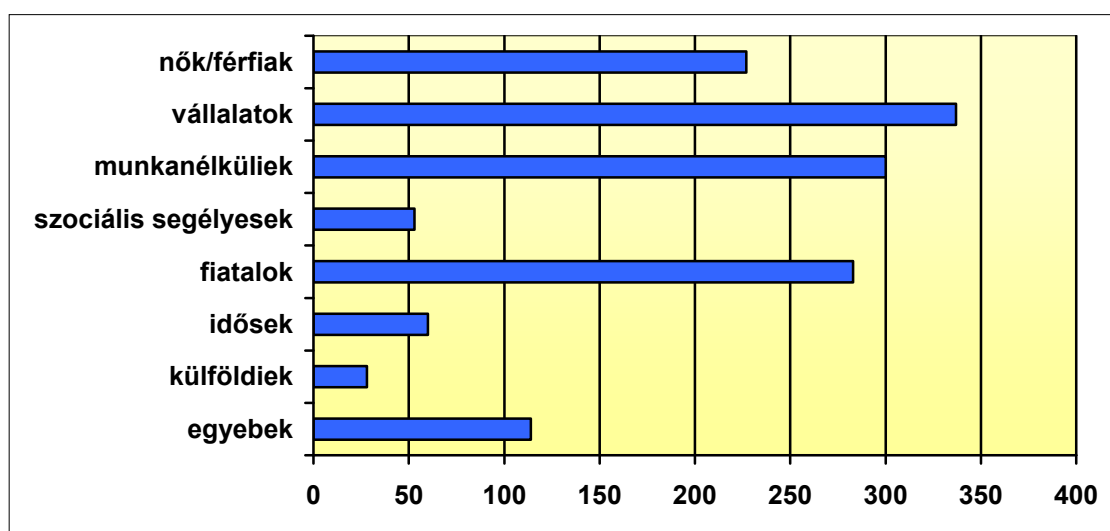
Az intézmények **rendezvényformái** között a rendszeres délutáni vagy esti kurzus jellegű képzések dominálnak, az intézmények közel kétharmadára (63%) ez jellemző. Emellett az úgynevezett egész napos képzések is jellemzők, ezek főként a munkanélküliek számára szervezett kurzusok esetében gyakoriak a magas napi óraszám révén csökkentve a kurzus időtartamát. Az intézmények fele (50%) évente tíznél kevesebb kurzust hirdet meg, és közel azonos számban 10-20, 20-50, illetve 50 feletti kurzussal rendelkeznek. Ez utóbbiak többsége valószínűleg szintén nem csak a kimondottan felnőttképzési (nem felsőoktatási) kurzusait sorolta ide.

A szerezhető **végzettségek** nagy jelentőséggel bírnak. Hazánkban a felnőttképzésben leginkább az OKJ-s végzettségek dominálnak (a vizsgált intézmények 64%-a ad ki ilyen), emellett jelentős (a már említett finanszírozási okok miatt is) az államilag elismert végzettségek köre (az intézmények közel 40%-ának van ilyen jogosultsága). Ezek mellett azonban az általános képzésnél előtérben levő nyelvi és számítástechnikai képzések körében jellemző az úgynevezett speciális bizonyítványok

kiadása, amelyek elfogadottsága országosan már vitatottabb (a speciális bizonyítványt adók 54%-a gondolja úgy, hogy végzettségüket országosan elfogadják).

Egy intézmény nagyságáról sok adat vall az eddig említetektől is, különösen munkatársaik és képzéseik száma. Ezek mellett azonban talán a legjobb mutató a **résztvevők** száma. A munkatársak számához hasonló összesítés sajnos itt nem készült, azt azonban tudjuk, hogy az intézmények 62%-a 100-2000 közötti tanulót/hallgatót képez éves szinten. Ezek célcsoportjai rendkívül változatosak (l. 5. ábra). Kiemelkedő azonban a vállalati dolgozók és a munkanélküliek képzése. Ez is visszatükrözi a szakmai képzések dominanciájának szükségességét.

5. ábra: A megyeszékhelyek intézményeinek célcsoportjai

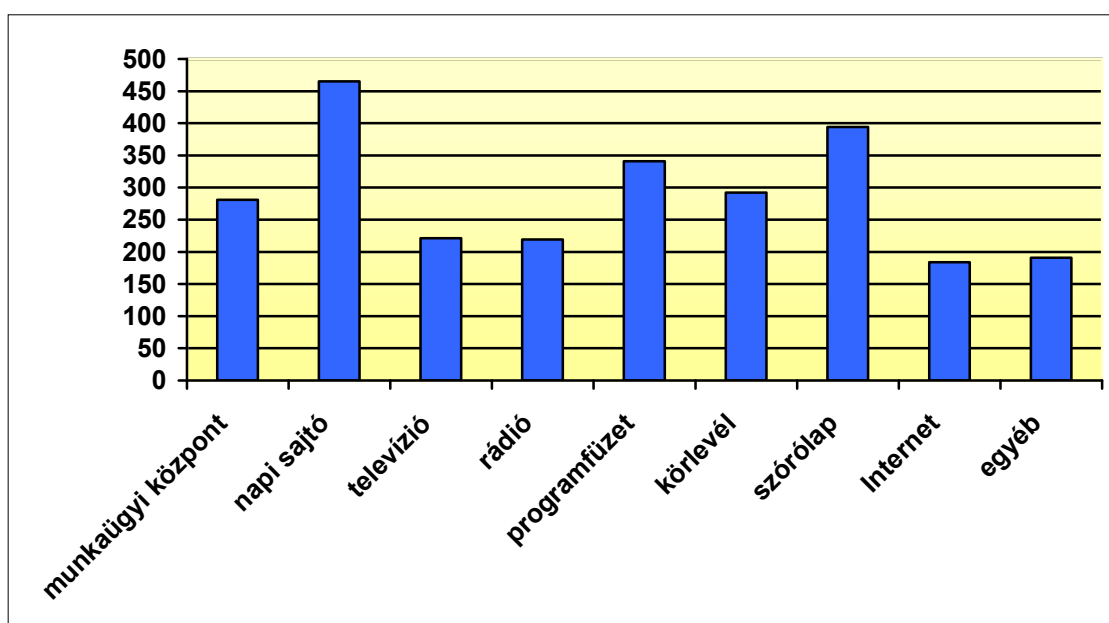
Kérdéses bár, hogy mennyire készítenek célcsoport-specifikus kínálatot, mivel az intézmények 84%-a nevezett meg célcsoportot, de csak 57%-uk jelölte meg, hogy készítenek számukra egyedi kínálatot. Ez a két adatsor tehát némileg ütközik egymással.

A képzések jelentős többsége (87%) igényel valamilyen **előfeltételt** a jelentkezőktől. Ezek igen változatosak lehetnek, főként a szerezhető végzettség szintjével relevánsak. A képző intézmények igyekeznek ezeket az igényeket a lehető legalacsonyabb szintre szorítani, hogy minél több potenciális jelentkezője legyen a képzésüknek, ezért a szerezhető végzettségek függvényében többségében kormányrendeletek rögzítik az előírt minimális feltételeket. Az előzőek okán főként az érettségi és az általános iskolai végzettség jelentkezik előfeltételként. Emellett gyakori a szakmai végzettség (elsősorban a szakmai továbbképzéseknél, illetve az úgynevezett

moduláris, egymásra épülő képzéseknél) vagy az alkalmassági vizsga (gyakorlati, pszichológiai stb.) követelménye is.

Igényfelmérést a megkérdezett intézmények 58%-a végez, azonban ez többségében (67%-uknál) informális módon történik, nem pedig a közvélemény-kutatás valamely módszerével. Ajánlatuk összeállításához ennek eredményeit, hagyományait és a különböző megrendeléseket veszik alapul. Az ajánlatait az intézmények többsége (48%) évente egyszer vagy félévente (34%) teszi közre. A közzététel PR lehetőségei szerteágazóak, de még mindig a sajtóban, illetve a szórólapokon közzétett információk vezetnek (6. ábra).

6. ábra: A megyeszékhelyek intézményeinek PR tevékenysége

A technika fejlődésével és a számítógépesítéssel párhuzamosan egyre elterjedtebb az Internetes hirdetési mód, az ilyen PR-t vállaló intézmények többsége saját honlappal rendelkezik. Természetesen a munkanélküliek nagy mértékű képzése miatt jelentős a munkaügyi központokkal való kapcsolattartás is.

Ez a legkiemelkedőbb arányú a különböző intézményekkel való **együttműködés** terén: az intézmények 62%-a rendszeresen tartja velük a kapcsolatot és szóróanyagait is elhelyezi itt. Ez után a más intézményekkel való kapcsolattartás emelkedik ki (59%), ami jelzi, hogy valamilyen kategória kimaradt a felsorolásból, amit pedig sokan választottak volna: ez pedig nagy többségében a más oktatási és kulturális

intézményeket foglalja magában. Ezek mellett jelentős az együttműködés a kamarákkal, a különböző cégekkel, vállalatokkal és a civil szférával is.

Minden rendszer működéséhez és minden folyamathoz elengedhetetlen az **értékelés**. A megkérdezett intézmények majdnem fele (46%) fontosnak is tartja, hogy rendszeresen értékelje a képzéseit (tehát nem a hallgatói teljesítményt, mivel az különböző vizsgákhoz kapcsolódik). Egy részüket pedig a munkaügyi központ is kötelez erre az általa finanszírozott kurzusok kapcsán (17%).

Az **elhelyezkedési arány** felmérése még kevésbé jellemző: az intézmények 64%-a nem végzi ezt, a résztvevők megkérdezésével 25%-uk, a munkaadókon keresztül pedig mindössze 9%-uk teszi meg, pedig a képzéseik piacképességét az elhelyezkedéseken keresztül tudnák lemérni.

A **minőségbiztosítás** formáira igen bizonytalan válaszokat kaptunk, sok ezek közül is értékelhetetlen. Összességében a kutatócsoportunk által megadott kategóriákban 35% a siker mérését, 24% a munkatársak továbbképzését, 13%-uk pedig a beruházásokat nevezte meg.

Az utolsó kérdésblokk az intézmények **perspektíváira** vonatkozik. Jó fejlődési tendenciát mutat, hogy 78%-uk tervez a közelben új projekteket, valamint közülük többen (14%) rugalmasabbá kívánják tenni kínálatukat, hatékonyabbá a PR munkát (11%) és fejleszteni az intézményt (10%).

Az adatsorok ilyen mélységű összesítése és bemutatása is jelzett számunkra tendenciákat. Azonban még érdekesebb lehetne (a hiányzó adatsorok meglétével) a budapesti és megyeszékhelyi adatok összevetése, a nyugati és keleti országrész összehasonlítása, illetve megközelítőleg azonos népességszámú megyeszékhelyek összehasonlítása. Ezek azonban jelenleg nem alkotják vizsgálatunk tárgyát, mivel a különböző személyiségű kutatók és kutatásvezetők idő és energia hiányában különbözőképpen oldották meg a vállalt megyeszékhelyek felmérését, ezáltal számos intézmény kimaradt azokon kívül is, amelyek valamilyen oknál fogva nem vállalták az együttműködést. Ennek okán a részletesebb elemzés és a komparatív összehasonlítások a következő fejezetben csak a szerző által vezetett Hajdú-Bihar megyei kutatáshoz kapcsolódnak.

4. HAJDÚ-BIHAR MEGYE JELLEMZÉSE ÉS FELNŐTTOKTATÁSI ATLASZA

A felnőttoktatási atlasz kutatás első fázisában a megyeszékhelyek felmérése átfogó országos képet adott a felnőttoktatásról, ebben a szerző mint a kutatócsoport résztvevője és Eger város felmérője vett részt. A második fázis ettől sokkal mélyebb: egy megye összes településére vonatkozik, és ez már sokkal inkább saját empirikus munkának tekinthető, ez a kutatás szakmai vezetőjeként, összefogójaként és az elemzések elkészítőjeként egyaránt a szerzőhöz kapcsolódik. Ezért empirikus vizsgálatunk középpontjában Hajdú-Bihar megye felnőttoktatási intézményrendszerének bemutatása, elemzése áll.

4.1. HAJDÚ-BIHAR MEGYE TÁRSADALOMFÖLDRAJZI JELLEMZÉSE

Egyetlen rendszer sem vizsgálható környezetének legalább áttekintő mértékű megismerése nélkül. Ez a tény indukálja, hogy egy megye felnőttoktatási intézményrendszerének felmérését megelőzően a megyéről is ismernünk kell átfogó adatokat: a történelmétől az alapvető adottságain (földrajz, közlekedés, településhálózat) keresztül a gazdaságáig, valamint a felnőttoktatást körülvevő, arra hatással levő főbb intézményrendszerek: az oktatás, a kultúra és az egyház alapvető jellemzőiig.

4.1.1. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A mai Hajdú-Bihar megye létrejötte viszonylag újkeletű, hiszen jelenlegi közigazgatási kereteinek a kialakítására alig több mint fél évszázada, 1950-ben került sor. A megyét alkotó területrészek, korábbi közigazgatási egységek és települések története azonban annál hosszabb múltra tekint vissza, kialakulása valójában hosszú és sajátos történelmi folyamat eredménye. A megye területe három, alapvetően különböző történelmi fejlődéspályára visszatekintő földrajzi egységből tevődik össze, ezért külön kell kezelni Debrecen, a Hajdúság és Bihar történetét (Süli-Zakar 1998:36).

Az ókortól kezdve számos népcsoport (vandálok, gótok, szarmaták, gepidák, avarok) telepedett le hosszabb-rövidebb időre a mai Debrecen területén. Írott forrásban elsőként 1235-ben tűnik fel Debrecen neve, mégpedig a Váradi Regestrumként ismert ítéletgyűjteményben, ekkor még „Debrezun” alakban (Szendrey 1984). A több falu egyesülésével létrejött település a tatárjárást követő évtizedekben indult gyors fejlődésnek, rövid idő alatt az ország egyik meghatározó városává vált, elsősorban földesurának, Károly Róbert bizalmasának, Debreceni Dósának köszönhetően. A mezővárosi kiváltságokat Nagy Lajos adományozta Debrecennek 1361-ben, ekkortól rendelkeztek az itt élők a szabad bíró- és tanácsválasztás jogával (Beluszky 1999).

A török hódítás, az ország három részre szakadása sem jelentett végzetes csapást a városra nézve, sőt a XVII. században Debrecen gazdagsága és jelentősége tovább nőtt, elsősorban fellendülő marhakereskedelmének köszönhetően. Debrecen az Alföldet Erdéllyel és a Felvidékkel összekötő kereskedelmi utak mentén feküdt, emellett a város kereskedői a legjelentősebb német piacokra szállították portékáikat, szarvasmarhákat, lovakat, búzát és bort (Baranyi 2001). A város gazdasági és kulturális jelentőségét is elismerve adományozta I. Lipót Debrecennek a szabad királyi városi rangot 1693-ban.

Debrecen határa eredetileg 3000 kh-ra rúgott (XIII. század), a hódoltság korában az úgynevezett „belső határ” – a saját tulajdonú terület – 87 ezer holdra növekedett, ehhez bérelte a város 16 pusztát 82 ezer kh-ját („külső határ”). Ami szinte példátlan, hogy a város ezt a hatalmas kiterjedésű határt a XX. századig szinte változatlanul megőrizte. A hatalmas határok rideg állattartással való hasznosítása tette lehetővé, hogy a külterjes agrikultúra ellenére is a mezőgazdasági termelés bázisán városi méretű települések alakuljanak ki (Beluszky 1999:60).

Debrecen 1714. évi statútuma szerint a szántóként használt határrészekben már emberöltők óta rendszeres újraosztás dívott, erre kétévenként került sor. Földet csak a belterületen rendelkezők kaphattak. Az úgynevezett „zálogos pusztákon” tehetsége szerint bárki bérelhetett további földet, ezt a lehetőséget nem kötötték háztulajdonhoz. A telekrendszer állandósítása a háztulajdon után járó földeken 1772-ben következett be, ekkor nyílt meg a lehetősége a tanyák létesítésének (Rácz 1981).

Debrecen lakossága a XVII-XVIII. században 15-23 ezer fő körül mozgott, az 1784-es első magyarországi népszámlálás idején 28 és félezren éltek a városban, Debrecen ekkoriban az ország legnépesebb településének számított (Beluszky 1999). A hajdú-bihari megyeszékhely a XIX. és a XX. században kétszer is meghatározó szerepet játszott Magyarország történetében. Először 1849 januárjában lett az ország fővárosa és

vált, Kossuth szavaival élve a „magyar szabadság őrvárosává” (Rácz 1981). 1944. december 21-22-én pedig az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek adott otthont, és száz napig itt tevékenykedett az Ideiglenes Nemzeti Kormány is (Tokody 1986).

A megye másik nagy múltra visszatekintő területét jelentik az egykori hajdúkerület települései, a hajdúvárosok. A hajdúk eredetileg a XV-XVI. században az állatkereskedők által felfogadott marhahajcsárok voltak, a század végére azonban két csoportra szakadtak. Egy részük az uralkodó szolgálatában állt, és a végvárak védelmében vett részt, más részük viszont, a „szabad hajdúk” a hagyományos életmódot folytatták, de keresetüket rablással, fosztogatással egészítették ki (Süli-Zakar 1998:37). Különösen a 15 éves háborúban (1590-1605.) tűntek ki vitézségükkel, ezért is tartotta fontosnak Bocskai István, hogy a saját oldalára állítsa őket a Habsburgok elleni függetlenségi háború idején. A békekötés után Bocskai jelentős részüket letelepítette, fegyveres szolgálatért cserébe földet és munkát adott nekik, mentesítve őket a jobbágyi kötelességek alól. (Pozsonyi 2000)

Az eredetileg több mint 9000 főnyi hajdú katona letelepedésével alakult ki 1608-1609-re a hét úgynevezett „öreg” vagy „nagyhajdúváros”: Böszörmény, Dorog, Hadház, Nánás, Polgár, Szoboszló és Vámspércs, ezek mindegyike az akkori Szabolcs vármegyében feküdt (Süli-Zakar 1998:37). A városok erőiket egyesítve hozták létre a XVII. század végén a Hajdúkerületet, ami a vármegyékkel egyenrangú, önálló törvényhatóságként működött, 1790 után követői részt vehettek az országgyűléseken, a nemesi felkeléshez katonákat állítottak és nem fizettek közadót. Központja Böszörmény volt, mint a legnépesebb és központi fekvésű város. A Hajdúkerület 1876-ig létezett, ekkor jött létre a hajdúvárosokat is magába foglaló Hajdú vármegye Debrecen székhellyel (Pozsonyi 2000).

A mai Hajdú-Bihar megye harmadik nagy területi egységét az egykori Bihar vármegye ma is Magyarországhoz tartozó része jelenti. Az Árpád-kori várispánság 1020. és 1050. között a Bihar nevű földvár köré szerveződött, történetében meghatározó szerepe volt a Szent István által alapított püspökségnek, amelynek székhelyét 1080-ban I. László helyezte Váradra (Süli-Zakar 1998:38). A török megszállásig a megye területének jelentős része volt a püspökség birtokában. Az ország három részre szakadása után a terület az Erdélyi Fejedelemség része lett, a reformáció terjedésével a katolikus egyház birtokai a fejedelmi kincstárat gyarapították. Várad 1660-as elfoglalásával vette kezdetét a vármegye teljes török megszállása, amely viszonylag rövid ideig tartott ugyan, mégis hatalmas pusztítást okozott (Baranyi 2002).

A következő évszázadokban gyakran változott Bihar vármegye területe és közigazgatási illetékességi köre, több települést csatoltak a szomszédos Békés, illetve Szabolcs vármegyékhez, ennek ellenére Bihar egészen az I. világháború végéig a legnagyobb területű magyarországi megye volt. A Trianoni szerződés eredményeként azonban Csonka megyévé vált (Süli-Zakar 1998:39). Az 1920-ban létrejött, Berettyóújfalu központú Csonka-Bihar vármegye 60 települése is csak a II. világháborút követő közigazgatási reformig maradt összefüggő és önálló területi egység. Az 1949-50-es reformokkal 12 település, Sarkad és térsége a szomszédos Békés megyéhez került, a többi pedig az egykori Hajdú vármegyével alkotja ma is Hajdú-Bihar megyét (Baranyi 2002).

Az alföldi településvidéken belül Bihar egyértelműen elkülönül az Alföld „törzsterületétől”; itt nem voltak szabályos mezővárosok (ha egynémely település rövid ideig rendelkezett is hajdúszabadsággal), a falvak közepes vagy éppen kisméretűek, a parasztpolgári jellegű társadalomfejlődés csak kivételesen jelentkezett, tanyák csak későn és helyel-közzel, például Komádi határában jöttek létre, és a tanyás településigazdálkodási rendszer teljes kifejlődésben nem alakult ki a térségben (Beluszky 1999:478).

4.1.2. FÖLDRAJZI ADOTTSÁGOK

Hajdú-Bihar megye az 1950-es közigazgatási rendezés során Bihar magyarországi részének és Hajdú vármegyének az egyesítésével, illetve néhány Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei település hozzácsatolásával jött létre. A Magyarország keleti részén, az Észak-alföldi régióban található megyét északról Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg, délről Békés, nyugatról Jász-Nagykun-Szolnok megyék, keletről pedig Románia határolják (Süli-Zakar 1998). Hajdú-Bihar, a maga 6.211 km²-es kiterjedésével az ország területének 6,7%-át foglalja el, és ezzel a negyedik a megyék sorrendjében (Baranyi 1998).

A megye területe **természetföldrajzi** szempontból nem egységes. Északkeleti részét a homokbuckás Nyírség déli tája, közepét a kiváló talajadottságokkal rendelkező, löszös Hajdúság, nyugati-északnyugati részét a Közép-Tisza vidékhez tartozó festői Hortobágy és a Borsodi-ártér, míg déli harmadát a Berettyó-Körösök vidék kistájai (Nagy- és Kis-Sárrét, Berettyó-Kálló köze, Érmellék, Bihari-sík) alkotják (Süli-Zakar 1998).

Természeti értékekben Hajdú-Bihar általában nem bővelkedik, nincs hegye, kevés a folyója és az erdősültsége is alacsony. Említést érdemlő ásványkincse a földgáz és a kőolaj. Ezeken kívül kavics-, homok-, lösz- és agyagkészletek találhatók a megyében, főként egy-egy tájegységhez kötődve. A megye felszíni vízfolyásokban szegény, ugyanakkor bővelkedik felszín alatti vizekben. Nagyobb vízhozamú folyók csak a megye határát érintik, rövid szakaszokon. A felszín alatti vízkészleteket tekintve megkülönböztetett jelentősége van a termálvíznek. Minősített gyógyvízzel hét település (Debrecen, Hajdúszoboszló, Püspökladány, Berettyóújfalu, Hajdúnánás, Balmazújváros és Nádudvar) rendelkezik. Ezek közül elsősorban a hajdúszoboszlói, majd a debreceni kutakra telepített gyógyfürdő vált különösen ismertté (Süli-Zakar 1998).

4.1.3. KÖZLEKEDÉS

A megye közút- és **vasúthálózata** erősen centrális, Debrecenben összefutó. A megyeszékhely mellett lényegében csak Püspökladány említést érdemlő vasúti és közúti csomópont, itt találkozik két fontos nemzetközi útvonal: a Budapest – Debrecen – Moszkva (a 4-es főút), valamint a Budapest – Püspökladány – Nagyvárad vonal (a 42-es műút). A megyén halad át a Budapest – Moszkva kétvágányú villamosított vasúti fővonal. Debrecen és Budapest között naponta több Inter City vonatpár közlekedik. Jelenleg a megye településeinek mintegy fele érhető el közvetlenül vasúton (Süli-Zakar 1998).

Hajdú-Bihar **közúton** a 4, 33, 35, 42, 47-es fő közlekedési utakon érhető el. A megye 1 511 km-es állami közúthálózatában az I. és II. rendű utak hossza 396 km, az összekötő-, bekötő-, vasútállomási-, és egyéb utaké 1 115 km. Az utakon 122 darab híd található, amelyek hossza az országos átlagtól több, a szerkezeti hosszak, az áthidalások nagyok. Közúti határátkelők Románia felé Ártándon és Nyírábrányban találhatók.

A megyeszékhelyen működő **repülőtér** („Debreceni Repülőtér”) tulajdonosa Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata, üzemeltetője a Debrecen Airport Kft. A repülőtér működése fontos katalizátorként hat Debrecen és a megye fejlődésére, az igényes turizmus, valamint a régió gyógy- és idegenforgalmának növekedésére (Baranyi 2001).

4.1.4. TELEPÜLÉSHÁLÓZAT

Az Alföld területének zömét a **mezővárosi** múltú, jobbára ma is városi ranggal rendelkező, 10 ezer lakoson felüli települések foglalják el; bennük él öt megye – többek között Hajdú-Bihar – lakosságának közel 60%-a. A lakosság többsége három-tíz ezer lakosú településekben él (öt-tíz ezres településekben él a lakosság további 16,4%-a, vagyis 5 ezer főnél népesebb településekben kereken háromnegyede). A három ezres lélekszámot el nem érő települések többsége pedig új keletű, a múlt század végén vagy ebben a században keletkezett (Beluszky 1999:304).

Hajdú-Bihar megye településhálózatára a sokszínűség jellemző; területének jelentősebb részét nagy lélekszámú és kiterjedésű települések, míg délen, délkeleten aprófalvas – zömében gazdaságilag elmaradott, hátrányos helyzetű – térségek alkotják. A településsűrűség összességében országos viszonylatban is igen alacsonynak tekinthető, a települések lélekszáma azonban az átlagosnál jóval magasabb (Beluszky 1999).

Hajdú-Biharban – Jász-Nagykun-Szolnok és Csongrád megyéhez hasonlóan – kevésszámú, mindössze 82 település található, amelyből a megyeszékhely, Debrecen, megyei jogú város, 19 város, 12 nagyközség, 50 pedig község. A megye négy legnépesebb és legnagyobb kiterjedésű városa Debrecen, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás és Hajdúszoboszló (Süli-Zakar 1998). A lakosság többsége (78,1%-uk) városokban és nagyobb lélekszámú településeken él¹⁴; a népesség településtípusok szerinti megoszlása alapján Hajdú-Bihar az ország egyik legmagasabb városi arányt mutató megyéje [Hajdú-Biharban minden 414 km²-re jut egy város. Az országos átlag ezzel szemben 480 km².] (Beluszky 1999).

A megyében a városokat Debrecen mellett hosszú időn át, egészen a hetvenes évek végéig, csak a **hajdúvárosok** képviselték (Hajdúböszörmény, Hajdúnánás és Hajdúszoboszló).¹⁵ A nyolcvanas évek elején – tudatos településfejlesztési politika eredményeként – a megye déli és délkeleti részén új városok „alakultak”. (Az Elnöki Tanács 1979-ben Berettyóújfalut, 1986-ban pedig Püspökladányt nyilvánította várossá.) A folyamat az évtized végére felgyorsult, Hajdú-Bihar számos nagyközsége, így Balmazújváros, Biharkeresztes, Derecske, Hajdúdorog, Hajdúhadháztéglás, Létavértes,

¹⁴ Ez a jelenség részben történeti okokkal magyarázható. (Süli-Zakar 1998)

¹⁵ Ezek a városok a megye középső és északi részén, földrajzilag egymáshoz közel, más településektől távol helyezkednek el.

Nádudvar, Nyíradony, Polgár, Tiszacsege, 2002-ben Komádi és Vámospércs, 2003-ban pedig Kaba városi rangot kapott (Baranyi 1998).

A városok sorából kiemelkedik a megyeszékhely Debrecen, amely 200 ezer főt meghaladó lakosságszámával Magyarország második legnépesebb települése. Itt él a megye lakosainak közel 40%-a. Debrecen mellett nagy jelentőséggel bír még Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló, a nemzetközi hírű fürdőhely, valamint a Bihari térség központjának számító Berettyóújfalu is (Süli-Zakar 1998).

Kedvezőtlen településföldrajzi adottságnak tekinthető, hogy a megyében Debrecen kívül nincs 50 ezer főnél nagyobb lélekszámú település. Még a nagy múltú hajdúvárosok közül is csak Hajdúböszörmény népessége haladja meg a harmincezer főt (Baranyi 1998:24).

Az Alföldön, ahol a népes, több-kevesebb városi szerepkörrel rendelkező települések sűrű szemű hálózata alakult ki, a kisvárosi funkciók vonzásának intenzitása csekély, egy-egy település sokfelé építi ki kapcsolatait (például Nádudvar vagy Kaba Püspökladány, Hajdúszoboszló és Debrecen felé egyaránt vonzódik; Hajdúdorog lakossága a kisvárosi intézményeket saját lakóhelyén, Nánáson, Böszörményben és Debrecenben veszi igénybe (Beluszky 1999:346).

4.1.5. NÉPESSÉG

Hajdú-Bihar népessége, mai területre átszámítva az 1869. évi első hivatalos népszámlálás óta kevés híján megduplázódott. Bár a népességszám évtizedről-évtizedre ingadozott, és először 1960-1969 között, majd pedig az 1980-as években jellemzi némi csökkenés, a lakónépesség száma az országos átlagnál mindvégig magasabb természetes szaporodás miatt általában kiegyensúlyozottan alakult, és az 1990-es években stabilizálódott (Süli-Zakar 1998:47).

Hajdú-Bihar napjainkban az ország negyedik legnagyobb lélekszámú (és területű) megyéje. **Lakóinak száma** 2003. év elején meghaladta az 552 ezer főt¹⁶, az 1990. évihez képest (548 622 fő) némileg emelkedett. Ebben meghatározó szerepe a nemzetközi vándorlásnak volt. A népességszám alakulását befolyásoló tényezők közül a

¹⁶ A KSH adatai szerint 2003. január 1-én a megyében 551 837 fő élt. (Ebből 264 483 fő volt a férfi, 287 354 fő pedig a nő.) A megye lakosainak túlnyomó többsége a 25-29 év közötti korosztályhoz tartozott (45 668 fő), jelentős arányt képviseltek még a 45-49 év (43 483 fő), valamint a 20-24 év (42 865 fő) közöttiek is. (KSH Hajdú-Bihar Megyei Igazgatóság 2004)

természetes népmozgalmi folyamatok – a korábbi évtizedektől eltérően – az utóbbi években már itt is némileg csökkentőleg hatottak: a halálozások száma összességében valamelyest meghaladta a születéseket¹⁷ [Az élveszületések aránya Hajdú-Biharban magasabb, a halálozási arányszám viszont alacsonyabb az országos értéknél.] (KSH 2004).

A **népsűrűség** értéke Hajdú-Bihar megyében 2002-ben 88,9 fő/km² körül mozgott, amely alig volt magasabb az Észak-alföldi régió átlagánál, viszont 20 fővel alatta maradt az országos népsűrűségnek. (KSH 2003a)

Napjainkban a születéskor várható átlagos **élettartam** a férfiak esetében 68 év, a nőknél 76 év körülire tehető (KSH 2003b). A születéskor mutakozó fiútöbbllet az életkor előrehaladtával – általában az 50 év körüliek korosztályában – kiegyenlítődik, majd egyre nagyobb nőtöbbllet mutakozik. A népesség korstruktúrájában az utóbbi évtizedekben bekövetkezett változás Hajdú-Biharban is a népesség fokozatos előregedését jelzi. Jelenleg a 25 éven aluliak korosztálya kb. két és félszerese a 65 éven felüli populációnak (1950-ben még közel 7-szerese volt).

Hajdú-Biharban nem jelentős a **nemzetiséghez** tartozók aránya. A 2001. évi népszámlálás során a megyében 12.300 személy, az összlakosság 2,2%-a vallotta magát a hazai kisebbségek valamelyikéhez tartozónak (országosan ez az arány 3% körüli). Közülük a cigány nemzetiségüket vállalók száma megközelíti a 11 ezer főt (KSH 2002a). Napjainkban közel 700 román, több mint 300 német és 200 főt meghaladó ukrán nemzetiségű él a megye városaiban és községeiben (KSH 2004).

4.1.6. INFRASTRUKTÚRA

Az infrastrukturális ellátottság – a kilencvenes években tapasztalható számottevő javulás ellenére – néhány területen még jelenleg is elmarad az országosan jellemző szinttől.

A vezetékes vízellátás – amely Hajdú-Bihar valamennyi településén már hosszabb ideje biztosított – kedvezőnek mondható, ugyanakkor közcsatorna-hálózattal csak minden harmadik település rendelkezik. Az eltérő ütemű fejlesztések következtében napjainkban 1 km vízvezeték-hálózatra Hajdú-Biharban alig több mint 300 m közcsatorna-hálózat jut. 2002. év elején a megye lakásainak 93,6%-a volt a közüzemi

¹⁷ 2003-ban az élveszületések száma meghaladta az 5.700 főt, míg a halálozásoké a 6.800 főt. (KSH 2004)

vízhálózatba és mindössze 41%-a közcsatorna-hálózatba bekapcsolva. Ugyanezen évben a lakások csupán 16,1%-ában üzemelt távhőszolgáltatás és működött melegvízhálózat (KSH 2003a).

A vezetékes gázellátottság terén különösen a kilencvenes évek első felében történtek számottevő fejlesztések, így 1996-tól már a megye valamennyi településén lehetőség nyílt ennek a szolgáltatásnak az igénybevételére (Baranyi 1998). A hálózat hossza azóta is folyamatosan nő (2002-ben 4159,1 km-t tett ki), és egyre szélesedik a vezetékes gázt használó háztartások köre is (A háztartási gázt fogyasztók lakásállományhoz viszonyított aránya 2002. év elején 65,9%-os volt, ami több mint kétszerese az 1990. évinek.) (KSH 2003a).

Az utóbbi időben igen nagyarányú javulás következett be a telefonálási lehetőségekben is. A távbeszélő-főállomások száma 1990. és 2000. évek között négy és félszeresére nőtt. Ennek ellenére a népességszámhoz viszonyított ellátottság az átlagosnál még jelenleg is kedvezőtlenebb. (2002-ben, a vezetékes telefon fővonallal rendelkező háztartások száma elérte a 144.294-et, az ISDN vonallal rendelkezőké a 20.960-t.) (KSH 2003a) Nemzetközi távhívásba a megye valamennyi települése be van kapcsolva, rádiótelefonos vételi lehetőségek a megye egész területén biztosítottak.

Kábeltelevíziós előfizetéssel a megye lakásainak elég nagy hányada rendelkezik. (2002-ben az előfizetők száma meghaladta a 77.637 főt.) (KSH 2003a) A megyeszékhely kábeltelevízió szolgáltatását végző UPC Magyarország Kft. jelenleg a kábeltelevíziózás és az Internet területén szolgáltat, de a későbbiekben vezetékes telefon szolgáltatás beindítását is tervezi.

Gépjárművel való ellátottság tekintetében Hajdú-Bihar igencsak lemaradt az ország fejlettebb régióitól. 2002-ben a megyében található motorkerékpárok száma 5 177 darab volt, míg a személygépkocsiké 114 032 darab. A gépkocsik átlagéletkora pedig meghaladta a 12,1 évet (KSH 2003a).

4.1.7. LAKÁSHELYZET

A KSH adatai szerint – 2003-ban – Hajdú-Bihar megyében 213 830 lakást tartottak nyilván; 100 lakásra ezen évben 256 lakos jutott. Az épített lakások száma elérte a 2 270-et (A lakások átlagos alapterülete 95m² volt.). Az előző évhez viszonyítva ez erőteljes emelkedést mutat, hiszen akkor (2002-ben) csupán 1 845 lakás épült a

megyében. Az építetők többsége magánszemély volt, önkormányzatok és gazdasági szervezetek elenyésző mértékben vették ki részüket a lakásépítésből. A lakások főleg saját célból, személyes használatra épültek (1.777), a haszonszerzés lehetősége csak néhány beruházót motivált. Az új lakások túlnyomó többségét a megyeszékhelyen (1.184), valamint a városokban (737) adták át (KSH 2004).

4.1.8. OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Hajdú-Bihar megye fejlett humán infrastruktúrával, országosan is kiemelkedő szellemi potenciállal, nagy múltú, rangos iskolahálózattal rendelkezik (Süli-Zakar 1998). A 2002/2003-as tanévben a megyében 515 közoktatási intézmény¹⁸ (intézményegység) működött. Az óvodákban és az iskolákban nevelt–oktatott gyermekek és tanulók száma megközelítette a 110 ezer főt¹⁹, a diákok közül 6000-en pedig diákotthoni ellátásban részesültek. A nevelő-oktató munkát 9.668²⁰ pedagógus végezte (KSH 2004).

Az óvodák, általános iskolák, gyógypedagógiai intézmények, gimnáziumok, szakképző intézmények, kollégiumok többségének a települési önkormányzatok a fenntartói. A közoktatási feladatok ellátásában azonban az egyházak (a görög katolikus, a református és a római katolikus egyház egyaránt tart fenn óvodát, általános iskolát, középfokú iskolát, ez utóbbiak országos beiskolázásúak), továbbá az alapítványok is kiveszik a részüket. (Az alapítványok elsősorban a szakképzés és az alapfokú művészetoktatás területén.) (KSH 2004) A megyében kiterjedt intézményhálózat biztosítja az értelmi, testi, érzékszervi és más fogyatékos gyermekek, tanulók nevelését–oktatását, különleges gondozását. A megyei önkormányzat fenntartásában működő, gyengénlátó tanulókat oktató általános iskola, illetve a debreceni önkormányzat fenntartásában működő siket, nagyothalló tanulókat oktató általános iskola az egész Tiszántúlról fogadja a rászorulókat (Süli-Zakar 1998).

A középfokú iskoláztatásban a megye területén meghatározó szerepe volt és van a Debrecenben működő intézményeknek. A megye – középfokú iskolába járó –

¹⁸ A 2002/2003-as tanévben 218 óvoda, 179 általános iskola, 38 szakiskola, 37 gimnázium és 43 szakközépiskola működött (KSH 2004).

¹⁹ A 2002/2003-as tanévben óvodába 20.308, általános iskolába 57.298, szakiskolába 7.797, gimnáziumba 10.469, szakközépiskolába pedig 13.578 gyermek járt (KSH 2004).

²⁰ A 2002/2003-as tanévben a pedagógusok közül 1.849 óvodában, 5.271 általános iskolában, 542 szakiskolában, 935 gimnáziumban, 1.071 pedig szakközépiskolában oktatott (KSH 2004).

tanulóinak kétharmadát a debreceni intézmények fogadják. A Hajdú–Bihar megyei szakképző iskolai hálózat egy nagyméretű, feltételeiben erősen differenciált intézményhálózat, amelyben jelen van valamennyi képzés: szakközépiskolai, szakiskolai (szakmunkásképző iskolai), akkreditált iskolarendszerű felsőfokú szakképzés, speciális szakiskolai, előkészítő szakiskolai és készségfejlesztő speciális szakiskolai képzés. Az intézmények többsége regionális, nemegyszer országos beiskolázású (Süli-Zakar 1998).

A csaknem 500 éves múltra visszatekintő debreceni **felsőoktatás** történetében jelentős dátumnak számított 2000. január 1-je. Ekkor egyesültek ugyanis a debreceni és hajdúböszörményi felsőoktatási intézmények, amelynek eredményeként nyolc (öt egyetemi és három főiskolai) karral, négy önálló intézettel és három agrártudományi kutatóintézettel megalakult a Debreceni Egyetem. Ezáltal létrejött az ország egyik legnagyobb hallgatói létszámú (több mint 20 ezer fős)²¹ felsőfokú intézménye. Fennállásának közel négy esztendeje alatt az intézmény – graduális és posztgraduális képzések széles spektrumát kínáló, egységes tudományos minősítési rendszerével, többnyelvű oktatási programjaival – a Tiszántúl szellemi központjává, nemzetközi normákon alapuló, európai léptékű egyetemi centrummá lett.

Az egyetem keretében jelenleg 13 kar működik: Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, Állam- és Jogtudományi Kar, Általános Orvostudományi Kar, Bölcsészettudományi Kar, Debreceni Egyetem Konzervatóriuma, Egészségügyi Főiskolai Kar, Fogorvostudományi Kar, Gyógyszerésztudományi Kar, Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai Kar, Közgazdaságtudományi Kar, Mezőgazdaságtudományi Kar, Műszaki Főiskolai Kar, Természettudományi Kar. A Magyar Tudományos Akadémia Atommagkutató Intézete, valamint az egyházi fenntartású intézmények (Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Kölcsey Református Tanítóképző Főiskola) a Debreceni Egyetemmel szerződés alapján együttműködő intézmények (KSH 2004).

²¹ A 2002/2003-as tanévben a megye felsőoktatási intézményeiben 20.703 diák tanult. A hallgatók többsége nappali tanulmányokat folytatott (14.630 fő), az elsőévesek száma meghaladta az 5.166 főt, míg az utolsó éveseké a 4 137 főt (KSH 2004).

4.1.9. KULTURÁLIS INTÉZMÉNYEK

Hajdú-Bihar megye és azon belül is kiemelten Debrecen város az országnak azok közé a tájegységei közé tartozik, amelyek kivételesen gazdagok értékes kulturális, művészeti, szellemi hagyományokban. Ezek mindenekelőtt a vidék sajátos történelmi múltjából, a társadalmi és szellemi progresszió iránti fogékonyságból születtek.

Hajdú-Bihar **múzeumai**, gyűjteményei rangos helyet foglalnak el országos viszonylatban is. Közülük is kiemelkedő a debreceni Déri Múzeum, amely a megye központi múzeuma. Itt tekinthető meg az ország legjelentősebb vidéki kultúrtörténeti gyűjteménye, az Egyiptomtól Kelet-Ázsiáig terjedő műkincsek értékes darabjai, és itt láthatók az egyik legismertebb magyar festő, Munkácsy Mihály *Ecce homo*, valamint a *Golgota* című monumentális festményei (Baranyi 2001).

A **színházi** élet központja – Debrecenben – az önálló operatagozattal is rendelkező Csokonai Színház. A kórus- és a zenei élet igazi csúcsát az olyan, az ország koncertéletében és nemzetközileg is elismert profi kórusok és zenekarok jelentik, mint a Gulyás György alapította, nemzetközi hírű Debreceni Kodály Kórus, vagy az ugyancsak jól ismert és népszerű MÁV Filharmonikusok Zenekara.

Nemzetközi kulturális rendezvények közül sok országból vonz érdeklődőt a Bartók Béla Nemzetközi Kórusverseny, a Jazz Napok, a Katonazenekari Fesztivál, és minden év augusztus 20.-án a Virágkarnevál. Fél évszázada fogadja a világ minden tájáról a magyar nyelv és irodalom iránt érdeklődőket a Debreceni Nyári Egyetem (Baranyi 2001).

4.1.10. EGYHÁZAK

Hajdú-Bihar megyében ma is élénk egyházi élet zajlik. A megye egyes térségeiben az eltérő történelmi fejlődés eredményeként a lakosság felekezeti hovatartozása is változatos képet mutat. Számbeli súlyuk miatt napjainkban a római katolikus, a református és a görög katolikus²² egyház jelenléte a legnagyobb (Süli-Zakar 1998:70).

A megyében számos további egyház is működik. Vannak közöttük, amelyek az elmúlt időszakban látványosan gyarapodtak (Magyarország egyik legnagyobb baptista gyülekezete Debrecenben működik), és vannak, amelyek csekély létszámuk ellenére a

²² A 2001-es népszámlálási adatokból kiderül, hogy a magyarországi görög katolikus egyház 269 ezer hívének jelentős része Szabolcs-Szatmár-Bereg, illetve Hajdú-Bihar megyékben él (KSH 2002b).

régió történetének részesei, mint például az izraelita hitközségek vagy az evangélikus gyülekezetek.

A 2001. évi népszámlálás idején Hajdú-Bihar 366.267 deklaráltan vallásos polgára közül, 236.065 fő a református egyházhoz, 73.305 fő a római, 47.259 fő a görög katolikus, 1.653 fő pedig az evangélikus egyházhoz tartozónak vallotta magát (KSH 2002b).

4.1.11. GAZDASÁG

A gazdasági fejlettséget komplexen kifejező mutatószám, a bruttó hazai termék (GDP) alakulása alapján Hajdú-Bihar az ország átlagosnál lassabban fejlődő térségei közé sorolható. 2002. évben a megyében a GDP értéke elérte a 665.675 millió Ft-ot, míg az egy főre számított GDP az 1.206 Ft-ot²³, ezzel Hajdú-Bihar a megyék rangsorában a 13. helyet szerezte meg (KSH 2003b). Hajdú-Bihar lemaradása – a dinamikusan fejlődő dunántúli térségekhez képest – a kilencvenes évek második felében erőteljesen fokozódott. A különbségek növekedése elsődlegesen a gazdasági szerkezet, a termékstruktúra lassú változására vezethető vissza. Az iparosodottság eredendően alacsony és tendenciájában csökkenő szintje mellett viszont kiemelkedő a megye szerepe az ország mezőgazdasági eredetű árualapjának képzésében (Süli-Zakar 1998:94).

Hajdú-Bihar megye 621 056 hektár összterületével az ország negyedik legnagyobb megyéje. A **mezőgazdaságilag** művelt terület nagysága 2003-ban elérte a 593 630 hektárt, amelyből 331 221 hektáros szántó területével a megye a második helyet foglalta el az országos rangsorban (KSH 2004).

Az ökológiai adottságok szinte minden növény termesztésének megfelelnek. A megye területi arányát meghaladó mértékben vesz részt néhány haszonnövény termesztésében (búza, kukorica, cukorrépa). A termésátlagok az országos átlagnál általában magasabbak, amelyet részben a talajadottságok tesznek lehetővé. 2002-ben például hektáronként 3 680 kg búzát, 5 230 kg kukoricát, 22 860 kg burgonyát és 44 480 kg cukorrépát termesztettek (KSH 2003a).

Az állattenyésztésben ugyancsak jelentős a megye szerepe. A szarvasmarha-tenyésztési ágazat a megye állattenyésztésének alapját képezi. A KSH-adatai szerint

²³ Ez a 2002. évi egy főre jutó GDP 73,2 százaléka volt. (Az országos átlag 1.648 Ft) (KSH 2003b)

Hajdú-Biharban 2002 decemberében 86 900 darab szarvasmarha volt, amely jelentősen meghaladta az előző évi létszámadatokat (KSH 2003a).

A szarvasmarha tenyésztés mellett kiemelt fontosságú a sertés- és juhtenyésztés is (Süli-Zakar 1998:95).

A megye mezőgazdaságának átalakulása a rendszerváltással kezdődött meg. A struktúra átalakításra jellemző, hogy míg 1990-ben 41 állami gazdaság és gazdasági társulás, valamint 82 mezőgazdasági termelészövetkezet volt, addig 2001-ben már összesen 2.546 vállalkozás (ebből 930 társas vállalkozás) működött a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás és halászati nemzetgazdasági ágban. A szervezetek számának gyarapodása mellett csökkent az alkalmazásban állók száma. 1990-ben a nagyüzemi gazdaságokban 38.500 fő dolgozott, 2001-ben pedig a négy főnél többet foglalkoztató szervezeteknél csak 10.000 fő állt munkaviszonyban (KSH 2002a).

A „sokarcú” **ipar** kialakulásában az ötvenes és hatvanas évek vidéki ipartelepítése volt a meghatározó. Ennek kapcsán számos gépipari (gördülőcsapágó, orvosi műszer, háztartási gép), vegyipari és ruházati ipari üzem létesült, alapvetően a munkaerő-feleslegre alapozva (Süli-Zakar 1998:92).

A rendszerváltást követően az ipari termelés drasztikus mértékben visszaesett. A visszaesés – kezdetben – a gépiparban volt a legnagyobb arányú (30%), ennél elenyészőbb volt a vegyipari termelés csökkenése (kb. 20%). A megyeszékhely ipari vállalatainak a teljesítményében az 1992-es év jelentette a mélypontot, amikor több nagyobb cég került csőd- illetve felszámolási eljárás alá²⁴ (Süli-Zakar 1998:92). A csökkenés 1993-ban állt meg, és indult el egy fokozatos növekedés, ami tartósnak bizonyult és jelenleg is tart. 1993. és 2002. között a kereskedelmi kapcsolatok újraalakulása, számos kis és közepes vállalkozás piacnyerése és több külföldi nagybefektető beruházása zajlott a megyében.

A megye iparának teljesítménye 2002-ben az országos átlagot meghaladó mértékben emelkedett. A hajdú-bihari telephelyű, kisebb ipari vállalkozások produktuma egy év alatt 7%-kal, a közepes és nagy méretű vállalkozások termelése 6%-kal bővült, a termelés értéke 415 milliárd forint volt (KSH 2003a).

A termelési érték legnagyobb hányadát előállító élelmiszeriparban általánosan kisebb termelés-csökkenés mutatkozott, az ágazat egészének termelése és értékesítése

²⁴ A gazdasági válság hatására átalakult az ipar szervezeti, és tulajdonosi szerkezete is. Tőkeerős külföldi beruházók hiányában a kilencvenes évek elején többnyire csak kisvállalkozások, kisebb üzemek, egységek jöttek létre a megyében. 1995-ben például a nyilvántartott 40 ezer vállalkozásból az iparban 4.700 tevékenykedett, ezek 92%-a pedig legfeljebb 10 főt foglalkoztatott (Baranyi 1998:24).

területén bekövetkezett növekedése mögött elsősorban a dohányipar kedvezőbb – kapacitásfejlesztése révén – eredményei állnak.

A vegyipar termelékenysége az előző évhez képest növekedett, a terméktöbblet teljes egészében külföldön került értékesítésre. Az ágazat termelésének több mint 80%-át a gyógyszeripar, a fennmaradó részt műanyagtermékek gyártása tette ki (KSH 2003a). A gépipar teljesítménye kiemelkedő mértékben növekedett, a termelés egy év alatt 60%-os bővülést produkált, amit a kivitel mennyiségének megkétszereződése tett lehetővé. Ezzel a teljesítménnyel az ágazat korábbi 7%-os részesedése 10%-ra emelkedett. Kedvező változást hozott az elektronikai alkatrészgyártás meghonosodása is a megyében (National Instruments – debreceni ipari park²⁵) (KSH 2003a).

A 2002. év sikerágazata az építőipar volt. A megyei székhelyű vállalkozások az év folyamán 51,3 milliárd Ft termelési értéket hoztak létre, ami az előző évhez képest mintegy 29%-os növekedést jelent. A 2002. évben kötött 72,4 milliárd Ft értékű új építési szerződés 23%-al haladta meg az előző évit, az év végén érvényben lévő szerződésállomány pedig még erőteljesebben, 85%-al emelkedett (KSH 2003a).

Hajdú-Bihar az **idegenforgalom** és a turizmus céljait szolgáló természeti adottságokban bővelkedő terület. A megye legnagyobb vonzerejét a gazdag termál- és gyógyvízkinszre települt gyógyfürdők (Hajdúszoboszló, Debrecen, Hajdúnánás) és termálfürdők (Püspökladány, Hajdúböszörmény, Hajdúdorog, Nádudvar, Berettyóújfalu, Derecske, Balmazújváros, Földes, Kaba, Komádi, Polgár, Tiszacsege) adják. Számos külföldi és magyar turistát bűvölnek el emellett a Hortobágy, a Tisza mente, valamint az Erdőspuszták természeti szépségei. A megyében 108 kereskedelmi szálláshely és 37 szálloda várja a kikapcsolódni és pihenni vágyó utazókat. Tavalyi évben a külföldiek (többségében német, lengyel és orosz turisták) átlagosan öt, míg a magyarok 3,2 vendégéjszakát töltöttek a megye különböző szálláshelyein (KSH 2004).

Hajdú-Bihar megyében a munkavállalási korú népesség **gazdasági aktivitása** 1950 és 1980 között – a nők fokozatos munkába állása révén – folyamatosan és viszonylag jelentősen emelkedett: a foglalkoztatottsági szint 62%-ról 76%-ra nőtt.

²⁵ Napjainkban az iparfejlesztés egyik fontos és lehetséges eszközének minősülnek az ipari parkok, amelyek az intenzívebb tőkebevonással elősegítik a termékek és a technológiák szempontjából egyaránt korszerű termelőtevékenység megvalósítását, a változó piaci igényekhez való rugalmasabb alkalmazkodást, így nagymértékben hozzájárulnak az ipari struktúra átalakulásához. 2001. év végéig hat ipari zóna nyerte el az „Ipari park” címet, ezek közül négy Debrecenben, egy-egy pedig Berettyóújfaluban és Polgáron alakult. Az ez ideig betelepült vállalkozások közül legjelentősebb a texasi illetőségű National Instruments 4,5 milliárd forint összegű zöldmezős beruházása. A cég debreceni gyárában 2001 végén kezdődött el a számítógép-vezérlő kártyák gyártásának próbaüzeme (KSH 2002c).

Ezekben az évtizedekben leginkább az ipar, a kereskedelem, valamint az egészségügyi és kulturális szolgáltatások területén létesültek új munkahelyek. Az aktív keresők számának és arányának csökkenése a nyolcvanas években kezdődött, amely folyamat a kilencvenes években – a munkanélküliség jelentkezésével párhuzamosan – felerősödött. Ezzel egyidejűleg alapvetően megváltozott a foglalkozási szerkezet. Meghatározó és egyre erősödő tendencia a terciér szektorban foglalkoztatottak számának nagy arányú növekedése: míg az ötvenes években az aktív keresők alig 20%-a dolgozott a szolgáltató ágazatokban, addig a kilencvenes években ez az arány már a 60%-ot is elérte. Ugyanakkor lényegesen csökkent a mezőgazdasági tevékenységet végzők száma, arányuk a kilencvenes évek végén 10 % körül volt (Süli-Zakar 1998:51).

2003-ben, a négy főnél többet foglalkoztató megyei székhelyű vállalkozások, a költségvetési szervek és a kijelölt non-profit szervezetek adatai alapján Hajdú-Bihar megyében 119.147 fő állt alkalmazásban, a fizikai munkát végzők száma meghaladta a 70 ezret, míg a szellemi foglalkozásúaké a 49 ezer főt. A szellemi foglalkozást űzők nettó keresete 101 ezer forintra, a fizikai dolgozóké pedig 60 ezer forintra rúgott (KSH 2004).

Az előző évekhez hasonlóan továbbra is a különféle ipari ágazatok (feldolgozóipar, villamosenergia, gáz-, vízellátás, építőipar) foglalkoztatták a legtöbb munkaerőt (körülbelül 45 ezer főt) a megyében, ezt követte az oktatás (17 304 fő), a kereskedelem (12 508 fő), valamint a közigazgatás (10 820 fő) (KSH 2004).

Hajdú-Bihar megyében 2003. december végén 27 890 fő regisztrált **munkanélkülit** tartottak nyilván a kirendeltségek. (Ugyanezen időszakban a munkanélküliek száma országosan 359 939 fő volt.) A munkanélküliek közül a pályakezdők munkanélküliek száma elérte a 2 222 főt. A múlt év utolsó hónapjában a betöltetlen álláshelyek száma 654 volt, minden egyes álláshelyre 43 munkanélküliként regisztrált jutott. A regisztrált munkanélküliek közül a férfiak voltak többségben, kormegoszlás szerint a legnagyobb csoportot a 26-35 év (7 805 fő) valamint a 36-45 év (7 312 fő) közöttiek alkották (KSH 2004).

A munkanélküliek többsége csupán általános iskolai végzettséggel rendelkezett (11 388 fő) arányuk meghaladta a 40%-ot. Magas a szakmunkásképzőt (7 992 fő) és szakiskolát (725 fő) végzettek létszáma is. A középiskolát végzettek részesedése 16,5%, az utóbbi években megszorodó diplomás munkanélküliek aránya pedig 3,3% volt (KSH 2004).

Hajdú-Bihar megyében a munkanélküliség kezdetben döntően a segédmunkásokat érintette, és elsődlegesen a megye déli településein, illetve az országhatár menti térségeiben jelentkezett (ahol eredendően kevés volt a helyi munkaalkalom, és így viszonylag jelentős mértékű az ingázás). A korábbi nagyvállalatok piacvesztése, átalakulása, profiltisztítása, privatizációja, esetenként felszámolása következményeként legkorábban az ipari, építőipari, majd a kereskedelmi és a mezőgazdasági munkalehetőségek szűkültek. Hajdú-Biharban a munkanélküliek száma 1992-ben emelkedett meg ugrásszerűen, amikor is már a szellemi foglalkozásúak és a szakmunkások is nagy számban veszítették el munkahelyüket (Süli-Zakar 1998).

4.2. HAJDÚ-BIHAR MEGYE FELNŐTTOKTATÁSI ATLASZA

A továbbiakban a Hajdú-Bihar megye 158 felnőttoktatási intézményében kitöltött kérdőívek adatainak összegzésére kerül sor – általában az országos kutatási terv alapján. Az eredeti elgondolás ebben az volt, hogy minden egyes ponthoz illesszük be táblázatos és diagramos formában is az adatokat, mivel ez az összevethetőséget, illetve az egész országra vonatkozó összegezhetőséget segíti. A jelen alfejezet azonban csak a szemléletesebb, összetettebb diagramokat tartalmazza, és időnként a konkrét számadatok monoton felsorolása helyett is csak a trendeket jelzi a szerző. Az adatok hol az intézmények számára vonatkoznak (db), hol arányszámokat jelölnek (%), hol pedig személyek számát adják meg (fő).

Az adatsorok elemzésénél elsőként az összesített megyei adatbázis szerepel, majd a szerző jellemzi a korábban említett komparatív szempontok mentén először a megyeszékhely – városok – falvak, majd a hajdúsági és bihari térség, valamint a profit és non-profit felnőttoktatási intézmények, szervezetek közötti fő különbségeket és hasonlóságokat.

4.2.1. HAJDÚ-BIHAR MEGYE ÖSSZESÍTETT STATISZTIKÁJA

Az intézmények **helyszínei** esetén számos érdekesség felbukkan, azonban ezeket az összehasonlító alfejezetekben mutatjuk be: így például a megyeszékhely dominanciáját vagy a bihari térség intézményhiányos helyzetét.

Az intézmények számos **célt** neveztek meg létrejöttük okaként. Ezek közül két kimagasló számban előforduló okot nevezünk meg:

1. Központi (állami, önkormányzati) kezdeményezés vagy törvény hatására.
2. A helyi igények felismerése után magánszemélyek kezdeményezésére.
(Különösen az 1989 után alakult profitorientált intézmények esetén.)

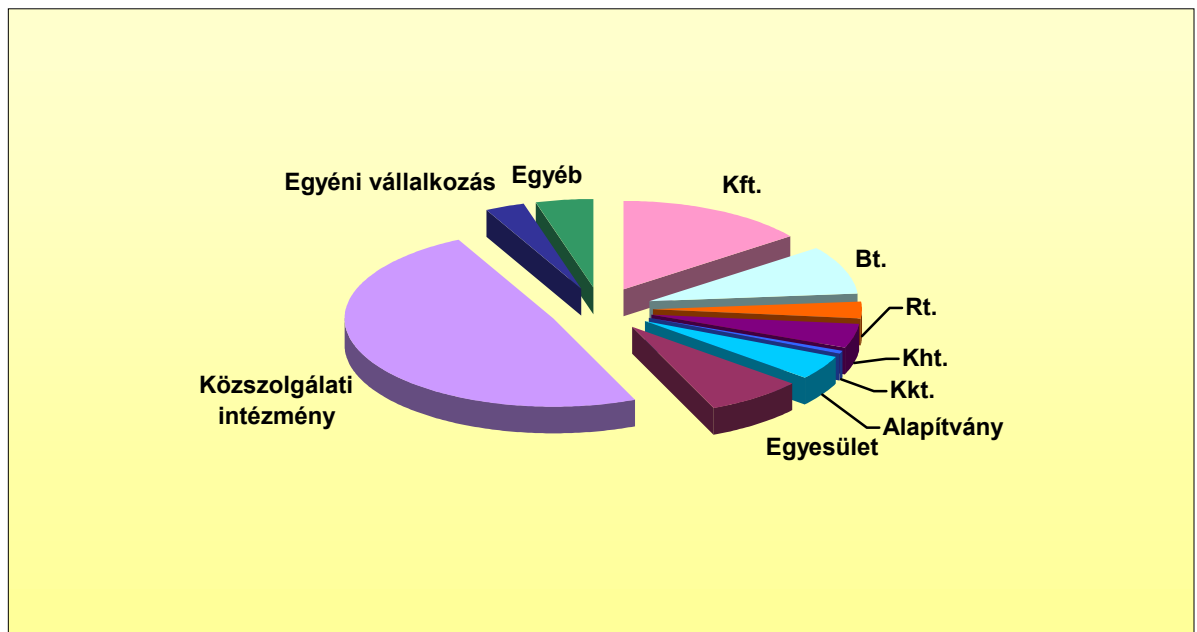
Létrejöttük **időpontja** már konkrétabban elkülöníthető. Eszerint már számos intézmény létezett 1989 előtt (64 darab), amelyek többsége a közszolgálati intézmények kategóriába sorolható. Az azóta eltelt több mint tíz évben is szép számmal alakultak új képző intézmények főleg magánkézben, a továbbképzési piac jelentős profittermelő ágazatának felismerésével, szám szerint 88 ilyen találtunk a 158 intézményből.

Létrejöttük **kezdeményezői** között tehát szintén két réteg különíthető el:

1. Közszolgálati, állami intézmények vezetősége.
2. Magán befektetők.

Az intézmények **jogi formájának** tárgyalásakor érdemes elkülöníteni a profit orientált (53 darab) és a non-profit (105 darab) intézményeket. Előbbieknél dominál a kft., ezt követi a bt.-k száma, majd kht. és rt. kevés van, míg kkt. egyetlen darab. A non-profit intézményeknél és az összes intézmény között is kimagasló a közszolgálati intézmények száma (77 darab). Ezek egy része közművelődési intézmény, amely felnőttképzési tanfolyamokat szervez, nagyobbik része azonban középiskola, amely a hagyományos közoktatási feladatain túl akkreditált iskolarendszerű felsőfokú szakképzéseket (AIFSZ) szervez (Hrubos 2002). Emellett néhány egyesület és alapítvány működik, míg egyéni vállalkozásban csak öt található (7. ábra). (Érdekes szempont, hogy a kutatás főszervezői az egyéni vállalkozásokat non-profit kategóriába sorolták, miközben hazánkban ez egy tipikusan profitorientált forma. Az összképet azonban nem befolyásolja jelentősen, így nem módosítottuk.)

7. ábra: A Hajdú-Bihar megyei intézmények jogi formája (%)

A szabályozás mindegyik szervezetnél törvényi szinten történik. Emellett páran az akkreditációt (v.ö. Benedek – Csoma – Harangi 2002:22) (19 esetben), esetleg a kamarai szabályozást (16) is megnevezték.

Az intézmények jelentős részének a vizsgált város a **központja**, emellett azonban nagy arányban vannak a debreceni és az egyéb városi székhelyűek is (7,6%, illetve 13,3%).

A **kihelyezett tagozatok** iránti kérdést nem sikerült a kérdőívben szerencsésen megfogalmazni, ami azt jelenti, hogy ha az adott intézmény is csupán egy fiókinstémény volt, akkor felsorolták mellette az egész országban működő összes többit is. Ténylegesen a 158 intézményből 32-nek van kihelyezett tagozata, de ezek többnyire nem rendelkeznek jelentős pénzügyi vagy programkészítési önállósággal.

A **munkatársakkal** kapcsolatos részegységben a személyzettel kapcsolatos kérdések álltak. A szabadfoglalkozású munkatársak számára vonatkozó kérdések megválaszolása nem mindenki számára volt könnyű, mivel a számuk az állandóan változó tevékenységek miatt erősen ingadozik. Pár intézmény kimagasló számú munkatárssal rendelkezik, ezek zömében közszolgálati intézmények. Jelentős létszámot pedagógiai munkatársaik képviselnek. A „szabadfoglalkozású” elnevezés helyett a „megbízásost” javasoljuk, mivel hazánkban ezt használják, tényleges szabadfoglalkozású kevés van. Összességében a legmagasabb a teljes munkaidősek

száma, ennél kevesebb a megbízássoké, és még kevesebb a részmunkaidőseké, ez a foglalkoztatási forma hazánkban még kevésbé honosodott meg (6. táblázat).

6. táblázat: A Hajdú-Bihar megyei intézmények munkatársainak létszáma (fő)

	Teljes munkaidő	Részmunkaidő	Megbízásos	Összesen
Pedagógiai mts.	1479	356	1732	3567
Technikai mts.	534	30	46	610
Adminisztratív mts.	893	24	26	943
Összesen	2906	410	1804	5120

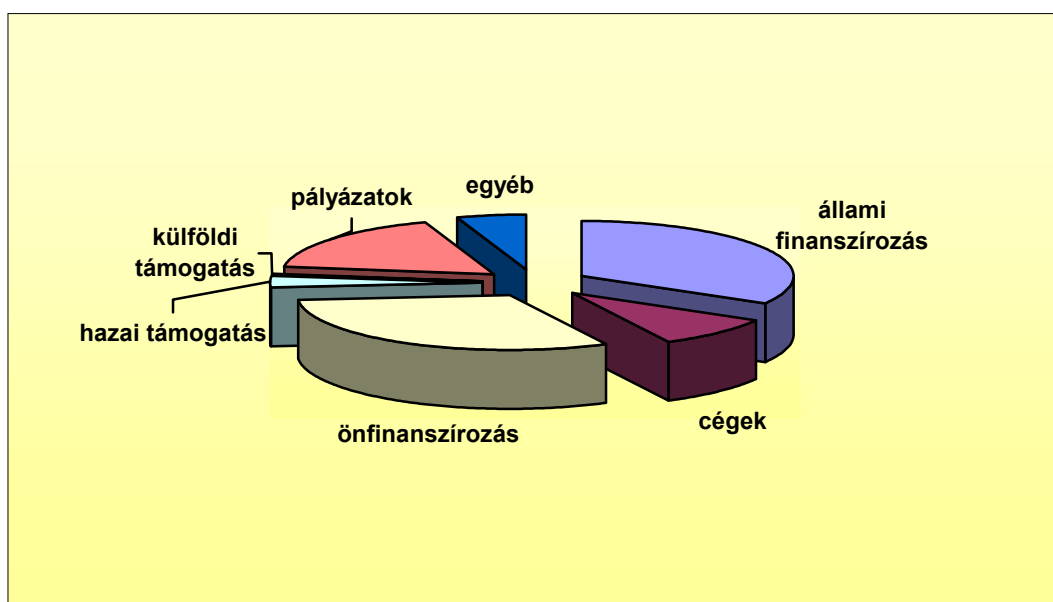
A **pedagógiai munkatársaknak** szakmai és pedagógiai végzettségére külön rákérdez a kérdőív. *„A személyzet képzettsége és munkafeltételei lényegesen hozzájárulnak az adott továbbképző intézmény teljesítőképességéhez. Egy továbbképzési tevékenység eredményessége a szakmai és pedagógiai képzettségen áll vagy bukik.”* (Munkaügyi Minisztérium 1992) Egyrészt pozitív a szakmai végzettség oldaláról a kép, mivel a legtöbb esetben (98%) rendelkeznek felsőfokú végzettséggel ezek a munkatársak. Másrészt viszont a pedagógiai végzettségük terén igaz, hogy *„a felnőttoktatásban résztvevő oktatók döntő részének semmiféle andragógiai végzettsége nincs, és nem is hiányzik nekik”* (Koltai 1997b:72), mivel összesen 25 intézménynél van ilyen végzettségű munkatárs, tehát úgynevezett felnőttoktatási szakember (Benedek – Csoma – Harangi 2002:194).

A következő kérdésben **személyügyi csoport** meglétét vizsgáljuk, az eredmény az előzetes hipotézist igazolta, így összesen 11 intézménynél található meg ez a szervezeti egység. A továbbképzés képe már kedvezőbb, bár 47 intézmény nem kínál vagy tesz lehetővé ilyen képzést munkatársai részére, a többiek esetében viszont vagy belső (14 helyen), vagy külső képzés (45 helyen) vagy akár mindkettő (52 helyen) lehetősége megtalálható.

A **továbbképzések** nagyobb része szakmai jellegű, a pedagógiai képzés főként pedagógusképzéssel, illetve fiatalabb korosztály oktatásával foglalkozó intézményeknél fordul elő. Egyéb képzések körében nyelvi, számítástechnikai és egyházi területre vonatkozó válasz fordul elő.

A **finanszírozási** adatokból²⁶ látható, hogy nagy arányú a résztvevők önfinanszírozása, a szponzori tevékenység pedig alacsony szintű. A pályázatok 17,5%-os arányt képviselnek (l. 8. ábra), pedig „a felnőttoktatásban a források biztosításában a pályázatnak nagy szerepe lehetne üzleti szempontból. Első pályázóként azonban nagyon nehéz a pályázati körbe bejutni, mert a pályázati döntésnél az jogosult arra, hogy a további pályázatokon nyerhessen, aki már korábban is pályázott és már bizonyított. Egy bázissal, állami költségvetési támogatással indított pályázó kedvezőbben kerülhet a pályázati körbe nyertesként” (Tóth 1997:65).²⁷

8. ábra: A Hajdú-Bihar megyei intézmények finanszírozása (%)

Az intézmények az előbbieket mellett különböző **támogatási** eszközöket vagy egyéb hozzájárulási forrásokat kaphatnak. Természetesen ezek pályázati úton szerezhetők meg, tehát a fentiek érvényesülnek itt is. Emiatt tapasztalható, hogy a kisebb cégek egyáltalán nem részesülnek ilyen forrásokból, vagy csak egy-egy résztvevőjük kap egyéni támogatási eszközöket a munkaügyi hivataltól. Sajnos az európai programokról szóló információik sem elegendők a sikeres pályázáshoz (21 intézmény részesült már európai támogatásban).

²⁶ A finanszírozási területre vonatkozó kérdésre először bizalmatlanul feleltek, bár volt olyan intézmény is, amely forintra pontosan lediktálta volna az adatait, de ez a ritkább eset. Mindenesetre a pénzügyi adatok megadása általában tiltakozás nélkül lezajlott, de érdekes módon voltak olyan cégek, ahol akkor számolták össze hozzávetőlegesen az adatokat.

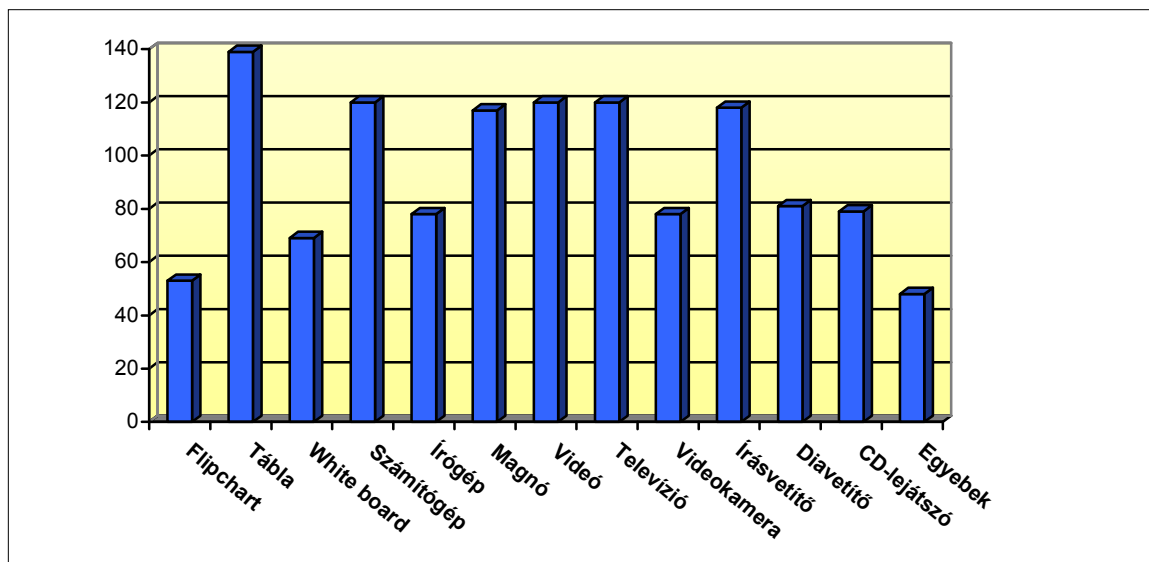
²⁷ Véltek *A magyar felnőttoktatás története* konferencián *A felnőttoktatás mint üzlet* szekció tagjai.

A **keretfeltételek** között elsődleges a helyiségek tulajdona, amely esetén megfigyelhető, hogy nagyobb arányú a saját termék (108 esetben) szerepe a bérletekénél, tehát több a stabil programokkal rendelkező intézmény a vizsgált városokban. Az esetlegesen nagyobb létszámú csoportok kezelésére a saját terméik mellett igénybe vesznek bérelt termeket is (21 esetben).

A termék számánál látható, hogy több a kisebb cég, amelyeknek kevesebb mint öt termék van, az 5 és 20 teremmel rendelkező cégeknél is jellemzőbb, hogy az alsó értékhez vannak közelebb, 20-nál több tanterme mindössze hat intézménynek van.

A modern felnőttképzés többet vár, mint a frontális oktatás. Ezért fontos, hogy a termék bútorzata, azok elrendezése variálható legyen. Ez a követelmény szinte minden cégnél teljesült is (11 kivétellel), bár ezekből az adatokból az nem derül ki, hogy hányszor használják ki az ebben rejlő lehetőségeket. Emellett a technikai felszereltségnek is meg kell felelnie a képzési tevékenységnek. A városi intézményeknél kevésbé jó felszereltségről beszélhetünk a megyeszékhelyekhez viszonyítva, a leggyakrabban hiányzó felszerelés a flipchart, illetve a white board és a videokamera. Az alapvető oktatástechnikai eszközökkel (tábla, írásvetítő, televízió és videó) rendelkeznek (9. ábra).

9. ábra: A Hajdú-Bihar megyei intézmények technikai felszereltsége (db)

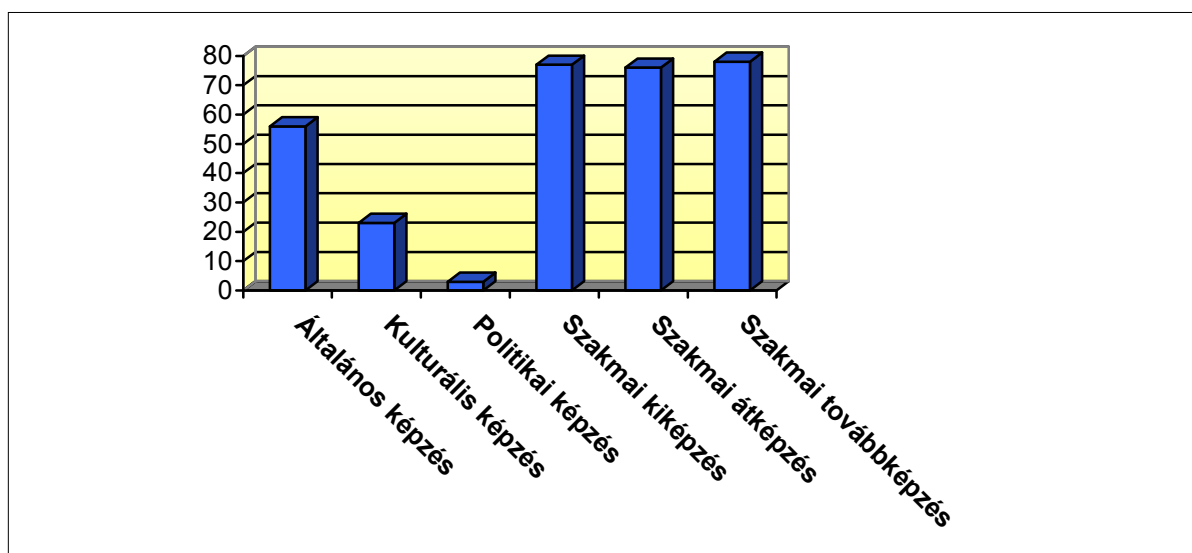
A helyiségek elérhetősége magasfokon jó, minden helyszínre el lehet jutni távolsági autóbussszal és/vagy vonattal, bár 500 méteren belül kevés intézmény található a megállókhöz.

Az intézmények jelentős részének nincs saját parkolója (70-nek), de általában a közelben adódik parkolási lehetőség.

Az értelmi/testi fogyatékosok képzése ritkán fordul elő (a 158 intézményből mindössze 14-nél), bár létezik kimondottan rehabilitáltak képzésével foglalkozó cég. A mozgássérültekre sem igazán figyelnek oda (18 intézmény helységei elérhetők számukra), bár ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy sok esetben a bérelt helyszín nem tesz lehetővé ilyen jellegű átalakítást.

A **képzési területeknél** elkülönít a kérdőív általános, kulturális, politikai és szakmai képzést, ez utóbbinál pedig ki-, át- és továbbképzést. A várt előrejelzéseink szerint a legtöbb a szakmai képzés, és ezen a területen a városokban még nincs leáldozóban a korábbiakban népszerű átképzés. Jellemző azonban, hogy számos intézményben többféle profil létezik, így gyakori az általános és kulturális terület, vagy a különböző szakmai területek összekapcsolása. Politikai képzés egyetlen intézményben zajlik, amelynek ez a fő profilja. Kétségtelenül ez is igazolja a politikai képzések válságát, amelyről számos szakember beszél (vesd össze Faulenbach 1999:119) (10. ábra).

10. ábra: A Hajdú-Bihar megyei intézmények képzési területei

Érdeemes a területeket konkretizálni, és akkor nyomban látható, hogy a számítástechnika (az intézmények 42%-ában) és a nyelvek (az intézmények 33%-ában) oktatása a leggyakoribb. Egy országos és egy német statisztika szerint a nyelvek alkotják a képzési területek egyharmadát (Hinzen 1997a:32, Koltai 1997b:70). Ez a

kisvárosokban kisebb arányt képvisel, valószínűleg azért, mert számos közép- és felsőfokú intézményben zajlik nyelvi, illetve informatikai oktatás alapórán, emellett pedig egyes cégek privilegizálják a piacot. Alapvetően az ilyen úgynevezett általános képzések pótló funkcióval is bírnak: a korábbiakban (az általános és középiskolában) kimaradt ismeretek elsajátítására. Természetesen egy-egy intézményben többféle képzési terület is megfér egymás mellett, de jellemzőbb a szűkebb profil: csak egyetlen vagy pár (158-ból 139 esetben) területet oktatnak.

Nehéz összefoglalni azokat a területeket, amelyek iránt megszűnt az érdeklődés, mert itt sokan nem válaszoltak. Két-két helyen említették a politikai képzést az esti iskolát, valamint a társadalomtudományt. A 33 darab egyéb válasz szóródása azonban olyan nagy volt, hogy még trendeket sem tudunk itt felvázolni.

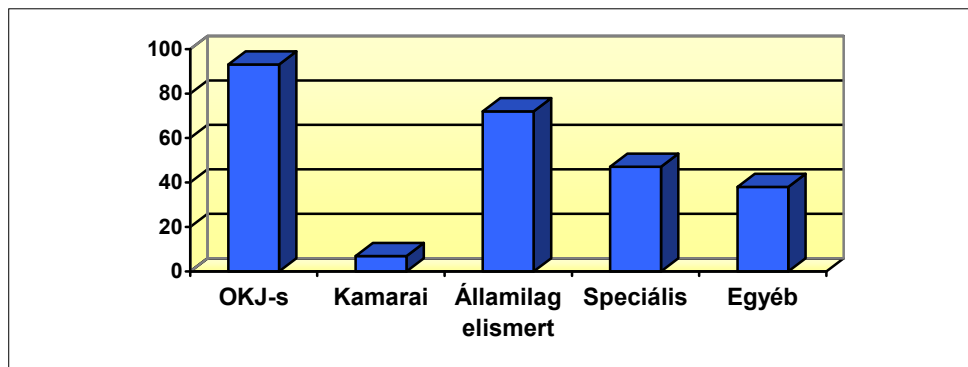
A meghatározó képzések említésénél már 81 válasz született, és bizonyos trendek megfigyelhetők, bár ez sem igazán reális kép, mivel itt is sokan elsiklottak a kérdés felett. A válaszolók nagyobb arányban a számítástechnikát, a nyelveket és a pénzügy területét jelölték meg.

A **rendezvényformák** között a meghatározóbb a délutáni, esti kurzus, de az egész napos forma is elterjedt a munkanélküliek magas száma miatt. Az egyszeri és egy-két napos rendezvények gyakorisága is magas a kisvárosokban (főként a még divatos reformgyógymódok „oktatása” miatt).

A programok száma viszonylag alacsony szinten marad, bár egy-egy programon belül általában több csoport is indul. 76 intézménynél 10 alatti a programok száma, csak 18 intézmény van, amely 50 feletti programot szervez évente.

A résztvevők számára nagy jelentősége van annak, hogy milyen **végzettséget** szerezhetnek az adott intézményben. Hazánkban az állami végzettség mellett nagy súlyú a felnőttképzésben az OKJ-s végzettség szerzése (az intézmények közül 93 esetben, tehát közel 60%-os arányban). Mindezek az úgynevezett állam által elismert szakképesítések körébe tartoznak (vesd össze Benedek – Csoma – Harangi 2002:29). Emellett természetesen gyakori, hogy az intézmény speciális vagy egyéb (például látogatási) bizonyítványt is ad ki, és ez egyes esetekben (például Gordon-tréning) elkerülhetetlen (85 esetben) (11. ábra).

11. ábra: Lehetséges végzettségek a Hajdú-Bihar megyei intézményekben

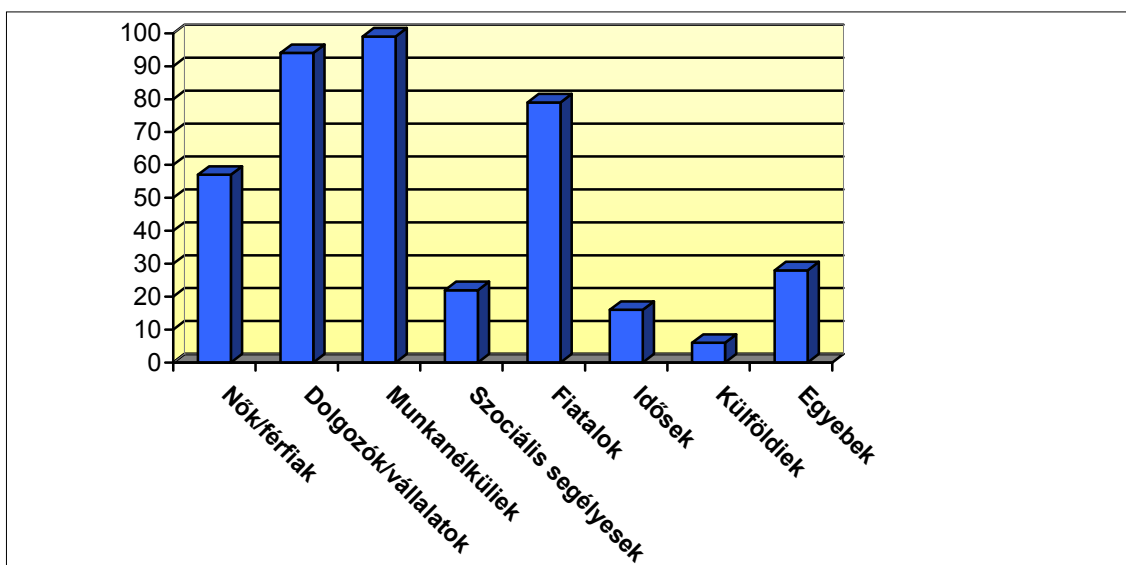
Az utóbb említettek esetében nagy a jelentősége, hogy az adott bizonyítványt országosan vagy csak egy-egy intézményben fogadják-e el. Sok esetben ezt nehéz megmondani, mivel előfordulhat hogy egy intézmény számítógépes tanfolyamán szerzett speciális bizonyítványt egy másik város intézménye is elfogadja, bár nem országosan elismert a cég és bizonyítványa. A vizsgált városokban speciális és egyéb bizonyítványok esetében 67-33%-os arány alakult ki az országos és intézményi elfogadás tekintetében.

A **résztvevők** száma tájékoztatást nyújt számunkra az intézmény nagyságáról és jelentőségéről. Megállapítható, hogy a vizsgált városokban nincsenek kiemelkedően nagy képző intézmények, az átlagos résztvevői létszám 700 fő körül mozog intézményenként. Az intézmények közel fele évente még 100 főt sem képez, és mindössze 15 olyan intézmény található, amelynél a végzettek éves száma az 1000 főt meghaladja.

Egyszeri rendezvényeket összesen 59 cég szervez, ezek főként közszolgálati intézmények. Közülük 46 esetében 1 000 fő alatt marad a résztvevők száma ezeken a rendezvényeken, háromnál pedig 100 000 fő fölé emelkedik, a maradék 10 intézménynél 1 000 és 10 000 fő közé esik az éves látogatói létszám.

Célcsoportot minden intézmény megnevezett, főként a munkanélkülieket, különböző cégeket és a fiatalokat célozzák meg, ezzel szemben például a szociális segélyesekkel, a külföldiekkel, valamint az idősekkel kevésbé foglalkoznak (l. 12. ábra). Ez utóbbi réteg esetében hangzott el egy országos konferencián, hogy *a fiatal időseknek, akik épp kikerülnek a munkából, nagy segítséget jelentene a képzés, hogy a fölöslegesség érzése ne hatalmasodjon el felettük* (Földiák – Turóczyne Vesztegh 1997:61).

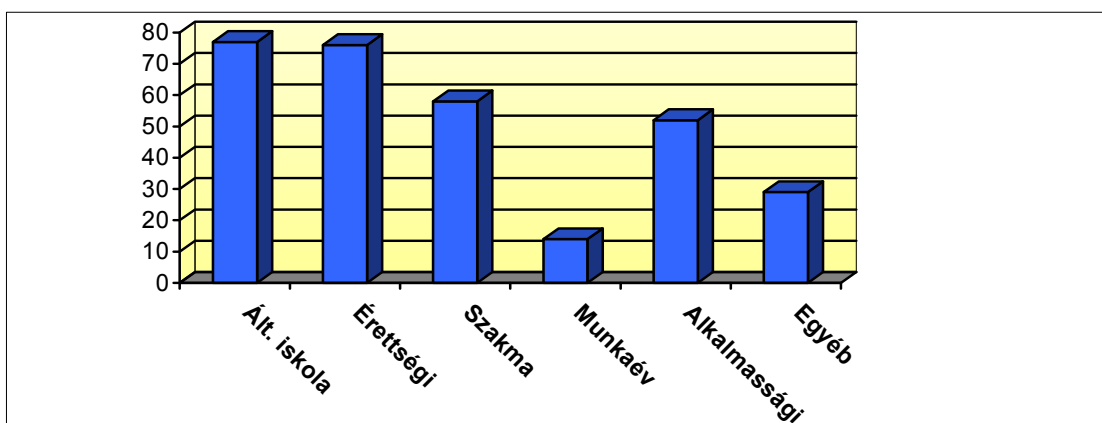
12. ábra: Célcsoportok a Hajdú-Bihar megyei intézményekben

A célcsoport-specifikus kínálatok készítését még a célcsoportot megnevező intézmények közül sem mind nevezte meg. Végül a 158 intézményből 75 készít ilyen kínálatot, a többi nem.

Előfeltételek, vagy ahogy a Felnőttoktatási és -képzési lexikon (Benedek – Csoma – Harangi 2002:60) definiálja: bemeneti követelmények a képzésekhez több intézménynél (124-nél) szükségesek, és ez egyértelműen az adott tevékenység eredményes megvalósítását szolgálják. A leggyakoribb előfeltétel valamilyen szintű végzettség, a szintje pedig a képzésen szerzhető végzettség függvénye (l. 13. ábra). A legtöbb intézménynél nincs felvételi eljárás. Egy-egy intézmény azonban egyidejűleg többféle felvételi szűrőt is alkalmazhat.

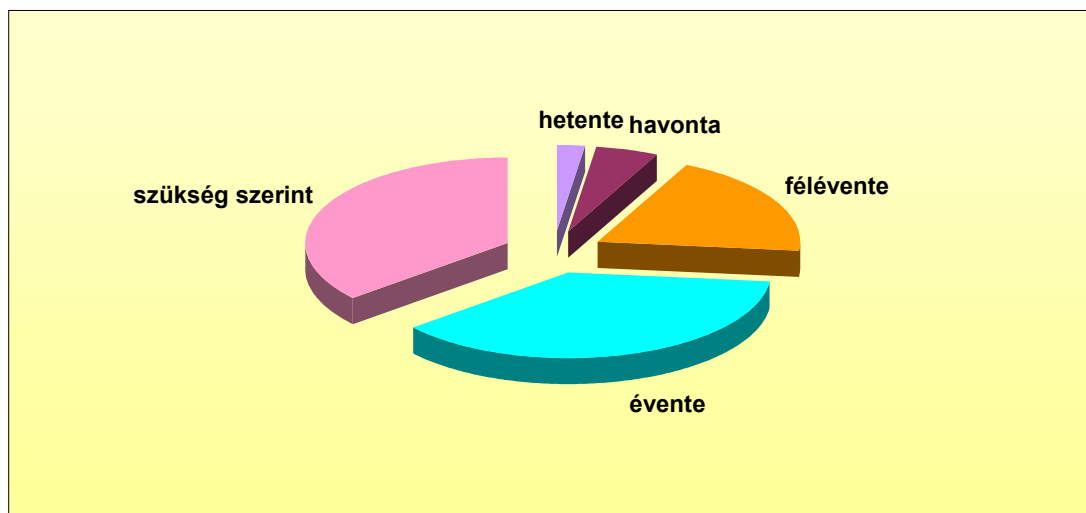
13. ábra: Előfeltételek a Hajdú-Bihar megyei intézményekben

Igényfelmérést a 158 megkérdezett hely közül 73-nál végeznek. A többi esetben az intézmény profilja, illetve személyes tapasztalataik alapján döntenek. Az igényfelmérést végzők válaszainak elemzése révén kiderülhet, hogy honnan származhatnak a képzés szükségességére vonatkozó információk. Megállapíthatjuk, hogy valamivel több az informális igényfelmérés, ami tehát azt is jelentheti, hogy van is igényfelmérés meg nincs is. A többi esetben a közvélemény megkérdezése dominál, esetleg egyéb cégektől/intézményektől kapják az igényeket.

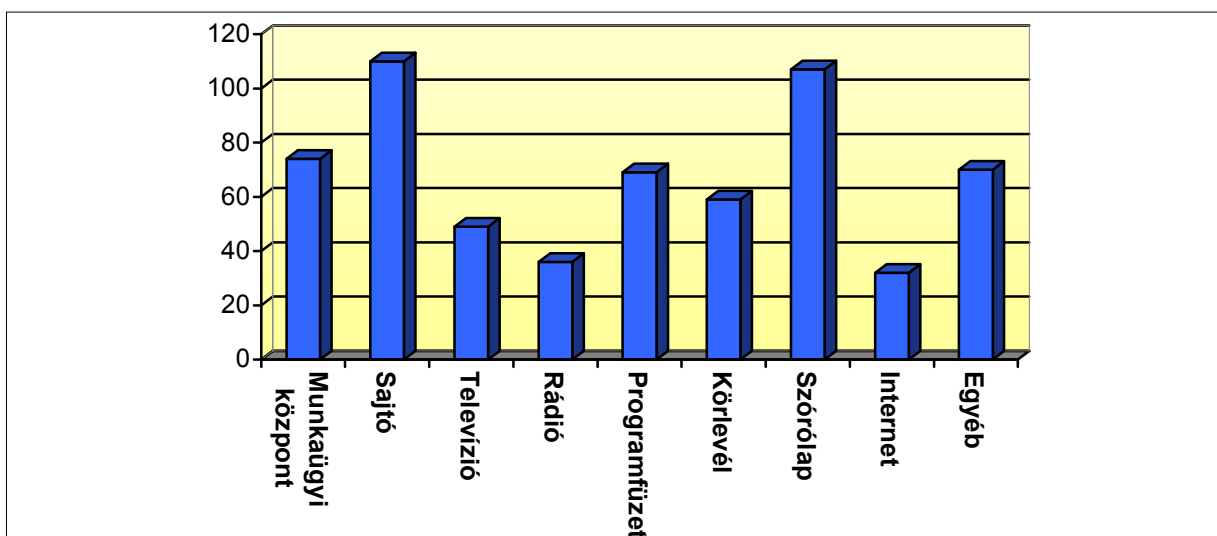
Az igényfelmérés megléte esetén ez alapján állítják össze ajánlatukat, de az intézmény profilja, hagyományai és a kapcsolattartásból származó információk szintén nagyrészt befolyásolók. Új programjaik kisebb gyakorisággal jelennek meg, ritka a folyamatosan új programokat szervező és publikáló cég, inkább az évente vagy szükség szerinti időközönként új szóróanyagot kiadó intézmények jellemzők (14. ábra).

14. ábra: Program megjelenési gyakorisága a Hajdú-Bihar megyei intézményekben

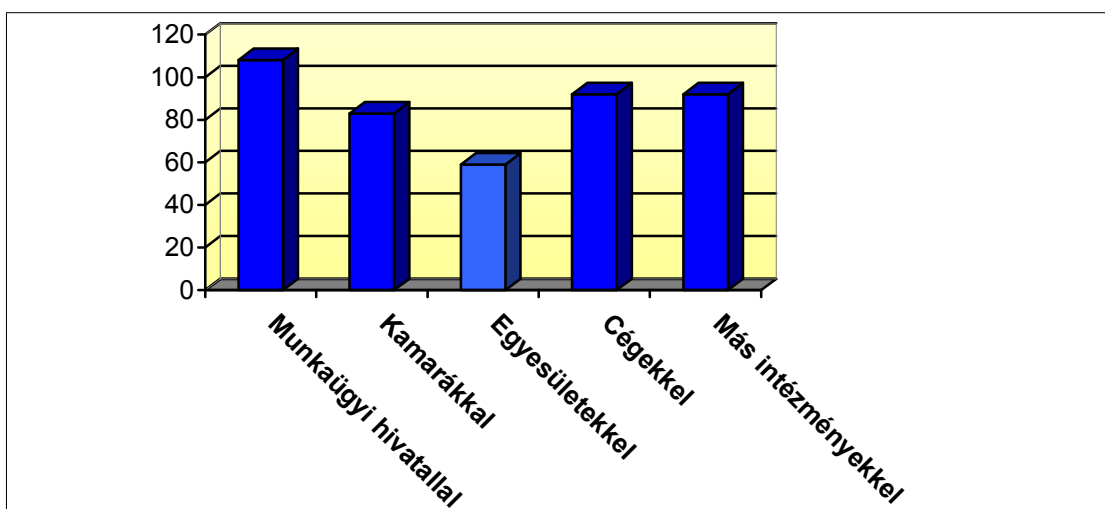
PR-tevékenységük kiterjedt, magasan vezet a napi sajtóban való hirdetési módozat és a szórólapos forma, az Internet használata még csak lassan alakul ki, a többi forma (l. a 15. ábrán) pedig körülbelül hasonló arányú. Természetesen egy intézmény több, akár az összes típusú PR formát alkalmazhatja egyidejűleg (Theaker 2001), bár volna még ezen a téren mit tanulniuk szakkönyvek segítségével (például Nussli 1997, Szeles 2000).

15. ábra: PR tevékenységek a Hajdú-Bihar megyei intézményekben

Széleskörű **együttműködés** tapasztalható az intézmények között, legtöbbjük minden felsorolt intézménnyel tartja a jó kapcsolatot, amelyek között valamivel nagyobb az aránya a Munkaügyi Központokkal tartott kapcsolatnak (l. 16. ábra). Új kategóriaként célszerű lenne elkülönítenünk a más intézményekkel való kapcsolattartás között az oktatási intézményekkel való kapcsolattartást, mivel a 158-ból 71 intézmény él ezzel a kapcsolattípussal.

16. ábra: Együttműködés az egyes intézménytípusokkal a Hajdú-Bihar megyei intézményekben

Az adatok szerint a szervezetek többsége kurzusait saját maga **értékeli**, és ebben sajnos kevésbé tájékozottak az andragógiai értékelési lehetőségeket illetően (vesd össze Vincze 2000). A válaszok bizonytalanok, 22 cég merte felvállalni, hogy nem végez ilyen jellegű értékelést szervezeten.

Az **elhelyezkedési** arányt a legtöbb esetben (100 intézménynél) nem mérik fel, 51 intézmény pedig a résztvevők segítségével úgynevezett nyomon követéssel vagy visszajelzések kérésével teszi.

A **minőségellenőrzés** terén a szakemberek szerint elsősorban a következőket kell(ene) ellenőrizni (Harangi – Rádli – Sári 1997:67):

- ✓ a felnőttoktatás intézményét akkreditációval,
- ✓ az oktató minőségi munkáját,
- ✓ az oktatás folyamatát folyamatellenőrzéssel,
- ✓ a hallgatók teljesítményét.

A minőség-ellenőrzés, minőségbiztosítás fogalmával az intézményvezetők nagy többsége nincs teljességgel tisztában, és sok esetben (43 intézmény) végképp nem a központilag megadott válaszlehetőségekkel éltek. Pedig a felnőttképzés minőségbiztosítása már a vizsgált időszakban igen jelentős területnek tekinthető (Knoll 2001). Ehelyett ilyen válaszok születtek: óralátogatás, záró vizsgán külső elnök, szakképzett oktatók alkalmazása stb. A megadott lehetőségek közül mindössze az oktatási színvonal (26 esetben) és a munkatársak ellenőrzése gyakori (20 eset).

A legtöbb intézmény a **perspektívák** megnevezésénél az új projektet új képzési programként értelmezte, így az intézményfejlesztést, a PR növelését szinte nem is nevezték meg (mindössze egy-egy esetben). A többi adat megoszlása a következő: új programot tervez 103 intézmény (minden esetben profilbővítésként), 23 intézmény nem tervez elmondása szerint semmiféle módosítást a közeljövőben, és rugalmasabbá kívánja tenni a kurzusait 1 intézmény.

A legtöbb intézmény csak valamilyen tájékoztató jellegű anyagot (szórólapot, prospektust) tudott adni, és 13 intézmény egyáltalán nem csatolt semmit. Ennek sok esetben az volt az oka, hogy nem a telephelyükön készítettük el az interjút, mivel a megbeszélrt időpontban nem ott tartózkodott a vezetőjük.

Általában minden cég a kérdőív kitöltése előtt érdeklődött a kutatás céljáról, készítőiről, kezdeményezőiről stb. A felnőttképzés értelmezéséről sokan még a telefon egyeztetés során érdeklődtek, nehogy feleslegesen beszéljünk meg interjúidőpontot. Megjegyzésként maximum plusz információkat írtak fel a hallgatók,

amelyek az intézmény megismeréséhez lényegesek lehetnek, viszont az értékelés szempontjából lényegtelenek.

Összegzésként fontos megjegyeznünk, hogy a kutatási eredmények egy része a kutatás esetleges folytatására vonatkozik, mivel ez az ún. alapkutatás további kutatások és elemzések előzményét jelentheti. Így fontos szempont, hogy a standard **kérdőív** alapvetően alkalmas a különböző típusú települések felnőttképzési intézményeinek felmérésére. A kérdőív átszerkesztése tekintetében kisebb módosításokon érdemes elgondolkodni, és ha több megyeszékhelyen is előforduló hasonló átalakítások észlelhetők, akkor a kérdőív egyes rovatait a további kutatás előtt hasznos módosítani.

A kutatási eredmények másik része a vizsgált intézményekhez köthető. Megfigyelhető, hogy a fordulat éve (1989) óta jelentős átrendeződés érvényesült a felnőttoktatásban is. Korábban elsősorban a közszolgálati intézmények kiterjedt felnőttoktatási tevékenységéről beszélhetünk, amelyek főként saját főállású dolgozóikkal és elsősorban általános képzéseket valósítottak meg. A rendszerváltás óta folyamatosan erősödik a magánszféra a felnőttképzés területén is, felismerve az ebben rejlő nagy piaci lehetőségeket. Ez az új irány azonban már elsősorban megbízásos foglalkoztatással alkalmaz munkatársakat és sokkal nagyobb hangsúlyt fektet a szakmai képzésre.

4.2.2. TELEPÜLÉSTIPOLÓGIAI KÜLÖNBSÉGEK HAJDÚ-BIHAR MEGYE FELNŐTTOKTATÁSI INTÉZMÉNYRENDSZERÉBEN

Ebben az alfejezetben azt kívánjuk áttekinteni, hogy Hajdú-Bihar megyében a településtípusok (megyeszékhely, egyéb város, falu) közötti különbségek a felnőttoktatási intézményrendszerben hogyan és milyen mértékben jelentkeznek. Ez különösen jelentős annak ismeretében, hogy a sajátos alföldi településhálózat következtében az itteni városodási érték magasan az országos átlag felett van (v.ö. Beluszky 1999:157).

A kutatás során összegyűjtött adatmennyiséget a már ismertetett 2. táblázat szemlélteti. Ebből látható, hogy minimális elutasításban részesültünk vizsgálatunk során, mindössze néhány profitorientált, magánkézben levő intézmény tagadta meg kérdőívünk kitöltését. Összességben tehát 158 intézmény teljes adatsora szolgál az elemzés alapjaként.

A szerző jelenleg a főbb azonosságok és különbségek kiemelésére törekszik, mivel a vizsgált 158 intézmény kérdőíves felméréséből kapott adatokat 281 változó mentén összegeztük, és ezek részletes elemzése nem lehet egy fejezet tartalma.

A kutatás során felmért 158 intézményből tehát 77 esetben a megyeszékhely, 64 esetben egyéb városok, 17 esetben falvak nevezhetők meg **székhely**ként (l. 1. táblázat). Ez az első alapvető adat, amely már kimagaslóan jelzi a településtípusok fejlettségi szintjének különbözőségét. Összességében egyetlen városban, a megyeszékhelyen található az intézmények 39,1%-a. Egy városban (Létavértes) egyáltalán nincs felnőttoktatási intézmény, valamint a Nyíradonyban talált egyetlen intézmény megtagadta a válaszadást. Emellett a többi városban sem kiemelkedő az ilyen jellegű intézmények száma, elsősorban Berettyóújfalu és Hajdúböszörmény (kilenc-kilenc intézmény), valamint Püspökladány (nyolc intézmény) emelkedik ki. A falvak esetében 14 faluban találtunk felnőttoktatási intézményt, amelyek közül valamelyest kiemelkedik Földes három intézménnyel, valamint Biharnagybajom két intézménnyel, a többi 12 falu esetében egy-egy felnőttoktatási intézményt leltünk fel.

Az intézmények alapítása nagymértékben hasonló módon elsősorban oktatási **célra** történt, ami mellett a falvakban a kulturális célrendszer, a megyeszékhelyen pedig az egyéb, főként munkaügyi célok domináltak.

Az **alapítás éve** tekintetében érdekes módon a falvakban érvényesült legőszönbőbben a rendszerváltás hatása (az intézményeik 70,6%-a alapult ezután), míg városokban nem hozott jelentősebb változásokat. Az **alapítók** között mindkét térségben találunk magánszemélyeket, intézményeket és állami hatást egyaránt. Ebből a szempontból szembetűnő, hogy míg a falvak intézményei zömében állami, intézményi támogatással, politikai hatásra alapultak, addig a városokban erősebben érvényesült a magánszemélyek kezdeményezése.

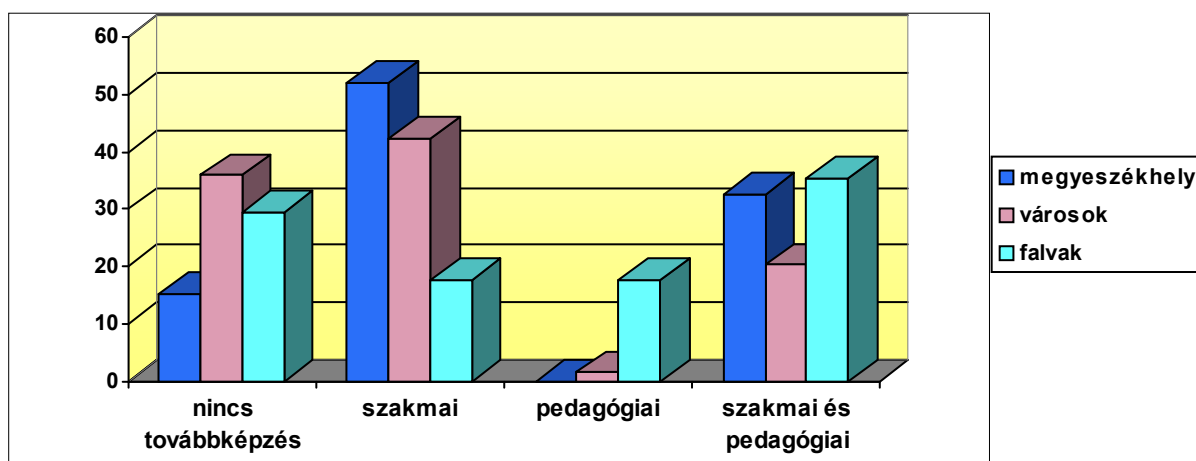
Kiugró eltérés érvényesül ezek hatásaként az intézmények **jogi formája** tekintetében, ahogy a 7. táblázat is mutatja. Jól látható, hogy közszolgálati intézmények (állami költségvetési fenntartású intézmények, például művelődési ház, középiskola stb.) keretében működik a szervezetek legnagyobb része, azonban ez az arány a városok és falvak esetében jóval magasabb, bár itt is meglepő, hogy a városokbeli arány magasabb. A megyeszékhelyen ezzel szemben piaci, profitorientált formájú a felnőttoktatási intézmények több mint harmada, ami magasan megelőzi a városok és falvak adatait (v.ö. Rohlmann 1994).

7. táblázat: Az intézmények jogi formája településtípusonként (%)

Jogi forma	megyeszékhely	városok	falvak
Profitorientált			
Kft.	13,5	10,8	0
Bt.	15,4	6,3	0
Rt.	5,8	1,6	0
Kht.	1,9	4,7	17,6
Kkt.	1,9	0	0
egyéni vállalkozás	1,9	1,6	0
profitorientált összesen	40,4	25	17,6
Non-profit			
alapítvány	7,7	3,1	5,9
egyesület	7,7	7,8	11,8
közzszolgálati intézmény	36,5	62,5	52,9
egyéb	7,7	1,6	11,8
non-profit összesen	59,6	75	82,4

Személyügyi csoport csak elvétve fordul elő az intézményekben, összesen kilenc olyan nagyobb intézmény található, ahol az intézmény mérete ezt determinálja. A **munkatársak továbbképzése** terén ismét a megyeszékhely kerül előnybe, ahol magasabb arányban biztosítják ezt (84,6%, míg a falvakban 70,6%, a városokban pedig 64,1%). A megyeszékhelyeken dominál leginkább ezen belül a belső továbbképzések aránya is (46,2%), és ismét meglepő, hogy ezt a formát a falvak magasabb arányban biztosítják, mint a városok (35,3% szemben a 23,4%-kal). A **továbbképzések témájában** még jelentősebbek a különbségek: a megyeszékhelyen nagy teret szánnak a szakmai képzéseknek, míg a falvakban kimagasló a pedagógiai jellegű képzések aránya, amit a megyeszékhelyek és városok elhanyagolnak, inkább csak a szakmai képzések kiegészítéseként alkalmaznak.

17. ábra: Munkatársak továbbképzési témái településtípusonként (%)

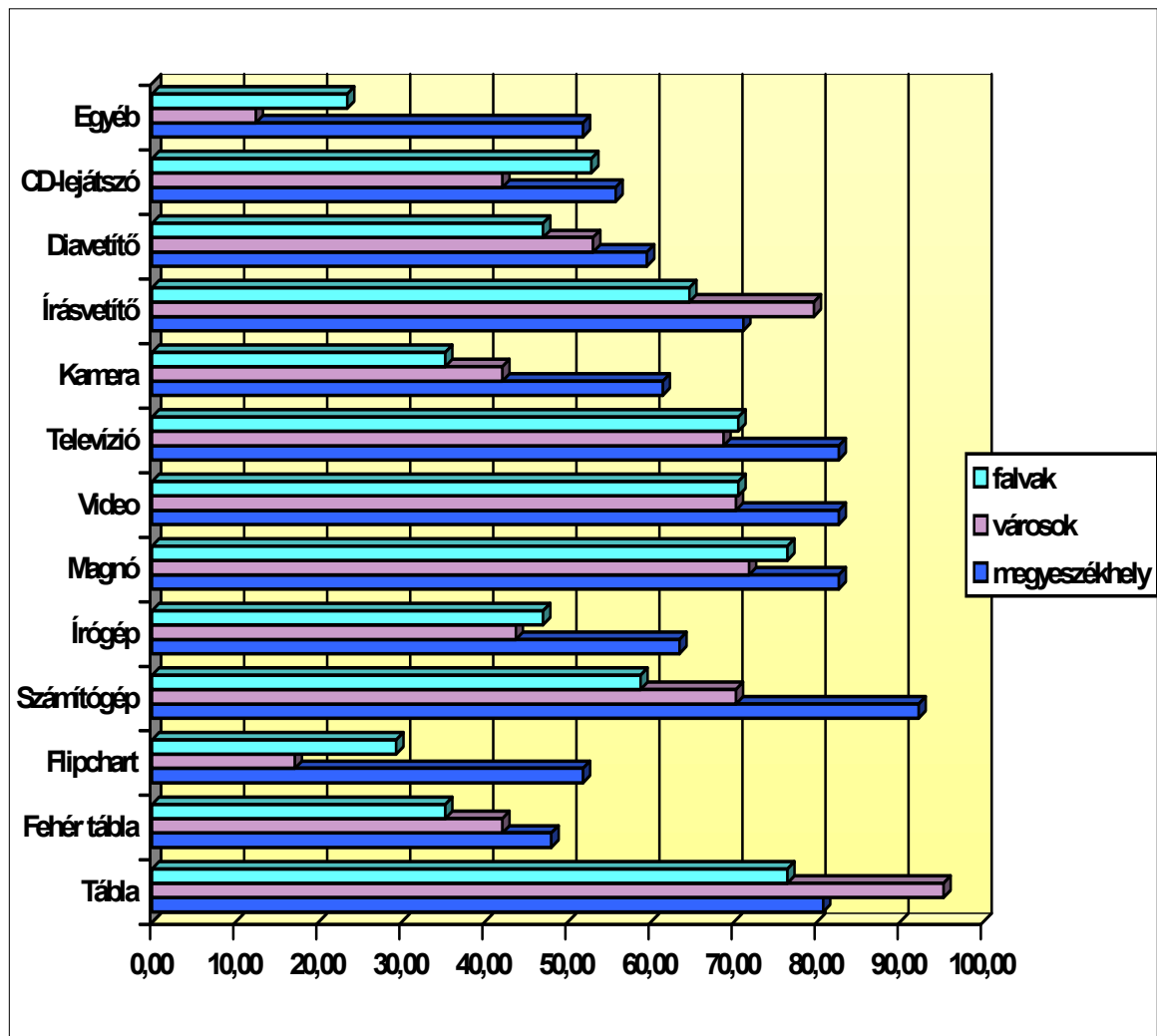

Az intézmények zömének (80,5%) nincs **kihelyezett tagozata** más városokban. A többi intézmény esetén a megyeszékhely és a városok nagyobb arányban rendelkeznek kihelyezésekkel (25, valamint 18,8%), míg a falvak csak elvétve (5,9%). Ezeknek a kihelyezett központoknak a fele teljesen önállóan működik, míg a másik részük mind pénzügyi, mind programkészítési szempontból a központi intézmény irányítása alatt áll.

Termek tulajdona esetében szintén érezhető a falvak hagyományosabb képe, mivel zömében saját termekkel rendelkeznek (81,3%), bár ez akár stabilitásukat is jelezheti. Ezzel szemben a megyeszékhely intézményei erősebben piaci szemléletűek, folyamatosan bővítik kínálatukat, résztvevőik körét, és ezáltal jelentősebb mértékben vesznek igénybe bérelt termeket (42,3%). Ezt igazolja, hogy számban is jóval több termet használnak, átlagosan intézményenként hét-nyolc tantermet (itt előfordulnak ugyanis 100-nál is több termet használó intézmények), míg a kisvárosok és falvak felnőttoktatási intézményeinek átlagában három terem használata mutatható ki. A termék bútorzatának, azok elrendezésének variálhatósága szinte minden cégnél teljesült (10 kivétellel).

Ezeknek a termeknek és maguknak az intézményeknek a **technikai felszereltsége** is nagy különbségeket mutat: míg a megyeszékhely intézményei igen felszerelteknek mondhatók, addig a városi intézmények közepes, a falvak pedig ennél valamivel gyengébb eszközparkkal rendelkeznek. A 18. ábra szemlélteti a főbb eszközök százalékos meglétét a térségekben. Az ábrán jól látható, hogy a két hagyományos oktatási eszköz, a tábla és az írásvetítő kivételével (amelyek helyett vélhetően modernebb eszközöket használnak, például flipchartot és projektort) a megyeszékhelyen működő intézmények a legtöbb esetben 10-15%-kal jobb mutatókat produkálnak az eszközellátottság terén.

18. ábra: Az intézmények eszközparkja településtípusonként (%)

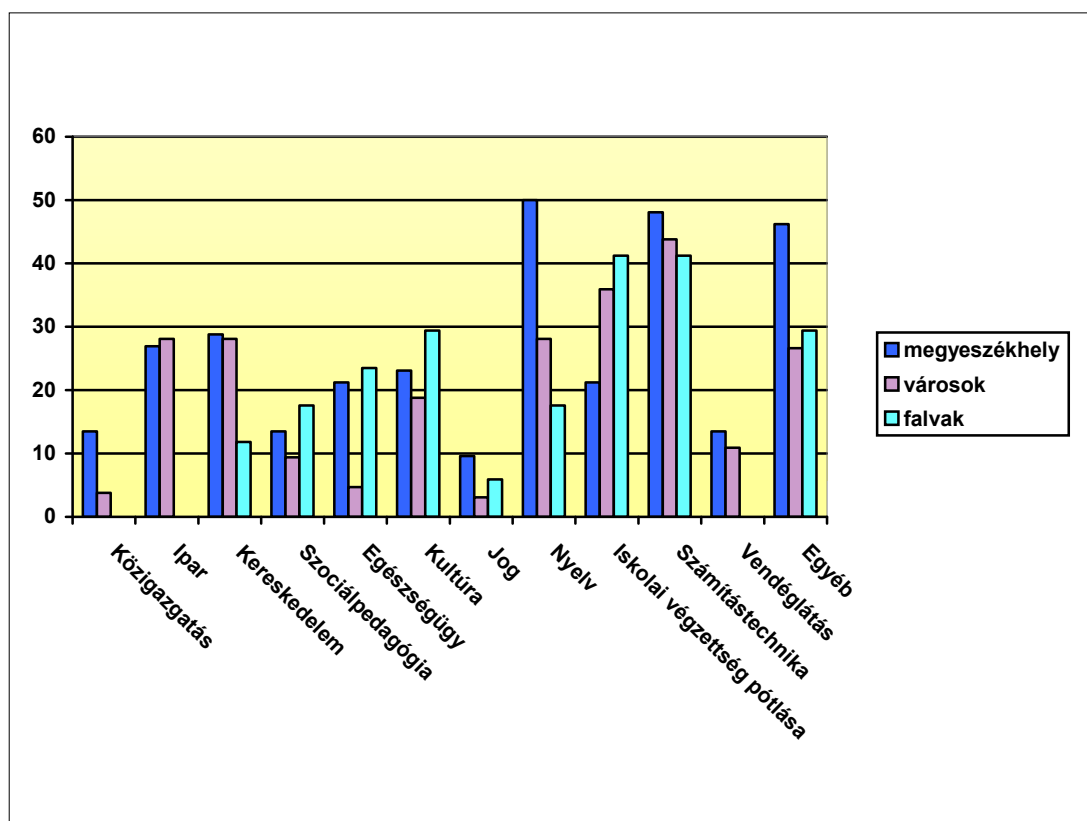

Az intézmények **elérhetősége** megyei szinten problematikus, mindössze a megyeszékhelyen működnek helyi közlekedési eszközök (busz, villamos, troli), a többi településen mindössze gyalogosan vagy autóval elérhetők a képzőintézmények. Az autós közlekedés esetén újabb problémát jelent a **parkolóhelyek** száma. Ebben a tekintetben a városi és falusi térség valamivel előnyösebb: az intézmények 68,8, illetve 64,7%-a biztosít parkolóhelyet résztvevőinek, míg ez az arány a megyeszékhelyen 42,3%. Az intézmények belső elrendezése mindenhol hagy kívánnivalókat maga után, például a mozgássérültek számára még a megyeszékhelyen is csak az intézmények 19,2%-ában megoldott a közlekedés, a falvakban pedig egyetlen esetben sem.

Fontos téma az intézményekben kínált **képzések területeinek** összehasonlítása. Elöljáróban érdemes megemlíteni, hogy az intézmények nagyobb része (86%-uk) mindössze néhány (egy-négy) terület képzési kínálatát nyújtja, rendkívül ritka a 10

feletti képzési terület egy intézményben (mindössze négy esetben, ami összességében az intézmények 3%-át jelenti), ezek mindegyike a megyeszékhelyen működő nagy képzőintézmények közé tartozik (például DE BTK, DRMKK). Érdekes a 19. ábrán áttekinteni a fő képzési területek arányait a térségekben.

19. ábra: Képzési területek (%)

Szembevetendő, hogy egyes területek (közigazgatás, ipar, vendéglátás) a falvakban egyáltalán nem lelhetők fel. Néhány területen sikerült arányaiban előnybe kerülniük (szociálpedagógia, egészségügy, kultúra, iskolai végzettség pótlása), bár rendkívül minimális (általában 1-2%-nyi) mértékben. A legkimagaslóbb terület összességében a számítástechnika, amely mind hobbi, mind munkalehetőségek szintjén a legkeresettebb képzési terület. Ezek a tendenciák is jelzik, hogy az általános képességek egyre fontosabbakká válnak a szakmai tevékenységek során. Másrészt a szakmai képzések egyre nagyobb mértékben igénylik az általános készségek fejlesztését, amelyek nélkül a szakmai továbbképzés nem elég hatásos (Hinzen 2000b:271).

Nagyobb különbség jelentkezik az **éves kurzusszám** tekintetében, ahol a megyeszékhelyi és nagyobb városi intézmények átlagosan évi 50 kurzust hirdetnek meg, míg a kisvárosok és falvak intézményei mindössze hármat. Valószínűleg azonban

a magas kurzusszámot a megyeszékhelyen működő nagy intézmények determinálják (például Debreceni Egyetem másoddiplomás képzései, Debreceni Regionális és Munkaerőfejlesztő és Képző Központ munkanélkülieknek szóló képzései stb.).

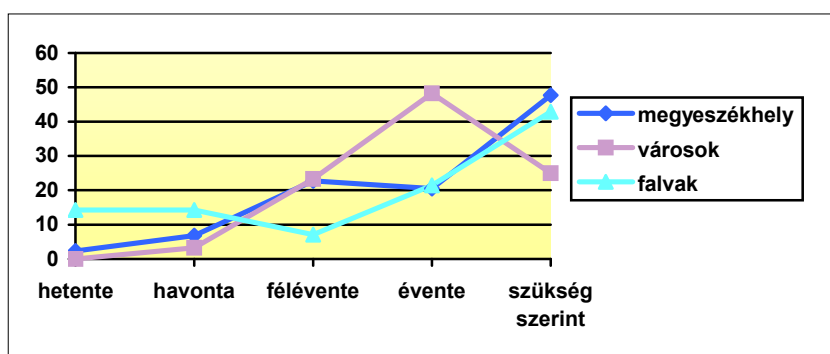
A résztvevők számára nagy jelentősége van annak, hogy milyen **végzettséget** szerezhhetnek az adott intézményben. Hazánkban az állami végzettség mellett nagy súlyú a felnőttoktatásban az Országos Képzési Jegyzékben szereplő (úgynevezett OKJ-s) végzettség szerzése. Emellett természetesen gyakori, hogy az intézmény speciális vagy egyéb (például látogatási) bizonyítványt ad ki, és ez egyes esetekben (például Gordon-tréning) elkerülhetetlen. A vizsgált intézmények esetében a kisvárosok és falvak kevésbé alkalmazzák ezeket a kevésbé elfogadott végzettségi formákat (az intézmények 43,7, illetve 47,1%-ában), mivel ezek országos elfogadottsága kevésbé megoldható (az ezt alkalmazó intézmények 30,1%-ának bizonyítványát fogadják el országosan). A megyeszékhelyen elterjedtebb ez a bizonyítvány (61,5%), különösen a nyelvi képzések területén, amelyeknél elsősorban nyelvvizsgára való felkészítést vállalnak az intézmények.

Előfeltétel a képzésekhez több intézménynél (76,7%-ukban) szükséges, ami egyértelműen az adott tevékenység eredményes megvalósítását szolgálja. A városi térség intézményei azonban gyakrabban igénylik ezt (a megyeszékhelyen 84,6, a városokban 75%-ban, szemben a falvak 58,8%-ával). A leggyakoribb előfeltétel valamilyen szintű végzettség, a szintje pedig a képzésen szerezhető végzettség függvénye. A legtöbb intézménynél ezen kívül nincs külön felvételi eljárás, de egy-egy intézmény egyidejűleg többféle előfeltételi szűrőt is alkalmazhat.

Igényfelmérést az intézmények majdnem felénél végeznek. A többiek az intézmény profilja, illetve személyes tapasztalataik alapján döntenek. Az igényfelmérést végzők válaszainak elemzése révén kiderül, hogy honnan származhatnak a képzés szükségességére vonatkozó információk. Megállapíthatjuk, hogy valamivel több az informális igényfelmérés, a többi esetben a közvélemény megkérdezése dominál, esetleg egyéb cégektől/intézményektől kapják az igényeket.

Programjaikat különböző ütemezésben jelentetik meg, bár ritka a folyamatosan új programokat szervező és publikáló cég (20. ábra).

20. ábra: Program megjelenésének gyakorisága településtípusonként (%)

Az **elhelyezkedési arányt** a városokban és falvakban több esetben (a városokban intézmények 75%-ánál, míg a falvakban 88,2%-ánál) nem mérik fel. A megyeszékhelyen azonban azonos arányú a felmérést elvégzők és nem végzők aránya. Az elhelyezkedést felmérő intézmények elterjedtebben a résztvevők segítségével úgynevezett nyomon követéssel vagy visszajelzések kérésével teszik ezt.

A **perspektívákat** a legtöbb intézmény az új képzési programok indításaként értelmezte. Ennél a kérdéskörnél is nagyok a különbségek: a megyeszékhelyen 78,8%-ban, a városokban 65,6%-ban, míg a falvakban mindössze 41,2%-ban terveznek új, általában profilbővítéssel kialakított képzést.

Összegzésként elmondható, hogy a városok és falvak felnőttoktatási intézményeinek felderítése lényegesen nehezebb, mint a megyeszékhelyek esetén, mivel kisebb számban és elszórtabban találhatók meg, célcsoportjuk is szűkebb, és sok esetben csak helyi ismertségük van. Egyes kisvárosokban sok esetben csak néhány (három-négy) intézmény található, mégis nehéz ezeket elérni, időben egy napra tehető interjúidőpontot találni, valamint egyik helyszínről a másikra elsétálni. Mivel egy-egy város és a környező falvak területe (az alacsony intézményszám miatt) nem lehet egy-egy kutató egyetlen terepe, így a kutatók a lakóhelyük mellett más, sok esetben ismeretlen települések felmérését is fel kell hogy vállalják ahhoz, hogy kutatási eredményeikben valamiféle összehasonlítható, tanulmányban feldolgozható adatsort produkálhassanak.

Hajdú-Bihar megye a megyék között egyébként is városhiányos jegyeket mutat (Beluszky 1999:279). Ezt erősíti tovább, hogy a meglevő városok nagy vonzáskörzetben fejtik ki hatásukat, a kisebb települések emiatt erősen alárendelődnek a környező városoknak. Ezt fokozza a megyeszékhely, Debrecen domináns helyzete, ami a felnőttoktatás intézményrendszerében is megmutatkozik, hiszen az intézmények közel

40%-a itt található. Ez különösen utazási problémákat vet fel: számos képzési terület csak itt található meg, ezért egyes képzések esetén jelentős tanulói réteg kényszerül utazásra. Ennek ellenére nem mondható, hogy a megye úthálózata és utazási lehetőségei kielégítőek lennének, ami jelentős hátránnyá válhat a távolabbi településekről utazni, ingázni kényszerülők számára. A városok közül láthatóan felnőttképzési területen is kiemelkedik Hajdúböszörmény és Berettyóújfalu, mint két jelentős kistérségi központ.

4.2.3. TERÜLETI KÜLÖNBSÉGEK MEGJELENÉSE HAJDÚ-BIHAR MEGYE FELNŐTTOKTATÁSI INTÉZMÉNYRENDSZERÉBEN

Ebben az egységben a szerző annak áttekintésére vállalkozik, hogy a megyében már történetiségében is végigkövethető területi kettősség (Hajdú és Bihar térsége) a felnőttoktatási intézményrendszerben hogyan és milyen mértékben jelentkezik. Hajdú-Bihar megye Magyarország észak-keleti részén helyezkedik el. A **Hajdúság** zömében jó adottságokkal rendelkezik, a hajdúszoboszlói hévízkincs, valamint a Hortobágy-pusztai természeti adottságai, jó talaja és erőteljes ipari fejlődése egyaránt ígéretesek. Emellett a megyeszékhely (Debrecen) is ebben a térségben található, amely az ország második városaként és kiemelt régióközpontként szintén jelentős előnyt jelent a térség számára.

Ezzel szemben a **bihari** térség a megye- és egyben az országhatár mentén helyezkedik el, ahol gazdaságilag elmaradott, elöregedő, többszörösen hátrányos helyzetű települések találhatók. A térség erősen városhiányos, területén nagy számban találhatók „hagyományosan” szegény, stagnáló lakosságú közepes vagy éppen kis méretű falvak, ahol a parasztpolgári jellegű társadalomfejlődés is csak kivételesen jelentkezett (vesd össze: Beluszky 1999:447, 478). A bihari térség folyamatos lemaradása a trianoni egyezmény (1919) után indult el, amikor elcsatolták Romániához a térség központját (Nagyvárad), jelentős nagyvárosait, vasúti összeköttetéseit (Beluszky 1999). Az így kialakult „csonka” megyét az 1950. január 1-én érvénybe lépő I. Tanács törvény értelmében megosztották Hajdú és Békés megyék között, és mivel Hajdú megyéhez csatolták a nagyobbik részét, így a neve is hozzákerült ehhez a térséghez: így alakult ki a mai **Hajdú-Bihar megye**. (lásd mellékletbeli térkép.)

A megye jelenlegi településhálózatára jellemző, hogy viszonylag alacsony népsűrűségű, amelyből már eleve a megyeszékhelyen, Debrecenben koncentrálódik a

megye lakónépességének 38%-a. A hajdúsági részt elsősorban a ritka és szétszórt, de nagy lélekszámú és kiterjedésű települések jellemzik, míg a bihari terület sűrűn lakott és településekkel behálózott, zömében aprófalvas. Jelenlegi megoszlásuk a 8. táblázaton jól látható.

8. táblázat: Bihar és Hajdú területi adatai

(saját számítás Süli-Zakar, I. 1998. alapján)

Térség neve	Települések száma (db)	Lakosság száma (fő)	Belterület (ha)	Külterület (ha)	Összterület (ha)	Népsűrűség (fő/ha)
Bihar						
városok	3	28 380	2 168	32 341	34 509	0,82
falvak	44	83.222	12 533	164 486	177 019	0,47
összesen	47	111 602	14 701	196 827	211 528	0,53
Hajdú						
városok	14	395 653	16 143	256 772	272 915	1,45
falvak	21	61 818	6 316	136 796	143 112	0,43
összesen	35	457 471	22 459	393 568	416 017	1,1
Mindösszesen	82	569 073	37 160	590 395	627 545	0,9

A bihari térségben fele akkora területen másfélszer annyi település található, bár ezek jelentős része falu alacsony lakosságszámmal (átlagosan kb. 1900 fő/falu), amit a népsűrűség mutatója is jelez. A hajdúsági térség erősen városiasodott, ami még országos átlagban is jelentkezik (vesd össze: Beluszky, P. 1999:312). Magas lakosságszámát és népsűrűségét azonban elsősorban a megyeszékhelynek köszönheti, bár egyértelműen sok városa, és ennek viszonylatában kevés falva van.

A kutatás alapjainak, valamint a vizsgált térség területi különbözőségének megismerése után ebben a fejezetben áttekintjük, hogy a vázolt térbeli kettősség hogyan jelenik meg a felmért felnőttoktatási intézmények esetében. Jelenleg továbbra is a főbb azonosságok és különbségek kiemelésére törekszünk.

A kutatás során felmért 158 intézményből 133 darabnak Hajdú, 25 darabnak Bihar a **székhelye**. Ez az első alapvető adat, amely már kimagaslóan jelzi a két térség fejlettségi szintjének különbözőségét az előző fejezet adatainak visszaigazolásával. Az intézmények alapítása nagymértékben hasonló módon elsősorban oktatási **célra** történt, ami mellett Biharban a kulturális célok, míg Hajdúban az egyéb, főként munkaügyi célok domináltak.

Az **alapítás éve** tekintetében a hajdúsági térségben ösztönzőbben érvényesült a rendszerváltás hatása (az intézmények 58%-a jött létre ezután), míg ez a bihari területen

nem hozott jelentősebb változásokat. Az **alapítók** között mindkét térségben találunk magánszemélyeket, intézményeket és állami hatást egyaránt. Ebből a szempontból szembevetendő, hogy míg a bihari térség intézményei zömében állami támogatással, politikai hatásra alapultak, addig a hajdúsági területen erősebben érvényesült a magánszemélyek és cégek kezdeményezése.

Kiugró eltérés érvényesül ezek hatásaként az intézmények **jogi formája** tekintetében (9. táblázat).

9. táblázat: A hajdúsági és bihari intézmények jogi formája

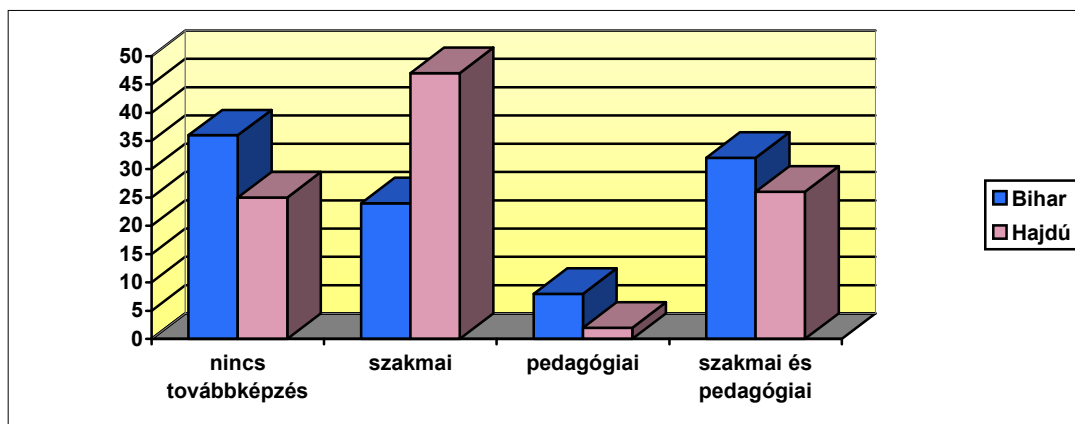
Jogi forma	Bihar	Hajdú
<i>Profitorientált</i>		
Kft.	8%	11%
Bt.	4%	10%
Rt.	0%	4%
Kht.	4%	6%
Kkt.	0%	1%
egyéni vállalkozás	0%	2%
<i>profitorientált összesen</i>	16%	34%
<i>Non-profit</i>		
alapítvány	4%	6%
egyesület	0%	10%
közzszolgálati intézmény	68%	46%
egyéb	12%	4%
<i>non-profit összesen</i>	84%	66%

Jól látható, hogy közzszolgálati intézmények (állami költségvetési fenntartású intézmények, például művelődési ház, középiskola) keretében működik a szervezetek legnagyobb része, azonban ez az arány kimagaslóbb a bihari térségben, míg a Hajdúságban piaci, profitorientált formájú a felnőttoktatási intézmények harmada (vesd össze Strewe 1994).

Személyügyi csoport mindkét térségben csak elvétve fordul elő az intézményekben, összesen kilenc olyan nagyobb intézmény található, ahol az intézmény mérete ezt determinálja. A **munkatársak továbbképzése** terén ismét a Hajdúság kerül előnybe, ahol magasabb arányban biztosítják ezt (75%, míg Biharban 64%). Mindkét térség intézményei hasonló arányban (31-32%) teszik lehetővé munkatársaik számára a külső továbbképzéseken való részvételt, azonban a Hajdúságban gyakoribbak a belső, intézményen belüli képzések. A **továbbképzések témájában** még jelentősebbek a

különbségek: Hajdúban nagy teret szánnak a szakmai képzéseknek, míg a bihari térség a pedagógiai jellegű képzéseket részesíti előnyben (21. ábra).

21. ábra: Munkatársak továbbképzési témái Hajdú és Bihar intézményeiben (%)

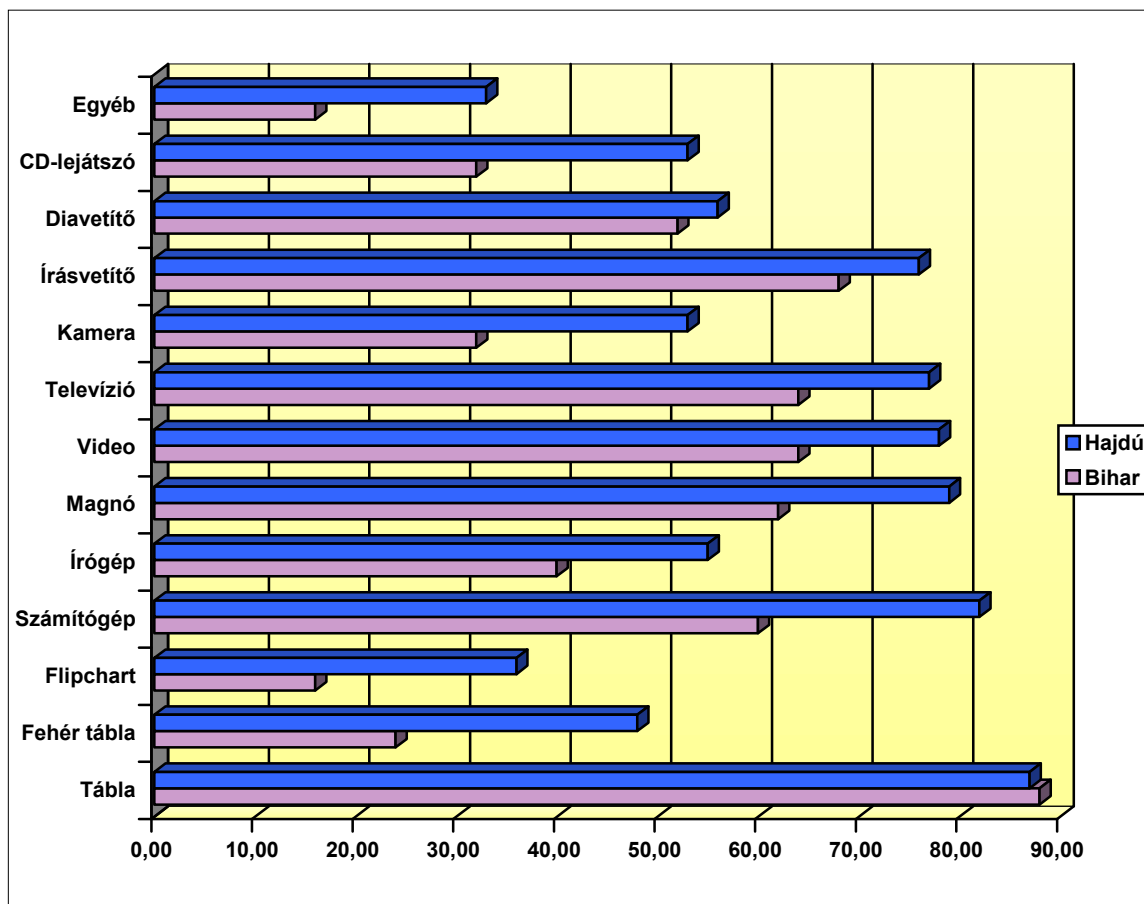

Az intézmények zömének (80,5%) nincs **kihelyezett tagozata** más városokban. A többi intézmény esetén a Hajdú térség valamivel nagyobb arányban rendelkezik kihelyezésekkel (17,3%), míg a bihari térség csak elvétve. Ezeknek a kihelyezett központoknak a fele teljesen önállóan működik, míg a másik felük mind pénzügyi, mind programkészítési szempontból a központi intézmény irányítása alatt áll.

Termek tulajdona esetében szintén érezhető a bihari térség tradicionálisabb, hagyományosabb képe, mivel zömében saját termekkel rendelkeznek (88%), bár ez akár stabilitásukat is jelezheti. Ezzel szemben a Hajdúság intézményei erősebben piaci szemléletűek, folyamatosan bővítik kínálatukat, résztvevőik körét, és ezáltal jelentősebb mértékben vesznek igénybe bérelt termeket (45%). Ezt igazolja, hogy számban is jóval több termet használnak, átlagosan intézményenként hét-nyolc tantermet (itt előfordulnak ugyanis 100-nál is több termet használó intézmények), míg a bihari térség felnőttoktatási intézményeinek átlagában három terem használata mutatható ki. A mozgatható bútorzatra vonatkozó követelmény szinte minden cégnél teljesült is (10 kivételével), bár ezekből az adatokból az nem derül ki, hogy hányszor használják ki az ebben rejlő lehetőségeket.

Ezeknek a termeknek és maguknak az intézményeknek a **technikai felszereltsége** is nagy különbségeket mutat: míg a Hajdúság intézményei igen felszerelteknek mondhatók, addig a bihari térség intézményei mindössze éppenhogy átlagos eszközparkkal rendelkeznek. A 22. ábra szemlélteti a főbb eszközök százalékos meglétét a két térségben.

22. ábra: Az intézmények eszközparkja Hajdú és Bihar intézményeiben (%)

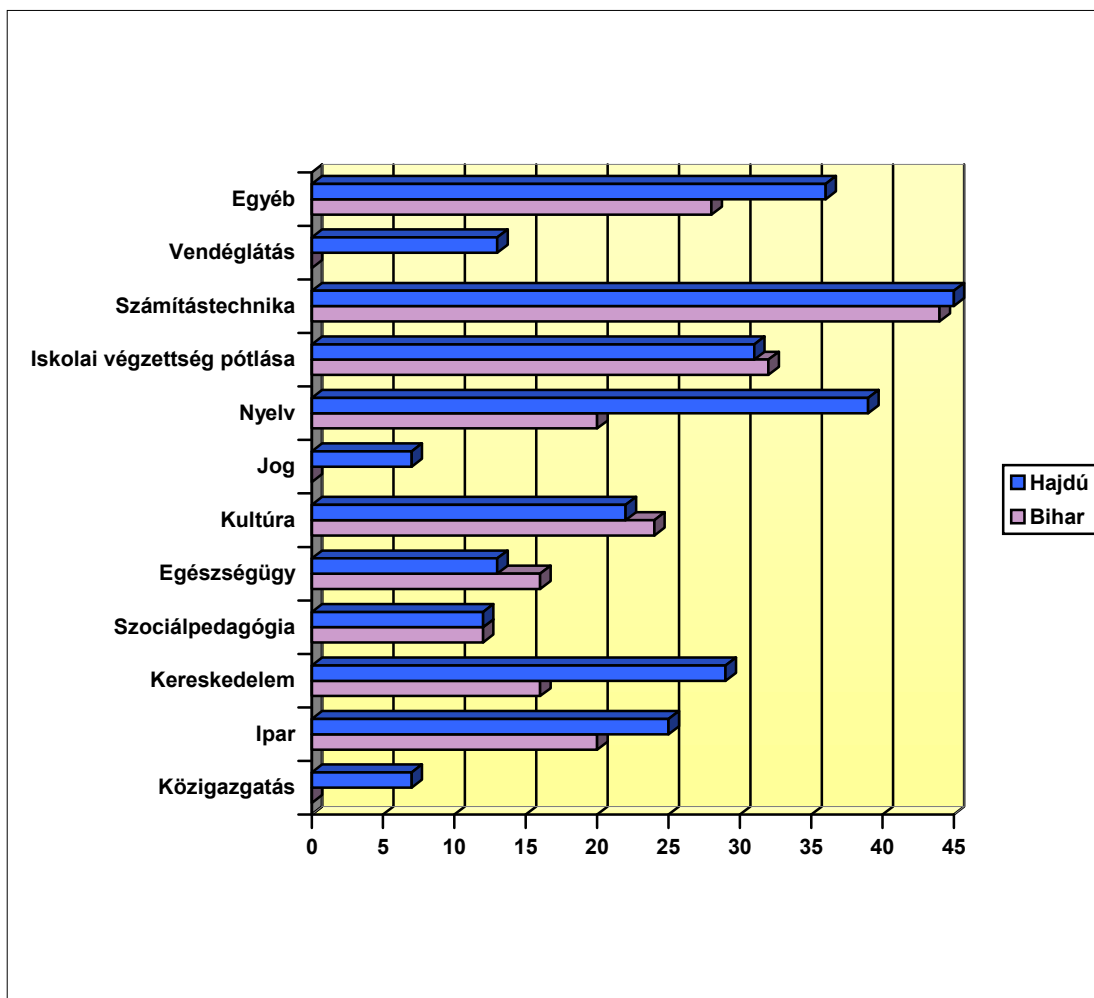
Az ábrán jól látható, hogy a legalapvetőbb eszköz, a tábla kivételével a hajdúsági intézmények a legtöbb esetben 15-20%-kal jobb mutatókat produkálnak az eszközellátottság terén.

Az intézmények **elérhetősége** megyei szinten problematikus, mindössze a megyeszékhelyen működnek helyi közlekedési eszközök (busz, villamos, troli), a többi városban gyalogosan vagy autóval érhetők el a képzőintézmények. Az autós közlekedés esetén újabb problémát jelent a **parkolóhelyek** száma. Ebben a tekintetben a bihari térség valamivel előnyösebb: az intézmények 64%-a biztosít parkolóhelyet résztvevőinek, míg ez az arány a Hajdúságban 57%. Az intézmények belső elrendezése mindkét térségben még hagy kívánnivalókat maga után, például a mozgássérültek számára még a fejlettebb Hajdú térségben is csak az intézmények 14%-ában megoldott a közlekedés.

Fontos téma az intézményekben kínált **képzések területeinek** összehasonlítása. Előjáróban érdemes megemlíteni, hogy az intézmények nagyobb része (86%-uk) mindössze néhány (egy-négy) terület képzési kínálatát nyújtja, rendkívül ritka a 10 feletti képzési terület egy intézményben (mindössze négy esetben, ami összességében az

intézmények 3%-át jelenti). Érdekes a 23. ábrán áttekinteni a fő képzési területek arányait a két térségben.

23. ábra: Képzési területek Hajdú és Bihar intézményeiben (%)

Szembevetendő, hogy egyes területek (közigazgatás, jog, vendéglátás) a bihari térségben egyáltalán nem lelhetők fel. Néhány területen sikerült arányaiban előnybe kerülniük (egészségügy, kultúra, iskolai végzettség pótlása), bár rendkívül minimális (általában 1-2%-nyi) mértékben. A nyelvi képzésekre vonatkozó korábbi feltevésünk igazolódik a bihari térségben is, amely láthatóan jelentősen lemarad a nyelvi képzések szervezésével a hajdúsági terület mögött. A legkimagaslóbb terület összességében itt is a számítástechnika, amely mind hobbi, mind munkalehetőségek szintjén a legkeresettebb képzési terület.

Nagyobb különbség jelentkezik az **éves kurzusszám** tekintetében, van ahol a hajdúsági intézmények átlagosan évi 50 kurzust hirdetnek meg, míg a bihari intézmények mindössze hármat. Valószínűleg azonban a Hajdú térség magas

kurzusszámát a megyeszékhelyen működő nagy intézmények determinálják (például Debreceni Egyetem másoddiplomás képzései, Debreceni Regionális és Munkaerőfejlesztő és Képző Központ munkanélkülieknek szóló képzései stb.).

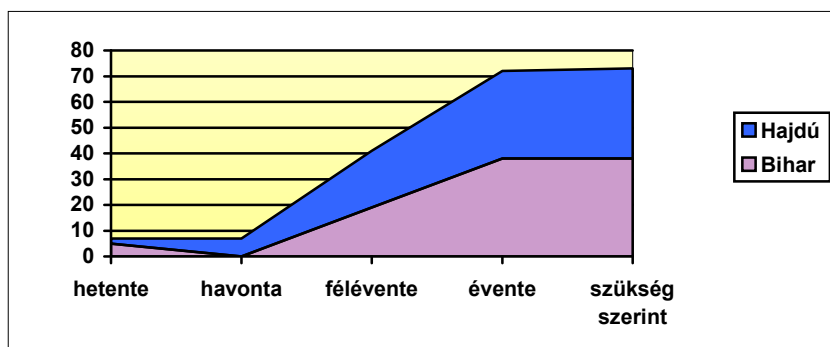
A résztvevők számára nagy jelentősége van annak, hogy milyen **végzettséget** szerezhettek az adott intézményben. A vizsgált intézmények esetében a bihari térség kisebb arányban alkalmazza a kevésbé elfogadott (például speciális vagy egyéb bizonyítvány) végzettségi formákat (az intézmények 36%-ában), mivel ezek országos elfogadottsága kisebb mértékben oldható meg (az alkalmazó intézmények 12%-a fogadják el országosan). A hajdúsági területen elterjedtebb ez a bizonyítvány (54%), különösen a nyelvi képzések területén, amelyeknél elsősorban nyelvvizsgára való felkészítést vállalnak az intézmények.

Előfeltétel a képzésekhez több intézménynél (70,5%-ukban) szükséges, ami egyértelműen az adott tevékenység eredményes megvalósítását szolgálja. A hajdúsági térség intézményei azonban gyakrabban igénylik ezt (81%-ban, szemben a bihari térség 60%-ával). A leggyakoribb előfeltétel valamilyen szintű végzettség, a szintje pedig a képzésen szerzhető végzettség függvénye. A legtöbb intézménynél ezen kívül nincs külön felvételi eljárás, de egy-egy intézmény egyidejűleg többféle előfeltételi szűrőt is alkalmazhat.

Igényfelmérést az intézmények körülbelül felénél végeznek. A többiek az intézmény profilja, illetve személyes tapasztalataik alapján döntenek. Az igényfelmérést végzők válaszainak elemzése révén kiderül, hogy honnan származhatnak a képzés szükségességére vonatkozó információk. Megállapíthatjuk, hogy valamivel több az informális igényfelmérés, a többi esetben a közvélemény megkérdezése dominál, esetleg egyéb cégektől/intézményektől kapják az igényeket.

Programjaikat különböző ütemezésben jelentetik meg, bár ritka a folyamatosan új programokat szervező és publikáló cég. (24. ábra)

24. ábra: Programok megjelenése Hajdú és Bihar intézményeiben (%)

Az **elhelyezkedési arányt** több esetben (Biharban az intézmények 84%-ánál, míg Hajdúban 64%-ánál) nem mérik fel, a többi intézmény pedig elterjedtebben a résztvevők segítségével úgynevezett nyomon követéssel vagy visszajelzések kérésével teszi.

A **perspektívák** tekintetében közelebb áll egymáshoz a két régió: a bihari intézmények 60%-a, a hajdúságiaknak pedig 69%-a tervez új, általában profilbővítéssel kialakított képzést.

Összességében elmondható, hogy a térségek összehasonlítása tekintetében úgy véljük, hogy jól látható különbségeket tudunk kimutatni a bihari és hajdúsági terület között. Rendkívül szembetűnő a bihari térség lemaradása a felnőttoktatási intézményeinek jellemzésén keresztül is többféle tekintetben. A bihari térség főbb problémáiként említhetjük:

- határmenti helyzetét (nehezen átjárható határok, kedvezőtlen forgalmi fekvés, közép- és nagyvárosok hiánya);
- tradicionális területi hátrányait (kedvezőtlen infrastruktúra, fejletlen települések, kedvezőtlen jövedelmi viszonyok és társadalmi mutatók);
- „új” válságjelenségeit (rossz munkaerőpiaci helyzet, munkanélküliség, új vállalkozások csekély száma, alacsony jövedelemszint) (vesd össze: Beluszky 1999:279).

Úgy gondoljuk, hogy ez nemcsak a felnőttoktatási intézményrendszer vizsgálatánál igazolódik be ilyen mértékben, de ezáltal is alátámaszthatjuk, hogy a bihari térségnek komplex társadalomfejlesztési beavatkozásra, segítségre van szüksége, hogy rendkívül hátrányos helyzetéből kilábalhasson.

4.2.4. A PROFIT ÉS NON-PROFIT SZERVEZETEK HAJDÚ-BIHAR MEGYE FELNŐTTOKTATÁSI INTÉZMÉNYRENDSZERÉBEN

Ebben az egységben annak az áttekintésére vállalkozunk, hogy a non-profit szervezetek Hajdú-Bihar megye felnőttoktatási intézményrendszerében hogyan és milyen mértékben vannak jelen, mennyire érvényesül dominanciájuk a térségben.

A kutatás során felmért 158 intézményből 95 (71,4%) non-profit jellegű. Ezek zöme **jogilag** ún. közszolgálati intézményként definiálta magát, ilyenek az általános iskolák, a zeneiskolák, a közép- és felsőoktatási intézmények, a művelődési intézmények, a könyvtárak, a munkaügyi központok és kirendeltségek, a pedagógiai intézetek, egyes népőiskolák, valamint a családsegítő és szociális központok. Ezek teszik ki a non-profit intézmények 71,6%-át (68 darab intézmény). Emellett található 11 egyesület, amelyek közül kiemelkednek a TIT helyi egyesületei, valamint mellettük a munkaügyi jellegű szervezetek dominálnak. Ezen túlmenően található még azonos számban (nyolc-nyolc) alapítvány (iskolai, képzési, kulturális és népőiskolai), valamint egyéb non-profit szervezet (faluház, népőiskola, regionális távoktatási központ stb.). Látható, hogy a népőiskolák különféle jogi formában működnek: találunk közöttük alapítványt, egyéb szervezetet, valamint önmagát közszolgálatinak definiáló intézményt a megyében.

A non-profit szervezetek nagyobb részben a városokban lelhetők fel (51,6%-uk), a megyeszékhelyen kevésbé dominánsak (33,7%), míg a falvakat csak kb. minden hetedik non-profit intézmény választotta **székhelyül**, bár a non-profit intézmények számaránya mind a három településtípuson magasabb. Érdekes, hogy a non-profit intézmények közül igen kevés **központja** került a megyén kívül (például Budapest, külföldi város stb.), összesen 10,6%-uk, míg a profitorientált szervezeteknél erőteljesebben érvényesül ilyen jellegű terjeszkedés: 26,4%-uk megyén kívüli intézmény kirendeltségeként jött létre. A megyében található intézmények 19,5%-ának van **kihelyezett tagozata** egyéb városokban, ezeknél valamivel magasabb a profitorientált szervezetek aránya (10,5%, míg a non-profit szervezetek esetében 9%). Ezeknek a tagozatoknak a fele teljes vagy részleges önállósággal működik, a másik fele azonban semmiféle (sem pénzügyi, sem programkészítési) önállóságot nem kap.

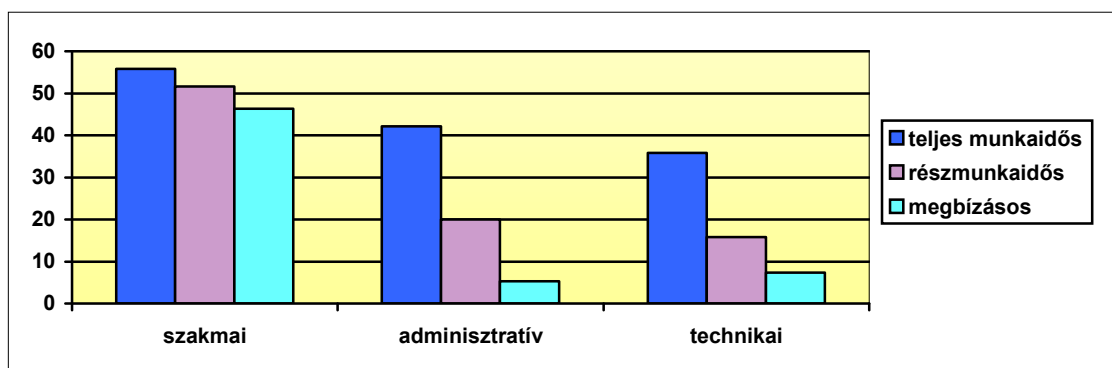
Az intézmények alapítása a non-profit intézmények esetén nagymértékben hasonló arányban dominál az oktatási és az egyéb **célra** történő orientáció esetén.

Emellett kulturális célra, valamint oktatási és kulturális célra alapított intézmények mindegyike non-profit jellegű. Összességében azonban egyértelműen a kimondottan oktatási célra létrejött felnőttoktatási intézmények dominálnak közöttük: 50 intézmény sorolható ide (az általános iskolák, középiskolák, felsőoktatási intézmények száma rendkívüli mértékben befolyásolja ezt a számarányt).

Az **alapítás éve** tekintetében kirívó, hogy az 1989 előtt létrejött felnőttoktatási intézmények zöme non-profit jellegű (91,1%), elmondhatjuk tehát, hogy a rendszerváltás nyitotta meg a kaput a profitorientált oktatási intézmények előtt. Azonban ha csak a non-profit intézményeket nézzük, akkor látható, hogy a rendszerváltás után is szép számban alakultak ilyenek (43,3%-uk). Az **alapítók** között találunk magánszemélyeket, intézményeket és állami szerveket egyaránt. Ebben a tekintetben valamelyest az állami kezdeményezés dominál (30,5%), de emellett jelentős az egyéb (26,3%), valamint a magánszemélyi kezdeményezés is (23,2%).

A **munkatársak számának** vizsgálata esetén kitűnik hogy számos intézmény nem rendelkezik teljes munkaidős munkatárssal, mindössze részmunkaidőben, vagy megbízással foglalkoztatják kollégáikat. Különösen kirívó ez a legfontosabb kör, a *szakmai munkatársak* esetén: az intézmények majd fele (48,9%) nem foglalkoztat egyetlen főt sem teljes munkaidőben. A többi intézmény is zömében csak néhány főt alkalmaz így, 11 főnél magasabb teljes munkaidős létszámmal 18 non-profit intézmény rendelkezik. A részmunkaidős alkalmazottaik száma sem magas, 49 intézmény foglalkoztat így szakmai munkatársakat. A szabadfoglalkozású, vagy hazánkban elterjedtebb nevén megbízással és vállalkozóként oktató munkatársak alkalmazása sem egyértelmű, az intézmények 46,3%-a alkalmazza őket ilyen formában. Az *adminisztratív munkatársak* is nélkülözhetetlenek ezekben az intézményekben, azonban ennek ellenére a non-profit intézmények 57,9%-a főállásban nem alkalmaz ilyen kollégát, 11 főnél többet pedig mindössze 5 intézmény foglalkoztat (5,3%). Részmunkaidőben még kevésbé foglalkoztatnak titkárnőket, pénzügyeseket stb.: a non-profit intézmények mindössze 20%-ában, megbízással vagy vállalkozóként pedig az intézmények közül 5 esetben (könyvelőket). A *technikai munkatársak* esetén még rosszabb az arány, az intézmények majd kétharmada nem alkalmaz egyetlen főt sem teljes munkaidőben, 85%-uk részmunkaidőben sem, megbízással pedig 92,6%-uk nem teszi ezt (25. ábra).

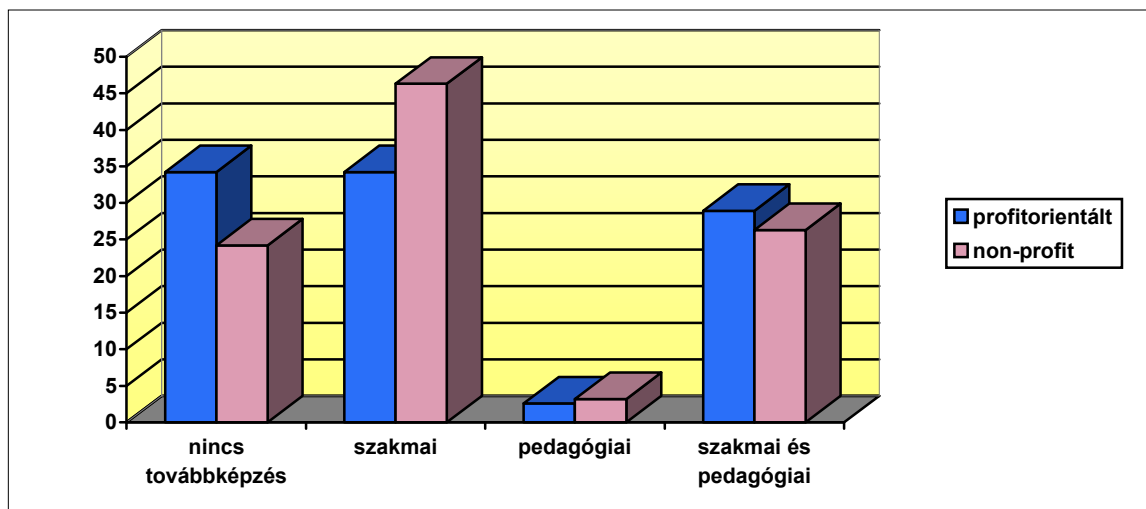
**25. ábra: A non-profit felnőttoktatási intézmények munkatársainak megoszlása
Hajdú-Bihar megyében**

Összességében az látható, hogy a teljes munkaidős alkalmazás, tehát a foglalkoztatás hagyományos formája elterjedt a megye felnőttoktatási intézményeiben.

Személyügyi csoport csak elvétve fordul elő az intézményekben, összesen 9 olyan nagyobb intézmény található, ahol az intézmény mérete ezt determinálja, ezek közül 5 non-profit jellegű, tehát arányaiban a profitorientált intézmények személyügyi csoportjai elterjedtebbek (38 profitorientált intézményből 4, azaz 10,5%, míg a non-profit szervezeteknél 95-ből 5, tehát 5,3%). A **munkatársak továbbképzése** terén a non-profit szervezetek kerülnek előnybe, ahol magasabb arányban biztosítják ezt (75,8%, míg a profitorientált intézményeknél 65,8%). A belső továbbképzések aránya egyenlően érvényesül a profit- és non-profitorientált intézményeknél, így a non-profit intézmények vezető szerepüket attól kapják ezen a téren, hogy nagyobb arányban teszik lehetővé a külső továbbképzéseken való részvételt. A **továbbképzések témájában** látható a 26. ábrán, hogy a szakmai képzések erősebben érvényesülnek a non-profit szervezeteknél, ez különösen amiatt alakul így, mivel a közszolgálati intézmények gyakrabban küldik munkatársaikat felsőfokú képzésekre, továbbképzésekre, amelyek egy része a pedagógus továbbképzés keretébe tartozik, másik része pedig jelentős mértékben újabb diploma megszerzésére irányul. A profitorientált intézmények jelentős része (több mint harmada) nem tart belső képzéseket, és a munkatársak külső továbbképzését sem támogatja. Ez abból is következik, hogy mivel ezek az intézmények nagyobb arányban alkalmaznak megbízásos munkaviszonyú oktatókat és egyéb szakmai munkatársakat, így nem éri meg számukra a hosszabb távon megtérülő képzési befektetés.

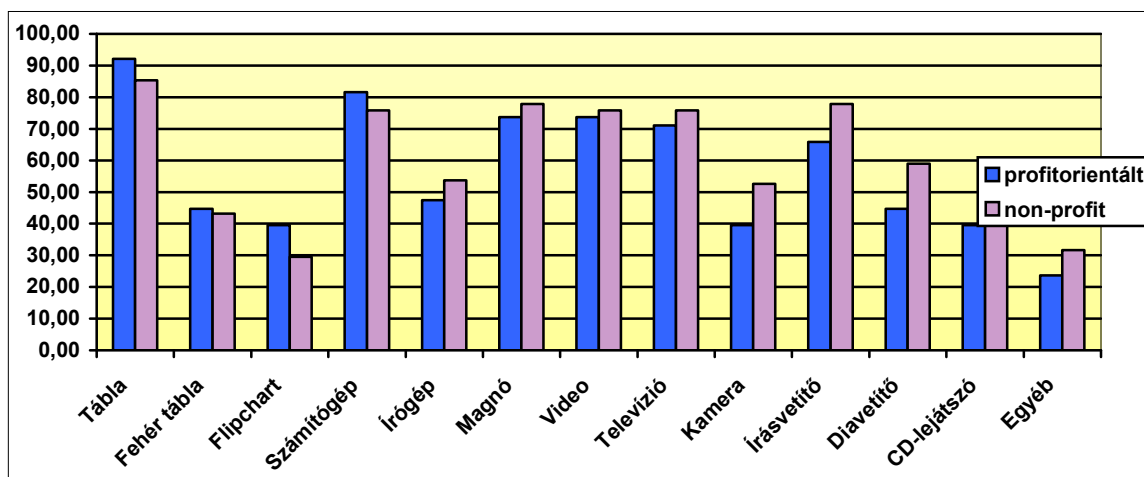
26. ábra: Munkatársak továbbképzési témái Hajdú-Bihar megye profit és non-profit intézményeiben (%)

Termek tulajdona esetében érezhető a non-profit szervezetek tradicionálisabb, hagyományosabb képe, mivel zömében saját termekkel rendelkeznek (71,3%), ami egyben stabilitásukat is jelezheti. Ezzel szemben a profitorientált intézmények erősebben piaci szemléletűek, folyamatosan bővítik kínálatukat, résztvevőik körét, és ezáltal jelentősebb mértékben vesznek igénybe bérelt termeket (60,5%).

Ezeknek a termeknek és maguknak az intézményeknek a **technikai felszereltsége** is mutat különbségeket: a non-profit intézmények érdekes módon itt is erősebbek a már említett hosszabb ideje működés következményeként. A 27. ábra szemlélteti a főbb eszközök százalékos meglétét az intézményekben.

27. ábra: Az intézmények eszközparkja Hajdú-Bihar megye profit és non-profit intézményeiben (%)

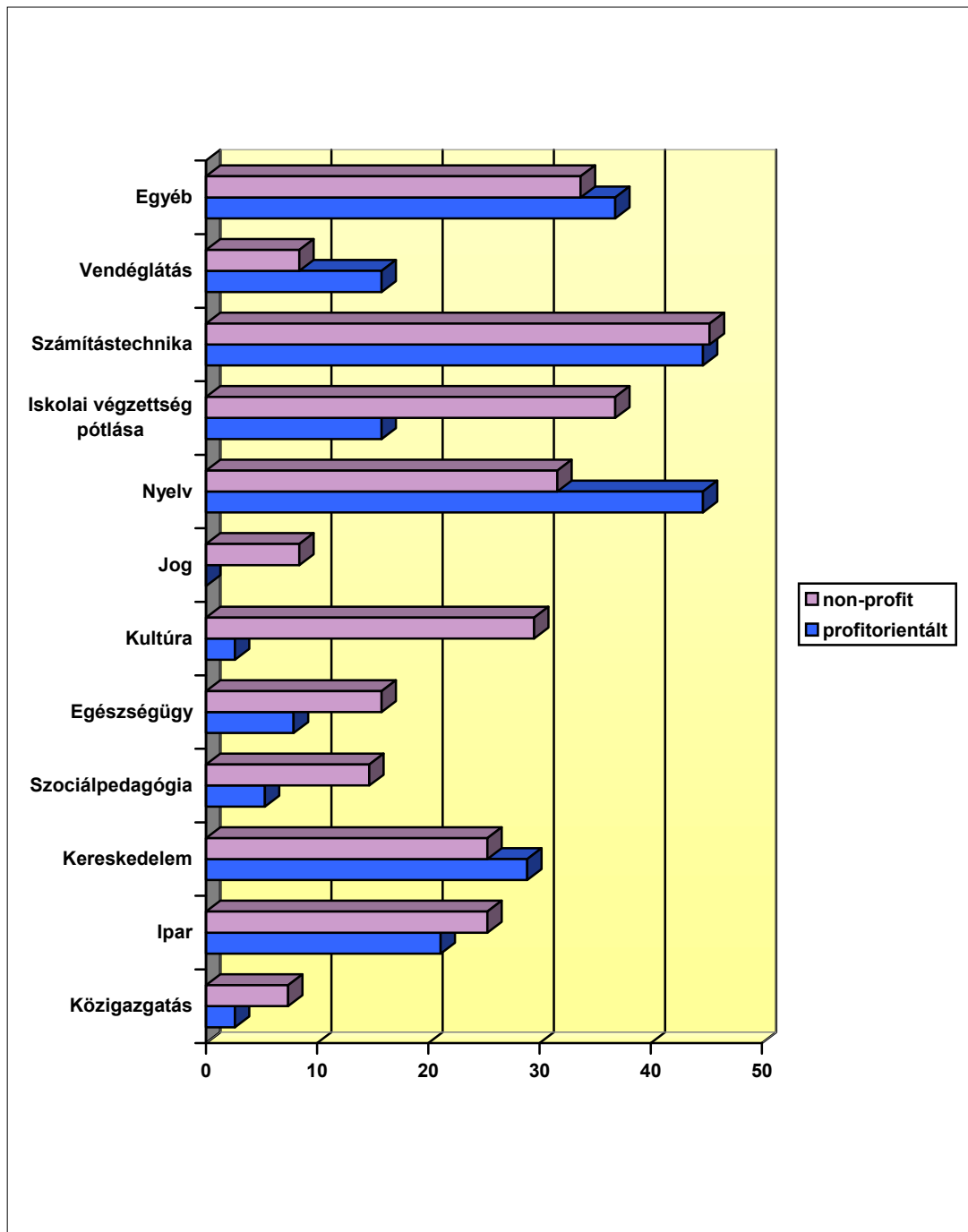

Az ábrán jól látható, hogy az alapvető eszközökkel (különböző táblák, valamint számítógépek) való ellátottságuk valamivel jobb a profitorientált intézményeknek, a többi eszköz esetén azonban a non-profit szervezetek kerülnek előnybe, több esetben (pl. írásvetítő, diavetítő, CD lejátszó) 10-12 százalékponttal is.

Az intézmények **elérhetősége** megyei szinten problematikus, csak a megyeszékhelyen működnek helyi közlekedési eszközök (busz, villamos, trolis), a többi településen mindössze gyalogosan vagy autóval érhetők el a képzőintézmények. Mivel a non-profit intézmények nagyobb része található a megyeszékhelyen kívüli városokban és falvakban, így a közlekedés is nagyobb részben távolsági eszközökkel oldható meg (62,4%). Az autós közlekedés esetén újabb problémát jelent a **parkolóhelyek** száma. Ebben a tekintetben teljesen azonos a profit és non-profit intézmények ellátottsága, bár nem teljesen pozitív irányban (az intézmények 57,9%-a rendelkezik parkolóhelyekkel). Az intézmények belső elrendezése mindenhol úgy kívánnivalókat maga után, például a mozgássérültek számára csak az intézmények 12%-ában megoldott a közlekedés, és ebből a szempontból a profitorientált intézmények magasabb mutatót produkálnak (18,4%, míg a non-profit szervezeteknél 9,5%). A fogyatékosok számára azonban a non-profit szervezetek közül 9-ben (9,5%) nyitott a képzés, míg ez csak egyetlen profitorientált intézménynél van meg (2,6%).

Fontos téma az intézményekben kínált **képzések területeinek** összehasonlítása. Előjáróban érdemes megemlíteni, hogy az intézmények nagyobb része (85,7%-uk) mindössze néhány (1-4) terület képzési kínálatát nyújtja, rendkívül ritka a 10 feletti képzési terület egy intézményben (mindössze 4 esetben, ami összességében az intézmények 3%-át jelenti), ezek mindegyike a megyeszékhelyen működő nagy non-profit képzőintézmények közé tartozik (pl. DE BTK, DRMKK). A különböző nyelvi képzések (angol, német és francia különösen) száma magas. Ez különösen a nemzetközi vállalatok és pénzügyi kapcsolatok, valamint a turisták számának megnövekedése miatt alakult ki: az idegen nyelvi készségek elengedhetlenné váltak (Magyar UNESCO Bizottság 1998:53-54; Németh 2003). Ezt az alapvető kompetenciát támasztja elő a Memorandum is, amely az élethosszig tartó tanulás folyamatában egyenest három úgynevezett közösségi nyelv birtoklását tartja fontosnak (Kovács 2002). A képzési területek esetén is érdemes ábrán (28.) áttekinteni a fő arányokat.

28. ábra: Képzési területek Hajdú-Bihar megye profit és non-profit intézményeiben (%)

Szembevetendő, hogy egyes területek (szociálpedagógia, kultúra, jog, iskolai végzettség pótlása) sokkal magasabb arányban találhatók a non-profit intézményekben, ehhez viszonyítva más területek (kereskedelem, nyelv, vendéglátás, egyéb), amelyek a profitorientált intézmények körében magasabb arányban jelentkeznek, nem mutatnak ilyen kiugró különbséget.

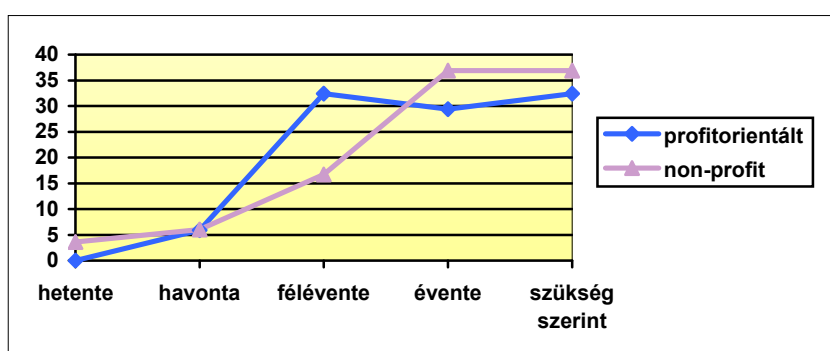
A résztvevők számára nagy jelentősége van annak, hogy milyen **végzettséget** szerezhhetnek az adott intézményben. A vizsgált intézmények esetében a profitorientált intézmények valamivel kevésbé részesítik előnyben a speciális bizonyítványokat (47,3%, míg a non-profit intézményeknél 52,6%), amennyiben alkalmazzák, akkor igyekeznek országosan elfogadott, elismert speciális bizonyítványokat adni.

Előfeltétel a képzésekhez több intézménynél (76,7%-ukban) szükséges, ami egyértelműen az adott tevékenység eredményes megvalósítását szolgálja. Ezek megoszlásában a profitorientált intézmények valamelyest erőteljesebben képviselik magukat (84,2%) A leggyakoribb előfeltétel valamilyen szintű végzettség, a szintje pedig a képzésen szerorzhető végzettség függvénye. A legtöbb intézménynél ezen kívül nincs külön felvételi eljárás, de egy-egy intézmény egyidejűleg többféle előfeltételi szűrőt is alkalmazhat.

Igényfelmérést az intézmények majdnem felénél végeznek. A többiek az intézmény profilja, illetve személyes tapasztalataik alapján döntenek. Az igényfelmérést végzők válaszainak elemzése révén kiderül, hogy honnan származhatnak a képzés szükségességére vonatkozó információk. Megállapíthatjuk, hogy valamivel több az informális igényfelmérés, a többi esetben a közvélemény megkérdezése dominál, esetleg egyéb cégektől/intézményektől kapják az igényeket.

Programjaikat különböző ütemezésben jelentetik meg, bár ritka a folyamatosan új programokat szervező és publikáló cég (29. ábra).

29. ábra: Programok megjelenési gyakorisága Hajdú-Bihar megye profit és non-profit intézményeiben (%)

Látható, hogy a profitorientált intézmények valamelyest gyakrabban hirdetik a képzéseiket.

A **kurzusok értékelése** a képzés fejlesztése céljából igen elterjedt (az intézmények 85,7%-ában), azonban a profitorientált intézmények valamelyest gyakrabban alkalmazzák (94,7%-ban, míg a non-profit intézmények 82,1%-ban). Az **elhelyezkedési arányt** több esetben (a profitorientált intézmények 55,3%-ánál, a non-profit intézmények 72,6%-ánál) nem mérik fel, így itt is a profitorientált intézmények „vezetnek”. Az elhelyezkedést felmérő intézmények elterjedtebben a résztvevők segítségével úgynevezett nyomon követéssel vagy visszajelzések kérésével teszik ezt.

A **perspektívák** kérdéskörénél is nagyok a különbségek: itt azonban a non-profit intézmények javára, közülük 69 (72,6%, szemben a profitorientált intézmények 55,3%-ával) tervez új, általában profilbővítéssel kialakított képzést.

Összességében a **non-profit felnőttoktatási intézmények** Hajdú-Bihar megyében igen jó mutatókat produkálnak, számos esetben fejlettebbnek, megalapozottabbnak tűnnek a profitorientált intézményeknél. Ennek két fő okát látom:

1. a non-profit intézmények nagyobb arányban már 1989 előtt működtek (több esetben több 10, esetenként több 100 éves fennállással), ami lehetővé tette az intézmények hagyományainak, alapjainak kialakítását, folyamatos fejlesztését,
2. a közszolgálati intézmények mutatói erősen javítják az egyesületek, alapítványok és egyéb szervezetek sok esetben gyenge arányszámaikat.

Ez az előny jól érzékelhető az intézmények felszereltségében, tulajdonjogában, a munkatársak magasabb számában, valamint az ő képzésük, továbbképzésük magas arányaiban. Emellett azonban a profitorientált intézmények is rendelkeznek számos olyan előnnyel, amelyek révén a felnőttoktatási piacon jelentős arányt képviselnek. Ezek az előnyök javarészt az új módszerek kialakításában rejlenek: az előfeltételi rendszer szigorúsága, az igényfelmérés és ezen alapuló ajánlatok összeállításának erőteljes piacorientáltsága, a kurzusértékelések és az elhelyezkedés mérésének fejlesztő, képzést és intézményt/szervezetet javító metódusa. Azonban mindenképpen fontosnak tartom leszögezni, hogy egyes képzési tartalmak (szociálpedagógia, kultúra, iskolai végzettség pótlása) szinte csak non-profit formában oktathatók, mivel ezek alapvető és szociális ismereteket oktatnak, nem piaci alapúakat.

5. ÖSSZEGZÉS: A FELNŐTTOKTATÁS HELYZETE ÉS JÖVŐJE

A továbbképzési piac Magyarországon dinamikusan fejlődik – a növekvő igények, a sokasodó ajánlatok és az őket közvetítő intézmények által –, amit nem csupán a FOA kutatásai igazolnak. A politika és a kormányzás feladata képzéspolitikai kérdések eldöntésével és törvényes szabályozással megteremti a keretet, amely szerkezetileg a felnőttképzési szektort egy egész életen át tartó tanulás formájába tudja önteni (Hinzen 2000a:115). Ezt a feladatot teljesíti a felnőttképzésről szóló törvény és az ezzel kapcsolatosan létrehozott felnőttképzési nyilvántartás, amelynek aktuális, 2004. év végi adatait elemezzük az összegző fejezetünk első részében.

Azonban mindez nem elég: ahol nincs befektetés az oktatásba és a képzésbe, ott a társadalom nem tud feltételeket teremteni a gazdasági és emberi erőforrás folyamatos fejlesztéséhez. Így tehát áttörés csak az oktatás fejlesztésével érhető el (Samuelson 2000:527). Az ehhez kapcsolódó új jelenségeket és tendenciákat az utolsó egységben próbáljuk összefoglalni, bár ezeket hosszas lenne részletesen taglalni: a felnőttoktatás rendszere folyamatos átalakuláson és fejlődésen megy keresztül 1989 óta, és ehhez a 2001. évi törvény újabb lendületet adott.

A disszertáció módszertani alapjainál megfogalmazott hipotéziseink a kutatás alapján nagyobb részben igazolódtak a vizsgált időszakban: 1997-2001 között. A korábban főként a közszolgálati szférához köthető felnőttoktatási tevékenység egyre inkább áthelyeződött a piaci területre. Itt a szektor sajátosságai révén erőteljesebben érvényesülnek a munkaerőpiaci igények, így a képzési területek, a finanszírozás stb. a szakképzésre orientáltabbá válik országszerte. Azonban jól látható, hogy a vizsgált megye felnőttoktatási képében az országosnál jelentősebb arányban van jelen az általános képzés és a képzési szolgáltatásokra való igény. Ezt a jelenséget a tőkeelméletek tükrében látjuk értelmezhetőnek: a megyében élő emberek körében fokozottan erőteljes a társadalmi tőke kohéziós hatása (v.ö. Coleman 1998:14-17). Jól igazolja ezt a non-profit szervezetek fokozott (66%-os) aránya is itt: a lakosok maguk hoznak létre képző egyesületeket és alapítványokat, ahol a fő cél nem a tevékenységből fakadó profitszerzés, nem is elsődlegesen a szaktudás bővítése, hanem az általános képességek, kompetenciák növelése, és emellett az együttlét, a közösségi élmény, a

közös tudás kialakítása, a valahová tartozás érzésének átélése. Ezeknek a jogi formáknak is a következménye, hogy a megbízással, nem főállásban foglalkoztatott szakemberek szerepe hangsúlyos. Ezen a területen az intézményi finanszírozás is sokkal inkább köthető az állami és pályázati rendszerhez, míg a főként szakképzésre orientáló profitorientált területen a résztvevők önfinanszírozása magasabb. Sajnos a megyében magas a munkanélküliek aránya (2005. májusában 8,92%) (HBMMK 2005), ők jelentik a legszélesebb célcsoportot (főként a szakmai átképzések terén), ezért az egész napos kurzusok a térségben dominánsabbak, és elsősorban az Országos Képzési Jegyzékben szereplő végzettségeket preferálják, amennyiben szakmai végzettséggel járó képzést választanak.

Látható mindezek mellett, hogy a felnőttoktatás intézményrendszere folyamatos átalakulásban van, és ezt különösen a felnőttképzési törvény indukálta hazánkban, ezért lényegesnek tartjuk áttekinteni a 2001. utáni helyzetet, valamint a felnőttoktatás jövőjére irányuló főbb tendenciákat.

5.1. A HAJDÚ-BIHAR MEGYEI FELNŐTTKÉPZÉSI INTÉZMÉNYEK 2001 UTÁN

A közoktatási-, szakképző- és felsőoktatási intézmények, közhasznú társaságok, egyesületek, köztestületek, alapítványok, egyéb jogi személyek, jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok, egyéni vállalkozók, illetve Magyarországon oktatási tevékenységet folytató külföldi személyek, szervezetek a 48/2001. (XII. 29.) OM rendelet²⁸, valamint a *felnőttképzésről szóló 2001. évi CI. törvény*²⁹ értelmében csak abban az esetben jogosultak felnőttképzési tevékenység és a felnőttképzési tevékenységhez kapcsolódó szolgáltatás megkezdésére, ha szerepelnek a felnőttképzést folytató intézmények nyilvántartásában (lásd a felnőttképzésről szóló 2001. évi CI. törvény 8. §-ának 1. bekezdését).

A törvény szövege szerint a nyilvántartásba történő bejegyzés kérelemre történik és négy évig érvényes. A felnőttképzési tevékenységet végző intézményeket, szervezeteket 2004. január 31-ig az Országos Közoktatási Értékelési és Vizsgaközpont (röviden OKÉV) tartotta nyilván, ezen időpontot követően – a felnőttképzési törvény

²⁸ Módosítja a 5/2004. (II. 24.) FMM rendelet.

²⁹ Módosítja a 2003. évi CVI. törvény.

2003-as módosítása kapcsán – a regisztrálást, nyilvántartást már a foglalkoztatáspolitikai és munkaügyi miniszter által kijelölt megyei (fővárosi) munkaügyi kirendeltségek végzik.

Az illetékes hatóságok – a sorozatos visszaélések és törvényteleniségek miatt – 2003-ban szigorították a felnőttképzési törvény nyilvántartásra vonatkozó részeit, ennek értelmében a munkaügyi központok ötvenezer forinttól ötszázezer forintig terjedő bírságot szabhatnak ki a felnőttképzési tevékenységet nyilvántartás nélkül folytató intézményekre, vállalkozásokra (lásd a felnőttképzésről szóló 2001. évi CI. törvény 10. §-ának 2. bekezdését).

A Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium honlapján (FMM 2004a) és kiadványában (NFI 2004c) található nyilvántartásból kitűnik, hogy jelenleg Hajdú-Bihar megye 21 településén folytatnak felnőttképzéssel összefüggő tevékenységet. A 239 intézmény, vállalkozás által szervezett képzések száma meghaladja a 4133-at. (Részletes összesítő táblázataik a 9-10. melléletekben.)

Anyagi lehetőségeink hiányában és időbeli korlátaink miatt nem vállalkoztunk, nem is vállalkozhattunk az összes nyilvántartásban szereplő intézmény, szervezet vizsgálatára. Emiatt a disszertációban elemzett képző intézmények, képzések és a nyilvántartásban fellelhető intézmények, képzések között eltérések mutatkoznak. (A munkaügyi központok jelen nyilvántartásában szereplő intézmények egy része a kutatás idején még nem létezett, a kutatásban szereplő intézetek közül pedig ma már sok megszűnt vagy éppen szünetelteti tevékenységét.) Ezen eltérések egyrészt a már említett pénzübeli nehézségekkel, valamint az idő szűkösségével magyarázhatók, másrészt azzal, hogy kutatásunk 2000. december 31-ével lezárult, az intézmények regisztrációs kötelezettsége pedig ezt követően keletkezett. Az 1997-2000. közötti időszakban számos olyan képző intézményt, szervezetet kerestünk fel, amely jelenleg nincs nyilvántartva, regisztrálva, illetve olyanokat is, amelyek azóta már megszűntek. Mindezen okokból következően az empirikus részben olvasható megállapítások, észrevételek kizárólag a kutatásunk idején tapasztalható állapotokat tükrözik, az akkoriban létező problémákra, nehézségekre reflektálnak, és csak részben, vagy egyáltalán nem állíthatók párhuzamba a 2004-es viszonyokkal. (A minisztériumi nyilvántartásban szereplő intézmények összesített adatsorát tartalmazza a 10. táblázat.)

10. táblázat

Hajdú-Bihar megyében, 2004-ben felnőttképzési tevékenységet folytató intézmények és képzések település szerinti megoszlásban

Település neve	Intézmények száma	Képzések száma
Balmazújváros	3	30
Berettyóújfalu	12	222
Biharkeresztes	1	6
Bocskai kert	1	27
Debrecen	179	3.477
Derecske	3	40
Fülöp	2	2
Hajdúböszörmény	12	117
Hajdúdorog	1	8
Hajdúnánás	4	89
Hajdúsámson	1	1
Hajdúszoboszló	7	69
Kaba	1	7
Komádi	1	1
Konyár	1	10
Létavértes	1	1
Nagyrábé	1	1
Polgár	1	5
Püspökladány	5	11
Szentpéterszeg	1	3
Zsáka	1	6
Összesen	239	4.133

A táblázatból is kitűnik, hogy a legtöbb felnőttképzési intézmény a megyeszékhelyen, Debrecenben működik. Az itt található 179 képző szervezet összesen 3.477 képzést szervez. Debrecen dominanciája egyrészt a térségben játszott gazdasági szerepével, magas lakosságával, illetve kiépült intézményhálózatával magyarázható. A városban a rendszerváltás után számos állami tulajdonban lévő céget felszámoltak, minek következtében ezek veszítették el munkahelyeiket. A kilencvenes évek elején

számos olyan vállalkozás, intézmény alakult Debrecenben, amely – az újbóli munkába állást elősegítendő – munkanélküliek részére szervezett különféle (át)képzéseket. Napjainkban is töretlen népszerűségnek örvendő átképző tanfolyamok mellett jelentős hangsúlyt kapnak a továbbképzést célzó kurzusok is, hiszen a városban működő külföldi érdekeltségű vállalkozásoknak, állami és magán cégeknek egyre nagyobb szükségük van jól képzett, szakértelemmel rendelkező munkaerőre.

A felsorolásból az is látható, hogy a megye második legnépesebb településén, Hajdúböszörményben (32.220 fő) mindössze 12 felnőttképzéssel foglalkozó intézmény, vállalkozás működik, amelyek 2004-ben 117 képzést szerveztek. (275 lakosra jutott egy képzés.) Ezzel ellentétben a fele akkora lélekszámú Berettyóújfalu (16.107 fő) 12 intézményében 222 képzést tartottak nyilván. (72 lakosra jutott egy képzés.)

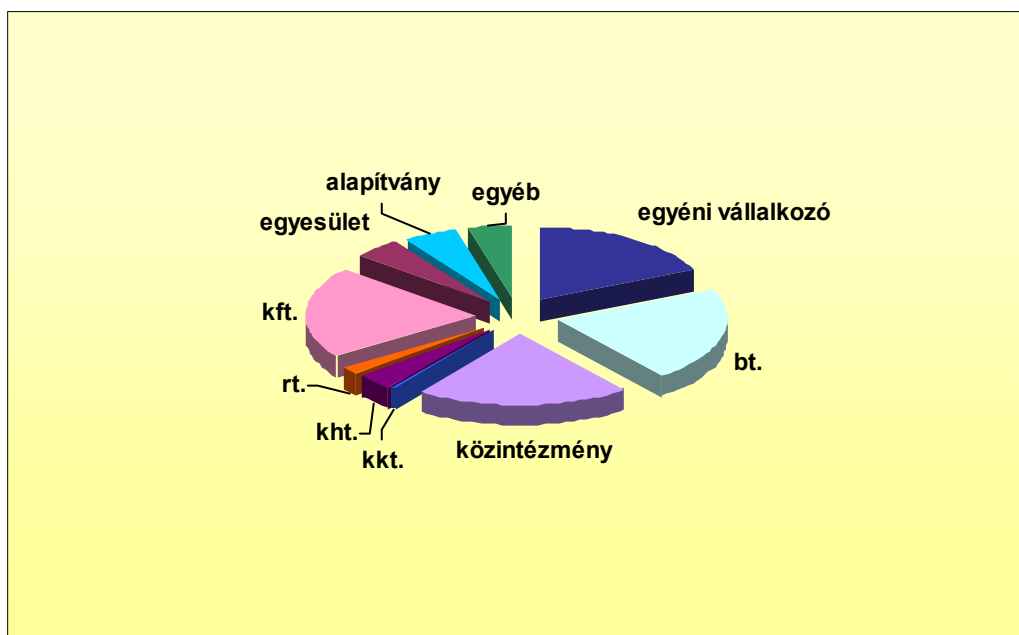
Hajdúszoboszló a megye harmadik legnagyobb városa a képzési intézmények és a képzések számának tekintetében is messze lemarad mind Hajdúböszörménytől, mind Berettyóújfalutól. (A településen hét felnőttképzéssel foglalkozó intézmény található, amely összesen 69 képzést szervezett.) Kevés számú (három darab) felnőttképzési tevékenységet folytató szervezetet, vállalkozást regisztráltak a negyedik legnépesebb hajdú-bihari településen, Balmazújvárosban. A három intézményben összesen csupán 30 képzést folytattak 2004-ben. (604 lakosra jutott egy képzés.) Meglepő ugyanakkor, hogy az 1 878 fős Fülöp községben két felnőttképzéssel foglalkozó vállalkozás, és az alig 1 200 lakosú Szentpéterszegben egy képző intézmény működik.

Ha az adatsort összevetjük a felnőttoktatási atlasz kutatás során a megyében 1997-2000. között talált intézményekkel (1. táblázat), akkor látható, hogy azóta növekedett az intézmények száma. Azonban ez egyértelműen a városok még jelentősebb dominanciáját hozta, a kisebb településeken, ahol az empirikus kutatásunk még talált akár több intézményt is (pl. Biharkeresztes, Polgár, Hajdúdorog, Tiszacsege stb.), ott mára jóval kevesebb intézmény létezik, vagy egyáltalán nincs intézmény.

Ha a megyében található felnőttképzési tevékenységet folytató intézményeket jogi forma szerint vizsgáljuk, meglehetősen vegyes képet kapunk. Igen sok egyéni vállalkozó (43) foglalkozik felnőtteknek szóló tanfolyamok, képzések szervezésével, jelentős számban képviseltetik még magukat ezen a területen a közintézmények (49), a betéti társaságok (51) és a korlátolt felelősségű társaságok (50) is. Ezzel ellentétben elenyésző számú közhasznú társaság (8), részvénytársaság (4) és közkereseti társaság (1) folytat felnőttképzéssel összefüggő tevékenységet. Az alapítványok és az egyesületek sem igazán veszik ki részüket az efféle képzések indításában (30. ábra).

30. ábra

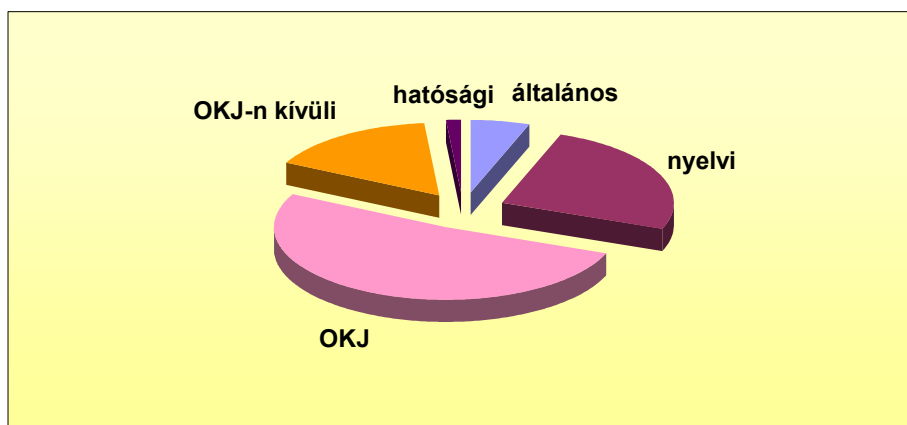
***Hajdú-Bihar megyében, 2004-ben felnőttképzési tevékenységet folytató szervezetek
(jogi forma szerint)***

A 31. ábrából kitűnik, hogy a Munkaügyi Központ által Hajdú-Bihar megyében nyilvántartott 4.133 képzés több mint felét (2.132) az úgynevezett OKJ-s képzések teszik ki. A térségben található intézmények, vállalkozások emellett nagy számban szerveznek nyelvi képzést (1.044), illetve OKJ-n kívüli képzést (663) is. Ehhez képest szinte elenyésző azon szervezetek, vállalkozások aránya, amelyek általános (felnőtt)képző tanfolyamokat (234) és hatósági jellegű képesítésekre felkészítő képzéseket (59) tartanak.

31. ábra

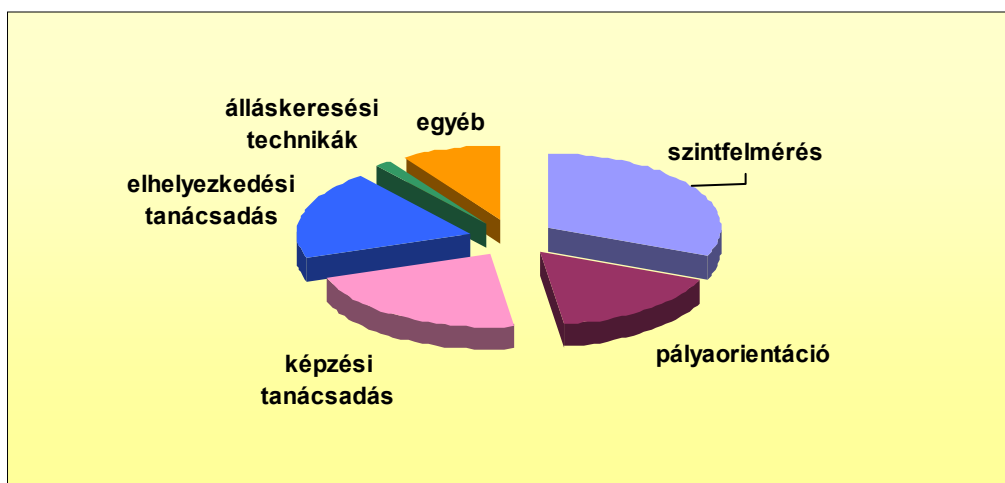
A felnőttképzési tevékenységek megoszlása (a képzés típusa szerint)

A megyében nyilvántartott intézmények, vállalkozások nemcsak képzéseket, hanem különféle felnőttképzési szolgáltatásokat is kínálnak az érdeklődőknek. A leggyakrabban nyújtott szolgáltatások sorából kiemelkedik az előzetes tudásszintfelmérés (164), valamint a képzési szükségletek felmérése és a képzési tanácsadás (114). Elhelyezkedési tanácsadással 103, pályaorientációs, pályakorrekciós tanácsadással pedig 85 intézményben foglalkoznak. Álláskeresési technikákat csupán 8 intézményben oktatnak, míg az egyéb kategóriába tartozó szolgáltatásokat 48 szervezetnél, vállalkozásnál alkalmazzák. (32. ábra)

32. ábra

A felnőttképzési szolgáltatások megoszlása (a szolgáltatás típusa szerint)

5.2. A FELNŐTTOKTATÁS JÖVŐKÉPE

A felnőttoktatás jelenlegi helyzetének elemzéséhez a szakmai véleményeket, valamint kutatásunk eredményeit használjuk fel. A részletes elemzés helyett azonban áttekinthetőbbnek és beszédesebbnek véltünk egy vázlatos, a fő momentumokat tartalmazó összefoglalást. Így tehát a következőkben pontokba szedve összefoglaljuk a mai magyarországi felnőttoktatás fő vonásait a szakértők és kutatásaink szemszögéből.

1. A közművelődési intézményrendszerben zajlik a felnőttképzés jelentős része, bár ezek közül sokat csak befogadnak ezek az intézmények, de ettől függetlenül fontos és fennmaradó infrastrukturális alapja a felnőttképzésnek.

2. Tartalmilag és célrendszerében egyre pragmatikusabbá vált a korábbiakhoz képest. Arányaiban és súlyában az általános iskolai oktatás, a személyiségformálás humanisztikus értékei kisebb helyet foglalnak el a felnőttoktatás egészében.
3. Új jelenség a munkanélküliek átképzése, illetve a pályakezdő fiatalok munkaerőpiaci képzése. Kialakulásának oka az ország magas munkanélküli rátája.
4. Világbanki támogatással kiépült a Regionális Munkaerőfejlesztő és Képző Központok intézményhálózata.
5. 1996-ban a kormány elfogadta a szakképzés távlati fejlesztési programját, amelyben kiemelt cél a szakképzettséget szerzők arányának növelése, illetve a szakmai tudás nemzetközi versenyképességének megteremtése és megtartása.
6. A rendszerváltás óta megjelent a piacorientált felnőttoktatási rendszer. Magyarországon mintegy 3.000 felnőtt szakképzéssel foglalkozó vállalkozás létezik, amelyeket a Felnőttképzési Vállalkozások Szövetsége fog össze.
7. A munkahelyi felnőttoktatás átalakult az üzemekben, gyárakban és vállalatoknál, és egyben a szakszervezeti programok is, mint például a korábbi munkásakadémiák – a továbbképzés mindinkább a dolgozók magánügyévé vált.
8. A kilencvenes években megalakult az első távoktatási főiskola, amelynek szakmai felügyeletét és a regionális központok koordinálását a Nemzeti Távoktatási Tanács látja el.
9. Új trend az állampolgárok mentalitásának megváltoztatására irányuló felnőttoktatási aktivitások megjelenése, amelyekben politikai jellegű információkat (is) közvetítő speciális, rövidebb kurzusok érvényesülnek, bár a politikai képzések válsága hazánkban is jelentkezik.
10. Új fejlemény a népfőiskolai mozgalom újjáéledése az 1980-as évektől kezdődően. A mozgalmat az 1988-ban alakult Magyar Népfőiskolai Társaság fogja össze, hálózatához 10 regionális központ és több mint 130 tagszervezet tartozik.
11. A rendszerváltás után megjelent egyesülési törvény óta megszorodtak a civil szervezetek: jelenleg 30 000 egyesület, társaság, alapítvány és egyéb öntevékeny szervezet működik.
12. Nagyobb szerepet töltenek be a felnőttoktatásban, főként non-formális szektoraiban az úgynevezett történelmi egyházak, különösen a római katolikus, a református és az evangélikus egyházak, valamint az azok támogatását (is) élvező civil szervezetek.

13. A mai felnőttoktatás nagy része nem veszi figyelembe a tanuló felnőtt igényét, motiváltságát, tanulási képességét és a külső feltételeket, amelyek között tanul.
14. Döntővé vált a vizsga- és papírmánia, amely nem sokat törődik azzal, hogy mit tud az illető, fontosabbnak tartja, hogy miről van papírja, kivéve néhány erőteljesen gyakorlatorientált területet, mint a számítástechnika, vagy a nyelvi továbbképzés.
15. Kevesen vannak andragógus végzettségű felnőttoktatók (Igazából ilyen végzettség hazánkban nem is szerezhető, legközelebb áll ehhez a művelődési és felnőttképzési menedzser, valamint az andragógia specializációval társított művelődésszervező képzés.), legalább 90%-uk „amatőr felnőttoktató”: közgazdász, jogász, egyéb diplomás.
16. Megszületett a felnőttképzési törvény, amely kimondja mit kell érteni felnőttképzésen és ehhez milyen közpénzt vagy közvetett adókedvezményt és egyéb segítséget kell adni.
17. A feladatok koordinálását segíti a felnőttoktatási törvény által felállított Nemzeti Felnőttképzési Intézet, amely az eddig elért eredmények dokumentálásával, feldolgozásával, kutatások indításával, információs szolgáltatással tájékoztatja, orientálja a felnőttoktatás szereplőit.
18. Szintén létrejött az Országos Felnőttoktatási Tanács, amely egyrészt érdekvédelemi funkciókat lát el, másrészt a gazdaság, a politika, a kultúra szférájában a felnőttoktatás szerepét tisztázza, a kölcsönhatások, összefüggések megbeszélését kezdeményezi, illetve segíti, hogy szervezettebben részt vegyünk nemzetközi projekteken, kísérleteken.

Ezek tehát a főbb tendenciák a teljesség igénye nélkül. Ezeket lehet felhasználni kiindulásképpen a jövőre vonatkozó perspektívák felvázolásához szintén a szakértői véleményekre és kutatásunkra alapozva pontokba foglalva.

1. A felnőtt középiskolák tanulóinak mintegy 66%-a 25 éves korú, vagy annál fiatalabb, ami megfontolandóvá teszi egy külön erre a célra létrehozott „fiatal felnőttek iskolája” iskolatípus létrehozását.
2. Az igazi jövő, az igazi nagy változás a felnőttoktatás területén várható.
3. Szem előtt kell tartani a hamburgi tanácskozás jelszavát: „Adult Learning – Key to the 21st Century” (Felnőtt tanulás – kulcs a XXI. századhoz).
4. Fennáll annak a veszélye, hogy az eddig dinamikus fejlődés megakad, mert a bevonandók körének szélesítésével folyamatosan szembetalálkoznak az általános

műveltség hiányával. Az európai integráció széles körű általános műveltséggel, kommunikációképes tudással rendelkező jó szakembereket igényel.

5. Az intézmények egyre szélesebb körében kell ténylegesen alkalmazni az open-system (nyílt rendszer) metodikáját.
6. Az OECD országok mintájának alkalmazásával 10% alá kell lenyomni a populációnak azon arányát, amely szakképzetlenül lép ki az iskolarendszerből.
7. Meg kell változnia a tanuló magatartásának: fel kell ismernie, hogy mindenféle tanulásnak lényegében önképzésnek kell lennie.
8. Meg kell változnia a tanári beállítottságnak: főszereplővé a tanulót és a tanulási folyamatot kell tenni, a tanár dolga pedig ennek a folyamatnak a szakszerű segítése.
9. Rendszeres felnőttoktatási folyóiratra és könyvkiadásra lenne szükség. Jó kezdeményezés a Nemzeti Felnőttképzési Intézet *Felnőttképzés* című folyóirata. A Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodájának megszűnésével azonban a korábban folyamatos felnőttoktatási könyvkiadást is megakadt.
10. További felnőttoktatási kutatásokat kellene kezdeményezni, főként az empirikus területen (tanulási folyamat, tanulás-tanítás kapcsolata stb.)

Mindebből látszik, hogy a felnőttoktatás intézményrendszere dinamikusan változik, bővül: a felnőttoktatási intézmények és szervezetek úgynevezett tanuló intézmények és szervezetek, amelyek mint rendszerek folytonosan alkalmazkodnak a környezeti kihívásokhoz (Sári 2004:67-68).

Németországi szakemberek hangoztatták a következőt: „*A felnőttképzési intézmények igen sok embernek megadták a képzés esélyét, miáltal demokratikus állampolgárokká váltak és nagy mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy országunk demokratikus állammá lett*” (Bohn – Schumann – Stang 1996:17). Hazánk valóban demokratikus állammá válásáért nekünk is magas szinten biztosítani kellene az esélyegyenlőséget a felnőttképzés területén.

A jövőre vonatkozó perspektívák elemzését az UNESCO párizsi konferenciájának egyik tételével zárjuk, amely egyértelműen összefoglalja a felnőttképzés szerepét, a jövőbeli fontosságának alapját: *a szakképzésnek és különösen a felnőttek képzésének óriási szerepe van abban, hogy mennyire lehet a társadalmi koherenciát erősíteni, mindazokat a szociális és a mögötte meghúzódó, etnikai, egyéb problémákat kezelni, amelyek nélkül nincs kiegyensúlyozott gazdasági fejlődés, nincs stabil társadalom* (Harangi – Hinzen – Sz. Tóth 1998:85-87).

BIBLIOGRÁFIA

- B. Gelencsér, Katalin (szerk.) (1998a): *Művelődéstörténet II.* [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 19. kötet.] Budapest, Német Nép főiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája – Magyar Művelődési Intézet – Mikszáth Kiadó – Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet
- B. Gelencsér, Katalin (1998b): A művelődés, az öntevékeny közösségi művelődés formái és funkciói Magyarországon. In: Uő. (szerk.): *Művelődéstörténet II.* [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 19. kötet.] Budapest, Német Nép főiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája – Magyar Művelődési Intézet – Mikszáth Kiadó – Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet, 674-702. p.
- Babbie, Earl (1998): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata.* Budapest, Balassi Kiadó
- Bajusz, Klára – Hinzen, Heribert – Horváthné Bodnár, Mária (1999): Magyarország városainak felnőttoktatási atlasza. In: *Kultúra és Közösség*, 1998/4-1999/1. szám, 61-81. p.
- Baksai, Zoltán – Fejes, Katalin (1997): Pályakezdők elhelyezkedési programja. In: Bánfalvy, Csaba – Pordány, Sarolta (szerk.): *Munkanélküli fiatalok és pályakezdők képzése.* [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 8. kötet.] Budapest, Német Nép főiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 21-34. p.
- Bánfalvy, Csaba – Pordány, Sarolta (szerk.) (1997): *Munkanélküli fiatalok és pályakezdők képzése.* [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 8. kötet.] Budapest, Német Nép főiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája
- Bánfalvy, Csaba (1993): Pályakezdők munka nélkül. In: *Educatio*, 1. szám, 10-21. p.
- Bánfalvy, Csaba (1994): Lassú változás a magyarországi munkanélküliségben. In: *Társadalmi Szemle*, 2. szám, 82-86. p.
- Bánfalvy, Csaba (1995): Diplomás munkanélküliek. In: *Társadalmi Szemle*, 11. szám, 61-68. p.
- Bánfalvy, Csaba (1997): *A munkanélküliség.* Budapest, Magvető Kiadó
- Bánfalvy, Csaba (2002): *A munkanélküliségről.* Budapest, Wesley Könyvek

- Baranyi, Béla (szerk.) (1998): *Hajdú – Bihar megye területfejlesztési koncepciója*. Debrecen, Hajdú – Bihar Megyei Területfejlesztési Tanács
- Baranyi, Béla (szerk.) (2001): *Hajdú – Bihar megye: Debrecen és térsége*. Budapest, Ceba Kiadó
- Baranyi, Béla (szerk.) (2002): *Hajdú – Bihar megye: Bihari térség*. Budapest, Cega Kiadó
- Barcza, Józsefné (1988): A diáktársaságok és diákegyesületek. In: Barcza, József (szerk.): *A Debreceni Református Kollégium története*. Budapest, Egyetemi Nyomda, 697-752. p.
- Barta, Barnabás (1984): *Magyarország művelődési viszonyai, 1960-1982*. Budapest, Kossuth Kiadó
- Basel, Péter – Eszik, Zoltán (szerk.) (2001): *A felnőttoktatás kutatása*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 26. kötet.] Budapest, Német Nép főiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája – Oktatókutató Intézet
- Bélanger, Paul (1997): Irányzatok a felnőttoktatásban. In: Hinzen, Heribert – Koltai, Dénes (szerk.): *A felnőttoktatás jövője – a jövő felnőttoktatása*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 14. kötet.] Budapest, Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet – Német Nép főiskolai Szövetség Nemzeti Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 29-34. p.
- Belanger, Paul (1999): A felnőttoktatás új politikai környezete. In: *Educatio*, tavaszi szám, 108-114. p.
- Beluszky, Pál (1999): *Magyarország településföldrajza*. Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó
- Benedek, András – Csoma, Gyula – Harangi, László (főszerk.) (2002): *Felnőttoktatási és -képzési lexikon*. Budapest, Magyar Pedagógiai Társaság – OKI Kiadó – Szaktudás Kiadó Ház
- Benedek, László (1981): Közoktatás, közművelődés. In: Varga, Gyula (szerk.): *Berettyóújfalu története*. Berettyóújfalu, Városi Tanács, 627-642. p.
- Bergen, Marinus von (1972): *Pedagogische intervention*. (Pedagógiai beavatkozás.) Freiburg, (k. n.)
- Berne, Eric (1984): *Emberi játszmák*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó

- Bertényi, Iván (1998a): A 16. századi magyar társadalom. In: B. Gelencsér, Katalin (szerk.): *Művelődéstörténet I.* [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 19. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája – Magyar Művelődési Intézet – Mikszáth Kiadó – Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet, 356-364. p.
- Bertényi, Iván (1998b): A felvilágosult abszolutizmus és jozefinizmus. In: B. Gelencsér, Katalin (szerk.): *Művelődéstörténet II.* [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 19. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája – Magyar Művelődési Intézet – Mikszáth Kiadó – Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet, 498-508. p.
- Berzeviczy, Albert (1905): *Beszédek és tanulmányok.* I-II. Budapest, Singer és Wolfner
- Bibó, István (1998): *A felvilágosodás korának magyar irodalma.* Budapest, Balassi Kiadó
- Boga, Bálint (2000): Időskorúak felnőttoktatása a közművelődésben, a művelődési otthonokban. In: Horváthné B., Mária – Pordány, Sarolta (szerk.): *Tanulás, művelődés, szabadidő időskorban.* [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 24. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája – Nyitott Képzések Egyesülete, 55-70. p.
- Bohn, Herbert – Schumann, Christine – Stang, Richard (szerk.) (1996): *Nyelvek.* [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 7. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája
- Bonifert, Mária (1993): A reménytelen jövő gyermekei. In: *Mozgó Világ*, 19. szám, 63-69. p.
- Borgen, William A. – Amundson, Norman E. (1984): *The experience of unemployment.* (A munkanélküliség megtapasztalása.) Toronto, Canada, Nelson
- Bourdieu, Pierre (1986): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz, Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei.* Budapest, Új Mandátum, 156-177. p.

- Bourdieu, Pierre (1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Lengyel, György – Szántó, Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest, Aula Kiadó, 155-176. p.
- Bögre, Zsuzsa (1998): A lelkiigyakorlatos házak helyzete. In: *Egyházforum*, 1-2. szám, 30-45. p.
- Coleman, James (1998): Társadalmi tőke. In: Lengyel, György – Szántó, Zoltán (szerk.): *Tőkefajták. A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest, Aula Kiadó, 9-54. p.
- Csiby, Sándor (főszerk.) (1987): *Felnőttoktatási kislexikon*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- Csoma, Gyula – Herbai, Ágnes – Juhász Nagy, Ágnes – Sári, Mihály (szerk.) (1997): *A magyar felnőttoktatás mai helyzete*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 13. kötet.] Budapest, Német Nép főiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Nemzetközi Projektirodája
- Csoma, Gyula (1992): A dolgozók iskoláinak átalakítása, avagy paradigmaváltása az iskolai felnőttoktatásban. In: Koltai, Dénes (szerk.): *Felnőttképzés az ezredforduló változó világában*. Pécs, JPTE, 32-38. p.
- Csoma, Gyula (1998): Felnőttoktatási konferenciák – hajdan és most – Magyarországon. In: *Kultúra és Közösség*, 1998/4. szám – 1999/1. szám, 31-48. p.
- Csorba, Csaba (et al. szerk.) (1999): *Comenius és a magyar iskola*. Sárospatak, Magyar Comenius Társaság
- Csorba, Sándor (2000): *Bessenyei György világa*. Budapest, Argumentum Kiadó
- Daly, Lenke (1981): *A felnőttoktatás hazai történetéből*. Budapest, Országos Oktatástechnikai Központ és a Fővárosi Pedagógiai Intézet Kiadása
- Dienes, Gedeon (2001): *A mozdulatművészet története*. Budapest, Orkesztika Alapítvány
- DRMKK (1997): *Tájékoztató a Debreceni Regionális Munkaerőfejlesztő és Képző Központról*. Debrecen, DRMKK
- Durkheim, Emile (1980): *Nevelés és szociológia*. Budapest, Tankönyvkiadó
- Durkó, Mátyás – Sári, Mihály (1990): *Bevezetés a közművelődéstudományi ismeretekbe*. Budapest, Tankönyvkiadó
- Durkó, Mátyás – Szabó, József (2000): Az ezredforduló andragógiája. In: Filla, Wilhelm – Gruber, Elke – Hinzen, Heribert – Jug, Jurij (szerk.): *A felnőttképzés története Közép-Európában: A II. világháborútól az ezredfordulóig*. [Nemzetközi

- felnevelőképzés és együttműködés sorozat 7. kötet.] Budapest, Német Népiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 28-42. p.
- Durkó, Mátyás (1988): A szocialista népművelés kialakulása Debrecenben. (1948-1956) In: *Debreceni Szemle*, 2. szám, 75-92. p.
- Durkó, Mátyás (1990): A népművelés és a felnőttnevelés történeti fejlődésének vázlata. In: Uő. – Sári, Mihály: *Bevezetés a közművelődéstudományi ismeretekbe*. Budapest, Tankönyvkiadó, 5-15. p.
- Durkó, Mátyás (1992): A szabadművelődés korszaka Debrecenben. In: Rubovszky, Kálmán – Soós, Pál (szerk.): *Tanulmányok a művelődéstudományok köréből III.* [Acta Andragogiae et Culturae sorozat 13. szám.] Debrecen, KLTE, 9-28. p.
- Durkó, Mátyás (1995): A gazdasági élet kihívásai és a hazai felnőttképzés 1-3. In: *Humánpolitikai Szemle*, 5. szám, 52-68. p., 6-7. szám, 45-51. p., 8. szám, 60-71. p.
- Durkó, Mátyás (1997a): A hazai andragógia rendszerváltás utáni változási tendenciái. In: Hinzen, Heribert – Koltai, Dénes (szerk.): *A felnőttképzés jövője – a jövő felnőttképzése*. [Felnőttképzés, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 14. kötet.] Budapest, Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet – Német Népiskolai Szövetség Nemzeti Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 73-84. p.
- Durkó, Mátyás (1997b): A közművelődés fő vonala Debrecenben 1944-től 1956-ig. In: Orosz, István (főszerk.): *Debrecen története*. V. kötet. Debrecen, Csokonai Kiadó, 181-188. p.
- Durkó, Mátyás (1998): Bevezetés a felnőttnevelési kutatások történetébe. In: Maróti, Andor – Rubovszky, Kálmán – Sári, Mihály (szerk.): *A magyar felnőttképzés története*. Budapest, Magyar Művelődési Intézet – Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszéke – Jászberényi Tanítóképző Főiskola Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszék – Német Népiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 72-78. p.
- Durkó, Mátyás (1999): *Andragógia* (A felnőttnevelés és közművelődés új útjai). [Felnőttképzés, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 21. kötet.] Budapest, Magyar Művelődési Intézet
- EURO (2004): *Közösségi programok, alapok és kezdeményezések az Európai Unióban*. In: <http://www.euro.hu/pages/almenugenerator.asp?submenu=6&kategoria=28>

- Európai Tanács (1996): Az oktatási rendszerek egymáshoz igazítása. In: Hinzen, Heribert (szerk.): *Fejlődésközpontú felnőttoktatás*. [Nemzetközi felnőttoktatás és együttműködés sorozat 3. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 169-180. p.
- Európai Tanács (2000): *A Memorandum of Lifelong Learning*. (Memorandum az egész életen át tartó tanulásról.) Brussels, EU
- Faulenbach, Bernd (1999): Die Krise der politischen Bildung oder die Kriese der Politik? (A politikai képzés válsága vagy a politika válsága?) In: *Hessische Blätter für Volksbildung* (A népművelés hesseni lapjai.), 2. szám, 119-127. p.
- Faulstich, Peter (1997): Forschungen in Erwachsenenbildung. (Felnőttoktatási kutatások.) In: *Hessische Blätter für Volksbildung* (A népművelés hesseni lapjai.), 3. szám, 196-209. p.
- Felkai, László (1969): Neveléstörténeti kutatások a magyarországi felnőttoktatás kezdeteiről. In: Kiss, Árpád (szerk.): *Neveléstörténet és szocialista pedagógia*. Budapest, Magyar Pedagógiai Társaság, 118-128. p.
- Felkai, László (1979): *Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége*. Budapest, (k. n.)
- Felkai, László (1998a): Az Uránia Magyar Tudományos Egyesület első évtizedei. In: Maróti, Andor – Rubovszky, Kálmán – Sári, Mihály (szerk.): *A magyar felnőttoktatás története*. Budapest, Magyar Művelődési Intézet – Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszéke – Jászberényi Tanítóképző Főiskola Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszék – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 117-124. p.
- Felkai, László (1998b): Felnőttnevelés a korai magyarországi munkásmozgalom keretei között (1848-1900). In: Filla, Wilhelm – Gruber, Elke – Hinzen, Heribert – Jug, Jurij (szerk.): *A felnőttképzés története Közép-Európában: A felvilágosodástól a II. világháborúig*. [Nemzetközi felnőttoktatás és együttműködés sorozat 6. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 96-101. p.
- Felkai, László (2000): Felnőttképzés Magyarországon 1945-től napjainkig. In: Filla, Wilhelm – Gruber, Elke – Hinzen, Heribert – Jug, Jurij (szerk.): *A felnőttképzés története Közép-Európában: A II. világháborútól az ezredfordulóig*. [Nemzetközi felnőttoktatás és együttműködés sorozat 7. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 187-196. p.

- Felkai, László (2002): Szervezeti és tartalmi jellegű változások az ezeréves magyar iskolában. In: *Hagyomány és megújulás a magyar oktatásban*. Budapest, OPKM, 7-26. p.
- Filla, Wilhelm – Gruber, Elke – Hinzen, Heribert – Jug, Jurij (szerk.) (2000): *A felnőttképzés története Közép-Európában: A II. világháborútól az ezredfordulóig*. [Nemzetközi felnőttoktatás és együttműködés sorozat 7. kötet.] Budapest, Német Népfoiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája
- FMM (2003a): *A legfrissebb foglalkoztatási és aktivitási adatok értékelése, 2003. június*. In: Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium honlapja. <http://www.fmm.gov.hu/main.php?folderID=3328&articleID=658&ctag=articlelist&iid=1>
- FMM (2003b): *Munkanélküliség*. In: Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium honlapja. www.fmm.gov.hu/main.php?folderID=3376
- FMM (2004a): *Nyilvántartott felnőttképzési intézmények adatbázisa*. In: Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium honlapja. www.fmm.gov.hu/main.php?folderID=2045
- FMM (2004b): *Országos Felnőttképzési Tanács bemutatása*. In: Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium honlapja. www.fmm.gov.hu/main.php?folderID=2002
- Fónagy, Zoltán (2001): *Modernizáció és polgárosodás: Magyarország története 1849-1914-ig*. [Történelmi kézikönyvtár sorozat.] Debrecen, Csokonai Kiadó
- Forray R., Katalin – Kozma, Tamás (1993): Tanulási szándékok és elhelyezkedési lehetőségek. In: *Info-Társadalomtudomány*, 26. szám, 39-49. p.
- Földiák, András – Turóczyné, Vesztegh Rozália (1997): Hátrányos helyzet és a felnőttoktatás. In: Csoma, Gyula – Herbai, Ágnes – Juhász Nagy, Ágnes – Sári, Mihály (szerk.): *A magyar felnőttoktatás mai helyzete*. Budapest, Német Népfoiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 59-61. p.
- Frankl, Victor Emil (1992): *Man's search for meaning: an introduction to logotherapy*. (Az ember törekvése az élet értelmének megtalálására: bevezetés a logoterápiába.) Boston, Beacon Press
- Fricz, Tamás (1997): *A népi-urbánus vita tegnap és ma*. Budapest, Napvilág

- Friedmann, Georges (1971): A szabad idő és a munka kielégületlensége. In: Ferge, Zsuzsa (szerk.): *Francia szociológiai válogatás*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 179-223. p.
- Fülöp, Géza (1995): *A könyv és a könyvtári kultúra a kapitalizmus időszakában 1789-1917*. I. kötet. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- FVSz (2004): *A Felnőttképzési Vállalkozások Szövetsége honlapja*. In: www.fvsz.hu
- Gábor, Éva (szerk.) (1988): *A Thália Társaság (1904-1908)*. Budapest, Magyar Színházi Intézet
- Geißler, Karlheinz A. (1997): Felnőttképzés a modern korban – fejlődés és minőség. In: Hinzen, Heribert – Koltai, Dénes (szerk.): *A felnőttoktatás jövője – a jövő felnőttoktatása*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 14. kötet.] Budapest, Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzeti Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 11-28. p.
- Gergely, András (szerk.) (2003): *Magyarország története a XIX. században*. Budapest, Osiris Kiadó
- Gergely, Jenő (1997): Kiutkeresés a harmincas évek első felében. In: Pölöskei, Ferenc – Gergely, Jenő – Izsák, Lajos (szerk.): *20. századi magyar történelem 1900-1994*. Budapest, Korona Kiadó, 189-203. p.
- Golnhofer, Erzsébet (2004): *Hazai pedagógiai nézetek 1945-1949*. Pécs, Iskolakultúra
- Gruber, Elke (1997): A továbbképzés mint privát szolgáltatás. In: Hinzen, Heribert – Koltai, Dénes (szerk.): *A felnőttoktatás jövője – a jövő felnőttoktatása*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 14. kötet.] Budapest, Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzeti Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 241-252. p.
- Günther, Irich (1982): *Erwachsenenbildung als Gegenstand der internationalen Diskussion*. (Felnőttképzés mint a nemzetközi dialógus tárgya.) Köln, (k. n.)
- Györffy, Sándor (szerk.) (1983): *Szárszó 1943*. Előzményei, jegyzőkönyve és utóélete. Dokumentumok. Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- Gyulay, Béla (2002): *A felnőttek oktatása és a Budapesti Népoktatási Kör története*. Budapest, OKI
- H. Sas, Judit (1963): *A magyar népművelés története (1920-1948)*. Budapest, Tankönyvkiadó

- HBKIK (2002): *Hajdú-Bihar megyei Kereskedelmi és Iparkamara honlapja*. In: <http://www.hbkik.hu/>
- HBMMK (2005): *Tájékoztató. A munkaerő-piaci helyzet alakulása Hajdú-Bihar megyében 2005. májusában*. In: Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Központ honlapja: <http://www.hajdummk.hu/internet/keret.asp?cim=Munkaerőpiaci+helyzetkép&lap=mpadat.htm>
- Halász, Gábor (2001a): *A magyar közoktatás az ezredfordulón*. Budapest, Okker Kiadó
- Halász, Gábor (2001b): *Az oktatási rendszer*. [Pedagógus könyvek sorozat.] Budapest, Műszaki Könyvkiadó
- Handt, Gerhard von der (1996): Nyelvtanulás. In: Bohn, Herbert – Schimann, Christine – Stang, Richard (szerk.): *Nyelvek*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 7. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 74-76. p.
- Harangi B., László (1993): A Regionális Munkaerőfejlesztő és Képző Központ (RMKK) koncepcionális kérdései I. In: Sz. Szabó, László – Sári, Mihály (szerk.): *Felnőttnevelés és társadalom*. [Acta Andragogiae et Culturae sorozat 14. szám.] Debrecen, KLTE, 73-79. p.
- Harangi B., László (1997): *Rugalmas munkaerőpiaci képzés a DRMKK-ban*. Publikálatlan kézirat. Debrecen, DRMKK
- Harangi, László – Hinzen, Heribert – Sz. Tóth, János (szerk.) (1998): *Nemzetközi nyilatkozatok és dokumentumok a felnőttoktatásról és az egész életen át tartó tanulásról*. [Nemzetközi felnőttoktatás és együttműködés sorozat 4. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája
- Harangi, László – Rádli, Katalin – Sári, Mihály (1997): A felnőttoktatás minőségi fejlesztése. In: Csoma, Gyula – Herbai, Ágnes – Juhász Nagy, Ágnes – Sári, Mihály (szerk.): *A magyar felnőttoktatás mai helyzete*. Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 67-68. p.
- Harangi, László (2002): Előkészületben a felnőttoktatási és -képzési lexikon. In: Horváthné Bodnár, Mária (szerk.): *Partnerség az élethosszig tartó tanulásért. Az európai modernizációs folyamatok a magyar felnőttoktatásban*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 27. kötet.] Budapest, Német

- Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 93-96. p.
- Harsányi, István (szerk.) (1991): *Népfőiskola tegnap, ma, holnap*. Budapest, Püski Magyar Népfőiskolai Társaság
- Herzberg, Frederick (1993): *The motivation to work*. (A munkára való motiváció.) New Brunswick, Transaction Publishers
- Heller, Ágnes (1970): *A mindennapi élet*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Hidy, Pálné (2000): Felnőttképzési szakemberek és művelődésszervezők felkészítése az idősokkal kapcsolatos feladatokra. Fiatalok az idősökért! In: Horváthné B., Mária – Pordány, Sarolta (szerk.): *Tanulás, művelődés, szabadidő idős korban*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 24. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája – Nyitott Képzések Egyesülete, 28-50. p.
- Hidy, Pálné (2002): Nyugdíjasok népfőiskolája Egerben. In: *Művelődés – Népfőiskola – Társadalom*, 4. szám, 5. p.
- Hinzen, Heribert – Koltai, Dénes (szerk.) (1997): *A felnőttoktatás jövője – a jövő felnőttoktatása*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 14. kötet.] Budapest, Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzeti Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája
- Hinzen, Heribert – Przybylska, Ewa (szerk.) (2004): *Training of Adult Educators in Institution of Higher Education. A Focus on Central, Eastern and South Eastern Europe*. (A felnőttoktatók képzése a felsőoktatásban. Kitekintés Közép-, Kelet- és Dél-Kelet-Európára.) [International Perspectives in Adult Education – A felnőttképzés nemzetközi perspektívái sorozat 44. kötet.] Bonn – Varsó, IIZ/DVV (Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete)
- Hinzen, Heribert (1997a): Az együttműködés európai perspektívái. In: Csoma, Gyula – Herbai, Ágnes – Juhász Nagy, Ágnes – Sári, Mihály (szerk.): *A magyar felnőttoktatás mai helyzete*. Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 27-39. p.
- Hinzen, Heribert (1997b): *Kutatási projekt javaslat: Budapest és a 18 többi megyeszékhely felnőttoktatási atlasza*. Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája

- Hinzen, Heribert (1997c): *Mire kell ügyelnünk a Felnőttoktatási Atlasz elkészítése során?* Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája
- Hinzen, Heribert (2000a): Institutionen auf dem Weiterbildungsmarkt ungarischer Städte. Eine zweite Auswertung der Ergebnisse. (Intézmények a magyar városok továbbképzési piacán. Az eredmények második kiértékelése.) In: Uő: *Ungarische und deutsche Erwachsenenbildung. Europäische Partnerschaft und internationale Zusammenarbeit.* (A magyar és a német felnőttoktatás. Európai partnerség és nemzetközi együttműködés.) [Internationale Perspektiven der Erwachsenenbildung 25. (A felnőttképzés nemzetközi perspektívái sorozat 25. kötet.)] Bonn, Institut für Internationale Zusammenarbeit des Deutschen Volkshochschul-Verbandes e. V. , 105-118. p.
- Hinzen, Heribert (2000b): Internationale und vergleichende Aspekte zu den Forschungsergebnissen der Weiterbildungsatlanten ungarischer Städte. (A kutatási eredmények nemzetközi és összehasonlító aspektusai a magyar városok továbbképzési atlaszában.) In: Uő: *Ungarische und deutsche Erwachsenenbildung. Europäische Partnerschaft und internationale Zusammenarbeit.* (A magyar és a német felnőttoktatás. Európai partnerség és nemzetközi együttműködés.) [Internationale Perspektiven der Erwachsenenbildung 25. (A felnőttképzés nemzetközi perspektívái sorozat 25. kötet.)] Bonn, Institut für Internationale Zusammenarbeit des Deutschen Volkshochschul-Verbandes e. V., 267-278. p.
- Horn, Jakob (1994): A népfőiskola, az állam és az önkormányzat viszonya. In: Jagasics, Béla (szerk.): *Népfőiskola és önkormányzat.* Budapest, Magyar Népfőiskolai Társaság, 22-26. p.
- Horváth, Margit (1990): *A közművelődés pszichológiai, andragógiai alapjai.* Budapest, Tankönyvkiadó
- Horváthné Bodnár, Mária (szerk.) (2002): *Partnerség az élethosszig tartó tanuláért. Az európai modernizációs folyamatok a magyar felnőttoktatásban.* [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 27. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája
- Hrubos, Ildikó (szerk.) (2002): *Az ismeretlen szakképzés. Az akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzés kutatásának tanulságai.* Budapest, Oktatókutató Intézet – Új Mandátum Könyvkiadó

- Imre, Anna (1998): *A katolikus egyház és az oktatás*. (Kézirat.) Budapest
- Izsák, Lajos (1998): *Rendszerváltástól – rendszerváltásig 1944-1990*. Budapest, Kulturtrade Kiadó
- Jagasics, Béla (szerk.) (1994): *Népfőiskola és önkormányzat*. Budapest, Magyar Népfőiskolai Társaság
- Jahoda, Marie (1999): *Marienthal: szociográfiai kísérlet a tartós munkanélküliség hatásairól*. Budapest, Új Mandátum
- Jung, M. (1995): *Forever young? Junge Erwachsene in Ost- und in Westdeutschland*. (Örökké fiatalok? Fiatal felnőttek Kelet- és Nyugat-Németországban.) Opladen, (k. n.)
- Jütte, Wolfgang (1992): Übersetzungsbezogene Terminologearbeit als Herausforderung für die Weiterbildungsforschung. (Fordítással kapcsolatos terminológiai munka mint a továbbképzési kutatásokkal szemben támasztott kihívás.) In: *Report. Literatur- und Forschungsreport Weiterbildung*. (Jelentés. A továbbképzés kutatási jelentése és irodalma.) 30. szám, 46-55. p.
- Kardos, László (szerk.) (1977): *Sej, a mi lobogónkat fényes szelek fűjják... Népi kollégiumok 1939-1949*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Kasza, Sándor (1995): *Magyar településfejlesztési kézikönyv és adattár II*. Magyar önkormányzatok adattára. Hatvan, (k. n.)
- Kelemen, Miklós (1999): *Heltai Gáspár*. Budapest, (k. n.)
- Kende, Zsuzsa (1974): *A Galilei Kör megalakulása*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Keresztesi, József (szerk.) (1988): *A Magyar Népművelők Egyesülete VI. vándorgyűlése*. Tatabánya, MNE
- KIFE (2004): *A Katolikus Ifjúsági és Felnőttképzési Szövetség honlapja*. In: www.kife.hu
- Kilián, István (1981): Adatok Berettyóújfalu közoktatás-, könyvtár- és sajtótörténetéhez. In: Varga, Gyula (szerk.): *Berettyóújfalu története*. Berettyóújfalu, Városi Tanács, 339-378. p.
- Klebsberg, Kunó (1928): *Neonacionalizmus*. Budapest, Atheneum
- Knoll, Joachim (1972): *Erwachsenenbildung. Aufgaben Möglichkeiten Perspektiven*. (Felnőttképzés. Feladatok, lehetőségek, perspektívák.) Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz, (k. n.)
- Knoll, Joachim – Künzel, Konrad (szerk.) (1980): *Von der Nationalerziehung zur Weiterbildung*. (A nemzeti neveléstől a továbbképzésig.) Köln – Wien, IIZ/DVV

- Knoll, Jörg (1997): Alakítsuk jól az életünket: A felnőttoktatás és a felnőtt-továbbképzések kihívásai és lehetőségei. In: Hinzen, Heribert – Koltai, Dénes (szerk.): *A felnőttoktatás jövője – a jövő felnőttoktatása*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 14. kötet.] Budapest, Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzeti Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 35-58. p.
- Knoll, Jörg (2001): Quality Enhancement in Adult and Higher Education. (A minőség fejlesztése a felnőtt- és felsőoktatásban.) In: Gartenschlaeger, Uwe – Hinzen, Heribert (eds.): *Prospects and Trends in Adult Education*. (A felnőttoktatás kilátásai és trendjei.) [International perspectives in adult education 26. (A felnőttoktatás nemzetközi perspektívái sorozat 26. kötet.) Bonn, IIZ/DVV, 58-67. p.
- Knoll, Jörg (2001): Quality Enhancement in Adult and Higher Education. (A minőség fejlesztése a felnőtt- és felsőoktatásban.) In: Gartenschläger, Uwe – Hinzen, Heribert (eds.): *Prospects and Trends in Adult Education*. (A felnőttoktatás fejlődési irányai és trendjei.) [International perspectives in adult education 26. (A felnőttoktatás nemzetközi perspektívái sorozat 26. kötet.) Bonn, IIZ/DVV, 58-67. p.
- Kókay, György – Buzinkay, Géza – Murányi, Gábor (2001): *A magyar sajtó története*. Budapest, k.n.
- Kolosi, Tamás (2000): *A terhes babapiskóta*. Budapest, Osiris Kiadó
- Koltai, Dénes (1992): Helyzet és esély a felnőttképzés emancipációjában. In: Uő. (szerk.): *Felnőttképzés az ezredforduló változó világában*. Pécs, JPTE, 5-11. p.
- Koltai, Dénes (1993): A felnőttképzés felértékelődése és a rendszerváltozás. In: *Humánpolitikai Szemle*, 11. szám, 33-47. p.
- Koltai, Dénes (1997a): A felnőttképzés funkcióváltása. In: Hinzen, Heribert – Koltai, Dénes (szerk.): *A felnőttoktatás jövője – a jövő felnőttoktatása*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 14. kötet.] Budapest, Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzeti Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 209-228. p.
- Koltai, Dénes (1997b): Tanulságok. In: Csoma, Gyula – Herbai, Ágnes – Juhász Nagy, Ágnes – Sári, Mihály (szerk.): *A magyar felnőttoktatás mai helyzete*. Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 69-72. p.

- Koltai, Dénes (2002): *Theoretical, economic and regional issues of adult education*. (a felnőttoktatás elméleti, gazdasági és regionális vonatkozásai.) [International perspectives in adult education (A felnőttoktatás nemzetközi perspektívái) sorozat 33. kötet.] Bonn, IIZ/DVV
- Koltay, Klára (1998): *Tolnai Dali János londoni évei*. Debrecen, KLTE
- Kontér, Mária (szerk.) (2000): *Iskolarendszeren kívüli szakképzés Hajdú-Bihar megyében*. Debrecen, Hajdú-Bihar megyei Kereskedelmi és Iparkamara
- Kormos, Sándor (1996): *Közművelődési intézmények és szervezetek*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Kósa, László (2001a): *A magyar néprajz tudománytörténete*. Budapest, Osiris Kiadó
- Kósa, László (2001b) (szerk.): *Magyar művelődéstörténet*. Budapest, Osiris Kiadó
- Kosáry, Domokos (1998): Kulturális elit és értelmiség. In: B. Gelencsér, Katalin (szerk.): *Művelődéstörténet II*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 19. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája – Magyar Művelődési Intézet – Mikszáth Kiadó – Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet, 487-497. p.
- Kotnyek, István (1976): Az első országos felnőttoktatási akció Magyarországon (1870-1875). In: *Pedagógiai Szemle*, 8. szám, 723-731. p.
- Kovács, Bálint (1991): A magyar népfőiskolák múltja 1948-ig. In: Harsányi, István (szerk.): *Népfőiskola tegnap, ma, holnap*. Budapest, Püski Kiadó, 39-76. p.
- Kovács, István Vilmos (2002): Memorandum az élethosszig tartó tanulásról. Mit jelent a magyarországi felnőttoktatás számára. In: Horváthné Bodnár, Mária (szerk.): *Partnerség az élethosszig tartó tanulásért. Az európai modernizációs folyamatok a magyar felnőttoktatásban*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 27. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 27-34. p.
- Kovalcsik, József (1986): *A kultúra csarnokai: a közösségi művelődés színterei – utópiák, mozgalmak, társadalomszervezés: a művelődési otthonok kialakulása*. Budapest, Művelődéskutató Intézet
- Kozma, Tamás (2000): *Regionális együttműködések a harmadfokú képzésben*. [Educatio füzetek sorozat 227. kötet.] Budapest, Oktatókutatató Intézet
- Köllő, János (1992): A magyar munkanélküliség nemzetközi összehasonlítása és növekedésének forrásai. In: *Info-Társadalomtudomány*, 23. szám, 8-13. p.

- Köpeczi, Béla (1986): *A magyar kultúra útja (1945-1985)*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (1999): *Hajdú-Bihar megye statisztikai évkönyve 1998*. Debrecen, KSH Hajdú-Bihar Megyei Igazgatósága
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (2002a): *2001. évi népszámlálás*. 4. kötet. Nemzeti kötődés. (A nemzeti, etnikai kisebbségek adatai) Budapest, KSH
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (2002b): *2001. évi népszámlálás*. 5. kötet. Vallás, felekezet. Budapest, KSH
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (2002c): *Hajdú-Bihar megye statisztikai évkönyve 2001*. Debrecen, KSH Hajdú-Bihar Megyei Igazgatósága
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (2003a): *Hajdú-Bihar megye statisztikai évkönyve 2002*. Debrecen, KSH Hajdú-Bihar Megyei Igazgatósága
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (2003b): *Magyar statisztikai évkönyv 2002*. Budapest, KSH
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (2004): *Hajdú-Bihar megye statisztikai évkönyve 2003*. Debrecen, KSH Hajdú-Bihar Megyei Igazgatósága
- Krug, Peter (1997): A továbbképzés mint a jövő tényezője. In: Hinzen, Heribert – Koltai, Dénes (szerk.): *A felnőttoktatás jövője – a jövő felnőttoktatása*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 14. kötet.] Budapest, Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzeti Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 59-72. p.
- Kubátov, János (1970): Türr István és magyar felnőttoktatás kezdetei. In: *Pedagógiai Szemle*, 12. szám, 1142-1148. p.
- Kübler-Ross, Elisabeth (1988): *A halál és a hozzá vezető út*. Budapest, Gondolat Kiadó
- L. Nagy, Zsuzsa (1995): *Magyarország története 1918-1945*. [Történelmi Figyelő Könyvek 3.] Debrecen, KLTE
- Ladányi, Andor (1992): *A felsőoktatás mennyiségi fejlődésének nemzetközi tendenciái: Összehasonlító statisztikai elemzés*. Budapest, Felsőoktatási Koordinációs Iroda
- Laki, László (1993): Munkanélküliség és ifjúság. In: *Info-Társadalomtudomány*, 26. szám, 51-56. p.
- László, János – Kiss, Gyöngyi – Kovács, Attila – Sallay, Hedvig – Ehmann, Bea (1998): *A családi szocializáció szerepe a fiatalok munkanélküliség viszonyaihoz*

- való alkalmazkodásban. [Tereptanulmányok sorozat I. kötet.] Budapest, MTA Pszichológiai Intézete
- Litván, György – Szűcs, László (1973): *A szociológia első magyar műhelye. A Huszadik Század köre I.-II.* Budapest, Gondolat Kiadó
- Löbl, Hans Georg (1999): *Törvényhozás és intézményesítés. A felnőttképzés tervezése és marketingje.* [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 22. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája
- Magyar UNESCO Bizottság (1998): A magyar felnőttoktatás 1985 óta történt változásai és jövőjének változásai. In: Harangi, László – Hinzen, Heribert – Sz. Tóth, János (szerk.) (1998): *Nemzetközi nyilatkozatok és dokumentumok a felnőttoktatásról és az egész életen át tartó tanulásról.* [Nemzetközi felnőttoktatás és együttműködés sorozat 4. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 47-65. p.
- Mankó, Mária (1999): *A távoktatás elmélete és gyakorlata. Tanulási segédlet andragógus szakirányos hallgatóknak.* Szombathely, Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Művelődéstudományi és Felnőttképzési Tanszék
- Mann, Miklós (1982): *Trefort Ágoston élete és működése.* Budapest, Akadémiai Kiadó
- Mann, Miklós (1994): *Wlassics Gyula.* Budapest (k. n.)
- Maróti, Andor – Rubovszky, Kálmán – Sári, Mihály (szerk.) (1998): *A magyar felnőttoktatás története.* Budapest, Magyar Művelődési Intézet – Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszéke – Jászberényi Tanítóképző Főiskola Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszék – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája
- Maróti, Andor (1998a): A Királyi Magyar Természettudományi Társulat 19. századi tudománynépszerűsítő tevékenysége. In: Uő – Rubovszky, Kálmán – Sári, Mihály (szerk.): *A magyar felnőttoktatás története.* Budapest, Magyar Művelődési Intézet – Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszéke – Jászberényi Tanítóképző Főiskola Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszék – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 125-130. p.
- Maróti, Andor (1998b): Fogalomváltás a magyar népművelés és felnőttoktatás történetében. In: Uő – Rubovszky, Kálmán – Sári, Mihály (szerk.): *A magyar*

- felnőttoktatás története*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 18. kötet.] Budapest, Magyar Művelődési Intézet – Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszéke – Jászberényi Tanítóképző Főiskola Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszéke – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 52-62. p.
- Maróti, Andor (2000): Szakértői beszélgetés az időskorúak tanulásáról. In: Horváthné B., Mária – Pordány, Sarolta (szerk.): *Tanulás, művelődés, szabadidő időskorban*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 24. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája – Nyitott Képzések Egyesülete, 51-52. p.
- Maslow, Abraham H. (2003): *A lét pszichológiája felé*. Budapest, Ursus Libris
- Meskó, Anna (2004a): *Gazdasági szervezetek, 2003. december 31.* Honlap In: http://portal.ksh.hu/portal/page?-pageid=37,109883&_ded=portal&schema=PORTAL
- Meskó, Anna (2004b): *Külföldi érdekltségű vállalatok Magyarországon*. In: <http://www.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/ingyenes/h6/fh62511.html>
- Mészáros, István (1981): *Az iskolaügy története Magyarországon 996-1777 között*. Budapest, (k. n.)
- Mihályfi, Márta – Sz. Tóth, János – Trencsényi, Imre (1999): Egyetlen esély: az érintettek bevonása. In: Trencsényi, Imre (szerk.): *Egyetlen esély: az érintettek bevonása*. Budapest, Magyar Népfőiskolai Társaság, 37-55. p.
- Mocsáry, Lajos (1855): *A magyar társas élet*. Budapest, Müller Emil Könyvnyomdája
- Munkaügyi Minisztérium (1992): *Rendelet*. Németország, Munkaügyi Minisztérium
- Nagy, László (1964): *Bethlen Gábor a nagy fejedelem*. Budapest, Móra Kiadó
- Nagy, Sándor (főszerk.) (1976): *Pedagógiai Lexikon I*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Némedi, Lajos (1998): Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság. In: Maróti, Andor – Rubovszky, Kálmán – Sári, Mihály (szerk.): *A magyar felnőttoktatás története*. Budapest, Magyar Művelődési Intézet – Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszéke – Jászberényi Tanítóképző Főiskola Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszék – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 87-89. p.

- Nemeskürty, István (1959): *Bornemissza Péter az ember és az író*. Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézete
- Németh, Balázs (1998): A XVIII. századi Magyarország főpapi könyvtárainak szerepe az írásbeliség fejlődésében, különös tekintettel a szombathelyi és pécsi püspöki könyvtárakra. In: Maróti, Andor – Rubovszky, Kálmán – Sári, Mihály (szerk.): *A magyar felnőttoktatás története*. Budapest, Magyar Művelődési Intézet – Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszéke – Jászberényi Tanítóképző Főiskola Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszék – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 136-140. p.
- Németh, Balázs (2003): University Continuing Education in Hungary. (A folyamatos képzés a magyarországi egyetemeken.) In: Osborne, Michael – Thomas, Edward (eds.): *Lifelong learning in a changing continent*. (Az élethosszig tartó tanulás egy változó kontinensen.) Glasgow, NIACE
- Nemzeti Felnőttképzési Intézet – Szókratész Külgazdasági Akadémia (2004): *Kicsoda a felnőttképzésben*. Budapest, Nemzeti Felnőttképzési Intézet – Szókratész Külgazdasági Akadémia
- NSZI (Nemzeti Szakképzési Intézet) (1996): *Tanulási lehetőségek nem csak fiataloknak*. Budapest, Nemzeti Szakképzési Intézet
- Nevelős, Gyula (1933): Iskolán kívüli népművelés. In: Kemény, Ferenc (szerk.): *Magyar Pedagógiai Lexikon*. Budapest, Révai Irodalmi Intézet, 959-968. p.
- NFI (Nemzeti Felnőttképzési Intézet) (2004a): *A Felnőttképzési Akkreditáló Testület bemutatása*. In: A Nemzeti Felnőttképzési Intézet honlapja. www.nfi.gov.hu
- NFI (Nemzeti Felnőttképzési Intézet) (2004b): *A Nemzeti Felnőttképzési Intézet honlapja*. In: www.nfi.gov.hu
- NFI (Nemzeti Felnőttképzési Intézet) (2004c): *Akkreditált felnőttképzési intézmények és programok*. Budapest, NFI
- Novák, József (1980): *A magyar népművelés története*. I. kötet. Budapest, Tankönyvkiadó
- NTT (2004): *A Nemzeti Távoktatási Tanács honlapja*. In: www.ntt.hu
- Nuissl, Ekkehard – Rein, Antje von (1997): *Felnőttoktatási intézmények PR-tevékenysége*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 5. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája

- Nuissl, Ekkehard (1996): *Felnőttoktatás Németországban*. [Nemzetközi felnőttoktatás és együttműködés sorozat 2. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája
- OECD (1999): *Toward Lifelong Learning in Hungary*. (Úton az élethosszig tartó tanulás felé Magyarországon.) Paris, OECD
- OECD (2001): *Education and Skills*. (Oktatás és jártasságok.) In: <http://www.oecd.org/edu>, 2002.12.23
- OECD (2002): *Education at a Glance, 2002*. (Oktatási helyzetkép, 2002.) In: <http://www.oecd.org/els/education/eag2002>, 2002.01.03
- OFA (Országos Foglalkoztatási Közalapítvány) (2004): *Az OFA helye, szerepe a munkaerőpiac intézményrendszerében*. Honlap In: http://www.ofa.hu/index.php?WG_NODE=WebPageReader&WG_OD=PAGfdc2c316aOfcekaoo&WGOFASES=7168622241eb83983eafd98096f3abfO#
- OMK (Országos Munkaügyi Központ) (1993): *Regisztrált munkanélküliek megoszlása nemek és életkor szerint*. 1993. június hó In: <http://www.oki.hu/cikk.php?kod=jelentes97-f020.html>
- OMKMK (Országos Munkaügyi Kutató és Módszertani Központ) (2002): *Regisztrált munkanélküliek megoszlása nemek és életkor szerint*. 2001. június hó In: http://www.eszcsm.hu/eszcsm/eszcsm.news.page?pid=DA_10752
- Ortutay, Gyula (főszerk.) (1981): *Magyar néprajzi lexikon*. IV. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Önkormányzati továbbképzési segédlet (1998). Nagykovácsi, Pontes Kft.
- Petri, Pál (1937): *A Julián Egyesület története*. Budapest, Stephaneum Nyomda Rt.
- Petrides, Jenő (szerk.) (1927): *Az Erzsébet Népakadémia működése*. Budapest, Magyar Királyi Könyvnyomda
- Petzold, Wolfgang (1997): Ifjúsági munkanélküliség az Európai Unió országaiban. In: Bánfalvy, Csaba – Pordány, Sarolta (szerk.): *Munkanélküli fiatalok és pályakezdők képzése*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 8. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 13-20. p.
- Pordány, Sarolta (1998): Tanulás felnőttkorban. In: Juhász Nagy, Ágnes (szerk.): *Nyílt tér. A nyitott oktatásról és tanulásról oktatásszervezőknek és oktatóknak*. Budapest, TIT Stúdió Egyesület Nyitott Képzések Egyesület, 7-40. p.

- Pordány, Sarolta (2002): Második esély – iskolai végzettséggel nem rendelkezők tanulása. In: Horváthné Bodnár, Mária (szerk.): *Partnerség az élethosszig tartó tanulásért. Az európai modernizációs folyamatok a magyar felnőttoktatásban.* [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 27. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 97-104. p.
- Pozsonyi, József (szerk.) (2000): *Hajdú – Bihar megye: Hajdúság, Tiszamente és a Hortobágy.* Budapest, Ceba Kiadó
- Pöggeler, Franz (1974): *Erwachsenenbildung. Einführung in die Andragogik.* (Felnőttképzés. Bevezetés az andragógiába.) Stuttgart, (k. n.)
- Pukánszky, Béla – Németh, András (1996): *Neveléstörténet.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Pusztai, Gabriella (2004): *Iskola és közösség. Felekezeti középiskolások az ezredfordulón.* Budapest, Gondolat
- Rácz, István (szerk.) (1981): *Debrecen története 1693-1849.* Debrecen, Debrecen Megyei Városi Tanács V. B.
- Radnai, Béla (1980): *Tanulmányok a pályaválasztás és a felnőttoktatás lélektanából.* Budapest, (k. n.)
- Révai Nagy Lexikona: *Az ismeretek enciklopédiája.* XVII. kötet. Budapest, 1925.
- Révész, Mihály (1942): *Táncsics Mihály és kora.* Budapest, Szociáldemokrata Párt
- Révész, Sándor (1997): *Aczél és korunk.* Budapest, Sík Könyvkiadó
- Rissmann, Erika (szerk.) (2004): *Szamizdat: alternatív kultúrák Kelet- és Közép-Európában, 1956-1989.* Budapest, Stencil Kiadó
- Rohlmann, Rudi (1994): *Laws and policies on adult education in Germany.* (Törvények és politikák a németországi felnőttoktatásban.) [International perspectives in adult education 9. (A felnőttoktatás nemzetközi perspektívái sorozat 9. kötet.)] Bonn, The Institute for International Cooperation of the German Adult Education Association (Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete)
- Romsics, Ignác (2002): *Magyarország története a XX. században.* Budapest, Osiris
- Rottler, Ferenc (1977): *Sej a mi lobogónkat fényes szelek fűjják... Népi kollégiumok 1939-1949.* Budapest, Akadémiai Kiadó
- Ruddock, Ralph (1980): *Perspectives on Adult Education.* (A felnőttoktatás perspektívái.) Manchester, (k. n.)
- Samuelson, Paul Anthony (2000): *Közgazdaságtan.* Budapest, KJK-Kerszöv

- Sári, Mihály (1990): A népművelés alkalmazkodása a szocialista társadalom építéséből fakadó feladatokhoz. In: Durkó, Mátyás – Uő: *Bevezetés a közművelődés-elméleti ismeretekbe*. Budapest, Tankönyvkiadó, 63-95. p.
- Sári, Mihály (1998): Parasztiskolák, felnőttiskola-kísérletek a felvilágosodás korában Magyarországon. In: Maróti, Andor – Rubovszky, Kálmán – Sári, Mihály (szerk.): *A magyar felnőttoktatás története*. Budapest, Magyar Művelődési Intézet – Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszéke – Jászberényi Tanítóképző Főiskola Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszék – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 94-98. p.
- Sári, Mihály (2000): Felnőttképzés és művelődéspolitikai a “szabadművelődés” korszakában. In: Filla, Wilhelm – Gruber, Elke – Hinzen, Heribert – Jug, Jurij (szerk.): *A felnőttképzés története Közép-Európában: A II. világháborútól az ezredfordulóig*. [Nemzetközi felnőttoktatás és együttműködés sorozat 7. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 93-97. p.
- Sári, Mihály (2004): *A kultúra intézményrendszereinek történeti-funkcionális változásai*. Pécs, PTE FEEFI
- Schultz, Theodore W. (1983): *Beruházások az emberi tőkébe*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Semjén, András (1992): Oktatásfinanszírozás: szempontok egy reformhoz. In: *Közgazdasági Szemle*, 12. szám, 1091-1106. p.
- Setényi, János (1997): Kényszerek és lehetőségek. In: *Új Pedagógiai Szemle*, októberi szám, 29-30. p.
- Siebert, H. (1981): Theorie und Praxis der Handlungsforschung in der Erwachsenenbildung. (Az akciókutatás elmélete és gyakorlata a felnőttképzésben.) In: Pöggeler, Franz – Wolterschoff, B. (szerk.): *Neue Theorien der Erwachsenenbildung*. (A felnőttképzés új elméletei.) Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz, (k. n.)
- Simay, István (1875): *A felnőttek oktatásának reformja hazánkban*. Budapest, (k. n.)
- Singer, Péter (szerk.) (2003): *Felnőttoktatás és -képzés az iskolarendszerben és azon kívül. (Tanulmányok.)* Budapest, Országos Köznevelési Intézet
- Sipos, Gyula (1981): *Akkor voltunk fiatalok*. Budapest, Kossuth Kiadó

- Soós, Adriánna (1991): Diplomások állás nélkül. In: *Magyar Felsőoktatás*, 1. szám, 22-23. p.
- Soós, Pál (1998): A felvilágosodás kezdetei és fő jellemzői a magyar kultúrában és felnőttnevelésben. In: Filla, Wilhelm – Gruber, Elke – Hinzen, Heribert – Jug, Jurij (szerk.): *A felnőttképzés története Közép-Európában: A felvilágosodástól a II. világháborúig*. [Nemzetközi felnőttoktatás és együttműködés sorozat 6. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 49-56. p.
- Soós, Pál (2000): *Művelődés – politika – tudomány*. Nyíregyháza, Stúdium Kiadó
- Spira, György (1973): *A negyvennyolcas nemzedék nyomában*. Budapest, Magvető K.
- Stang, Richard (1997): Ifjúsági- és felnőttoktatás. In: Bohn, Herbert – Schumann, Christine – Stang, Richard (szerk.): *Ifjúsági- és felnőttoktatás*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 10. kötet] Budapest, IIZ/DVV Budapesti Projektirodája, 50-52. p.
- Staud, Géza (szerk.) (1972): *A színház világtörténete*. Budapest, Gondolat Kiadó
- Strewe, Bettina (1994): Adult education in transition in Central Europe, the CIS and the Baltic States. (A felnőttoktatás a Közép-Európai átmenetben, a CIS és a balti államok.) In: Hinzen, Heribert (ed.): *Institute for International Cooperation of the German Adult Education Association*. (A Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete.) [Adult Education and Development 43. (Felnőttoktatás és fejlesztés sorozat 43. kötet.)] Bonn, IIZ/DVV, 286-301. p.
- Süli Zakar, István (szerk.) (1998): *Hajdú-Bihar megye kézikönyve*. Debrecen, CEBA Kiadó
- Sz. Tóth, János (1994): Az önkormányzatok és a népfőiskolák együttműködésének lehetőségei. In: Jagasics, Béla (szerk.): *Népfőiskola és önkormányzat*. Budapest, Magyar Népfőiskolai Társaság, 8-15. p.
- Sz. Tóth, János (2000): Az utolsó nehéz évektől az új szabadságig. Népfőiskolák Magyarországon 1982-1990 között. In: Filla, Wilhelm – Gruber, Elke – Hinzen, Heribert – Jug, Jurij (szerk.): *A felnőttképzés története Közép-Európában: A II. világháborútól az ezredfordulóig*. [Nemzetközi felnőttoktatás és együttműködés sorozat 7. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 98-107. p.
- Szathmáry, Lajos (1977): A szabadművelődés korszaka 1945-1949. In: *Kultúra és Közösség*, 1. szám, 5-33. p.

- Székely, Vince (1992): A munkanélküliség pszichoszociális dimenziója. In: *Info-Társadalomtudomány*, 23. szám, 25-35. p.
- Szeles, Péter (2000): *Public Relations*. Budapest, Atalanta Távoktatási Központ
- Szendrey, Isvtán (szerk.) (1984): *Debrecen története 1693-ig*. Debrecen, Debrecen Megyei Városi Tanács V. B.
- Szép, Zsófia (1997): *Foglalkoztatás és szakmastruktúra*. Budapest, BME Műszaki Pedagógiai Tanszék: Magyar Szakképzési Társaság: Nemzeti Szakképzési Társaság
- T. Elsoon, Konrad (1992): A felnőttoktatás: fejlődés és problémák. In: Maróti, Andor (szerk.): *A funkcionális analfabétizmustól a távoktatásig*. [Tanulmányok a felnőttnevelésről sorozat 3. füzet.] Budapest, ELTE BTK Közművelődési Tanszéki Szakcsoport, 47-66. p.
- T. Kiss, Tamás (1998): *Állami művelődéspolitikai az 1920-as években. Gróf Klebelsberg Kunó kultúrát szervező munkássága*. Budapest, MMI – Mikszáth Kiadó
- T. Kiss, Tamás (2002): *Fordulatok, folyamatok. Fejezetek a magyarországi kormányok kultúrpolitikáiról*. Budapest, Új Mandátum Kiadó
- Tar, Károly (1977): *Fejezetek a magyar népművelés történetéből*. Budapest, Tankönyvkiadó
- Theaker, Alison (2001): *The public relations handbook*. (A közönségkapcsolat kézikönyve.) New York, Routledge
- Tímár, János (1992a): Munkanélküliség – foglalkoztatáspolitikai – gazdaságpolitika. In: *Társadalmi Szemle* 10. szám, 25-34. p.
- Tímár, János (1992b): Foglalkoztatottság – munkanélküliség – foglalkoztatáspolitikai. In: *Info-Társadalomtudomány*, 23. szám, 15-23. p.
- Tóbiás, Áron (2004): *Kettészelt égbolt: a Magyar Rádió regénye: emberek, történetek, dokumentumok 1945-56*. Budapest, Magyar Rádió Közalapítvány
- Tokody, Gyula (szerk.) (1986): *Debrecen története 1919-1944*. Debrecen, Debrecen Megyei Városi Tanács V. B.
- Tót, Éva (1997): Felnőttképzés. In: *Jelentés a magyar közoktatásról 1997 háttéranyagai*. Budapest, Országos Közoktatási Intézet
- Tóth, György (1997): A felnőttoktatás mint üzlet. In: Csoma, Gyula – Herbai, Ágnes – Juhász Nagy, Ágnes – Sári, Mihály (szerk.): *A magyar felnőttoktatás mai helyzete*. Budapest, Német Népiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 65-66. p.

- Tőkéczi, László (1989): *Prohászka Lajos*. Budapest, OPKM
- Trestyáni, Tamás (1992): Az írásbeliség szerepének vizsgálata a magyar kulturális kommunikációban. In: Maróti, Andor (szerk.): *A funkcionális analfabétizmustól a távoktatásig*. [Tanulmányok a felnőttnevelésről sorozat 3. füzet.] Budapest, ELTE BTK Közművelődési Tanszéki Szakcsoport, 187-204. p.
- Trichaud, Lucien (1968): *L'éducation populaire en Europe*. (Az európai népművelés.) Paris, (k. n.)
- UNESCO (1997): *International Standard Classification of Education*. Paris, UNESCO
- Uránia Népszerű Tudományos Folyóirat. Az Uránia Magyar Tudományos Egyesület Közlönye. 1900. május 1.
- Vajda, László (1885): *Szerény észrevételek a magyar Közművelődési Egyletről, a Nemzetiségről és a Sajtóról*. Kolozsvár, (k. n.)
- Vincze, Szilvia (2000): *Andragógiai értékelés*. Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola
- Volker, Otto (1990): Weiterbildung als kommunale Aufgabe. Die Stellung der Volkshochschule im Bildungssystem. (Továbbképzés mint kommunális feladat. A népfőiskola helye az oktatási rendszerben.) In: DVV (Német Népfőiskolai Szövetség) (szerk.): *Volkshochschule – das kommunale Weiterbildungszentrum*. (Népfőiskola – a kommunális továbbképzési központ.) Bonn, Német Népfőiskolai Szövetség, 7-17. p.
- Wippermann, Carsten (1997): Kihívás-e a posztadoleszcencia? In: Bohn, Herbert – Schumann, Christine – Stang, Richard (szerk.): *Ifjúsági- és felnőttoktatás*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 10. kötet] Budapest, IIZ/DVV Budapesti Projektirodája, 17-24. p.
- Zachár, László (1997): *Felnőttképzés és munkaerőpiaci képzés*. Budapest, BME Műszaki Pedagógiai Tanszék – Magyar Szakképzési Társaság – Nemzeti Szakképzési Társaság
- Záhonyi, Ede (szerk.) (1981): *Fejezetek a magyar úttörőmozgalom történetéből*. Budapest, Ságvári Endre Könyvszerkesztőség
- Zichy, Jenő (1885): *A felsőházi törvényjavaslatokról*. Budapest, Tettey Nándor Könyvnyomdája
- Zocher, Doreen (1996): *Weiterbildung Atlas (WBA) von Cottbus*. (Cottbus város továbbképzési atlasza.) Szakdolgozat. (Témavezető: Jörg Knoll.) Lipcse, Lipcsei Egyetem

Zrinszky, László (1996): *A felnőttképzés tudománya. Bevezetés az andragógiába.*
(Budapest), OKKER Oktatási Iroda

ÖSSZEFOGLALÓ

A doktori disszertáció témája a Hajdú-Bihar megyében elkészített ún. felnőttoktatási atlasz kutatás eredményeinek bemutatása a hazai felnőttoktatás történeti és elméleti alapjainak tükrében.

A disszertáció elméleti részében a felnőttoktatás hazai történeti és elméleti alapjait mutatjuk be. Az első egységben elhelyezzük a felnőttoktatást az oktatási rendszer egészében, majd a fő fogalmi alapokat tisztázzuk. Ezt követően bemutatjuk a szűkebb szakterülethez, a felnőttoktatáshoz kapcsolódó fő kutatásokat, röviden jellemezve azokat és kitérünk a felnőttoktatás területeinek bemutatására. A második egységben áttekintést adunk a felnőttoktatás főbb történeti tendenciáiról az oktatás és művelődéspolitikai tükrében a kezdetektől napjainkig a legfontosabb eseményekre és jelenségekre koncentrálni problémátörténeti vonatkozásban. A harmadik egység pedig mintegy átvezetést képez az elmélet és az empiria között: a jelenlegi felnőttoktatási intézmények kialakulásában legdominánsabb szerepet játszó munkanélküliség jelenségét jellemezzük általánosan és egy újszerű értelmezési keretet is adunk ennek a vizsgált térség (Hajdú-Bihar megye) vonatkozásában.

A disszertáció központi témáját azonban az empirikus rész képezi: a felnőttoktatási atlasz kutatás és különösen a Hajdú-Bihar megyei adatainak elemzése. Ezért az első empirikus egységben részletesen bemutatjuk a felnőttoktatási atlasz kutatási projekt előzményeit, fázisait és szerkezetét. Ezt követően a második egységben a vizsgált megye társadalom-földrajzi jellemzésére kerül sor a történeti áttekintéstől napjaink földrajzi, társadalmi, gazdasági, politikai stb. főbb jegyeinek áttekintéséig. A harmadik egység Hajdú-Bihar megye felnőttoktatási atlaszának bemutatását tartalmazza. Ebben az összesített adatok után három komparasztikai szempont mentén végezzük az elemzést, ezek:

1. Településtípológiai különbségek megfigyelése a felnőttoktatás intézményrendszerében (megyeszékhely, városok, falvak viszonylatában).
2. Területi különbségek megjelenése a felnőttoktatás intézményrendszerében (hajdúsági és bihari térség viszonylatában).
3. A profitorientált és a non-profit felnőttoktatási intézmények közötti különbségek vizsgálata.

A disszertáció rámutat arra, hogy a felnőttek képzésének óriási szerepe van a társadalom fejlesztésében, a szükséges humán potenciál és egyben a gazdasági fejlődés kialakításában, amelyek nélkül nincs stabil társadalom.

SUMMARY

The subject of this Ph.D. thesis is the presentation of the outcome of the Adult Education Atlas Research made in Hajdú-Bihar county with the outline of the historical and theoretical basis of Hungarian adult education.

In the theoretical part of the thesis the historical and theoretical grounds of the Hungarian adult education is presented. In the first section adult education is placed in the whole educational system and the most important terms are clarified. This is followed by the demonstration and short description of the fields of adult education and its main research projects. The second section is an historical review over the main tendencies of adult education from educational and politico-cultural aspects focusing on the most important events and phenomena from the beginning to these days. The third section is midway between theory and pragmatics: a general characterization of unemployment that has played the most dominant role in the development of the present adult education institutions, and its new interpretation in the research area (Hajdú-Bihar county).

The central idea of the thesis lies in the empirical part: the adult education atlas research with special attention on the analysis of Hajdú-Bihar county's data. Therefore in the first empiric part the adult education atlas research project is described in details (premises, phases, structure). The second section gives the county's socio-geographic description by historical, geographical, socio, economic, and political overviews. The third section contains the presentation of Hajdú-Bihar county's adult education atlas. The analysis is made on basis of three comparative aspects:

1. Differences in adult education institutions from a settlement-typology point of view (county towns, cities, villages)
2. Territorial differences in adult education institutions
3. Differences between profit oriented and non-profit oriented adult education institutions

The thesis points out that educating adults plays a great role in the development of society, economy and the necessary human potential which are all indispensable in a stable society.

A SZERZŐNEK A DOLGOZAT TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓI

1998. Az ifjú felnőttek és rugalmas munkaerőpiaci képzésük. In: Maróti, Andor – Rubovszky, Kálmán – Sári, Mihály (szerk.): *A magyar felnőttoktatás története*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 18. kötet.] Budapest, Magyar Művelődési Intézet – Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszéke – Jászberényi Tanítóképző Főiskola Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszéke – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete, 236-241. p.
1999. Felmérés Eger város felnőttképzéséről. In: *Educatio*, tavaszi szám, 173-181. p.
2001. Az andragógia oktatása és kutatása a magyar felsőoktatásban. In: Basel, Péter – Eszik, Zoltán (szerk.): *A felnőttoktatás kutatása*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 26. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete – Oktáskutató Intézet, 105-118. p.
2001. Az andragógia oktatása és kutatása a magyar felsőoktatásban. (Másodközlés.) In: *Kultúra és Közösség*, IV. szám, 167-174. p.
2001. A non-profit szervezetek Hajdú-Bihar megye felnőttoktatási intézményrendszerében. In: *Művelődés – Népfőiskola – Társadalom*, téli szám, 6-7. p.
2002. A Felnőttoktatási Atlasz kutatás Magyarországon. In: Horváthné Bodnár, Mária (szerk.): *Partnerség az élethosszig tartó tanulásért. Az európai modernizációs folyamatok a magyar felnőttoktatásban*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 27. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 85-92. p.
2002. Településtipológiai különbségek Hajdú-Bihar megye felnőttoktatási intézményrendszerében. In: B. Gelencsér, Katalin – Pethő, László (szerk.): *Közművelődés és felnőttképzés. Írások Maróti Andor 75. születésnapjára*. Budapest, Élethosszig Tartó Művelődésért Alapítvány, 114-122. p.
2003. Felnőttképzési tanulmányok a felsőoktatásban. (Társszerző: Barta, Dóra.) In: *Művelődés – Népfőiskola – Társadalom*, téli szám, 6. p.

A SZERZŐNEK A DOLGOZAT TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ KONFERENCIA ELŐADÁSAI

2000. Adult education in towns of Hajdú-Bihar county. (Felnőttképzés Hajdú-Bihar megye városaiban.) In: *Erwachsenenbildung in Zentraleuropa an Universitäten und Forschungseinrichtungen. Entwicklung, Veränderungen und Perspektiven.* (Felnőttképzés Közép-Európában az egyetemeken és a továbbképző intézményekben. Fejlődés, változások és perspektívák.) VI. Symposium Geschichte der Erwachsenenbildung in Zentraleuropa. (VI. Közép-európai Felnőttképzési Szimpózium.) Pécsvárad
2001. The appearance of areal differences in the Hajdú-Bihar county's institutional system of adult education. (Területi különbségek megjelenése Hajdú-Bihar megye felnőttoktatási intézményrendszerében.) In: Katus, Jozef (ed.): *Globalisation and regional development.* (Globalizáció és regionális fejlődés.) European Symposion of Volunteer Association 2001. Conference. (Önkéntes Szervezetek Európai Szövetsége, 2001. évi Konferencia.) Poland, Potok Zloty
2001. Településtipológiai különbségek Hajdú-Bihar megye felnőttoktatási intézményrendszerében. (Poszter.) In: *Az értelem kiművelése.* I. Országos Neveléstudományi Konferencia. Budapest, MTA, október 25-27.
2002. Egy megyeszékhely (Debrecen) felnőttoktatási intézményrendszere. (Társszerző: Nagy, Melinda.) (Poszter.) In: *A tudásalapú társadalom pedagógiája.* II. Országos Neveléstudományi Konferencia, Budapest, MTA, október 24-26.
2003. A felnőttképzés intézményrendszere Hajdú-Bihar megyében. (Társszerző: Nagy, Melinda.) (Poszter.) In: *Az európai tanulási tér és a magyar neveléstudomány.* III. Országos Neveléstudományi Konferencia, Budapest, MTA, október 9-11.
2004. Az ifjú felnőttek magyarországi helyzete. (Társszerző: Tátrai, Orsolya.) (Poszter.) In: *Tanulás, kommunikáció, nevelés.* IV. Országos Neveléstudományi Konferencia, Budapest, MTA, október 20-22.
2005. Az egész életen át tartó tanulás intézményei, szervezetei – különös tekintettel Hajdú-Bihar megyére. Előadás. In: *Regionalitás és oktatás európai dimenzióban.* Nemzetközi konferencia. Debrecen, DAB, 2005. ápr. 1-2.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AIFSZ	Akkreditált Iskolarendszerű Felsőfokú Szakképzés
AKSB	Arbeitsgemeinschaft Katholisch-Sozialer Bildungswerke
ÁMK	Általános Művelődési Központ
Bp.	Budapest
Bt.	betéti társaság
BTK	Bölcsészettudományi Kar
c.	című
db	darab
DRMKK	Debreceni Regionális Munkaerőfejlesztő és -Képző Központ
ELTE	Eötvös Lóránt Tudományegyetem
EQUAL	EQUAL program=egyenlőség
ÉRÁK	Észak-Magyarországi Regionális Átképző Központ
ERDF	European Regional Development Fund (Európai Regionális Fejlesztési Alap)
ESF	European Social Fund (Európai Szociális Alap)
EU	Európai Unió
EVS	European Voluntary Service for young people (Európai Önkéntes Szolgálat fiatalok számára)
FAT	Felnőttképzési Akkreditációs Testület
FEEFI	Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet
FIDESZ	Fiatal Demokraták Szövetsége
FMM	Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium
FOA	Felnőttoktatási Atlasz
FVSZ	Felnőttképzési Vállalkozások Szövetsége
GDP	Gross Domestic Product (bruttó hazai termék)
ha	hektár
im.	idézett mű
ISCED	International Standard Classification of Education (Oktatás Nemzetközi Standard Osztályozási Rendszere)
ISDN	Integrated Services Digital Network
ITK	információs és telekommunikációs technológia
JGYTF	Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
JPTE	Janus Pannonius Tudományegyetem
KALÁSZ	Katolikus Agrár Leányok Általános Szövetsége
KALOT	Katolikus Agrár Legényegyletek Országos Testülete
KDNP	Keresztény Demokrata Párt
kép.	képesítés
kb.	körülbelül
Kft.	korlátolt felelősségű társaság
kg	kilogramm
kh.	külső határ
Kht.	közhasznú társaság
KIFE	Katolikus Ifjúsági és Felnőttképzési Szövetség
KISZ	Kommunista Ifjúsági Szövetség
Kkt.	közkereseti társaság
KLTE	Kossuth Lajos Tudományegyetem

KSH	Központi Statisztikai Hivatal
l.	lásd
m	magyar fordítás
MDF	Magyar Demokrata Fórum
MÁV	Magyar Állami Vasutak
MDP	Magyar Dolgozók Pártja
MEKDESZ	Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség
MKM	Művelődési és Közoktatási Minisztérium
MM – PM	Művelődési Minisztérium – Pénzügyminisztérium
MSZMP	Magyar Szocialista Munkáspárt
mts.	munkatárs
NÉKOSZ	Népi Kollégiumok Országos Szervezete
NFI	Nemzeti Felnőttképzési Intézet
NTT	Nemzeti Távoktatási Tanács
OECD	Organisation of Economical Co-operation and Development (Gazdasági Együtműködés és Fejlesztés Szervezete)
OECD – ILO	Organisation for Economical Co-operation and Development – International Labour Organisation (Gazdasági Együtműködés és Fejlesztés Szervezete – Nemzetközi Munkaügyi Szervezet)
OKÉV	Országos Közoktatási Értékelési és Vizsgaközpont
OKJ	Országos Képzési Jegyzék
OM	Oktatási Minisztérium
OMK	Országos Munkaügyi Központ
OMKMK	Országos Munkaügyi Kutató és Módszertani Központ
OSAP	Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program
OSZT	Országos Szabadművelődési Tanács
p.	page=oldal
pl.	például
PR	Public Relation (közönség kapcsolatok)
Rt	Részvénytársaság
stb.	és a többi
SZDSZ	Szabad Demokraták Szövetsége
szerk.	szerkesztette
SZJA	személy jövedelem adó
szoc. ped.	szociálpedagógia
tan.	tanulmány
TIT	Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
TTK	Természettudományi Kar
ún.	úgy nevezett
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UPC	United Pan-Europe Communications
VKM	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
vö.	vesd össze
WBA	Továbbképzési Atlasz

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: A regisztrált munkanélküliek életkor szerinti megoszlása	63
2. ábra: A megyeszékhelyek intézményeinek jogi formája	90
3. ábra: A megyeszékhelyek intézményeinek finanszírozása	92
4. ábra: A megyeszékhelyek intézményeinek képzési területei	94
5. ábra: A megyeszékhelyek intézményeinek célcsoportjai	95
6. ábra: A megyeszékhelyek intézményeinek PR tevékenysége	96
7. ábra: A Hajdú-Bihar megyei intézmények jogi formája	116
8. ábra: A Hajdú-Bihar megyei intézmények finanszírozása	118
9. ábra: A Hajdú-Bihar megyei intézmények technikai felszereltsége	119
10. ábra: A Hajdú-Bihar megyei intézmények képzési területei	120
11. ábra: Lehetséges végzettségek a Hajdú-Bihar megyei intézményekben	122
12. ábra: Célcsoportok a Hajdú-Bihar megyei intézményekben	123
13. ábra: Előfeltételek a Hajdú-Bihar megyei intézményekben	123
14. ábra: Programok megjelenési gyakorisága a Hajdú-Bihar megyei intézményekben	124
15. ábra: PR tevékenységek a Hajdú-Bihar megyei intézményekben	125
16. ábra: Együttműködés az egyes intézménytípusokkal a Hajdú-Bihar megyei intézményekben	125
17. ábra: Munkatársak továbbképzési témái településtípusonként	129
18. ábra: Az intézmények eszközparkja településtípusonként	131
19. ábra: Képzési területek	132
20. ábra: Programok megjelenési gyakorisága településtípusonként	134
21. ábra: Munkatársak továbbképzési témái Hajdú és Bihar intézményeiben	138
22. ábra: Az intézmények eszközparkja Hajdú és Bihar intézményeiben	139
23. ábra: Képzési területek Hajdú és Bihar intézményeiben	140
24. ábra: Programok megjelenése Hajdú és Bihar intézményeiben	141
25. ábra: A non-profit felnőttoktatási intézmények munkatársainak megoszlása Hajdú-Bihar megyében	145
26. ábra: Munkatársak továbbképzési témái Hajdú-Bihar megye profit és non-profit intézményeiben	146

27. ábra: Az intézmények eszközparkja Hajdú-Bihar megye profit és non-profit intézményeiben	146
28. ábra: Képzési területek Hajdú-Bihar megye profit és non-profit intézményeiben	148
29. ábra: Programok megjelenési gyakorisága Hajdú-Bihar megye profit és non-profit intézményeiben	149
30. ábra: Hajdú-Bihar megyében, 2004-ben felnőttképzési tevékenységet folytató szervezetek (jogi forma szerint)	156
31. ábra: A felnőttképzési tevékenységek megoszlása (a képzés típusa szerint)	156
32. ábra: A felnőttképzési szolgáltatások megoszlása (a szolgáltatás típusa szerint)	157

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: Felnőttoktatási intézmények Hajdú-Bihar megye városaiban	79
2. táblázat: Felnőttoktatási intézmények Hajdú-Bihar megyében településtípusonként	81
3. táblázat: Bihar és Hajdú települési adatai	81
4. táblázat: Felnőttoktatási intézmények a megyeszékhelyeken	88
5. táblázat: A megyeszékhelyi intézmények munkatársainak létszáma	91
6. táblázat: A Hajdú-Bihar megyei intézmények munkatársainak létszáma	117
7. táblázat: Az intézmények jogi formája településtípusonként	129
8. táblázat: Bihar és Hajdú területi adatai	136
9. táblázat: A hajdúsági és bihari intézmények jogi formája	137
10. táblázat: Hajdú-Bihar megyében, 2004-ben felnőttképzési tevékenységet folytató intézmények és képzések település szerinti megoszlásban	154

MELLÉKLETEK JEGYZÉKE

1. melléklet: A hazai kutatás kérdőíve	I
2. melléklet: A kérdőív feldolgozása során történt változtatások	IX
3. melléklet: A cottbus-i kérdőív	X
4. melléklet: Hajdú-Bihar megye felmért felnőttoktatási intézményeinek listája	XVII
5. melléklet: Az országos kutatás tanulmányainak tartalomjegyzéke	XXV
6. melléklet: Hajdú-Bihar megye térképe	XXVI
7. melléklet: A kérdőívek alapján intézményenként készített ismertető vázlata	XXVII
8. melléklet: A kutatási folyamat vázlata	XXVIII
9. melléklet: Nyilvántartott felnőttoktatási intézmények megoszlása jogi forma szerint	XXX
10. melléklet: Nyilvántartott felnőttoktatási intézmények képzési és szolgáltatási típusai	XXXI
11. melléklet: Az oktatási szintek váza: az ISCED-97 rendszer	XXXII

MELLÉKLETEK

1. melléklet: A hazai kutatás kérdőíve

Intézmény:

Dátum:

Válaszadó:

Az intézmény története

I.

1. Milyen célból jött létre az Önök intézménye?
2. Mikor jött létre az intézmény?
3. Kezdeményezői? (intézmény, személy)

Az intézmény szervezeti felépítése

Jogi forma

II. Milyen jogi formában működik az Önök intézménye?

1. ☐ Kft - ☐ Bt - ☐ Rt - ☐ KHT - ☐ KKT
2. ☐ alapítvány
3. ☐ bejegyzett egyesület
4. ☐ közszolgálati intézmény
5. ☐ egyéni vállalkozás
6. ☐ egyéb, éspedig:

III. Milyen szinten szabályozzák intézményük tevékenységét?

1. ☐ törvény
2. ☐ kamara
3. ☐ akkreditációs folyamat
4. ☐ egyéb, éspedig:

Központ

IV. Melyik városban van a központ? (az adott városban vagy máshol?)

V. Vannak kihelyezett tagozataik? Ha igen, hol?

VI. Önállóan dolgoznak a kihelyezett tagozatok?

1. ☐ pénzügyi szempontból
2. ☐ a programok készítése vonatkozásában
3. ☐ más szempontból, éspedig:

Munkatársak

VII. Hány munkatárs dolgozik ebben az intézményben?

	teljes munkaidőben	részmunkaidőben	szabadfoglalkozású
pedagógiai munkatárs ¹			
adminisztratív munkatárs			
technikai munkatárs			

VIII. Milyen szakmai képzettségük van a munkatársaiknak?

1. főiskolai/egyetemi végzettség
2. gimnáziumi érettségi
3. szakközépiskolai végzettség
4. szakmai mestervizsga
5. egyéb:

IX. Milyen pedagógiai képzettségük van a munkatársaiknak?

1. pedagógiai tanulmányok
2. andragógiai /művelődési menedzser képesítés
3. képzésre feljogosító képesítés
4. tapasztalat a felnőttképzés területén
5. egyéb:

X.

1. Van-e személyügyi csoportjuk/osztályuk?
☐ igen ☐ nem
2. Kínálnak munkatársaiknak továbbképzéseket?
☐ igen ☐ nem
Ha igen
 - a) saját intézményen belüli rendezvényeket
 - b) lehetővé teszik a külső továbbképzéseken való részvételt

XI. Miről szólnak ezek a továbbképzések?

1. ☐ szakmaiak
2. ☐ pedagógiaiak
3. ☐ egyéb:

¹ pedagógiai munkatárs pl. oktatók, oktatásszervezők, közművelődési szakemberek

Finanszírozás

XII. Hogyan finanszírozza magát az intézményük? (%)

1. ☐ állami, megyei és helyi önkormányzati támogatás
2. ☐ a résztvevők önfinanszírozása
3. ☐ üzemek/vállalatok
4. ☐ hazai támogatások/szponzorok:
5. ☐ külföldi támogatások/szponzorok:
6. ☐ pályázatok
7. ☐ egyéb hozzájárulások:

XIII. Milyen támogatási eszközöket vagy egyéb hozzájárulásokat kapnak?

1. ☐ munkaügyi hivataltól
2. ☐ európai programoktól, melyektől?
3. ☐ minisztériumoktól, melyektől?
4. ☐ egyebek

Keretfeltételek

XIV. Vannak saját szemináriumi termeik vagy bérlik a helyiségeket?

1. ☐ saját
2. ☐ bérelt
3. ☐ saját és bérelt termék is

XV. Hány termet használnak?

XVI. Mozgatható ezeknek a termeknek a bútorzata?

☐ igen ☐ nem

XVII. Milyen a technikai felszereltség?

1. ☐ flipchart
2. ☐ tábla
3. ☐ fehér tábla (white board)
4. ☐ személyi számítógép
5. ☐ írógépek
6. ☐ kazettás magnó
7. ☐ videó magnó
8. ☐ televízió
9. ☐ videó kamera
10. ☐ írásvetítő
11. ☐ diavetítő
12. ☐ CD-lejátszó
13. ☐ írásvetítő
14. ☐ egyébek:

XVIII. Helyiségeik milyen tömegközlekedési eszközökkel érhetőek el?

1. ☐ helyi járatú autóbusz /metró /villamos
2. ☐ távolsági busz
3. ☐ vonat
4. ☐ nem érhetőek el (0,5 km-en belül nincs megálló/állomás)
5. ☐ egyéb:

XIX. Vannak parkolóhelyeik a résztvevőknek fenntartva?

☐ igen ☐ nem

XX.

1. Van értelmi/testi fogyatékosok számára szervezett képzésük?
☐ igen ☐ nem
2. Oktatási intézményeik mozgássérültek számára is megfelelőek?
☐ igen ☐ nem

Tartalmi súlypontok

XXI. Milyen területekre vonatkozik az Önök felnőtt- ill. továbbképzési kínálata?

1. ☐ általános képzés
2. ☐ kulturális képzés
3. ☐ politikai képzés
4. ☐ szakmai képzés:
 - a) ☐ kiképzés
 - b) ☐ átképzés
 - c) ☐ továbbképzés

XXII.

1. Mely területeken végeznek felnőtt- ill. továbbképzést?

- a) ☐ közigazgatás
- b) ☐ ipar
- c) ☐ kereskedelem
- d) ☐ szociálpedagógia
- e) ☐ egészségügy
- f) ☐ kultúra
- g) ☐ jog
- h) ☐ nyelvek
- i) ☐ iskolai végzettség pótlása
- j) ☐ számítástechnika
- k) ☐ szálloda- és vendéglátóipar
- l) ☐ egyébek:

2. Tud olyan képzési területeket említeni, melyek iránt az érdeklődés

- a) ☐ mostanra megszűnt
- b) ☐ most meghatározó?

XXIII. Milyen rendezvényformákat kínálnak?

- 1. ☐ egész napos elfoglaltságot igénylő kurzusok (munka helyetti képzés)
- 2. ☐ egyszeri rendezvények (pl. előadás, koncert, filmvetítés)
- 3. ☐ 1-2 napos szemináriumok
- 4. ☐ kurzusok (pl. képzések, nyelvkurzusok, aerobic)

XXIV. Hány programot szerveznek egy évben?

Végzettségek

XXV. Milyen végzettséget lehet Önöknél szerezni?

- 1. ☐ az OKJ végzettségeit
- 2. ☐ a Kamarák végzettségeit, és pedig:
- 3. ☐ államilag elismert végzettséget
- 4. ☐ az intézmény speciális bizonyítványát
- 5. ☐ egyéb bizonyítványt

XXVI. Ezt a két utóbbi bizonyítványt általánosan elfogadják?

- 1. ☐ intézményileg
- 2. ☐ országosan

A résztvevők

XXVII. Hány résztvevőjük van évente

1. képzéseken/kurzusokon (szakmai képzések, nyelvi kurzusok, kismamatoria, stb.)?
2. egyszeri rendezvényeken (filmvetítések, kiállítások, uszoda, stb.)

XXVIII. Melyek az Önök célcsoportjai?

1. ☐ nők
2. ☐ férfiak
3. ☐ aktív dolgozók
4. ☐ vállalatok
5. ☐ munkanélküliek
 - a) ☐ pályakezdő munkanélküliek
 - b) ☐ tartósan munkanélküliek
6. ☐ szociális segélyben részesülők
7. ☐ fiatalok
8. ☐ nyugdíjasok
9. ☐ külföldiek
10. ☐ egyéb

XXIX. Készítenek célcsoport-specifikus kínálatokat?

☐ igen ☐ nem

XXX.

1. Van olyan képzésük, ahol meghatározott előfeltételeknek kell megfelelniük a hallgatóknak?
 ☐ igen ☐ nem
2. Ha igen, akkor melyek ezek a feltételek?
 - a) ☐ általános iskolai végzettség
 - b) ☐ érettségi
 - c) ☐ szakmai végzettségek
 - d) ☐ munkában töltött évek
 - e) ☐ alkalmassági teszt
 - f) ☐ egyéb:

Igény, kínálat és a résztvevők toborzása
--

XXXI.

1. Végeznek Önök igényfelmérést?
 ☐ igen ☐ nem
2. Ha igen, hogyan?

XXXII. Hogyan állítják össze ajánlatukat? (kapcsolattartás, piackutatás, igényfelmérés, stb.)

XXXIII. Milyen időközönként jelennek meg új programok?

XXXIV.

1. Hogyan értesülhetnek a résztvevők az Önök programjairól?

- a) ☐ munkaügyi központoktól
- b) ☐ napi sajtóból
- c) ☐ televízióból (helyi tévéből)
- d) ☐ rádióból
- e) ☐ programfüzetből
- f) ☐ körlevélből
- g) ☐ szórólapokról
- h) ☐ Internetről
- i) ☐ egyéb

2. Milyen egyéb PR-tevékenységet folytatnak?

Együttműködés más intézményekkel

XXXV. Fennáll az együttműködés

- 1. munkaügyi hivatallal
- 2. kamarákkal
- 3. egyesületekkel
- 4. cégekkel/vállalatokkal?
- 5. más intézményekkel:

Minőségellenőrzés

XXXVI.

1. Értékelik a lezajlott kurzusokat?

☐ igen ☐ nem

2. Ha igen, hogyan?

- a) ☐ a résztvevők kikérdezése a munkaügyi hivatal megbízásából
- b) ☐ saját maguk részére kérdezik ki a résztvevőket
- c) ☐ feedback- beszélgetések
- d) ☐ egyéb:

3. Felmérik-e az elhelyezkedési arányt?

☐ igen ☐ nem

4. Ha igen, hogyan?

XXXVII. A minőségellenőrzés mely formáit használják?

Perspektívák

XXXVIII.

1. Terveznek a közeljövőben új projekteket?
☐ igen ☐ nem
2. ha igen, melyek azok?

XXXIX. Kérjük csatolja a következő anyagokat:

1. ☐ organigram
2. ☐ munkatervek
3. ☐ beszámolók
4. ☐ alapszabály, szabályzatok
5. ☐ publikációk
6. ☐ egyéb

XL. Megjegyzések:

2. melléklet: A kérdőív feldolgozása során történt változtatások

- ⇒ a kérdőív II. kérdésénél a *Kkt.* formát az ábrán nem tüntettük fel;
- ⇒ a VI. kérdésnél beiktattuk a következő kategóriákat: *nem önálló, nincs kihelyezett tagozata*;
- ⇒ a VII. kérdésnél a *szabadfoglalkozású* kategória helyett a *megbízásost* alkalmaztuk, mivel mindenütt így nevezték meg a változó időnként és időre alkalmazott munkatársakat;
- ⇒ a IX. kérdést a pedagógiai munkatársakra értelmeztük, bár a kérdőív ezt külön nem tünteti fel, de ez a kérdés csak így értelmezhető;
- ⇒ a X.2. kérdésnél beiktattuk a *belső és külső* továbbképzés kategóriáját;
- ⇒ a XI. kérdésnél beiktattuk a *szakmai és pedagógiai* továbbképzés kategóriáját;
- ⇒ a XII. kérdésnél a db szám helyett százalékoltuk az egyes kategóriákat, és amennyiben két érték közötti százalékot (pl. 25-35%) adtak meg a kérdezettek, akkor átlagoltuk (így lett az előbbiből pl. 30%);
- ⇒ a XV. kérdésnél sok esetben az irodák és egyéb helyiségek számát is megadták, de az összesítésnél csak a tanteremszámot vettük figyelembe;
- ⇒ a XXII.1. kérdés alapábrájának kategóriái közé beiktattuk az *egyetlen* kategóriát;
- ⇒ a XXVII.1. kérdésnél az *5.000<10.000* és a *10.000<* kategóriák helyett az *5000<* értelmezhető;
- ⇒ a XXVII.2. kérdésnél a *100.000<* kategóriát töröltük, a *nincs* egyszeri rendezvény kategóriát pedig beiktattuk;
- ⇒ a XXXIV.2. kérdésnek nincs jelentősége, mivel végeredményben ugyanezt értelmezték a megkérdezettek a XXXIV.1.i) pontnál is;
- ⇒ a XXXVII. kérdésnél kiesik a *befektetés* kategória;
- ⇒ a XXXVIII. kérdésnél kiesett az *intézményfejlesztés* kategória.

3. melléklet: A cottbus-i kérdőív

Kérdések

Cottbus város továbbképző intézményeinek standartizált kikérdezéséhez

Intézmény:

Dátum:

Válaszadó:

Az intézmény története

1. Mikor jött létre az Önök intézménye?

Az intézmény struktúrája

Jogi forma

2. Milyen jogi formában működik az Önök intézménye?

Kft.

Alapítvány

Bejegyzett egyesület

BGB- társaság

Közzogi intézmény

Egyéni vállalkozás

Egyéb

Éspedig:

3. Branderburg Tartomány Továbbképzési Törvénye szerint jogosultak Önök az alapellátásra? igen nem

Központ

4. Hol van a központ?

Cottbusban

nem Cottbusban, hanem

5. Vannak kihelyezett tagozataik?

Hol?

6. Önállóan dolgoznak a kihelyezett tagozatok?

Pénzügyi szempontból

A programok készítése vonatkozásában

Más szempontból

Éspedig:

A személyzet

7. Hány pedagógiai munkatárs dolgozik ebben az intézményben?

_ alkalmazásban álló

_ szabadfoglalkozású munkatárs

8. Milyen szakmai képzettségük van a munkatársaiknak?

főiskolai/egyetemi végzettség

szakfőiskolai végzettség

szakközépiskolai végzettség

mester

egyéb

9. Milyen pedagógiai képzettségük van a munkatársaiknak?

☐ pedagógiai tanulmányok

☐ képzésre feljogosító képesítés

☐ tapasztalat a felnőttképzés területén

☐ egyéb

10. Kínálnak munkatársaiknak továbbképzéseket?

igen

nem

Ha igen

☐ saját intézményen belüli rendezvényeket

☐ lehetővé teszik a külső továbbképzéseken való részvételt

11. Miről szólnak ezek a továbbképzések?

szakmaiak

pedagógiaiak

egyéb

Finanszírozás

12. Hogyan finanszírozza magát az intézményük?

(részesezés)

☐ a résztvevők önfinanszírozása

☐ üzemek

☐ támogatások

☐ egyéb hozzájárulások

13. Milyen támogatási eszközöket vagy egyéb hozzájárulásokat kapnak?

a munkaügyi hivataltól
ESF-től
az Ifjúsági-, oktatási- és sportminisztériumtól a Továbbképzési Törvény
alapján
egyebek

Keretfeltételek

14. Vannak saját szemináriumi termeik vagy bérlik a helyiségeket?

igen

nem

15. Hány termet használnak?

16. Mozgatható ezeknek a termeknek a bútorzata?

igen

nem

17. Milyen a technikai felszereltség?

flipchart

tábla

fehér tábla

személyi számítógép

írógépek

kazettásmagnó

videómagnó

televízió

videókamera

írásvetítő

diavetítő

CD-lejátszó

egyebek

18. Helyiségeik elérhetőek tömegközlekedési eszközökkel?

igennem

19. Vannak parkolóhelyeik a résztvevőknek fenntartva?

igennem

20. Oktatási intézményeik mozgássérültek számára is megfelelőek? igen nem

Tartalmi súlypontok

21. Milyen területekre vonatkozik az Önök továbbképzési kínálata?
 általános/kulturális továbbképzés
 politikai továbbképzés
 szakmai továbbképzés
 átképzés
 továbbképzés
22. Mely területeken végeznek továbbképezést?
 igazgatástechnikai terület
 ipari-technikai terület
 kereskedelmi terület
 szociálpedagógiai terület
 egészségügyi terület
 jog
 nyelvek
 iskolai végzettség pótlása
 számítástechnika
 szálloda- és vendéglátóipar
 egyéb
23. Milyen rendezvényformákat kínálnak?
 teljesidős kurzusok
 részidős kurzusok
 egynapos rendezvények
 hétvégi szemináriumok
 esti kurzusok
24. Hány rendezvényt tartanak egy évben?

Végzettségek

25. Milyen végzettséget lehet Önöknél szerezni?
az IHK végzettségeit
a Kézműves Kamara végzettségeit
más kamarák végzettségeit
államilag elismert képzést
az intézmény speciális bizonyítványát
egyéb bizonyítványt
26. Ezt a két utóbbi bizonyítványt általánosan elfogadják?
regionálisan
országosan

A résztvevők

27. Hány résztvevőjük van évente?

28. Melyek az Önök célcsoportjai?

nők

férfiak

munkások

vállalatok

munkanélküliek

tartósan munkanélküliek

szociális segélyben részesülők

fiatalok

nyugdíjasok

külföldiek

egyebek

29. Készítenek célcsoport specifikus kínálatokat? igen nem

30. Vannak meghatározott előfeltételek, melyeknek meg kell felelniük a hallgatóknak?
igen nem

30a. Ha igen, akkor melynek?

érettségi

szakmai végzettségek

munkában töltött évek

alkalmassági test

egyéb

Igény, kínálat és a résztvevők toborzása
--

31. Végeznek Önök igény analízist? igen nem

31a. Ha igen, hogyan?

32. Hogyan állítják össze ajánlatukat?

33. Milyen időközönként jelennek meg új programok?

34. Hogyan értesülnek a résztvevők az Önök programjaikról?

munkaügyi hivataltól
napi sajtóból
televízióból (helyi tévéből)
rádióból
programfüzetből
körlevélből
szórólapokról
egyebek

Együttműködés más intézményekkel

35. Fennáll az együttműködés

☐ a munkaügyi hivattal	☐ igen
☐ Cottbus város Továbbképzési Tanácsával	☐ igen
☐ a LASA-val	☐ igen
☐ az IHK-val	☐ igen
☐ a Kézműves Kamarával	☐ igen
☐ más kamarákkal	☐ igen
☐ üzemekkel	☐ igen
☐ más intézményekkel?	☐ igen
☐ Melyekkel?	

Evaluáció és minőségellenőrzés

36. Végeznek a kurzusokon evaluációkat? igen nem

36a. Ha igen, hogyan?

a résztvevők kikérdezése a munkaügyi hivatal megbízásából
saját maguk részére kérdezik ki a résztvevőket
feedback- beszélgetések
egyéb

37. A minőségellenőrzés mely formáit használják?

Perspektívák

38. Terveznek a közeljövőben új projekteket? igen nem

38a. Ha igen, melyek azok?

4. melléklet: Hajdú-Bihar megye felmért felnőttoktatási intézményeinek listája

Sorszám	Intézmény neve	Település	Ir. szám	Cím	Kapcsolattartó neve
1.	Alliance Francaise	Debrecen	4026	Hatvan u. 31.	Eötvös Judit
2.	Aranybika Vendéglátóipari és Szakmunkásképző Intézet	Debrecen	4026	Gyergyó u. 10.	Szabó Viktorné
3.	Balásházy János Mezőgazdasági Középiskola	Debrecen-Pallag	4014	Mezőgazdász u. 1.	Furcsa Lukács
4.	Beta Burean for Education and Translation Oktatási és Fordító Iroda	Debrecen	4024	Rákóczi u. 21.	Takács Zoltán
5.	Bethlen Gábor Közgazdasági és Postaforgalmi Szakközépiskola Felnőtt tagozata	Debrecen	4024	Piac u. 8.	Konkoly János
6.	Bobker Bt.	Debrecen	4031	István út 131.	Berényi Mária
7.	Cambridge English Language School	Debrecen	4024	Kossuth u. 5.	Kosztá Katalin
8.	C+C 91 Ipari, Kereskedelmi és Szolgáltató Bt.	Debrecen	4028	Rózsahegy u. 53.	Várad György
9.	Csapókerti Községi Ház	Debrecen	4033	Süveg u. 3.	Pető Ibolya
10.	Agrártud. Centrum Továbbképzési Osztály	Debrecen	4032	Böszörményi út. 138.	Dr. Kiss Albert
11.	DE Közgazdaságtudományi Kar	Debrecen	4028	Kassai út 26.	Dr. Tarnóczy Tibor
12.	DISCIMUS Üzleti Iskola	Debrecen	4032	Tessedik Sámuel u. 1.	Zajách Gizella
13.	DRMKK	Debrecen	4034	Vámospércsi út 84.	Harangi László
14.	ÉKKO	Debrecen	4034	Vámospércsi út 82.	Izsoó Csaba
15.	Erdey-Grúz Tibor Vegyipari Szakközépiskola	Debrecen	4024	Csapó u. 29-35.	Dr. Ling Jolán
16.	Excelsior-Reuma Kft.	Debrecen	4032	Soó Rezső u. 10.	Nagy Zsolt
17.	Fényes Elek Alapítványi Középiskola	Debrecen	4024	Kossuth u. 35.	Konkoly János
18.	Hajdú-Bihar megyei Könyvtár	Debrecen	4026	Piac u. 8.	Dr. Gellén Ferencné
19.	Hajdú-Bihar megyei Munkaügyi Központ	Debrecen	4025	Piac u. 54.	Sütő Franciska

20.	Hajdú-Bihar megyei Pedagógiai Intézet	Debrecen	4025	Piac u. 42-48.	Herpai Imre
21.	Hajdú-Bihar megyei TIT	Debrecen	4025	Piac u. 45-47.	Cseh Mária
22.	Humánfejlesztők Kollégiuma	Debrecen	4025	Török Bálint u. 1.	Herceg Zoltán
23.	Ifjúsági Centrum	Debrecen	4024	Kossuth u. 1.	Kondásné Erdei Márta
24.	ILS Nyelviskola	Debrecen	4024	Kossuth u. 11-13.	Pálfı Zsolt
25.	INDEX M DEBRECEN Kereskedelmi, Szolgáltató és Gazdasági Tanácsadó Bt.	Debrecen	4032	Akadémia u. 147.	Dr. Medgyessy István
26.	Jókai Mór Gimnázium	Debrecen	4032	Jerikó u. 17-21.	Balla Lászlóné
27.	Kelet-Magyarországi Regionális Képzési és Forrásközpont Kht.	Debrecen	4026	Füvészkert u. 4.	Jóljárt Anita
28.	Kelet-Magyarországi Regionális Távoktatási Központ	Debrecen	4032	Egyetem tér 1.	Herceg Sándor
29.	Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző Kft.	Debrecen	4026	Péterfia u. 2.	Matkó Sándor
30.	DE Bölcsészettudományi Kar	Debrecen	4032	Egyetem tér 1.	Dr. Nyirkos István
31.	KFRTF	Debrecen	4026	Péterfia u. 1-7.	Kovács Andrásné
32.	Kölcsy Múvelődési Központ	Debrecen	4026	Hunyadi u. 1-3.	Máté László
33.	KÜLKERINFO	Debrecen	4032	Tessedik Sámuel u. 1.	Zilahi István
34.	Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola	Debrecen	4032	Egyetem tér 2.	Ádám Katalin
35.	Mechwart András Gépipari és Informatikai Középiskola	Debrecen	4025	Széchenyi u. 58.	Kerekes Imre
36.	MTESZ	Debrecen	4024	Kossuth u. 8.	Orosz József
37.	OKTÁV RÁCIÓ Oktatói Szolgáltató Kft.	Debrecen	4024	Wesselényi u. 6.	Litovszky Tiborné
38.	Péchy Mihály Műszaki Középiskola	Debrecen	4024	Varga u. 5.	Dr. Szabóné Szalkay Enikő
39.	Életrefom Ház	Debrecen	4026	Bethlen u. 14.	Kövesiné Szabolcsi Éva
40.	Perfekt Pénzügyi Szakoktató és Kiadó Rt.	Debrecen	4025	Simonffy u. 34-36.	Matuz István
41.	PET Centrum	Debrecen	4032	Poroszlai út 6.	Dr. Trón Lajos
42.	Régió Oktatási Központ Kft.	Debrecen	4024	Kossuth u. 5. II.em.	Dr. Kondorosi Ferencné

43.	RÉS Egyesület	Debrecen	4026	Péterfia u. 31.	Hajdú Kálmánné
44.	Rosemari Divatiskola Debreceni Tagozata	Debrecen	4032	Patai István u. 16.	Kiss Erzsébet
45.	Sillabusz 2000 Humánszolgáltatásokat Szervező Kkt.	Debrecen	4034	Gáspár Endre u. 13.	Nemesné Szekrényes Zsuzsa
46.	Suliszervíz Oktatási és Szakértői Iroda Bt.	Debrecen	4024	Teleki u. 40. II/6.	Kónyáné Tóth Mária
47.	Sophia Interservice	Debrecen	4031	Tőzsér u. 5.	Ifj. Szabó Barna
48.	SZÜV Lícium Informatikai Szolgáltató, Kereskedelmi és Tanácsadó Rt.	Debrecen	4025	Piac u. 39-41.	Süveges Dezsőné
49.	Tiszántúli Áramszolgáltató Rt.	Debrecen	4024	Kossuth u. 41.	Szász Sándor
50.	Újkerti Községi Ház	Debrecen	4032	Jerikó u. 17-19.	Dr. Tar Károlyné
51.	VALORE 2000 Kereskedelmi és Szolgáltató Bt.	Debrecen	4034	Vámospércsi út 33.	Lakatosné Pető Ildikó
52.	Vasutas Művelődési Ház	Debrecen	4025	Petőfi tér 6.	Müller Károly
53.	Széchenyi István Szakmunkásképző és Szakközépiskola	Balmazújváros	4060	Batthyány u. 1-7.	Baji Gál Ferenc
54.	Veres Péter Általános Iskola és Gimnázium	Balmazújváros	4060	Kossuth tér 15.	Némethi István
55.	Veres Péter Művelődési Központ	Balmazújváros	4060	Kossuth tér 18.	Takács Erika
56.	Arany János Gimnázium, Egészségügyi Szakképző és Közgazdasági Szakközépiskola	Berettyóújfalu	4100	Kossuth u. 33.	Körtvélyesi Jánosné
57.	Berettyóújfalu és Vidéke Körzeti Általános Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet	Berettyóújfalu	4100	Dózsa György u. 42.	Balogh Sándor
58.	Bessenyei György Szakközépiskola	Berettyóújfalu	4100	Honvéd u. 9.	Kocsis Ferenc
59.	Bihari Népfőiskola	Berettyóújfalu	4100	Bajcsy-Zsilinszky u. 27.	Porkoláb Lajos
60.	Bihari Regionális Oktatásszervező Bt.	Berettyóújfalu	4100	Dózsa György u. 6. I/5.	Pálfi István
61.	Brózik Dezső Mezőgazdasági Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet	Berettyóújfalu	4100	Mátyás u. 7. Pf. 52.	Szilágyi László
62.	Eötvös József Szakképző Intézet	Berettyóújfalu	4100	Eötvös u. 1.	Kiss Béla
63.	Nadányi Zoltán Művelődési Központ	Berettyóújfalu	4100	Bajcsy-Zsilinszky u. 27.	Porkoláb Lajos

64.	Pedellus 98 Kft.	Berettyóújfalu	4100	Tardy út 4.	Győri Attila
65.	Bocskai István Gimnázium, Szakképző Intézmény és Diákotthon	Biharkeresztes	4110	Ady Endre u. 2.	Molnár Gizella
66.	Eötvös József Szakképző Intézet Biharkeresztesi Tagozata	Biharkeresztes	4110	Kossuth u. 34-50.	Gombos Imre
67.	Gárdonyi Zoltán Református Zeneiskola	Biharkeresztes	4110	Damjanich út 3.	Nagy Gyula
68.	Hajdú-Bihar megyei Munkaügyi Központ Biharkeresztesi Kirendeltsége	Biharkeresztes	4110	Hősök tere 8.	Kamuti Zoltán és Papp Gézané
69.	I. Rákóczi György Gimnázium és Szakközépiskola	Derecske	4130	Lengyel u. 1.	Nagy József
70.	Derecskei Mentálhigiénés és Ápolási Központ Kht.	Derecske	4130	Morgó-tanya 1.	Tóth Zoltánné
71.	Bocskai István Gimnázium	Hajdúböszörmény	4220	Bocskai tér 12.	Gyulai Edit
72.	Hajdúböszörményi Wargha István Pedagógiai Főiskola	Hajdúböszörmény	4221	Désány István u. 1-9.	Dr. Kovácsné Dr. Bakosi Éva
73.	Hajdúsági Népfőiskola	Hajdúböszörmény	4220	Bocskai tér 4.	Szalkai Lajos
74.	Munkanélküliek és Álláskereső Egyesülete	Hajdúböszörmény	4220	Bocskai tér 2.	Bezzegh Tibor
75.	Sillye Gábor Művelődési Központ és Közösségi Ház	Hajdúböszörmény	4220	Bocskai tér 4.	Szegediné Kapás Csilla
76.	Széchenyi István Mezőgazdasági Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet	Hajdúböszörmény	4220	Radnóti Miklós u. 3.	Papp István
77.	Poliforma Ipari, Kereskedelmi és Szolgáltató Kft.	Hajdúböszörmény	4220	Batthyány u. 15/a.	Kelemen Lajos
78.	TIT Hajdúböszörményi Városi Szervezete	Hajdúböszörmény	4220	Dorogi út 5.	Mónus Imre
79.	Veress Ferenc Szakképző Iskola	Hajdúböszörmény	4220	Enyingi Török Bálint u. 5/a.	Nagy Gyula
80.	Budakalász Gimnázium Hajdúdorogi Tagozata	Hajdúdorog	2011	Budai u. 54.	

81.	Fehér Bot Alapítvány	Hajdúdorog	2011	Nánási u. 4.	
82.	Görög Demeter Művelődési Ház	Hajdúdorog	2011	Böszörményi u. 5.	
83.	Munkanélküliek és Álláskereső Városi Egyesülete	Hajdúdorog	2011	Nánási u. 2.	
84.	Csokonai Művelődési Ház	Hajdúhadház	4242	Bocskai tér 3.	
85.	Szilágyi Dániel Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskola	Hajdúhadház	4242	Bocskai tér 6.	
86.	Városi Önkormányzat Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat	Hajdúhadház	4242	Kazinczy u. 8.	
87.	Csiha Győző Ipari Szakmunkásképző és Szakközépiskola	Hajdúnánás	4080	Baross Gábor u. 11.	
88.	Kőrösi Csoma Sándor Gimnázium és Szakközépiskola	Hajdúnánás	4080	Bocskai u. 29.	
89.	Móricz Pál Városi Művelődési Központ és Könyvtár	Hajdúnánás	4080	Köztársaság tér 6.	
90.	"Nagy" Oktatás Idegennyelvi és Fordítói Kft.	Hajdúnánás	4080	Jókai u. 64.	
91.	Nánási Oláh Mihály Általános Iskola és Szakiskola	Hajdúnánás	4080	Baross u. 11/a.	
92.	Régió Oktatási Kft. Hajdúnánási Kirendeltség	Hajdúnánás	4080	Arany János u. 12.	
93.	Tudor Center Számítástechnikai Kereskedelmi és Szolgáltató Vállalkozás	Hajdúnánás	4080	Bartók Béla krt. 26.	
94.	Bocskai István Szakképző Iskola	Hajdúszoboszló	4200	József Attila u. 25.	Illés István
95.	Bogádi Bt.	Hajdúszoboszló	4200	Bartók Béla u. 21.	Márton Zsuzsanna
96.	Högyes Endre Gimnázium és Szakközépiskola	Hajdúszoboszló	4200	Rákóczi út 44.	Csizmadia Katalin
97.	Közgazdasági Szakközépiskola	Hajdúszoboszló	4200	Gönczy Pál tér 1.	Antalné Tardi Irén
98.	OK-KULT Oktatási és Kulturális Szolgáltató Bt.	Hajdúszoboszló	4200	Szilfákajla u. 18/f.	Erdei Gyula
99.	Ady Endre Általános Művelődési Központ	Nádudvar	4181	Ady tér 10.	Tóthné Budaházi Judit
100.	Alapfokú Művészeti Iskola	Nádudvar	4181	Ady tér 10.	Szilvási Zsolt
101.	Budakalász Gimnázium Nádudvari Tagiskola	Nádudvar	4181	Fő út 133.	Boros Lajosné
102.	Kövy Sándor Általános Iskola	Nádudvar	4181	Fő út 133.	Boros Lajosné
103.	Népi Kismesterségek, Szolgáltató Mesterségek	Nádudvar	4181	Ady tér 10.	Dománné Baranyai Etelka

	Szakiskolája				
104.	Ady Endre Művelődési Központ és Könyvtár	Polgár	4090	Barankovics tér 6.	
105.	INTERBÁZIS TEAM Továbbképző, Gyártó és Szolgáltató Kft.	Polgár	4090	Munkácsy u. 12.	
106.	Vásárhelyi Pál Gimnázium, Általános Iskola és Szakiskola	Polgár	4090	Zólyom u. 14.	
107.	Hajdú-Bihar megyei Munkaügyi Központ Püspökladányi Kirendeltsége	Püspökladány	4150	Kossuth u. 6.	Szöllősi Józsefné
108.	Karacs Ferenc Gimnázium, Ruhaiipari Szakközépiskola és Kollégium	Püspökladány	4150	Gagarin u. 2.	Morvai Elekné
109.	Petri Pál Szakképző Iskola	Püspökladány	4150	Bajcsy-Zsilinszky u. 10.	Terdik Ferenc
110.	Pócsi Security	Püspökladány	4150	Ady u. 15. I/6.	Lőrincz Mihály
111.	Püspökladányi Művelődési Központ	Püspökladány	4150	Bajcsy-Zsilinszky u. 2/2.	Varga Matild
112.	Régió Oktatási Központ Kft.	Püspökladány	4150	Bocskai u. 1.	Tamás Imréné
113.	TIT Püspökladányi Szervezete	Püspökladány	4150	Kossuth u. 28.	Faur Zoltán
114.	Zene és Egyéb Művészeti Iskola	Püspökladány	4150	Petőfi u. 40.	Herczeg László
115.	HAJDU Hajdúsági Iparművek Rt. Továbbképzési és Humánpolitikai Osztálya	Téglás	4243	Téglás 1.	Varga István
116.	Tiszamenti Hátrányos Helyzetű Térség Érdekképviselői Szövetsége	Tiszacsege	4066	Kossuth u. 5.	Hajdú Bálint
117.	Kőrösi Csoma Sándor Tanműhely	Báránd	4161	Béke u. 7.	Váradi Zoltánné
118.	Debreceni Regionális Munkaerő Fejlesztési és Képző Központ Biharnagybajomi Kihelyezett Tagozata	Biharnagybajom	4172	Rákóczi út 15.	Korponai Sándor
119.	Gazdák Népfőiskolája	Biharnagybajom	4172	Várkert u. 35.	Lajsz Julianna
120.	Faluház és Alapfokú Művészeti Iskola	Csökmő	4145	Kossuth u. 121.	
121.	Általános Iskola	Földes	4177	Karácsony Sándor tér 3.	Pércsiné Balázs Erzsébet
122.	Budakalász Gimnázium Földesi Tagiskola	Földes	4177	Karácsony Sándor tér 6.	Pércsiné Balázs Erzsébet

123.	Karácsony Sándor Általános Művelődési Központ	Földes	4177	Karácsony Sándor tér 6.	Pércsiné Balázs Erzsébet
124.	Hajdúbagosi Kulturális és Közösségfejlesztő Közhasznú Egyesület Közösségi Ház	Hajdúbagos	4273	Nagy u. 100.	Mócsán Tiborné
125.	II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola	Hajdúsámson	4251	Kossuth u. 2-8.	Andó Lászlóné
126.	Irinyi József Általános Iskola	Hosszúpályi	4274	Szabadság tér 30.	Szatmári Attila
127.	Mácsai Sándor Művelődési Ház	Kaba	4183	Szabadság tér 9.	Molnár Tamásné
128.	Hajdú-Bihar megyei Munkaügyi Központ Komádi Kirendeltsége	Komádi	4138	Hősök tere 4.	Méhes Zoltán
129.	Budakalász Gimnázium Nyírábrányi Tagiskola	Nyírábrány	4264	Iskola út 8.	Elekné Fark Katalin
130.	Hajdú-Bihar megyei Kereskedők Tagegyesületének Nyíracsádi Kihelyezett Képzése	Nyíracsád	4262	Szatmári u. 8. (Általános Iskola)	Nagyné Jobbágy Piroska
131.	Sárrétudvari Művelődési Ház	Sárrétudvar	4171	Kossuth u. 73.	Dragománné Szabó Eszter
132.	Általános Iskola	Szerep	4163	Nagy u. 34.	Gali Károlyné
133.	Jókai Mór Gimnázium Vámspércsi Osztálya	Vámspércs	4287	Iskola u. 4.	Dr. Rajmüller László
134.	Attitude Communication Group Kft.	Debrecen	4024	Piac u. 26. III/29.	Tóth Csaba
135.	Baross Gábor Szakképző Intézet	Debrecen	4024	Budai Ézsaiás u. 8/A	Dr. Gál Jánosné
136.	BAU HAUS 3000 Kft. Képző és Továbbképző Központ	Debrecen	4024	Simonyi u. 15.	Balogh Julianna
137.	Beregszászi Pál Ipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet	Debrecen	4025	Burgundia u. 1–3.	Tóth Péter
138.	Brassai Sámuel Műszaki Középiskola	Debrecen	4029	Víztorony u. 3.	Komádi István
139.	Cívis Szakközépiskola	Debrecen	4025	Arany János u. 12.	Herczeg Tibor
140.	Debreceni Építőipari Oktatási és Szolgáltató Kft.	Debrecen	4025	Galamb u. 24.	Wesser Józsefné
141.	Hajdú-Bihar Megyei Kereskedők Tagegyesülete	Debrecen	4025	Bajcsy-Zsilinszky u. 22.	Völgyesi Katalin
142.	Humán Iskola Kft.	Debrecen	4025	Vár u. 8.	Kádár Melinda
143.	Hungaro Meeting Szolgáltató Egyéni Cég	Debrecen	4027	Füredi út 1.	–

144.	Irinyi János Élelmiszer-ipari Középiskola és Gimnázium	Debrecen	4024	Irinyi u. 1.	Dániel Péterné
145.	Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet	Debrecen	4024	Vénkert u. 2.	Makai Mária
146.	Kulturális Szolgáltató-Szervező Iroda	Debrecen	4025	Piac u. 26/A III/13.	Lévai Imréné
147.	Lelesz Péter egyéni vállalkozása	Debrecen	4025	Klaipeda út 8.	Lelesz Péter
148.	MÁV Regionális Oktatási Központ	Debrecen	4025	Faraktár u. 107.	Nemes Péter
149.	Medgyessy Ferenc Gimnázium és Művészeti Középiskola	Debrecen	4031	Holló László sétány 6.	Nagy Levente
150.	Művészeti és Kézművesipari Szakképző Iskola	Debrecen	4032	Hollós u. 7.	Csobán Péterné
151.	OKTAT-'96 Bt.	Debrecen	4027	Böszörményi út 23–27.	Monoki Sándor
152.	Povolny Ferenc Szakképző Intézet	Debrecen	4028	Kassai út 25/B	Kovács Zsolt
153.	SALDO Gazdasági és Vállalkozási Tanácsadó Kft.	Debrecen	4024	Piac u. 40. III/1.	Gavallér Imréné
154.	SZTÁV-DETTO Kft.	Debrecen	4025	Petőfi tér 12. I. em.	Tóthné Nagy Ibolya
155.	KATEDRA 2000 Oktatási Bt.	Debrecen	4034	Vadliba u. 17.	Kocsis Györgyné
156.	Könnnyűipari Szakközépiskola	Debrecen	4027	Sétakert u. 1–3.	Ádámné Koós Erzsébet
157.	Nagyerdő Erdészeti Kft.	Debrecen	4031	Kishegyesi út 138.	Puskás Pál
158.	NET-INFO Kft.	Debrecen	4024	Péterfia u. 25.	Dr. Kéry Sándorné

5. melléklet: Az országos kutatás tanulmányainak tartalomjegyzéke

1. Bevezetés	1
1.1. A tanulmány segítőinek bemutatása, köszönetnyilvánítás	1
1.2. Információk a tanulmányról, ennek lefolyásáról, problémáiról...	1
2. Felnőttképzés (oktatás), művelődés a megyei székhelyen	3
2.1. Keretfeltételek: népesség száma, statisztikai információk	3
2.2. Politikai, gazdasági és kulturális helyzet: 10 évvel ezelőtt és napjainkban	4
2.3. Kulturális és oktatási helyzetkép: iskolák, főiskolák, színházak, könyvtárak...	6
2.4. Az önkormányzatok felnőttképzési kezdeményezései, ennek szabályozása	7
3. Vizsgálatok a továbbképzési atlasz számára a megyeszékhelyen	8
3.1. A vizsgálat szerkezete	8
3.1.1. Központi előírások: célok, kutatási kérdések, hipotézisek, módszerek, kérdőívek	8
3.1.2. Kiegészítések és változtatások a központi előírásokhoz	11
3.1.3. A vizsgálatok lefolyása: kezdete, időtartama, problémái...	12
3.1.4. Az intézmények száma: megtalálták, megkérdezték, visszautasították...	13
3.1.5. Az interjúk lefolytatása a kérdőívek segítségével, különleges események	14
3.2. Statisztikai kiértékelés	15
3.2.1. Az intézmények története	15
3.2.2. Az intézmények szervezeti felépítése	15
3.2.2.1. Jogi forma	15
3.2.2.2. Központ	16
3.2.2.3. Munkatársak	17
3.2.2.4. Finanszírozás	19
3.2.2.5. Keretfeltételek	20
3.2.2.6. Tartalmi súlypontok	22
3.2.2.7. Végzettségek	24
3.2.2.8. Résztevők	25
3.2.3. Igény, kínálat és a résztvevők toborzása	27
3.2.4. Együttműködés más intézményekkel	28
3.2.5. Kiértékelés és minőségellenőrzés	28
3.2.6. Perspektívák	29
3.2.7. Információs anyagok	30
3.2.8. Egyebek	30
4. Összefoglalás és értékelés	31
4.1. A felnőttképzés helyzete	31
4.2. A felnőttképzés jövőjére vonatkozó perspektívák	32
4.3. Javaslatok a további kutatás számára	33
5. Jellemzések (abc sorrendben)	35
6. A rövidítések jegyzéke	36
7. Az intézmények jegyzéke	37
8. Irodalom jegyzéke	38
9. Függelék	39

6. melléklet: Hajdú-Bihar megye térképe

7. melléklet: A kérdőívek alapján intézményenként készített ismertető vázlata

Az intézmény (rövid) neve

Az intézmény története

Az intézmény szervezeti felépítése

Jogi forma

Központ

Munkatársak

Finanszírozás

Keretfeltételek

Tartalmi súlypontok

Végzettségek

Résztvevők

Igény, kínálat és a résztvevők toborzása

Együttműködés más intézményekkel

Kiértékelés és minőség-ellenőrzés

Perspektívák

Információs anyagok

Egyebek

8. melléklet: A kutatási folyamat vázlata

Két egymással párhuzamos tevékenységsor zajlik a kutatás idejének 2/3-ában:

A)

1. Intézmények kikeresése (a lista teljessé tétele folyamatos munka).
2. Levelek kiküldése (4-5 db-ot alkalmanként, vagyis annyit, amennyi intézményt az elkövetkező héttől számítva 1 héten belül fel is lehet mérni).
A levélben érdemes feltüntetni a tanulmány feladatait, a telefonos egyeztetés időpontját, valamint a személyes megkeresésnek az időbeli alternatíváit.
3. Időpont egyeztetés telefonon (a levelek kiküldése után 1 héttel).
4. Interjú (személyes kérdőívkitöltés a megbeszélte időpontban a cég valamilyen vezető beosztású emberével) esetenként 20 perctől 1 óráig terjed.
5. Számítógépes feldolgozás (cégenként 2 oldalas leírás, valamint az adataik rögzítése cégenként 1 sorban a WBA8 táblázatban – 7. fejezet). Érdemes külön válogatni azokat a cégeket, amelyek megtagadták a válaszadást.
6. Esetnapló készítése a későbbi összegzés segítésére, benne:
 - a kutatás lefolyásának jellemzése – kezdete, időtartama és egyebek – és a közben felmerülő problémák,
 - kiegészítések és változtatások a központi előírásokhoz,
 - különleges események az interjúk során.

B)

1. Könyvtári adatgyűjtés a helyiségről, témakörei:
 - népesség száma, statisztikai információk a jelenről,
 - politikai, gazdasági és kulturális helyzet 10 éve és ma,
 - kulturális és oktatási helyzetkép a jelenről.
2. Önkormányzat felkeresése két célból:
 - a felnőttképzési intézmények listájának (A)1.) teljessé tétele,
 - anyagok kérése a felnőttképzési kezdeményezésekről, szabályozásról, tanácsadó irodákról.
3. Irodalomgyűjtés a felnőttképzésről, témakörei:
 - jelenlegi helyzete,
 - jövőjére vonatkozó perspektívák.

Ennek a két folyamatnak a lezárása után következik a munka másik 1/3-a:

1. Statisztikai kiértékelés az összes intézmény felkeresése után (15 részes a kérdőív egyes pontjai mentén):
 - összegzés papíron kategóriánként,
 - rögzítés a kiadott Excel file-ba.
2. Konklúziók a statisztikához fűződően: kérdésenkénti jellemzéssel, értékeléssel (szintén a 15 alponthoz).
3. Összegzés a kimaradt részekhez:
 - köszönetnyilvánítás,
 - a vizsgálat központi előírásai: célok, kutatási kérdések, hipotézisek, módszerek, kérdőívek jellemzése,
 - javaslatok a további kutatás számára,
 - rövidítések jegyzékének elkészítése,
 - irodalomjegyzék összeállítása,
 - függelék összeállítása (benne pl. levél, kérdőív és egyéb segédletek, amelyekre a dolgozatban így csak hivatkozni kell).
4. Összeállítás a tartalomjegyzék és a kiadott Word dokumentum segítségével.

9. melléklet: Nyilvántartott felnőttoktatási intézmények megoszlása jogi forma szerint

<i>Település</i>	<i>Intézmények száma</i>	<i>Egyéni vállalkozó</i>	<i>Rt.</i>	<i>Bt.</i>	<i>Kft.</i>	<i>Közműintézmény</i>	<i>egyesület</i>	<i>Kkt.</i>	<i>alapítvány</i>	<i>Kht.</i>	<i>autós iskola</i>	<i>egyéb</i>
Balmazújváros	3	1		1		1						
Berettyóújfalu	12	3		1	1	5	2					
Biharkeresztes	1					1						
Bocskai kert	1				1							
Debrecen	179	15	3	42	43	32	8	1	11	6	10	8
Derecske	3					1	1			1		
Fülöp	2			1								1
Hajdúböszörmény	12	2			3	3					3	1
Hajdúdorog	1	1										
Hajdúnánás	4	2				2						
Hajdúsámson	1				1							
Hajdúszoboszló	7		1	2		3					1	
Kaba	1					1						
Komádi	1	1										
Konyár	1			1								
Létavértes	1	1										
Nagyrábé	1	1										
Polgár	1			1								
Püspökladány	5	1		2	1						1	
Szentpéterszeg	1								1			
Zsáka	1									1		
Összesen	239	28	4	51	50	49	11	1	12	8	15	10

10. melléklet: Nyilvántartott felnőttoktatási intézmények képzési és szolgáltatási típusai

<i>Település</i>	<i>képzések száma</i>	<i>hatósági képzés</i>	<i>államilag elismert képzés</i>	<i>OKJ-ben nem szereplő képzés</i>	<i>általános képzés</i>	<i>nyelvi képzés</i>	<i>előzetes tudás-szint felmérése</i>	<i>elhelyezkedési tanácsadás</i>	<i>pálya-orientációs tanácsadás</i>	<i>képzési szükségletek felmérése</i>	<i>állás-keresési technikák</i>	<i>egyéb</i>
Balmazújváros	30	6	23	1			3	2	1			
Berettyóújfalu	222	5	118	8	1	90	8	8	8	4	1	3
Biharkeresztes	6		6									
Bocskai kert	27		27									
Debrecen	3477	37	1747	596	196	901	123	80	66	90	4	40
Derecske	40		15	4	15	6	3	1	1	3		
Fülöp	2	1			1		2			2		
Hajdúböszörmény	117	3	70	23	6	15	8	7	5	7		1
Hajdúdorog	8		7	1			1	1				
Hajdúnánás	89		65	6	6	12	4	2	1	2		
Hajdúsámson	1	1					1			1		
Hajdúszoboszló	69	1	41	11		16	4	1	1	2		1
Kaba	7				7							
Komádi	1	1					1			1		
Konyár	10		9	1								
Létavértes	1	1					1			1		
Nagyrábé	1	1										
Polgár	5		1	4								
Püspökladány	11	2	3	2		4	3				2	1
Szentpéterszeg	3			1	1		1	1	1			1
Zsáka	6			5	1		1		1	1	1	1
Összesen	4133	59	2132	663	234	1044	164	103	85	114	8	48

11. melléklet: Az oktatási szintek váza: az ISCED-97 rendszer

A képzési szint meghatározásának módja			
Kritériumok		Az oktatási/képzési szint megnevezése	ISCED szint kódszáma
Elsődleges kritérium	Másodlagos kritérium		
Oktatás jellegű tevékenység Iskola, vagy iskola jellegű intézmény Alsó és felső korhatár	Tanszemélyzet képzettsége	Iskola előtti (óvodai) oktatás	0
Írás-olvasás és matematika oktatás módszeres megkezdése	Belépés az alapfokú oktatásra kijelölt intézményekbe, a tankötelezettség kezdete	Alapfokú oktatás, az alapképzés első szintje/fokozata	1
Az alapkészségek teljes körű elsajátítása	Belépés mintegy 6 esztendő időtartamú alapképzés befejezését követően Kilépés az alapképzés megkezdését követő 9 évvel Tankötelezettség befejeződése Több pedagógus képesítésének megfelelően tanít ugyanabban az osztályban	A középfokú oktatás alsó szintje	2
Jellegzetes felvételi követelmények, minimális felvételi követelmény		Középfokú oktatás (felső szintje)	3
Felvételi követelmény Tartalom Életkor Időtartam		Poszt-szekundér, nem felsőoktatás	4
Felvétel minimum A megszerzett diploma jellege Időtartama		A felsőoktatás első, szintje (nem vezet közvetlenül tudományos fokozat megszerzéséhez)	5
Kutatás-orientált képzés Tartalom Értekezés, vagy disszertáció készítése	A képzésben résztvevőket tudományos kutatói és egyetemi, főiskolai pályára készíti fel	A felsőoktatás második szintje (haladó tudományos minősítés megszerzését eredményezi)	6

(Forrás: UNESCO 1997)